

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

84710

İSTANBUL'DA 19.YY SİVİL KÂRGİR MİMARİNİN KORUNMASI İÇİN
FENER BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE BİR YÖNTEM GELİŞTİRİLMESİ

Y.Mimar Mevlüde RÜSTEMOĞLU KAPTI

84710

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ: Prof.Halûk SEZGİN

İSTANBUL - EKİM 1998

İSTANBUL'DA XIX.YY SİVİL KARGİR MİMARİNİN KORUNMASI İÇİN FENER BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE BİR YÖNTEM GELİŞTİRİLMESİ

ÖZET	i
SUMMARY	iii
GİRİŞ.....	v

1. İSTANBUL'UN KENTSEL YAPISININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. XIX. yy Öncesi Kentsel Yapı	1
1.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Öncesi	1
1.1.1.1. Eski Çağ	1
1.1.1.2. Bizans İmparatorluğu Öncesi	2
1.1.1.3. Bizans İmparatorluğu Dönemi	5
1.1.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	11
1.1.2.1. 1453 Yılından Lale Devrine Kadar	11
1.1.2.2. Lale Devri ve İlk Batılı Etkiler	16
1.2. XIX. yy'da Batılılaşma ve Tanzimat'ın Etkisi ile Oluşan Değişim Süreci	20
1.2.1. Ekonomik ve Sosyal Yapının Değişimi.....	21
1.2.2. Kentsel Yapıdaki Değişimler ve Nedenleri	27
1.2.2.1. Yönetim Yapısının Değişimi	27
1.2.2.2. Şehir Yapılanmasını Etkileyen Düzenlemeler	30
1.2.3. Sivil Mimarideki Farklılaşma ve Değişim	37
1.2.3.1. Yapı Boyutlarını Etkileyen Düzenlemeler.....	37
1.2.3.2. Malzeme Denetimine İlişkin Düzenlemeler	41

2. FENER BÖLGESİNİN İSTANBUL'UN TARİHSEL YAPISI VE MİMARİSİNDEKİ

YERİ.....	44
-----------	----

2.1. Fener Bölgesinin Tarihsel Gelişim ve Kentsel Dokusu	45
--	----

2.1.1. XIX.yy Öncesi Tarihsel Gelişim	45
2.1.2. XIX.yy ve Sonrası Tarihsel Gelişim	50
2.1.3. Kentsel Doku Özellikleri.....	51
2.2. Fener Bölgesinin Mimarisi.....	59
2.2.1. Dini Binalar	59
2.2.2. Eğitim Binaları.....	67
2.2.3 Sivil Binalar.....	72
2.3. XIX. yy Sivil Binalarının Konum Özellikleri.....	81
2.3.1. Bina Parsel İlişkisi.....	81
2.3.2. Bina Sokak İlişkisi.....	83
2.4. XIX. yy Sivil Binalarının Mimari Özellikleri	86
2.4.1. Plan Özellikleri.....	86
2.4.2. Cephe Özellikleri	89
2.4.3. Yapısal Özellikler.....	92
2.4.3.1. Taşıyıcı Sistem Özellikleri	92
2.4.3.2. Yapı Elemanlarının Özellikleri.....	94
2.4.3.3. Malzeme Özellikleri	97

3. XIX.YÜZYIL FENER BÖLGESİ SİVİL MİMARİSİNDE GÜNÜMÜZDE GÖRÜLEN

BOZULMALAR.....99

3.1. Kentsel ve Mimari Yapıyı Etkileyen Sosyo-Ekonomik Etkenler.....	99
3.1.1. Sosyal Yapının Değişimi.....	99
3.1.2. Ekonomik Yapının Değişimi	105
3.1.3. Kentsel Planlama Kararları	108
3.2. Fiziksel Etkenler.....	110
3.2.1. Doğal Nedenler.....	110
3.2.2. İnsana Bağlı Nedenler	111
3.3. Yapısal Etkenler.....	114

3.3.1. Taşıyıcı Sistemin Bozulması	114
3.3.2. Yapı Elemanlarının Bozulması.....	115
3.3.3. Malzeme Bozulması.....	122
4. KORUMA VE ONARIM KAVRAMININ GELİŞMESİ.....	126
4.1. Dünyada Koruma Süreci	126
4.2. Türkiye’de Koruma Süreci.....	131
4.2.1 Cumhuriyet Öncesi	131
4.2.2. Cumhuriyet Sonrası	135
4.3. Dünyada ve Türkiye’de Koruma ve Rehabilitasyon Örnekleri.....	139
5. FENER BÖLGESİNDE SİVİL KARGİR MİMARININ KORUNMASI VE REHABİLİTASYONU İÇİN BİR YÖNTEM GELİŞTİRİLMESİ.....	165
5.1. Koruma ve Rehabilitasyon Önerileri	166
5.1.1. Çevre Ölçeğinde Öneriler	166
5.1.2. Sokak Ölçeğinde Öneriler.....	168
5.1.3. Bina Ölçeğinde Öneriler	171
5.1.3.1. Kullanım ve Planlama Önerileri.....	171
5.1.3.2. Yapısal Yenileme Önerileri.....	176
5.1.3.3. Malzeme Yenileme Önerileri	179
5.2. Sosyal ve Ekonomik Önlemler	181
5.2.1. Sosyal Önlemler	181
5.2.2. Ekonomik Önlemler.....	182
5.2.3. Yönetmel Önlemler ve Kolaylıklar.....	184
6. YÖNTEM (SONUÇLAR VE ÖNERİLER)	187
6.1. Bölge ile İlgili Sonuçlar.....	187
6.2. Kuramsal Yaklaşım Sonuçları	189
6.3. Fener Bölgesi ile İlgili Öneriler.....	190

KAYNAKLAR.....	187
EKLER	208
EK I Fener Evlerİ Kataloğu.....	209
EK II XIX. yy Sİvli Bİnalari Kataloğu.....	224
EK III Harİtalar.....	251
EK IV Anket Sonuğlari.....	256

ÖZET

Bu çalışmada XIX.yüzyılda İstanbul Fener bölgesinde inşa edilmiş kârgir doku incelenmiş ve zamanla bozulan bu dokunun iyileştirilmesi için bir öneriler bütünü geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu hedef doğrultusunda tezin kurgusu şu şekilde özetlenebilir.

Birinci bölümde, bölgede XIX. yüzyıl ortamını hazırlayan tarihi gelişim süreci kısaca aktarılmıştır. (İstanbul genelinde). Eski çağ koloniler zamanı olan Bizans öncesinin, Bizans İmparatorluğunun ve bundan sonra Tanzimat'ın ilanına kadar gelen Osmanlı döneminin tarihi, sosyal ve fiziksel gelişimi öne çıkarılarak incelenmiştir. Tanzimat ile oluşturulan yeni yasal düzenlemeler incelenerek, bu dönemdeki sosyal, ekonomik, örgütsel ve yönetsel değişiklikler ile bunların uygulama alanlarına aktarılma çabaları kent ölçeğinde ortaya konulup varılan sonuçlar belirtilmiştir.

İkinci bölümde, Tanzimat ile değişen şehir dokusu ve sivil mimarinin özgün bir örneğini oluşturan ve günümüze kadar fiziksel dokusunu korumuş Fener bölgesi incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak Fener'in, Bizans Dönemi ile, Osmanlı Döneminde Tanzimat'ın İlanı'na kadar olan tarihsel gelişimi aktarılmıştır. Bunu izleyecek 1839 tarihinden sonra bölgede oluşan yeni bir yasal dönemin sonucu meydana gelen sivil kârgir mimarinin plan, cephe ve yapısal özellikleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Fener bölgesindeki sivil mimarinin bozulma nedenlerinden en önemlisi olan sosyo- ekonomik yapının değişimi yerinde yapılan gözlemlerle tespit edilmiştir. Bunun sonucunda bozulmanın sosyal ve fiziksel boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, koruma kavramının dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişimi incelenmiş ve bu süreçte planlanan, uygulanan ve sonuçlanan rehabilitasyon çalışmalarına yer verilmiştir.

Beşinci bölümde, dördüncü bölümde irdelenen örneklerden elde edilen bilgiler ve üçüncü bölümde verilen alan çalışmalarının ışığında, Fener Bölgesinin

rehabilitasyonu için öneriler geliştirilmeye ve yıpranmalara yapısal çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümü oluşturan sonuç ve önerilerde bu çalışmanın kuramsal araştırma ve alan çalışmaları aşamalarında varılan ve gerekli görülen hususlar belirtilmiştir. Ayrıca bu iki aşamanın birleştirilmesi ile ya da diğer bir deyişle kuramsal ve uygulanmış verilerin Fener bölgesine uyarlanması ile ortaya çıkarılan iyileştirme önerileri bir bütün olarak verilmiştir.

SUMMARY

In this thesis, the masonry town fabric which had been built at Fener district in Istanbul during the second half of 19th century have been investigated. By the course of time the town fabric and the buildings in the specified area have been destroyed due to the different causes. The purpose of this study is to develop a set of measurements to interrupt the destruction and to rehabilitate the area. In order to achieve this purpose the main frame of the study is arranged as follows.

In the first chapter, the historical background which has prepared the circumstances at the district in 19th century is presented briefly. Here, the historical development of Istanbul in general is studied, particularly emphasizing the social and town fabric aspects of the city for different periods, namely, the pre Bizantine era, the reign of Bizantine Empire and the Ottoman times until Tanzimat. The special interest is devoted to the Tanzimat era to comprehend the new legislative improvements covering social, economic organization and administrative areas. The results reached by application of these new arrangements are also expressed.

In the second chapter, it is focused on Fener district considering the changes happened in Tanzimat era. These changes have caused the formation of a different town fabric and an original civil architecture in the region which has survived until now, preserving its characteristics more or less. As a first step the historical adventure of Fener district beginning in Byzantine era and continuing in Ottoman reign up to Tanzimat is narrated. Then, the main features of civil architecture in the district which was a result of the new legislative arrangements applied after 1839 have been investigated in detail regarding to the plan, elevation and structural aspects of the buildings.

Third chapter is devoted to the field search and observations. According to the findings depending on observations made in the district, the most important factor which caused the destruction is the substantial change in the social and economic structure of the region. The social and the physical dimensions of the destruction due to this factor have presented as detailed as possible.

In the fourth chapter, the concept of preservation has been explained being followed its historical development. Different preservation and rehabilitation projects that realized in western world and Turkey are also presented. The stages of planning and application are given and the results observed after application are discussed for these projects.

Fifth chapter is related to the preservation and rehabilitation measurements proposed in this thesis as the conclusion of this study for Fener district. In order to form these set of measurements the followed way is to compose of the observations and the findings coming from field search and the theoretical knowledge gained from previous examples of chapter four. Mainly the basic steps of general approach for preservation and rehabilitation works have been adapted to the special conditions of Fener district. Finally a set of concrete proposals have been offered relevant to the social and physical characteristics of the district.

In the last and sixth chapter, the conclusions extracted from whole study and the basic proposals for preservation and rehabilitation of this area are summarized.

GİRİŞ

Kavramsal Tanımlar

Bu çalışmada kullanılacak kavramların tanımı ve içerikleri kısaca bu bölüm içinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Günümüzde çağdaş koruma anlayışında mimari mirası korumanın kültürel boyutu öne çıkmaktadır. Koruma kavramı yalnızca bir binanın maddi olarak korumasından çıkmış, toplumların kimliklerini, kültürlerini yansıtan bir boyuta bürünmüştür. Bu mimari miras kentlerimizde, belli bölgelerimizde tarihi merkez olarak isimlendirdiğimiz alanlarda mevcuttur. Geçmişte tarihi serüveni farklı kültürlerle yaşayan kentler, farklı mimarilere sahiptir. Bir kent içinde, aynı zamanda değişik kültürleri bir arada barındırıyorsa, farklı mimariler ve dokular oluşur.

Tarihsel süreç içinde XIX. yüzyıl tüm dünyada büyük değişime sahne olmuş, Sanayi Devrimi başlamış ve toplumda etkinliği iyice artmıştır. Bunun sonucunda uluslararası düzeyde üretim ve tüketim oluşmuş, ulaştırma ve haberleşme sektörü de gelişmiştir. Teknolojik gelişme sosyal yapıyı da etkilemiştir. Bu sosyal değişim bazı kentlerde yeni ve özgün bir dokunun da oluşmasına yol açmıştır. Böyle bir değişim süreci İstanbul'da da yaşanmıştır. XIX. yüzyılda her alanda görülen değişimler, özellikle kentin fiziksel mekanlarında yansımaları bulmuştur. Bu değişimin içinde Fener Bölgesi de yer almıştır. Bölgedeki doku, Tarihi Yarımada olarak isimlendirilen alan içinde yer alan sokak dokusundan farklıdır. Geometrik bir sokak düzenine sahip olan bölgede yer alan binalar da kargir olarak inşa edilmiştir.

XIX. yüzyılda başlayan değişim süreci devam etmektedir. Sosyal yapı, durağan bir yapı yerine, devingen bir yapıya sahip olduğu için çok çabuk gelişmektedir. Güç ve konforu getiren teknolojinin insan hayatındaki ağırlığı artmakta ve dünya görüşünü değiştirmektedir. Bu durum sanayi devrimi ile oluşmuş kent dokularını da etkilemektedir. Ortaya çıkan toplumsal ilgisizlik ve sonucunda yapılarda fiziksel bozulmalar oluşmaktadır.

Rehabilitasyon-sağlıklaştırma, günümüzde tarihi mirasın korunması, kültürel kimliğin bir ifadesidir. Bozulma ve nedeni olan ilgisizlik ortadan kaldırılarak, her anlamda gelişim ve aşamanın ifadesi olan son dönem yapılarının yaşaması için

rehabilitasyonu gereklidir. Örnek inceleme alanı olarak seçilen Fener Bölgesi'nde, toplumsal ve sosyal değişim nedeniyle bir takım bozulmalar oluşmuştur. Önemli bir kültür birikimine sahip olan bölgenin, çağımızda geçerli evrensel değerler açısından korunması gereklidir.

Amaç

Fener, özgün dokusu ve sakinleri ile dini ağırlığının yanı sıra, İstanbul'da XIX. yüzyıl Batı özelliklerini yansıtan bir bölgedir. Zaman içinde değişik nedenlerle sosyal yapısı değişime uğramış, özgün sakinleri bölgeyi terk ederek, bu kültüre yabancı, kırsal kökenli bir yapılanma oluşmuştur. Bu nedenle fiziksel doku da bozulmuştur. Ancak bozulma düzeltilebilir bir boyuttadır. Bilindiği gibi her iyileştirme projesi kendine özgü koşulları ve bu nedenle de özel önerileri içermektedir. Bu tezin amacı, çağımızda geçerli ve uygun yöntemlerin bölgeye özgü bir biçimde kullanılarak, Fener yerleşme dokusunun tekrar hayata kazandırılmasını sağlayacak bir önlemler bütünü önermektir.

Yöntem

Bu amaca varmak için izlenen yöntem üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşama olan problemin tanınması (anlaşılması) sınırlarının ve kapsamının belirlenmesi için, bölge hakkında tarihi, sosyal ve ekonomik veriler toplanmıştır. Ayrıca yerinde yapılan gözlemler sonucu, bölgenin bugünkü durumu tespit edilirken, tarihi gelişimi de izlenerek bölge tanınmıştır. Bunun sonucunda seçilen çalışma alanı geometrik bir düzene sahip kentsel doku olarak saptanmıştır.

İkinci aşamayı kuramsal inceleme oluşturmuştur. Dünyada gerçekleşmiş iyileştirme örnekleri, yasal, sosyal ve ekonomik yönleriyle incelenerek yorumlanmıştır. Bu inceleme sonucunda belirlenen gerçek, bir başka deyişle her bölgenin kendine özgü sorunları ve çözümleri olduğudur.

Üçüncü aşamada, birinci aşamada tanımlanan problemin, ikinci aşamada incelenen kuramsal ve uygulanmış örneklerin irdelenmesi bağlamında, çözümü için oluşturulan bölgeye özgü öneriler, bir kompozisyon bütünü içinde sunulmuştur. Burada dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen iyileştirme örneklerinin, bölgenin özel koşullarına uyarlanması yolu izlenmiştir. İki boyuttan oluşan bu öneriler birbirine bağlı olmak üzere sosyo-ekonomik ve fiziksel planlama önerileridir. Önerilen yöntemin başarısını görmek için bunun uygulanması gereklidir. Uygulamadan alınacak ilk verilere göre, pratiğe dönük çözüm önerileri maddelerinde değişiklik söz konusu olabilecektir. Bu değişimler yeni uygulamalara yol açacaktır. Bu etkileşim, bütün sosyal yapılarda olduğu gibi, yaşayan bir süreçtir.

I. BÖLÜM

1. İSTANBUL'UN KENTSEL YAPISININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. XIX. YÜZYIL ÖNCESİ KENTSEL YAPI

1.1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ

1.1.1.1. ESKİ ÇAĞ

İstanbul konumu gereği tarih öncesi ve sonrası devirlerde önemini korumuş ve gelişmesinde bu konumu etkili olmuştur. İlk yerleşme alanları tarıma ve su ulaşımına imkan veren bölgelerde gerçekleşmiş, bu konumda olan yerleşmeler beraberinde ticaret yapma imkanı da bulduklarından zenginleşmiş ve gelişmiştir.

Günümüzde İstanbul'daki ilk yerleşmelere ait izleri, yüzyılların oluşturduğu katmanlar ve yoğun yerleşimin arasında bulmak son derece güçtür. Bu izler zaman zaman inşaat hafriyatları ile gün ışığına çıkmış, ancak pek çoğu kontrolsüz şehirleşme yüzünden yok olmaya mahkum olmuştur. Bu nedenle bugün ilk buluntuların yeri tespit edilememektedir¹.

1934 yılından itibaren değişik zamanlarda İstanbul'un tarihöncesi devri ile ilgili araştırmalar gerçekleşmiş ve çeşitli aletler ele geçmiştir².

1942'de başlayan ve 1952-54 yılları arasında A. M. Mansel, K. Bittel ve H. Çambel tarafından Kadıköy Fikirtepe'de yürütülen kazı çalışmalarında, tarihi bilinmemekle birlikte Troya'dan daha eski olduğu düşünülen, M.Ö. 3000'e ait bir takım kalıntılar (bükülmüş durumda iskeletler, aletler vb.) bulunmuştur. İstanbul ve

¹ M. Özdoğan, "Tarih Öncesi Dönemde İstanbul", Semavi Eyice Armağanı, s. 46.

Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Özdoğan, "Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 88-101.

² Ufuk Esin, "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri ", Semavi Eyice Armağanı, s. 61.

Son yıllarda bu çalışmalara İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim elemanları ve öğrencilerinin yüzey araştırmaları eklenmiştir. Tüm bu çalışmalardan elde edilen verilere paleolitik devir insanının İstanbul ve çevresinde yoğun bir şekilde açık hava konak yerlerinde yaşadığıdır. "Bu durum Boğaz'ın her iki yakasında, Karadeniz kıyı şeridinde, Marmara'nın ve Büyük Çekmece Gölü'nün kuzeyinde, Kuğudere, Ambarlı, Eskice Sırtı, Haramidere taraçaları, Karababa mevki; Terkos Gölü çevresinde Paşa Alanı sekileri; Anadolu yakasında, Pleistosen sekilerinin uzanıp gittiği tuzla yakınlarında Hacet Deresi gibi buluntu yerleri ile kanıtlanmıştır".

çevresindeki Fikirtepe Yerleşmesi'nde bulunan kalıntılar, basit balıkçı, avcı köy topluluklarının yaşamını yansıtmaktadır.³

Şehrin tarih öncesi ile ilgili tüm buluntuları bize İstanbul'un mimarisi hakkında çok az bilgi verir. Ancak bina yapımında kullanılan malzeme hakkında ön fikir sahibi olmamızı sağlar. Özellikle Fikirtepe kazısında elde edilen bulgulara göre, A. Erzen "taş yapı olmadığı gibi kerpicing de meçhul bulunduğu anlaşıyor. Buna karşılık ocakların yapılmasında balçık, kil kullanılmıştır" der. Aynı devirlerde çağdaşı Anadolu yerleşmeleri gibi evlerin ise büyük kısmının ahşap olduğu anlaşılmaktadır⁴.

1.1.1.2. BİZANS İMPARATORLUĞU ÖNCESİ

M.Ö. 600 yıllarında Büyük Yunan göçleri sırasında Megaralılar İstanbul Boğazı'na kadar gelerek Anadolu yakasında önce Khalkedon'u, daha sonra da Sarayburnu'nda Byzantion koloni şehrini kurmuşlardır⁵. Byzantion'un kurulduğu yer, İstanbul yarımadasının ucundaki Sarayburnu'nda koloni şehirleri için önemli olan ticaret ve topografik veriler de eklenerek Khalkedon'a göre daha çok önem kazanmıştır⁶.

³ A.Decei, İslam Ansiklopedisi, c. 5/2, s. 1144.

M.Özdoğan, "Tarih Öncesi Dönemde İstanbul", Semavi Eyice Armağanı, s. 41.

⁴ A. Erzen, "İstanbul Şehrini Kuruluşu ve İsimleri", Belleken, c. XVIII, 1954, s. 133.

⁵ Oğuz Tekin, "Byzantion", Arkitekt, 97 Ocak, s. 445, s. 73.

"Eski çağda kentler ksistes adını taşıyan kent kurucular tarafından kurulurdu. Bu kişinin önderliğinde bir grup insan yeni bir yere gelip kentin oluşumu için ilk adımı atarlardı. Tabii bu geleneksel, biraz da efsanelere karışık bir tarzdır. Kuşkusuz kentin kurulması demek boş bir araziye direkler çakıp hiç yoktan bir kent inşa etmek demek değildir. Orada zaten bir yerleşim mevcuttur. Ama onlara katılarak daha organize yerleşim ve kent oluşturulmaya başlanır. Bu yüzden kent kurulmuştur, yerine hiç olmazsa eski çağ için kolonize edilmiştir deyimi kullanarak daha doğrudur. İşte İstanbul'un kuruluşu da bu şekilde olmuştur".

Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi", Atatürk Konferansları, 1975, s. 90.

Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık, 70/5, no: 79, s.27.

Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.166-67.

Oğuz Tekin, "Eski Çağda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 102-107.

⁶ Bkz. bir önceki dipnotta adı geçen bütün kaynaklar.

"Byzantion'un varlığına işaret eden en erken arkeolojik kalıntılar, Sarayburnu bölgesinde ve moloz toprağı içinde bulunmuş olan birkaç protokorinth çanak çömlek kırıklarıdır."⁷ Benzer kalıntılar eski Yunan tarihçilerinin efsanelerini de doğrular nitelikte, Haliç'e dökülen Barbyzes (Kağıthane deresi) ve Kydaris (Alibey deresi) arasındaki alanda (bugünkü Silahtarağa Elektrik Fabrikası alanı) ve çevresinde yapılan kazıda da bulunmuştur.⁸

"M.S. I. yüzyılda yaşayan Romalı yazar Plinius, sonraları Byzantion'un kurulduğu yerde önceden Lygos adında bir köyün bulunduğunu bildirir".⁹ Büyük taşlar ile yapılmış bu devre ait olan surlar 1871'deki demiryolu inşaatında ve daha sonra 1921 ve 1925 yıllarında ortaya çıkarılmıştır. Bu bölgenin ilk yerleşenleri Balkan yarımadasının doğu kısmında yaşayan Trakyalılar, Anadolu yakasıninkiler ise Frikyalılar ve Misyalılar idi¹⁰.

Byzantion bugün Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın yerleştiği alanda bulunan bir akropolün çevresinde, çeşitli seviyelerdeki teraslarda yer alan stadyum ve gimnazyum gibi yapılarla gelişmiştir. Ayrıca Ayasofya meydanına karşılık gelen alanda bir agoradan söz edilmektedir. Şehri çevreleyen ve üzerinde 27 kulesi bulunan surların uzunluğunun yaklaşık 6.5 km olduğu saptanmıştır¹¹.

Sözde-Kodinus'a göre Byzantion'u çevreleyen surlar kara tarafında yüksek, deniz tarafında daha alçaktı. Ayrıca, şehir bugünkü Sirkeci Garı civarında Neorion isimli bir limana sahipti¹².

⁷ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi", Atatürk Konferansları, 1975, s. 91.

⁸ Semavi Eyice, Byzantion Türk Ansiklopedisi, c. IV, s. 130
Zekiye Başak, "Silahtarağa Kazısı", İst. Arkeoloji Müzeleri Yıllığı, no: 5, 1952, s. 51-53.

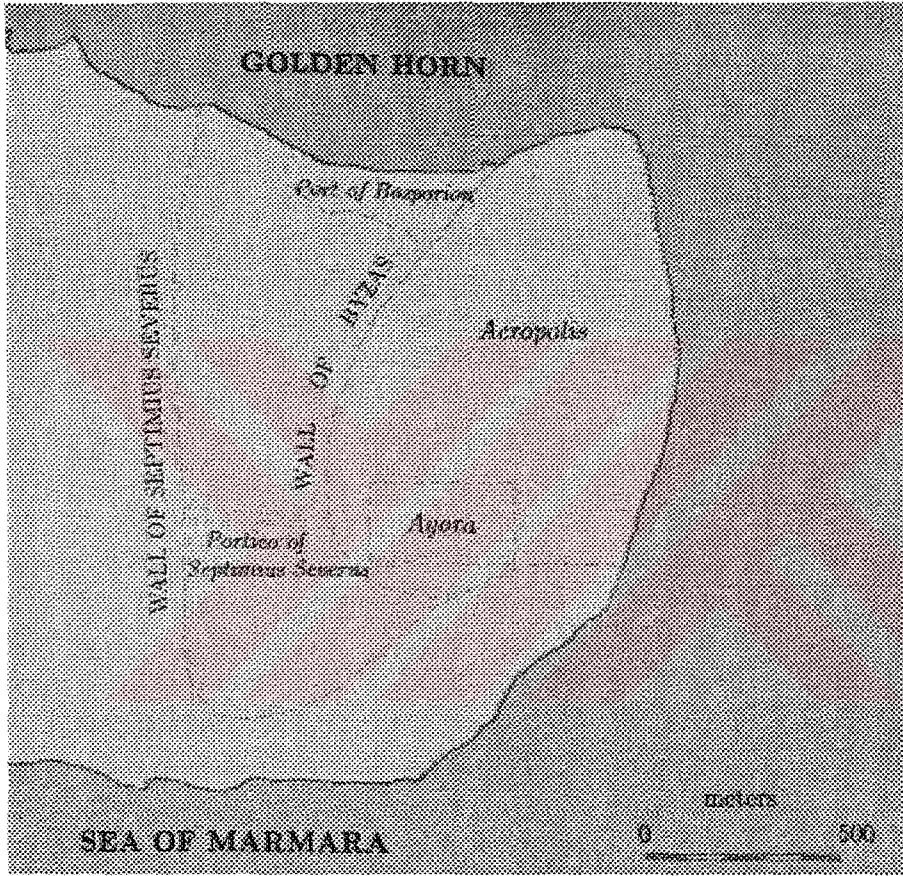
⁹ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi", Atatürk Konferansları, 1975, s. 91.

¹⁰ A. Decei, I.A., c. 5/2, s. 1145.

¹¹ 5 stadi (yaklaşık 1km) kara suru olan 35 stadlık sur duvarı.

¹² Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 27.
A. Decei, y.a.g.e., s. 1145.
Semavi Eyice, "Byzantion", Türk Ansiklopedisi, c. IV, s. 134.

Roma Devrine kadar Byzantion bu ölçüler içinde kalmıştır. Bu süre içinde Byzantion stratejik konumundan ötürü kendini Karadeniz ve Ege kolonilerine kabul ettirmiştir. M.Ö. 196 yılında Septimus Severus Byzantionu'u işgal ederek şehrin surlarını yıktırması, fakat daha sonra, Neorion'u da içine alacak şekilde batıya doğru surları genişleterek yeniden inşa ettirmiştir. Bu surlar bugünkü Eminönü Meydanı ile Cağaloğlu arasındaydı. (Resim 1-1)

Resim 1-1. Eski Çağ ve Bizans Öncesi Şehir (Z. Çelik)

"Septimus Severus şehri ihya ettirirken çok büyük ölçülerde bir Hippodrom'un inşasına başlatmış, yeni mabetler, bir tiyatro ve stadion yapılmış, liman tamir edilmiş, Zeuksippos Hamamı inşa edilmiş ve yine bu devirde, şehrin ana caddesi olan yol, iki tarafı direkli bir cadde haline getirilmiştir"¹³. Bu dönemden günümüze kalan çok az iz bulunmaktadır.

¹³ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi" Atatürk Konferansları, 1975, s. 93. Ayrıca bkz. Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 28

1.1.1.3. BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Roma imparatorları, sınırları İngiltere'den Mezopotamya'ya kadar genişleyen İmparatorluk'un, Roma'dan yönetilmesinin güçlüğünü iktidar mücadelelerinde gördükleri için, doğuda ikinci bir başkent arama yoluna gitmişlerdir. Byzantion' (kuzeyden ve batıdan gelen tehlikelere karşı) kolay savunulması ve ticaret yollarının kesişim noktasında olması nedeniyle I. Constantin tarafından İmparatorluk'un yeni başkenti olarak seçilmiştir¹⁴.

Byzantion'un yeni başkent olarak eskisinden daha büyük ve bir Roma şehri olarak İmparatorluğun kimliği ile yeniden inşasına 325 yılında başlanmış ve 5 yıl sonra, 11 Mayıs 330 tarihinde Duetro Roma (İkinci Roma) adı ile şehrin açılış töreni yapılmıştır. Şehir Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma'nın başkenti olmuştur. I. Constantin, Byzantion surlarını 15 stad (yaklaşık 2.8 km) daha batıya taşıyarak şehri büyütmüştür¹⁵. Bu surlardan günümüze hiçbir iz kalmamış, ancak surların Unkapanı ve Etyemez mevkiilerindeki bitiş noktaları dışında nerelerden geçtiği bilinmektedir¹⁶. I. Constantin döneminden sonra şehir gelişip kalabalıklaşarak sur dışında da yerleşmeler oluşmağa başlamıştır. Bu yerleşmelerden birisi olan XI. yüzyıldan itibaren İmparator Sarayları'nın yer alacağı Blakernai idi. Blakernai, II. Teodisius zamanında surlar genişletilirken şehrin içine katılmıştır. Bu surlar VII. yüzyılda yapılan küçük bir ekle günümüze ulaşan hali almıştır. Bu devirde Constantin surları ile Teodosius surlarının arasında fazla yerleşme olmamış, burası ikinci bir bölge olarak kalmıştır.

¹⁴ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi" Atatürk Konferansları, 1975, s. 93.

Afif Erzen, İstanbul Şehrini Kuruluşu ve İsimleri, Belleten, s. 144.

Ayla Ödekan, "Kentlerin Kraliçesi Konstantinopolis" Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 110.

¹⁵ *Duetro Roma* adının yanı sıra *Nea Roma* (Yeni Roma) denmiş, fakat sonraları I. Constantin'e ithafen Konstantinopolis adı kullanılmıştır.

Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 28.

Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 94.

¹⁶ A. Decei, I.A., s. 1146. "Surların başlangıç noktası Marmara Sahilinde bugün Samatya denilen Rabdos idi. Surlar sonra Mokios (Çukurbostan) su haznesinin batısındaki tepesine tırmanmakta, daha sonra Lykos vadisine (Bayrampaşa deresi) inmekte ve Sultan Selim civarındaki sonradan yapılmış Aspor su haznesine çıkıp, nihayet şimal-i şarki yönüne doğru inerek, şimdiki Cibali kapısı yakınlarında Haliç te Petrion'a varmakta idi. Bu surların bazı kısımları veya kapıları VII. ve VIII. yüzyılda bildirilmektedir".

I. Constantin devri şehrinin temel karakteri, Anadolu şehirlerinde görülen revaklı yollardı. Dört tane olduğu bilinen bu revaklı yollar, sıkıştırılmış Roma forumlarının tersine dağınık Konstantinapolis forumlarını birbirine bağlamaktaydı. Bunlar, I. Constantin'in kendi adına yaptırdığı, daha önce örneği görülmemiş elips şeklindeki Constantinus Forumu ile başlayan, Forum Tauri, Forum Boris ve Forum Arcadius'tur.

Yollar ve forumlarla birlikte pek çok yeni yapı da yapıldı. "Roma'da olduğu gibi capitol, senato, pretorya, Kutlu Yol, bir *Million*"¹⁷. Yine aynı dönemde yaptırılan ve gelecekteki şehir karakterini etkileyen yapılardan birisi de, yarımada'nın güneye bakan yamaçlarında inşa edilen saraydı. Bu saray, İmparatorluk'un sonraki dönemlerinde genişletilerek Hippodrom'dan Marmara sahiline kadar inen bir kompleks haline gelmiştir¹⁸.

I. Constantin Hristiyanlık'ın koruyucusu olduğu gibi çok tanrılı inanişâ da sırt çevirmemiş, her iki inanişâ da uygun binalar yaptırmış ve anıtlar diktirmiştir. Bunlar içinde Hristiyanlık için önemli bir yapı olan Ayasofya Bazilikası ile mezarının da bulunduğu bugünkü Fatih Camii'nin yerindeki Havariyun Kilisesi'dir.

Şehrin sokak dokusu Roma'ninkinden farklı biçimde topoğrafyaya uygun olarak yaygındır¹⁹. "Bizans'ın arka sokakları, yani *vic*'ler, bir V. yüzyıl kaynağı olan *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'ye göre dar, karanlık ve çarpık sokaklardı"²⁰. Bu doku bazı kaynaklara göre, saraylar, domus (ikâmetgahlar) ve basit evler olmak üzere üç tip konuttan oluşuyordu. Bazı kaynaklarda ise çok katlı kira evlerinden söz edilmektedir.

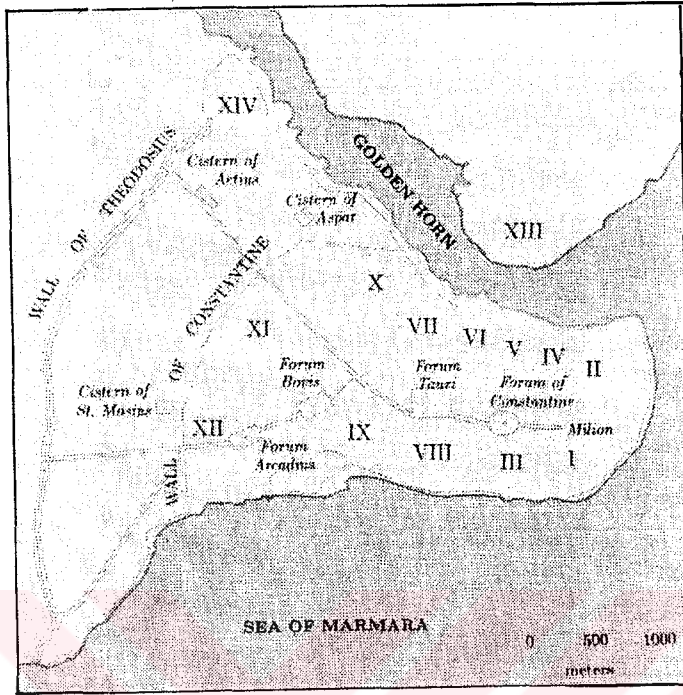
¹⁷ Doğan Kuban, *İstanbul'un Tarihi Yapısı*, s. 28.

¹⁸ Doğan Kuban, *İstanbul'un Tarihi Yapısı*, s. 28-29.

Zeynep Çelik, *XIX.Yüzyıl'da Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı, İstanbul 1997, s. 13.

¹⁹ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 13.

²⁰ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 17, naklen Janin (1964), s. 44-45.

Resim 1-2. Bizans Kenti'nin 14 Bölgesi ve Forumları (Z. Çelik)

Bizans zamanında da çıkan büyük yangınlar şehrin önemli bir kısmını kül etmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, evlerin yapımında çoğunlukla ahşap malzeme kullanılmıştır²¹.

I. Constantin zamanında, idari bakımdan Roma'da olduğu gibi, şehir, 14 bölgeye bölünmüş, sur dışında kalan Galata XIII., Blakernai ise XIV. bölgeyi oluşturmuştur²². İmparator Valens, IV. yüzyılın sonlarında, şehre Valens (Bozdoğan) su kemerini kazandırmıştır. Bunun yanı sıra genelde şehirde su ihtiyacını karşılamak üzere açık ve kapalı sarnıçlar yaptırılmıştır. Şehrin eğimli topografyasında kapalı sarnıçlar, kilise ve saraylara teras da oluşturmuşlardır²³ (Resim 1-2).

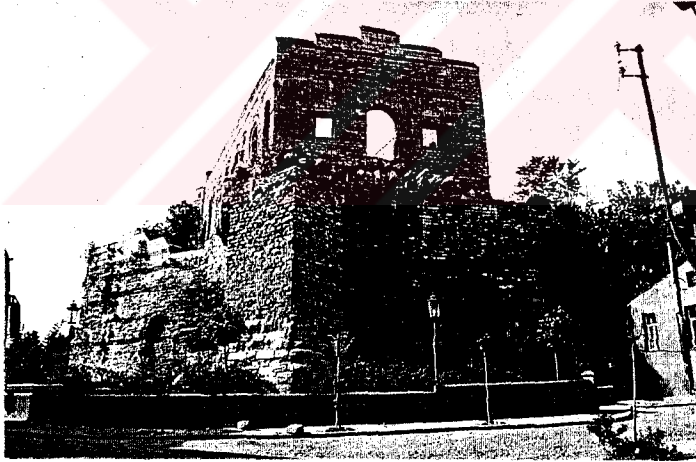
²¹ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 106-107. Ayrıca bkz. Semavi Eyice, "Türkiye'de Bizans Dönemi Yerleşimi Hakkında Notlar", çev. Jale Alguadiş, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Türk Tarih Vakfı Yay., y.y., s. 206-220.

²² Ayrıntılı bilgi için bakınız İ. A., s. 1149-1150.

²³ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 96, 102, 107. Semavi Eyice, "Byzantion", s. 133. İ. A., s. 1151.

Bizans Şehri kuruluşundan itibaren geçen zaman içinde ilk biçimini Augosteon Forumu dışında koruyamamıştır. Özellikle deprem ve yangın gibi doğal afetler sonucu başlangıçtaki görünümünü kaybeden direkli caddelerde, yıkılan direklerin yerlerine ağaçlar dikilmiştir. Bu sokaklara Latin işgalinden sonra rastlanmaktadır²⁴.

Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Lâtin işgaline uğrayan şehir XIII. yüzyıl başlarında bir harabe halini almıştır. 1261'de, Bizanslılar şehri geri almış, Poleologos'lar sülalesi zamanında ise yeniden imar etmeğe çalışmışlardır²⁵. Bu tarihten sonra Bizans Sarayı Blakernai mahallesine taşınmış ve burası imparatorlar tarafından tercih edilen yeni yönetim merkezi olmuştur. Bu kompleksin içindeki yapılardan biri olan Tekfur Sarayı, günümüze en iyi durumda ulaşan yapıdır (Resim 1-3). Ancak tüm çabalara rağmen şehir harabe görünümünden kurtulamadığı gibi nüfusu da azalmaya başlamıştır.

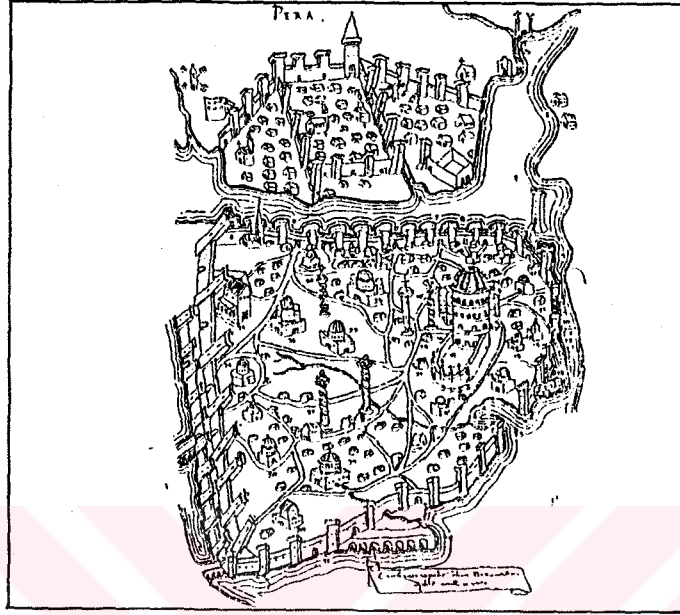
Resim 1-3. Tekfur Sarayı

XV. yüzyıla gelindiğinde, Bizans artık siyasal gücünü kaybetmiş; ticaret, büyük ölçüde imtiyaz kazanan yabancı cemaatlerin eline geçmeğe başlamıştır. Bunların

²⁴ Semavi Eyice, s. 107.

²⁵ Semavi Eyice, s. 111.

içinde en etkili olanlar İtalyan kolonileri idi. Amalfililer, Pisalılar, Marsilya ve Narbon'dan gelen bazı İtalyan tüccarların yanı sıra, Almanlar, İspanyollar, Araplar ve

Resim 1-4. 1420 Tarihli Boundelmonte Haritası

Yahudiler de vardı. Galata ise Ceneviz kolonisi olmuş ve bir İtalyan kenti görünümündeydi²⁶.

Başkentin son yıllarındaki görünümünü en iyi anlatan resim 1420 tarihli Cristoforo Boundelmonte'nin değişik kopyaları bulunan resmidir. Bu resimde göze çarpan büyük boşluklar ile aralardaki kiliseler, manastırlar ve bazı anıt-dikilitaşlardır (Resim 1-4).

²⁶ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 112.

Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. XIX.

Resim 1-5. Hartman Schedel'in 1493 tarihli gravürü (Karoly Kos)

Aynı dönemi yansıtan Hartman Schedel'in 1493'de yayınlanan Weltchronik (Dünya Tarihi) isimli yapıtında yer alan gravürde de (Resim 1-5), Galata Senti evlerle dolu olmasına karşın etrafı surlarla çevrili İstanbul yarımadasında büyük boşluklar dikkati çeker²⁷. O dönemdeki fiziksel özellikleri yansıtan kroki halindeki her iki resimden de şehrin büyük bir bölümünün boş ve kırılgan olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda sözü geçen resimlerin yanı sıra, XIV. yüzyıl başlarında şehre gelmiş olan İbni Batuta, 1403'de şehri ziyaret eden İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Clavijo ve Clavijo'dan 30 yıl sonra gelen Bertrandon de la Broquière'in şehir anlatımları bu yorumları doğrular niteliktedir²⁸.

²⁷ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 113.

Çiziminde aslı Bizans devrinde yapılmış bir orijinalden faydalandığı anlaşılmaktadır. Bu resimde İstanbul sur kapılarında haçlı armalar işaretlendiğine göre henüz Türk idaresine geçmemiştir.

²⁸ Sinan Genim, *İstanbul'un İskanı (1453-1703)*, s. 14-15.

Semavi Eyice, "Cristoforo Boundelmonti ve İstanbul'un En Eski Resmi", İ.Ü. Ed. Fak. Bas., İstanbul, 1964.

Karoly Kos, *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*, çev. Naciye Güngörmüş, Kültür Bakanlığı Yayını, 1748, Sanat Tarihi Dizisi, 108, 7 Ank.1995.

1.1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

1.1.2.1. 1453 YILINDAN LÂLE DEVRİNE KADAR

Fatih Sultan Mehmet, 29 Mayıs 1453'de İstanbul'a girdiğinde şehir bir harabe görünümündeydi. Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında nüfus 40-50.000 dolaylarına inmişti. XIII. yüzyıldaki Latin işgalini takiben Paleologoslar döneminde de şehirdeki koşullar düzeltilememişti²⁹.

Şehrin harabe görünümünü gidermek amacıyla hemen imar faaliyetlerine girişen Fatih Sultan Mehmet'in ilk girişimi, savaşla birlikte daha da çok yıpranan şehir surlarını onarmak³⁰ ve -fetholunan her yerde usulden olduğu gibi- İstanbul'un en büyük kilisesi olan Ayasofya'yı Fatih Sultan Mehmet Vakfı olarak camiye çevirmek oldu. Bazı büyük manastırlar da ilk ihtiyaçları karşılamak üzere barınak olarak kullanıldı³¹.

İmar faaliyetlerine ek olarak iskan işlerine de önem verilmiştir³². Anadolu ve Rumeli'de fethedilen şehirlerden getirilen halk İstanbul'un çeşitli yerlerine yerleştirilmiştir. Böylece nüfus 70.000'e yaklaşmıştır³³. Müslüman ve Hristiyanların

²⁹ A.Maria Schneder, "XV.Yüzyıl'da İstanbul'un Nüfusu", *Belleken*, c. XVI, S. 61, Ankara, 1952, s. 39. *İ.A.*, İstanbul Maddesi, s. 1171-1172.

³⁰ Tahsin Öz, "500 Sene Evvel İstanbul Nasıl İmar Edildi?", *Arkitekt*, no. 1, İstanbul, 1953, s. 3.

³¹ Semavi, Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *Atatürk Konferansları*, 1975, s. 114. Bu sırada Altınkapı'nın iç tarafına bir burçla duvar çekilerek, İç Kale (Yedikule) oluşturulmuştur.

³² *İ.A.*, s. 1201. Bu amaçla "Şehirde nüfusun artması için mütemadiyen kolaylık gösteren hükümdar İstanbul'a kendi isteği ile gelecek olanların tuttıkları evleri onlara bağışlayacağını vaad etmiş,hazineye intikal ettiği ilan olunan Bizans binalarını da muhacirlere bağışlamıştır. Bu suretle İstanbul'a Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler getirilmiş, köylerden celbedilenler de civar topraklara yerleştirilip, has-kul olarak istihdam edilmiştir".

³³ A. M. Schneider, y.a.g.e., s. 44. Bu iskanlar sonucunda oluşan tablo şöyledir. "Topkapı Sarayı arşivinde (N.D.9524), 1477 yılından kalma bir istatistik vardır ki, bunu Kadı Muhiddin'e borçluyuz. Buna göre şehirde Türklere ait hemen hemen 9000, Rumlara ait 3000, Yahudilere ait 1500, Kaffalı Hristiyanlara ait 267, Karamanlılara ait 750 ve çingenelere ait 31 ev vardı; bunlara ceman 3667 dükkan ilave etmeliyiz ki, bunlar daima şarkta olduğu gibi, sahiplerinin aileleri tarafından işgal edilmemekte idi. Bir eve ortalama olarak 4-5 kişi hesap edersek, nüfus sayısı olarak 60 ila 70.000 elde ederiz".

Aynı arşiv numaralı kayıt için Halim Baki Kunter yorum yaparken "Fatih devrinde son dört-beş senesi içinde şehrin nüfusu da 185-195 bin kişi arasında hesaplanmıştır. Yuvarlak bir rakkamla şehrin nüfusu yirmi iki, yirmi üç senelik bir devirde 70.000 den 200.000'e yükselmiş oluyor" demektedir.

ayrı ayrı oturdukları bu mahalleler, sakinlerinin geldikleri yerlerin isimlerini almıştır. İskanlar yalnızca sur içine değil, sur dışında ayrıca Galata surları dışında, Eyüp, Kasımpaşa ve Boğaziçi'nde gerçekleşmiştir. Şehir sur içinden sur dışına yayılmaya başlamıştır³⁴. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, Fatih Devri'nde İstanbul Mahalleleri isimli çalışmasında, sur içinde 181 mahallenin sur dışında Eyüp'te 8, Kasımpaşa'da 2, Galata'da 61, Boğaziçi'nde 7, Üsküdar'da 3 mahallenin yer aldığı saptanmıştır³⁵.

Teodosyus Forumu'nun Haliç'e bakan yönünde bir saray yaptıran Fatih Sultan Mehmet ³⁶ daha sonra bu sarayın yerini sakıncalı bulmuş ve yarımadanın ucunda, Sur-u Sultani denilen duvarla çevrelenmiş Saray-ı Cedid'in temelini atmıştır³⁷.

Şehir karakterinin değişimi, Havariyun Kilisesi harabesinin yerine yapılan Fatih Külliyesi ile başlar³⁸. 1763 depreminden sonra Külliye'nin camisi yeniden inşa edilmiş, ek yapılarından ise sadece bazı medreseler ile tabhane ve yeniden yapılan türbe günümüze olduğu gibi ulaşmıştır³⁹.

Halim Baki Kunter, "Fatih Devri Sonlarından İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu", Belleken, no. IV, 1958, s. 246.

³⁴ A. M. Schneider, y.a.g.e., s. 41-42. Mahalle isimleri ve yerleri ayrıntılı olarak Evliya Çelebi'ye göre nakledilmiştir.

Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 30.

İ.A., İstanbul Maddesi, s. 1205,1206,1207.

³⁵ Halim Baki Kunter, "Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu", Belleken, S. IV,1958, s. 249-261.

³⁶ Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 30.

İ.A., İstanbul Maddesi, s. 1201.

³⁷ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 115.

İ.A., İstanbul Maddesi, s. 1202.

³⁸ Tahsin Öz, "500 Sene Evvel İstanbul Nasıl İmar Edildi?", Arkitekt, Sayı.1-4, 1953, s. 3. Külliye "cami, mederasi-semaniye (sekiz medrese), tetümme medreseleri (sekiz adet), darü'ttalim (ilk mektep), kütüphane, darüşşifa, imaret, tabhane, misafirhane ve kervansaraydan meydana gelerek 1462-1470 senelerinde yapılmıştır. Ayrıca külliye içinde Fatih'in türbesi de yer almaktadır

³⁹ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 115.

Bu dönemde sosyal hizmet yapılarının yanı sıra ticaret yapıları da inşa edilmiştir. Şehrin topografyası gereği Bizans döneminde Haliç kıyısında ve sırtlarında oluşan ticari merkez, işlevini sürdürmeğe devam etmiştir. Fatih zamanında bedesten ve pek çok yerde çarşı inşa edilerek, şehrin ticaret hayatı canlandırılmış⁴⁰ ve ticaret bölgesi Sirkeci-Unkapanı arasında daha da gelişmiştir. Haliç iskeleleri birbirinden farklı işlevlere cevap vermeye başlamıştır.

Resim 1-6. G. Vavassore'nin 1520 tarihli panoraması

Fatih Külliyesi ile değişmeye başlayan şehir karakteri, genellikle fetih sırasında başarı gösteren ileri gelenlerin yaptırdıkları mescitler etrafında oluşan mahalleler ile de farklı fiziki boyutlar kazanmıştır. Vavassore'nin 1520 tarihli panoramasında (Resim 1-6) Bizans'tan kalma ana yollar ve meydanların varlığını koruduğu görülmektedir. Ancak yeni iskanların olduğu doku, zamanla bu meydanlara da yayılarak bunların izlerini kaybetmelerine neden olmuştur.

⁴⁰ Tahsin Öz, y.a.g.e., s. 4.

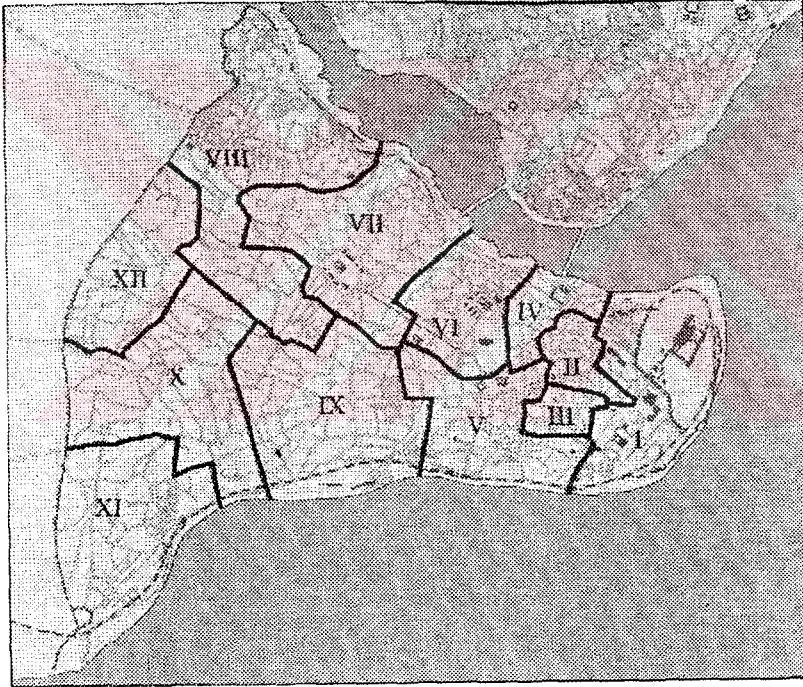
Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 117.

Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 31; Darüşşifalar, İmaretler, Bedesten, Çarşılar, Dükkanlar için bkz. I.A., s. 1210-11-12.

Halil İnalçık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Habitat II, s. 31.

II. Bayezid'in, Galatasarayı'nda acemi oğlan ocağını açmasından sonra Kasımpaşa'da da mahalleler kurulmuş ve İstanbul, yavaş yavaş sur dışında Pera'ya ve kurulan köylerle Boğaz'ın her iki yakasına doğru genişlemeğe başlamıştır. Pera'da özellikle yabancı tüccarlar ve elçilikler yerleşmiştir. Fransa, Lehistan ve Venedik elçileri ilk yerleşenler arasındadır⁴¹.

I. Constantinus'un tespit ettiği bölgeleri andıran bir biçimde Fatih de İstanbul'u on üç nahiyeye böldü⁴² (Resim 1-7). Bu devrinde şehir, biri sur içinde, diğeri sur dışında Eyyub (Çekmeceler, Çatalca, Silivri dahil) ve diğeri ikisi de Galata ve Üsküdar olmak üzere dört kadılığa ayrıldı⁴³.

Resim 1-7. Fatih Sultan Mehmed Devri'nin Nahiyeleri (Z. Çelik)

XVI. yüzyıla gelindiğinde, Fatih Külliyesi'ne eklenen sırasıyla Bayezid Külliyesi, Şehzade Külliyesi ve Süleymaniye Külliyesi ile şehir dokusunun yeni karakteri artık

⁴¹ I.A., İstanbul Maddesi, s. 1214-2.

⁴² Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 21.

Halil İnalcık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Habitat II, s. 23.

⁴³ I.A., İstanbul Maddesi, s. 1207.

belirlenmişti. Böylece Bizanslılar'ın, Bayezid'tan Marmara'ya paralel olan forumlar dizisine karşılık, Haliç'e paralel bir aks oluştu. Bu tür bir fiziksel gelişmede Hristiyan ve Müslüman cemaatlerin farklı toplumsal seçimleri de etkin oldu. Roma forumlarının yerini, cami avluları aldı⁴⁴.

1509 yılındaki depremde şehirde büyük tahribat olmuş, birçok Bizans eseri yıkılmış, bu arada da Fatih ve Bayezid camilerinin kubbeleri çökmüştür. Bu depremden sonra kârgir yapı inşaatından vazgeçilmiş, daha kısa zamanda inşa edilebilen ahşap evler yapılmaya başlanmıştır⁴⁵.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak çağı olan XVI. yüzyıldaki İstanbul kentini tanıtan pek çok Türk ve yabancı kökenli gravür vardır. 1533 yılında İstanbul'a gelen, Flaman ressamı Pieter Coek van Aalst, şehrin genel görünümü hakkında oldukça geniş bir fikir verir. Bir başka önemli belge de 1553'de bir elçi eşliğinde İstanbul'a gelen Flensburglu ressam Melchior Lorichs'in, şu anda Hollanda'da Leiden'de bulunan panoramasıdır⁴⁶.

Mimar Sinan, mevcut şehir dokusuna aykırı düşmeyen organik yapıdaki külliyesi ile XVI. yüzyıl İstanbulu'nun karakterine gerçek anlamda damga vurmuştur. Kanuni Sultan Süleyman ve diğer saray ileri gelenleri için bir çok külliye, cami, türbe, han, hamam, köprü, su kemeri, çeşme inşa eden Mimar Sinan'ın, 120'si İstanbul'da olmak üzere İmparatorluk'un çeşitli yerlerinde 300'e yakın yapıtı bulunmaktadır⁴⁷.

⁴⁴ Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 32.

⁴⁵ Feridun Dirimtekin, Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyıl'da İstanbul'un Medeni ve İctimai Hayatı, İstanbul, 1964, s. 6.

⁴⁶ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. XIX.

⁴⁷ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 121.

Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 32.

Mimar Sinan Dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986; Yapı Dergisi sayı 83'de yer alan makaleler.

Kanuni devrinde şehrin büyümesi ve nüfusun artması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmış ve XVI. Yüzyıl sonlarında şehir dışarıdan gelen göçlerle öyle büyümüştür ki, şehre girişlerin kontrol altına alınması gündeme gelmiştir⁴⁸.

1.1.2.2. LÂLE DEVRİ VE İLK BATILI ETKİLER

Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren çocuk yaşta yönetime gelen sultanlar, birkaçı dışında daha öncekilerin özelliklerine sahip değildi. Dolayısı ile XVII. ve XVIII. yüzyıldaki siyasi gelişmeler kısıtlı kalmış ve fazla başarı elde edilememiştir⁴⁹. Batı'daki uluslararası ilişkiler XVII. yüzyılda değişim gösterirken, İngiltere, Fransa ve Hollanda diplomaside ve ticarete etkin bir güç durumuna geçmiştir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na her alandaki ilgi artmıştır.

Uluslararası platformda ve dış ilişkilerde içinde bulunduğu durum Osmanlı yönetiminde bir tür gecikmişlik duygusunun doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle ilk defa 1721'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi Fransa'ya elçi olarak gönderilmiştir. Mehmet Çelebi ve daha sonra 1740'ta gönderilen Mehmed Said Efendi Batı tarzı yaşamdan çok etkilenmiş ve dönüşlerinde yazdıkları sefaretnameler ile bu durumu ifade etmişlerdir⁵⁰. Bu sefaretnamelerden oldukça etkilenen Sultan III. Ahmed Haliç'in gerisinde, Kağıthane Deresi kıyılarında köşk ve kasırlar yaptırmıştır. Ağaçlar ve bahçelerle çevrili olan ve Sadâbad Sarayları adı verilen bu mesire yerinin, Versailles, Trianon ve Marly ile boy ölçüşmesi istenmiş," ancak 1730'daki isyanda herşey yıkılmıştır. Buna karşın dönem, doğa ile değişik bir uyumu olan yazlık yalıların doğmasına neden olmuştur⁵¹. Mimari ve strüktürel açıdan geleneksel olan bu yalılarda belirgin bir batı etkisi görülmektedir. 1718-1730 dönemine tarihlenen

⁴⁸ Ahmet Refik'ten naklen, İ.A., İstanbul Maddesi, s. 1414/1.

⁴⁹ Robert Mantran, "17. ve 18.Yüzyıllarda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 38. Ayrıca XVII. ve XVIII. yüzyılların tarihi ile ilgili bakınız İ.A., s. 1214/4- 1214/23.

⁵⁰ Robert Mantran, y.a.g.e., s. 38.

Serim Denel, "Tasarım ve dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri", s. 18. S. Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", Atatürk Konferansları 1975, s. 129-133.

⁵¹ Robert Mantran, y.a.g.e., s. 42.

Lale Devri'nde⁵² anıtsal yapı inşaatı oldukça azalmıştır. XVI. yüzyıl sonuyla "1774 yılı arasında yalnızca dört büyük sultan camisinin yapıldığı görülmektedir: Sultan Ahmet Camisi (1616), Yeni Valide Camisi (1597'de başlanmış, 1663'te tamamlanmıştır), I. Mahmut ile III. Osman'ın yaptırdıkları, Nuruosmaniye Camisi ve III. Mustafa'nın Laleli Camisi bunlara III. Ahmed'in Üsküdar'da yaptırdığı Yeni Valide Camisi ile 1766 depreminde yıkılan ilk cami yerine 1766-71 tarihleri arasında yapılan yeni Fatih Camisi de eklenebilir"⁵³. Sultan Ahmed ve Yeni Valide camileri şehrin fiziksel gelişimine katkıda bulunmuştur. Bunların dışında, sadrazamlar tarafından yaptırılan cami ve medreseler ile Divanyolu ve Bayezid-Fatih aksı desteklenmiştir⁵⁴. Dört cepheli meydan çeşmeleri ve yeni bir kültür anlayışının simgesi olan bağımsız kütüphaneler de bu devrin yapıları arasındadır.

Lale Devri'nde anıtsal ölçekte yaşanan bu gelişmelere karşın şehrin sur içindeki yapısı ve görünümü yabancı gezginlere göre olumsuzdu. Bu durum Osmanlı metinlerinde de doğrulanır. Bir yanda küçük ölçekli de olsa Batı etkisindeki yapı faaliyetlerinin görüldüğü dayanıksız malzemeden yapılmış evler, öte yandan dar ve karanlık sokaklar, sık sık çıkan dev yangınlar ve asayişi sağlanamayan bir şehir vardı.

Oldukça çelişkili bu durumun nedeni İstanbul'da kaldırımcılar, su yolcuları, mezbeleciler, şehremini ve mimarbaşının verdiği hizmetlerin yozlaşmış olmasıdır. Başka bir sorun da kontrol altına alınamayan yangınlardır. Her yangın sonrası evlerin kârgir yapılması için çıkan fetvalara karşın ahşap olarak yapılmaya devam eden evler yangın felaketinin boyutlarını arttırmıştır⁵⁵.

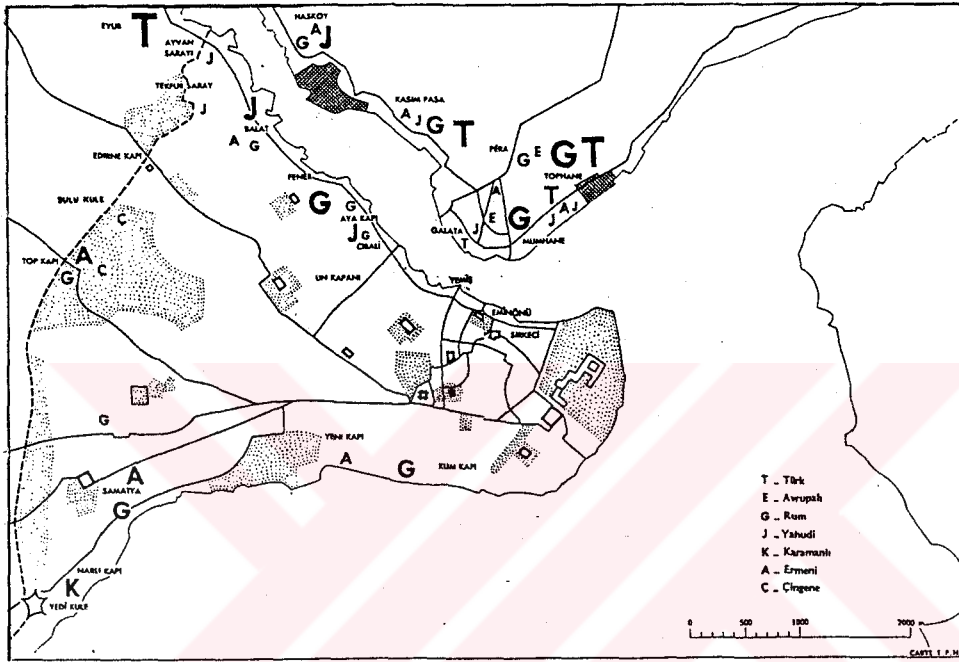
⁵² "Ahmet Refik'in güzel bir buluşu ile Lâle Devri olarak adlandırılan dönem, her çeşit toplumdan İstanbul halkının yaşama zevkini çıkardığı bir devirdir." S. Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", Atatürk Konferansları 1975, s. 129.

⁵³ Robert Mantran, y.a.g.e., s. 38.

⁵⁴ Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık, 70/5, s. 35.

⁵⁵ "1701-1800 arasında dönemin tarih kitaplarına geçecek kadar önemli yangınların sayısı 90'dır; bunlardan 1718, 1756 yada 1782'de meydana gelenlerden Haliç'ten, Cibali'den başlayıp, Marmara kıyılarında Langa'ya kadar giden ve 10 binlerce binayı yok eden "denizden denize" yangınlardır." Stefanos Yerasimos, "Batılılaşma Sürecinde İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 48.

XVII. ve XVIII. yüzyılda şehir açısından önem taşıyan bir diğer gelişme, halkın sur dışında sahil boyunca yerleşme eğilimidir. Bu dönemde Boğaziçi ve Haliç şehre organik olarak entegre olmuştur. Beşiktaş Sarayı büyümüş ve Boğaziçi'nin diğer köylerinde padişahlara ve devlet büyüklerine ait bahçe ve yalılar artmıştır. Ancak Boğaziçi köylerinde Rum nüfusu gene de sayıca fazladır.

Resim 1-8 - Sur İçinde Nüfus Dağılımı (Robert Mantran)

Anadolu ve Rumelihisarları, Kanlıca, Beykoz, Anadolu ve Rumelikavakları ve Yeniköy çoğunluğu veya tamamı Türkler'den oluşan Boğaz köyleridir. Yahudiler, Kuzguncuk ve Ortaköy'de, Rumlar, Çengelköy, Arnavutköy, Kuruçeşme, Tarabya, Yeniköy, Büyükdere'de çoğunlukta iken az sayıda Ermeni Yeniköy ve Kuruçeşme'de yerleşmiştir⁵⁶.

Suriçi bölgesindeki dağılım ise fetih sonrasında olduğu gibidir: "Rum nüfusu Haliç'de Fener ile Cibali arasında, Samatya ve Kumkapı'da, ayrıca Galata'da yerleşmiştir. Ermeniler ise İstanbul'un içinde şu mahallelerde oturmaktadırlar:

⁵⁶ Kömürcüyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi, XVII. Yüzyılda İstanbul*, (çev. H. D. Adreasyan), Eren Yay., İstanbul, 1988, s. 40-43 ve s. 45-49.

Samatya, Yenikapı'dan Kumkapı'ya kadar olan alan, Balat ve Topkapı'da; İstanbul dışında, Haliç'in Kuzey kıyısındaki Hasköy'de, bir kiliselerinin olduğu Beşiktaş'ta ve Ortaköy'le Kuruçeşme'de, Üsküdar'da ve Yeni Mahalle'de ⁵⁷ Eremya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda Yahudiler'in oturduğu kent içi mahalleler surlardaki Ayazma Kapısı, Balat, Ayvansaray, Cibali, Tekfur Sarayı civarındadır (Resim 1-8).

Azınlıklar XVII. yüzyıldan başlayarak özellikle XVIII. yüzyılda şehir hayatında önemli görevler üstlenirler. Başta Rumlar olmak üzere, özellikle batılılarla hükümet arasında aracı rolünü üstlenmişler, kimi alanlarda ticaret tekeli ellerinde tutmuşlardır⁵⁸.

XVII. yüzyılda Anadolu'da çıkan Celali isyanları, XVIII. yüzyılda Rumeli'de başgösteren düzensizlik ve Kırım topraklarının kaybı sonucunda İstanbul büyük göçlerle karşı karşıya kalmıştır. "Bu arada yeniçeri ve diğer ocakların yozlaşması ve bunlara kayıtlı olan kişi sayısının giderek artması, esnaf loncalarının hem dışarıdan gelen mallara, hem taşradan gelen ucuz emeğe rekabet edebilmek için kendi içlerine kapanması, giderek sayıları artan ve kentin arsa ve bina gelirlerinin büyük bölümünü ellerinde tutan vakıfların bu gelirleri belli kişilere dağıtması, yeniçeri, esnaf ve küçük ulema'dan oluşan devlet yöneticilerinden rahatsız, ancak düzenin değişmesine şiddetle karşı olan ve kentin aktif nüvesini oluşturan bir halk tabakasını meydana getiriyordu"⁵⁹.

XIX. yüzyıl öncesinde Batı etkisi ile şehre yeni bina tipleri eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi büyük askeri yapılarıdır: I. Abdülhamit zamanında yaptırılan Cezayirli Hasan Paşa'nın Kalyoncu Kışlası (1782) ve III. Selim'in Halıcıoğlu'nda inşa ettirdiği Humbarahane Kışlası, yine III.Selim'in Tophane ve Selimiye'deki büyük kışlaları, Halil Paşa'nın Taksim'de 1785 yılında yaptırdığı Topçu Kışlası ve şehrin daha uzak

⁵⁷ Robert Mantran,y.a.g.e., s. 51.

⁵⁸ Robert Mantran, y.a.g.e., s. 44.

⁵⁹ Stefanos Yerasimos, "Batılılaşma Sürecinde İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 49.

yerlerinde, örneğin, Kuleli ve Ayazağa'da yaptırılan kışlalar. Bu binalar iki ve daha fazla katlı anıtsal yapılardır⁶⁰.

1802-1805 yılları arasında inşa edilen Selimiye Kışlası ve Camisi ile geometrik düzenli mahalle, matbaa ve dokuma tezgahları da o dönem için önemli bir gelişme olarak değerlendirilir⁶¹.

Bu çabalar tutucu çevrelerin tepkisiyle karşılaşmış olmasına karşın belli bir kesimi etkisi altına alarak şehre ve günlük yaşamın farklı boyutlarına nüfuz edebilmiştir.

1.2. XIX. YÜZYIL'DA BATILILAŞMA VE TANZİMAT'IN ETKİSİ İLE OLUŞAN DEĞİŞİM SÜRECİ

XIX. yüzyıl başlarına kadar, Osmanlı Devleti'ni idare edenler tarafından askeri başarısızlıklar ordudaki düzensizliğe bağlanmakta ve II. Mahmut'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasına dek küçük çaplı yenilikler yapılmaktaydı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Batı ile sürdürülen ilişkiler ve özellikle II. Mahmut ve o dönemde elçilik görevinde bulunan Mustafa Reşit Paşa, yalnızca ordunun ıslahı ile düzelmeye olamayacağını görürler. II. Mahmut'a göre devlet düzeni ile birlikte sosyal düzenin de değişmesi gerekir⁶². İşte Tanzimat'ı yaratan bu fikirler olmuştur. Esasları II. Mahmut zamanında oluşturulan Tanzimat Fermanı, II. Mahmut'un 1839 yılında vefat etmesi üzerine oğlu Abdülmecit'in padişahlığında ilan edilmiştir.

Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839'da Gülhane Bahçesi'nde yabancı elçiler, devlet büyükleri, ulema, gayrimüslim cemaatlerin ruhani ve dünyevi

⁶⁰ Doğan Kuban, y.a.g.e., s. 39.

⁶¹ Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1938, s. 27; Stefanos Yerasimos, y.a.g.e., s. 49.

⁶² Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", Belleken, c. XXVIII, Ekim 1964, no: 112, s. 589.
A. H. Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Toplu Bakış", Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 1-12.

temsilcileri ve büyük bir halk topluluğu önünde Tanzimat Hatt-ı Hümâyûn'u okunmuştur. Büyük bir törenle gerçekleşen bu ilandan sonra, başta padişah olmak üzere, tüm devlet yöneticileri fermana sadık kalacaklarına dair halk önünde yemin etmişler; bu yemin törenleri vilayet, sancak ve kazalarda da tekrarlanmıştır. Bir haklar beyannamesi olarak tarihe geçen Hatt-ı Hümâyûn pek çok yenilik getirmiştir. Hükümdarın yetkilerinin kısıtlandığı ve herşeyin kanunlara bağlandığı bu fermanla herkes ve her dinden Osmanlı tebaası kanun önünde eşit haklara sahip olacaktır. Can ve mal güvenliğinden, iltizamın kaldırılarak vergilerin kanunlara uygun olarak toplanmasından da sözedilmektedir.⁶³

Tanzimat'ın getirdiği bu eşitlikten en çok iki kesim rahatsız olmuştur: Müslümanlar, Gayrimüslimler ile eşit tutuldukları için, Rum Patrikhanesi ise Ortodokslar üzerindeki ruhani, mali ve hukuki egemenliği son bulduğu için rahatsız olmuştur⁶⁴. Hatta bazı eyaletlerde bu nedenle isyanlar çıkmıştır⁶⁵.

1.2.1. EKONOMİK VE SOSYAL YAPININ DEĞİŞİMİ

1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile hukuk alanında bazı gelişmeler sağlanırken, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Ticaret Antlaşması ile de ekonomik alanda değişiklikler başlar. Bir yanda 1830'larda, merkezi idareden önce orduda düzenlemeye giden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa⁶⁶, öte yanda Rus İmparatorluk'unun Osmanlı topraklarını paylaşma tehdidi vardı. Avrupa'nın güçlü ülkeleri denge açısından Osmanlı Devleti'nin devamını bir süre daha gerekli görüyorlardı. Özerk bir durumdaki Mısır ordusu ve Rusya karşısında İngiltere'den yardım isteyen Osmanlılar buna karşılık 16 Ağustos 1838 Ticaret Antlaşmasını

⁶³ Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümâyûnunda Batının Etkisi", *Belleten*, c. XXVIII, Ekim 1964, no: 112, s. 589.

İlber Ortaylı, "Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ansiklopedisi*, s. 1545.

⁶⁴ İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 93.

⁶⁵ Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümâyûnunda Batının Etkisi" *Belleten*, c. XXVIII, Ekim 1964, no: 112, s. 582.

⁶⁶ İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 42.

imzaladılar. Bu durum XIX. yüzyılın başından itibaren sanayi hamlesini gerçekleştiren, ürünlerine pazar ve hammadde arayan İngiltere'nin lehine sonuçlanmış oldu⁶⁷.

Anlaşma öncelikle küçük sanayii, Batı'dan gelen endüstri ürünleri ile rekabet zorluğundan dolayı sarsarken, yerli tüccarları da yabancılara sağlanan muafiyetlerden dolayı zor duruma düşürmüştür. Bu sıkıntının başka bir nedeni de, toplumun oluşan yeni ekonomik koşullara henüz hazır olmamasıdır. Ancak "...XIX. yüzyılın sonlarına doğru toplumun ve ekonominin şartları, modernizasyonun tesiriyle, değişmeye başlayınca,..." düzelme görülecektir⁶⁸.

Gümrük gelirlerine ihtiyacı olan hazine, yalnızca gelirin getirisi ile ilgilendiği için, İngilizlerle 1838'den daha önce 1801 ve 1809⁶⁹ yıllarından beri %3 olan gümrük vergisini, ancak %5'e çıkarmıştır. Buna karşılık ihracat vergisi %12'ye yükseltilmiştir⁷⁰. O günlerde görev alan Avusturya konsolosu durumu şöyle tanımlar: "1838 Anlaşması..... Osmanlı Sanayii'ne düşmandır.... Bugün bir Belçikalı tüccar Türkiye'de sattığı mallar üzerinden %5 vergi ödemektedir, oysa bir Türk tüccarı imparatorluk dahilinde bir vilayetten diğerine mal naklederken dahi %12 oranında vergi ödemek zorundadır"⁷¹.

1838 Ticaret Anlaşması'ndan sonra 1861'de Fransa ile yapılan ve diğer ülkelere de uygulanan Ticaret Anlaşması ile ihracat vergisinin, önce %12'den %8'e, daha sonra da her yıl 1 puan düşürülerek %1'e kadar indirilmesi hedeflenmiştir. Buna

⁶⁷ A. H. Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Toplu Bakış", Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 4. S. Yerasimos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye - Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına, Kitap 2, s. 37 ve 55.

Osman Okyar, "Tanzimat Ekonomisi Hakkındaki Karamsarlık Üzerine", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Semp.1989, s. 250 ve 259.

⁶⁸ Osman Okyar, "Tanzimat Ekonomisi Hakkındaki Karamsarlık Üzerine", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Semp.1989, s. 254.

⁶⁹ İ. Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İst. 1987, s. 85'de Mübahat Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. 1976, 4-5, "Ekim 1801'deyapılan «Ticaret-i dahiliyye» ve «Kale-i Sultaniye» anlaşmaları ülke içinde etkinlik gösteren İngiliz tüccarına yeterli güvenceyi sağlıyordu." Ayrıca bkz. İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 9 ve s. 113.

⁷⁰ S. Yerasimos, y.a.g.e., s. 35.

⁷¹ Zeynep Çelik, XIX. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, s. 29.

karşılık %5 olan ithal gümrüğü ise sadece 3 puan artırılarak %8'e çıkarılabilmektedir. Fakat yine de yerli tüccarlar için iç ticarete uygulanan vergilerden dolayı toplamda oranlar daha yüksektir⁷².

Birçok eleştiriye neden olan bu anlaşmalarda temel amaç, Osmanlı Devleti'ni güçlü kılacak mali kaynakların yaratılması idi. Bugünkü anlamda bir ekonomi politikasına sahip olmayan Tanzimatçılar amaçladıkları mali kaynaklara ancak yüksek vergi gelirleri ile ulaşabiliyorlardı. Bu anlaşmalar yalnızca hedeflerine ulaşmak isteyen bürokratlara yaramıştır.⁷³

Ticaret anlaşmalarının getirdiği sonuçlardan yararlanan bir diğer kesim de Gayrimüslim azınlıklardı. Daha XVI. yüzyılda yabancı devletlerle girilen diplomatik ilişkilerde, Osmanlı yeni bir kavramla karşılaşmıştır: "Gayrimüslim uyruklar yabancı devletlerin koruyuculuğu altına alınıyordu"⁷⁴. Başlangıçta yalnızca yabancı elçiliklerin hizmetinde bulunanlara verilen beratlar, zamanla kimi elçiler tarafından zengin Rum, Ermeni ve Musevilere de satılmıştı. Böylece gayrimüslim azınlık yabancılara verilmiş olan ticari ayrıcalıklardan da yararlanarak daha da zenginleşmiştir. Özellikle Galata ve Beyoğlu beratlıların bulunduğu yer idi⁷⁵. Böylece Akdeniz sahilleri ile ticareti elinde tutan Rumlar⁷⁶, ilkel bankacılığın bir biçimi olan sarraflığı ellerinde bulunduran Ermeniler, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Avrupa ile ticareti en iyi bilen Museviler, Batı ile mutabık olunan yeni ticaret tarzında aracılık etmeğe başladılar. Yukarıda sözü edilen

⁷² Rifat Önsoy, "Tanzimat Dönemi İktisat Politikası", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Semp. 1989, s. 260.

İ. Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul, 1987, s. 162.

⁷³ S. Yerasimos, y.a.g.e., s. 34.

⁷⁴ S. R. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılması", Belleten, c. 55, no: 213, Ağustos 1991, s. 359.

⁷⁵ Cevdet Küçük, "Osmanlılarda 'Millet Sistemi' ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 1014.
S. R. Sonyel, y.a.g.e.

⁷⁶ "Bunlar, zamanla önemini kaybetmiş olan Venedik Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de ticaret yerini almışlardı. Rum Gemileri, Türk bayrağı altında Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını da yapıyorlardı." E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 5, s. 107.

Z. Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimat'ta İçtimai Hayat", Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 643.

Avrupa ülkelerinin uyguladığı koruma sistemi de eklenince, yeni bir ticari ve ayrıcalıklı sınıf ortaya çıkmış, bu sınıfa Galata'daki Levantenler de eklenmiştir⁷⁷.

Gayrimüslim tebaanın bu ticari başarısının nedeni, Müslümanlar'ın zorunlu oldukları askerlik görevinden, söz konusu toplulukların cizye ödemeleri karşılığında muaf tutulmaları ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin dünya görüşlerindeki belirgin farklılığı⁷⁸. Osmanlı Devleti tarafından fethedilen topraklarda yaşayanlar, din ve dillerini değiştirmeye zorlanmadığı için, dini ve kültürel anlamda kendilerini ifade etme ortamı her zaman bulmuşlar ve her türlü sosyal faaliyetlerini sürdürmüşlerdir⁷⁹. Osmanlı yönetimi tarafından bütün hakları korunan bu toplumlara daha çok kendi dini liderleri bir takım kısıtlamalar getirmiştir⁸⁰.

Osmanlı yöneticileri, Kudüs'teki kutsal topraklar üzerinde⁸¹ Fransız isteklerini kabul edince Rusya buna itiraz eder. Olay Ruslar'ın Osmanlı uyruğundaki Ortodokslar üzerinde hak iddia etmesine kadar varır. Arkasına İngiltere ve Fransa desteğini alan Bab-ı Ali, Rusya'nın isteklerini reddederek 1853 ile 1856 yılları arasında devam edecek Kırım Savaşı'na girer⁸². Başlangıçta müdahalede bulunmayan İngiltere ve Fransa, Doğu Akdeniz ve hattâ Hint ticaretinin tehlikeye girdiğini görünce Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alır⁸³.

⁷⁷ Z. Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimat'ta İctimai Hayat", Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 642-644.

⁷⁸ Z. Fahri Fındıkoğlu, y.a.g.e., s. 644.

S. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 1003.

S. R. Sonyel, "Büyük Devletin İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, no: 195, Aralık 85, s. 649-650.

⁷⁹ S. Shaw, y.a.g.e.

⁸⁰ S. Shaw, y.a.g.e.

S. R. Sonyel, Belleten, no: 195, s. 649.

⁸¹ Kutsal yerler ile ilgili geniş bilgi için bkz. E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 5, s. 222-230.

⁸² Cevdet Küçük, "Osmanlılarda 'Millet Sistemi' ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ansiklopedisi, s. 1015-1016.

⁸³ Yerasimos, y.a.g.e., s. 92.

Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1024.

E. Ziya Karal, y.a.g.e., s. 236-237.

Batılı devletler uzun süren barış görüşmeleri sırasında, Tanzimat ile öngörülen ancak gereği gibi uygulanmayan azınlık haklarını gündeme getirerek, daha kapsamlı bir fermanın ilan edilmesi gerektiğini dile getirdiler. Bab-ı Ali, bunun devlet işlerine bir müdahale niteliğinde karşılanmasına karşın bazı direktmelere boyun eğerek, bir iyi niyet gösterisi anlamında, 18 Şubat 1856'da Islahat Hattı Hümayunu'nu yayınladı. Abdülmecit tarafından ilan edilen ferman daha kapsamlı olup burada birçok nokta Avrupa ülkelerinin taktirine bırakılmıştı. 1839 Tanzimat Fermanı'na kıyasla daha uzun olan ve üçte ikisi gibi oldukça önemli bir kısmı azınlıklara tanınan haklardan bahsedilen yeni ferman daha önce verilmiş hakları teyid ederek, harç ödemelerini tamamen kaldırıyordu. Ayrıca, azınlıkların ordu ve memuriyet görevlerinde en üst kademelere kadar yükselebileceklerini açıklıyordu. Gayrimüslim tebaaya ait, oldukça kapsamlı imtiyazlara sahip ancak onarımlar ve yeniden inşaatlar konusunda bazı kısıtlamalara tabi kiliseler için bütün yasaklar kaldırılmıştı. Şehir idare meclisinde kilise ve cemaat temsilcileri de yer alacaktı. Böylece Batılı devletler bütün isteklerini kabul ettirmiş oldu⁸⁴. Önceleri milli eğitim sisteminden doğan bir boşluk nedeni ile, Osmanlı idari düzeninde Rumlar hariç Hristiyan tebadan kimse memur olamıyordu. Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin de milli eğitimden yararlanmaları ve oradan da memuriyette aktif görev almaları sağlanmıştır⁸⁵.

1856 Islahat Fermanı'na ek olarak, önce 1862 ve 1863 yıllarında Ortodokslar'ın ve Gregoryenler'in, 1865 yılında ise Museviler'in temel hakları ile ilgili kanunlar çıkarıldı⁸⁶. Böylece, kendisi için kanun yapamayan bir devlet, azınlık kanunlarını onaylayarak onlara yarı otonom bir konum vermiş oluyordu⁸⁷.

⁸⁴ Tayyib Gökbilgin, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", Belleten, c. 31, 1967, no: 121-124, s. 104.
S. Yerasimos, y. a. g.e. s. 97.
Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1016-1017.

⁸⁵ E. Ziya Karal, y.a.g.e., s. 252.

⁸⁶ Yerasimos, y.a.g.e., s. 126.

⁸⁷ Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1024.

1838 Ticaret Anlaşması'ndan sonra gayrimüslimler uyruk değiştirmeye zorlanarak, Batılı devletler etkilerini arttırmaya çalışmışlardı⁸⁸. Bunlara ek olarak Tanzimat'tan sonra oluşan serbest ortamda, dinini gizleyen veya şeklen Müslüman olan bazı kimseler ise asıl dinlerine dönmeğe başlamıştı⁸⁹. Böyle bir durumdan sonra İstanbul ve Osmanlı toprakları genelinde yabancı koruyuculuğu altındaki gayrimüslimlerin sayısında artış olmuştur⁹⁰. Katolikler kendilerini Fransız, Ortodokslar Rus, Protestanlar da İngiliz kabul ediyorlardı⁹¹. Ayrıca İyonyalı ve Maltalı Rumlar İngiliz, İranlı Ermeniler ise Rus pasaportu ile ticari işlerini yürütüyordu⁹².

Sağlanan ayrıcalıklar ve koruma sistemi ile gayrimüslimler XIX. yüzyılda zenginleşmişlerdir⁹³. Değişen ekonomik durum nedeniyle her sosyal sınıftan insanın aynı mahallede yaşadığı dönem de artık sona eriyordu. Belirli bir saygı ve sosyal dayanışma içinde yaşanan bu durum Müslüman ve gayrimüslimler için de geçerli idi. İlber Ortaylı'nın deyimi ile "bazılarının artan servetleri konak ve şık binalara, bu şık binalar ve konaklar şıklaşan semtlere yığılmağa başlayınca; cemaat ruhunun yaşadığı eski mahalleler de nitelik değiştirmeye başladı"⁹⁴. Tarihi yarımada prestij kaybına uğradı; Müslüman üst tabaka Dolmabahçe Sarayı'nın boğaz kıyısında yapılmasının da etkisi ile konaklarını Boğaziçi'ne ve Anadolu yakasına doğru

⁸⁸ Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1015.

⁸⁹ İ. Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değişirme Olayları", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Semp., 1989, s. 481.

⁹⁰ "1885 sayımında İstanbul'da yaşayan Osmanlı tebaasının milletlere göre dağılımı şöyleydi. Müslüman %44.06, Ortodoks Rum %17.48, Ermeni %17.12, Yahudi %5.08, Katolik %1.17, Bulgar %0.50, Latin %0.12 ve Protestan %0.09. Nüfusun geri kalan %14.74'ünü ise yabancılar oluşturuyordu. Yabancı nüfusun yüksek çıkmasının nedeni, kısmen Osmanlı vatandaşı, Gayrimüslimler'in yabancı devlet tebaasına geçerek sefaretlerin koruması altına girmeye çalışmalarıdır". Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 33-34.

⁹¹ Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1015.

⁹² S. R. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılması", Bellefen, C. 55, S. 213, Ağus. 1991, s. 367

⁹³ Cevdet Küçük, y.a.g.e., s. 1014.
Osman Okyar, y.a.g.e., s. 245.

⁹⁴ İ. Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 198.

kaydırdı; Gayrimüslimler ise Pera'ya, yeni yerleşim alanlarına ve Boğaziçi'ne yerleşmeye başladı⁹⁵.

1.2.2. KENTSEL YAPIDAKİ DEĞİŞİMLER VE NEDENLERİ

1.2.2.1. YÖNETİM YAPISININ DEĞİŞİMİ

Tanzimat'ın ilanından sonra Batı ile artan ilişkiler sonucu, geleneksel şehir yönetimi ve belediye hizmetleri değişen sosyo-ekonomik yapıya yetmemeye başlayınca, bu örgütte düzenlemelere gidildi. Osmanlı şehrinde öteden beri yönetim "şehrin yargıcı, güvenlik işlerinin gerçek sorumlusu, vakıfların denetçisi, kentin mali otoritesi ve beledi hizmet görevlisi" olan kadı elindeydi⁹⁶. Düzenlemelere iten bir başka durum da özellikle Kırım Savaşı nedeniyle şehre her gün yapılan asker ve malzeme sevkıyatı sırasında karşılaşılan güçlüklerdi. Şehirde aksayan her türlü hizmetin yarattığı düzensizlik üzerine, yabancıların eleştirilerine de cevaben, 16 Ağustos 1854 (2 Zilhicce 1271) tarihinde İstanbul Şehremaneti, bir tebliğ ile kuruldu. Buna göre şehir meclisi oluşturulacak, İhtisap Nezareti kaldırılacaktı⁹⁷. Şehremaneti

⁹⁵ İlhan Tekeli, "XIX. yüzyılda İstanbul Metropol Alanın Dönüşümü", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, s. 29-30.

⁹⁶ İ. Ortaylı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayın, İstanbul, 1985, s. 112. Bu durumu Osman Ergin şöyle anlatmaktadır: "Osmanlı ülkesinde kadılık teşkilatı Tanzimat devrine kadar devam etti. Tanzimat'ta (1839) Osmanlı hükümeti batılılaşmak isteyerek idarede merkeziyet usulünü tatbik ettiği ve İstanbul'da nezaretler veya vekaletler yaptığı sırada merkezden vilayetlere valiler ve kazalara da kaymakamlar vermiş ve az sonra adliye teşkilatı yaparak adli işleri de kadılardan almış, 1855 de garbı takiben ilk belediye teşkil olunduğu sırada beledi vazifelerinde Şehreminlerine verip kadının üzerinde yalnız nikah, talak, vasiyet, miras gibi aile hukukuna ve ahkamı şahsiyeye taalluk eden işler bırakılmıştı". Osman Ergin, "Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı", İstanbul, Cumhuriyet Mat., 1938, s. 83.

⁹⁷ Osman Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, s. 122.

Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, s. 35.

İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 120.

II. Mahmud döneminde "kadıların mali görevlerini (vergi salıp toplamak) yerine getirememesi üzerine, ön planda vergi toplamak için yeni bir memur tayin etti. 1826'da başkentte *ihtisap nazırlığı*, eyaletlerde de *ihtisap müdürlükleri* kuruldu. Şehirlerin güvenlik işleri, esnafın teftişi ve vergi toplanması gibi görevler bu memurlara bırakıldı." Dolayısı ile kadı yalnızca "... yargı organı, noter ve vakıf deneticisi durumuna düştü. H. 1252 (1836) da kurulan *evkaf nazırlığı*; vakıf işlerini yüklenince, kadılar artık sadece yargıç olarak kaldılar".

"İhtisab nazırlığı temelde vergileri toplamak, güvenliğin sağlanması, narhın uygulanması ve zorlayıcı tedbirlerle şehir hayatının düzenini korumak amacıyla kurulmuştur". İ. Ortaylı, y. a. g. e., s. 116.

merkez hükümete bağlı, geniş sorumluluklarına karşın yetkisi az olan bir kurumdur. Böyle bir kurumun başarısı da yetkileri ile orantılı olacaktır⁹⁸.

Şehri yönetecek meclisin, bir şehremini, yardımcısı ve İstanbul'da oturan her tebaadan zengin, on iki kişilik üyesi olacaktır. Ancak meclis üyeleri böyle bir liman şehrinin yönetiminde söz sahibi olacak yetenekte olmadıkları için meclis başarısızlığa mahkûm oldu. Bu konu ile ilgili çeşitli gelişmeler sonucu 9 Mayıs 1855 (4 Ramazan 1272) tarihinde İntizam-ı Şehir Komisyonu kuruldu. Bu komisyon, Avrupalı, Avrupa'da yaşamış Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaası ile başkentte oturan Avrupa'lı üyelerden oluşturuldu. Komisyonun görevleri, şehri modern görünüme kavuşturacak kaldırım, kanalizasyon ve su yollarının yapılması, cadde ve sokakların temizliği, aydınlatılması, genişletilmesi ile bu hizmetler için vergi toplanması idi⁹⁹.

Bu komisyonun hazırladığı bir rapor ile İstanbul 1857'de 14 belediye dairesine ayrılacaktı: Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Pera, Beşiktaş, Emirgan, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy, Adalar. (Resim 1-9) Bunlardan yabancıların yoğun olduğu Beyoğlu'ndaki Altıncı Daire-i Belediye kurulabildi¹⁰⁰. Altıncı Daire-i Belediye dışında yine diplomatların ve tüccarların yazlıklarının yoğunlaştığı Tarabya ve Adalar Belediyeleri sadece kurulabilen diğer belediyeler olmuştur. Bu belediyelerin ayrı ayrı çalışmaması üzerine 1868'de çıkarılan Dersaadet-i Belediye Nizamnamesi ile şehremaneti makamı güçlendirilmeye çalışıldı. "Bu nizamnamede İstanbul'un yine 14 bölgeye ayrılması öngörülüyordu.

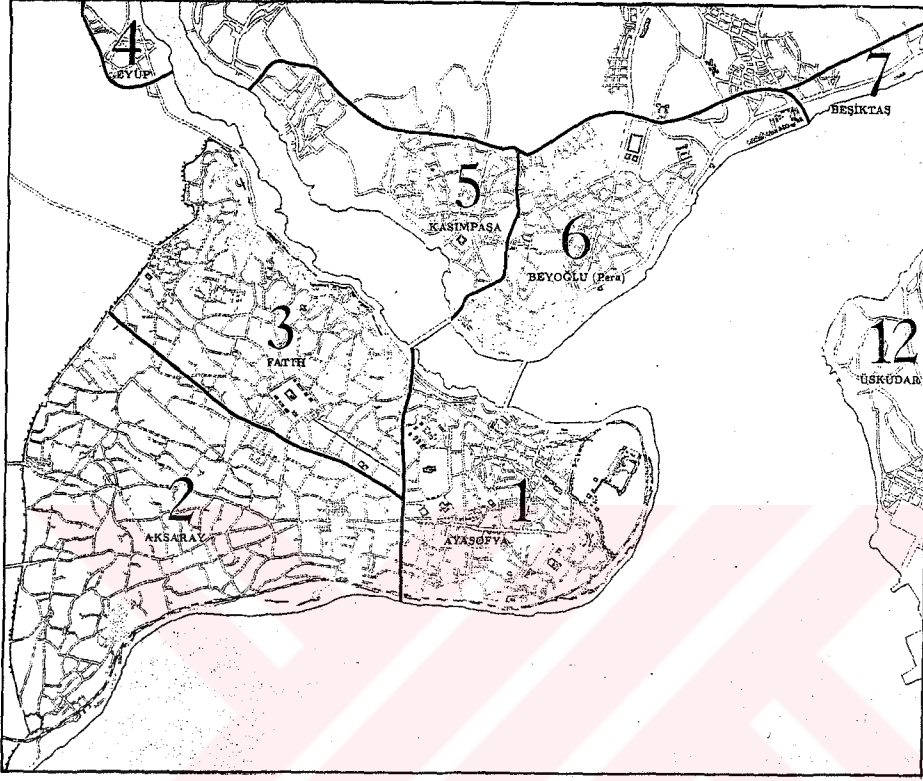
⁹⁸ "...Emanet merkez hükümetin (Bab-ı âlî'nin) bir şubesi olarak kurulmuştu. Emanetin üst organı gerçekte daha çoktu; vergi koymak ve toplamak için Maliye Nezareti'ne, kaldırım yapım ve onarımı için Umur-u Nafia Nezareti'ne, güvenlik işleri için Zaptiye Nezareti'ne, esnafın teftişi ve fiyat kontrolü gibi konular için Ticaret Nezareti'ne başvurulacaktı (md. 12)". İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 121.

⁹⁹ Osman Ergin, y.a.g.e., 124.
İ. Ortaylı, y.a.g.e., 126.

¹⁰⁰ İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 127-128.

İlhan Tekeli, y.a.g.e., s. 21.

Ancak bu daireler Altıncı Daire gibi doğrudan Babıali'yle ilişki kurmayacak şehremanetine bağlı olacaklardı"¹⁰¹.

Resim 1-9 - İstanbul'un Daire-i Belediyeleri (Z. Çelik)

Bir karmaşa içinde süren idareye karşın Altıncı Daire, yine de bazı olumlu işler yapabildi. Görevi olan hizmetleri tamamladığı gibi, sınırları dahilinde kalan bölgenin kadastrounu gerçekleştirip, kârgir belediye hizmet binasını inşa etti. Aynı zamanda sınırları içinde kârgir inşaatı teşvik etti¹⁰².

Bu dönemde değişen bir başka idari görev de yapı işleriydi. Önceden Hassa Mimarları Ocağı ve bu örgütün başındaki hassa başmimarı şehirdeki yapı faaliyetlerini denetlerdi. Bunların inşası için gerekli harcamaların denetimi şehremininde idi. "II. Mahmud 1831'de şehreminlik ile mimarbaşılık işlevlerini Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adlı merkezi bir organda topladı. Müdürlük 1849'da

¹⁰¹ İlhan Tekeli, y.a.g.e., s. 22.

¹⁰² Osman Ergin, y.a.g.e., s. 127.

kurulan Nafia Nezareti'ne bağlandı. Daha önce, İhtisab Nezareti'nin sorumluluğunda olan sokak onarım çalışmaları keşiflerinin artık Ebniye-i Hassa Müdürlüğü tarafından onaylanması gerekiyordu"¹⁰³.

Böylece geleneksel örgütler, belki Batı'nın zorlayıcı etkisi ile değişime girmiş veya bu durum hızlanmış olabilir. Geleneksel şehir yönetiminde, kurallar ve yaptırımlar, fermanlar ve şer-i kurallara dayandırılırken, bunlar Tanzimat'tan sonra ilk kez yazılı olarak ifade edilmeye ve yazılı hükümlere bağlanmaya başlamıştır¹⁰⁴.

1.2.2.2. ŞEHİR YAPILANMASINI ETKİLEYEN DÜZENLEMELER

Tanzimat ile gerçekleşen idari reformlar, başta şehir yapılanmasını ve beraberinde mimariyi etkilemiştir. Tanzimat ile gelen yeniliklerin en önemlisi, şehir dokusundaki organik düzenin, ortogonal düzene çevrilmesi oldu. Bu amaçla yerleşime açılan yeni yerler ve yangın sonrası oluşan boş alanlarda planlamaya gidildi.

Bizanslılar'ın yol genişlikleri Fetih'ten sonra Osmanlılar tarafından Kanuni devrinin sonuna kadar aynen kabul edilmiştir¹⁰⁵. Bu mevcut doku içinde, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi etnik ve dini esaslara uygun iskanlar gerçekleştirilmiştir. Bu yerleşmelerde her grubun kendi sınırları içinde oturmasına ve nüfusunun artmasından dolayı konut alanlarının genişletilmemesine dikkat edilirdi. Sınırların değişken olmayışı arsa fiyatlarını arttırmıştı. Özellikle bu yerlerde hizmet binalarının onarımı sırasında ek ve özel konut yapılmasını önlemek için "ilk ve son keşif yapılırdı". Şehrin büyümesi daima kontrol altında tutulmak istenmiş, ancak arsaların

¹⁰³ İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 135.
İlhan Tekeli, a.g.e, s. 20-21.

¹⁰⁴ İ. Ortaylı, y.a.g.e., s. 116.
Serim Denel, "Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara, 1982, s. 13.

¹⁰⁵ "...o devirde yapılan ve hala değişmemiş olan Şehzade Camii ile İbrahim Paşa Medresesi arasındaki yoldan ve Süleymaniye'deki eski Dökmeciler şimdiki Mimar Sinan Caddesi'nin vaziyetinden anlıyoruz". Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, s. 20.

sıkışık ve dar olmasına, nüfus artışına bir de denetim zayıflığı eklenince yollar ve sokaklar yapı işgaline uğrayarak daralmış; birbuçuk-iki metreye kadar inmiştir¹⁰⁶.

Evlerin ağırlıklı olarak ahşap malzemeden inşa edildiği şehir dokusundaki bu sıkışıklık, yangınların çok kısa sürede büyük alanlara yayılmasında da en önemli nedendi. Buna karşın, her yangın gibi büyük yıkım getiren Hocapaşa yangını için ise, Osman Nuri Ergin "Bu yangın İstanbul'un imarında çok hayırlı yol açmış" demektedir. Nedenini de, dönemin resmi yayını olan Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir kararnamedeki "şimdiki sokaklardan araba değil, hayvan bile güç geçer. İstanbul'un şimdiki sokaklarına tarik ismi bile verilmek şayan olmayıp eğri büğrü, iniş yokuş bir takım dar deliklerdir" sözleri ile açıklamaktadır. Bu devirde dönemin en işlek yolu olan Divanyolu'nun en geniş yeri bile altı metreyi geçmemektedir¹⁰⁷.

Tanzimat'ın ilanından sonra Avrupada'ki elçiliği süresince gördüğü şehir düzenini uygulatmak amacıyla Mustafa Reşit Paşa Batı'dan uzman getirtti. Alman mühendis Helmuth von Moltke şehri düzenlemekle görevlendirildi ve bu amaçla şehrin planını çıkardı. Von Moltke Batı şehirciliğine uygun olarak düz ve geniş arterler ile genişliklerine göre sınıflandırılmış sokaklar tasarladı. Bu plan uygulanamasa da, daha sonra gerçekleştirilen nizamnamelere ve planlamalara esas teşkil etti¹⁰⁸.

17 Mayıs 1839 tarihinde hazırlanan ilk resmi belgede en geniş 20 (15.16 m), en dar 10 arşın (7.5 m)¹⁰⁹ olan sokakların açılması, dar sokak ve çıkmazların kaldırılması öngörülmüştü¹¹⁰. (Şekil: 1.1) Bu tarihten sonra yol ve sokak genişliklerini belirleyen 1848 1. Ebniye Nizamnamesi, 1849 2. Ebniye Nizamnamesi, 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve

¹⁰⁶ Osman Ergin, y.a.g.e., s. 25.
İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, s. 229-230.

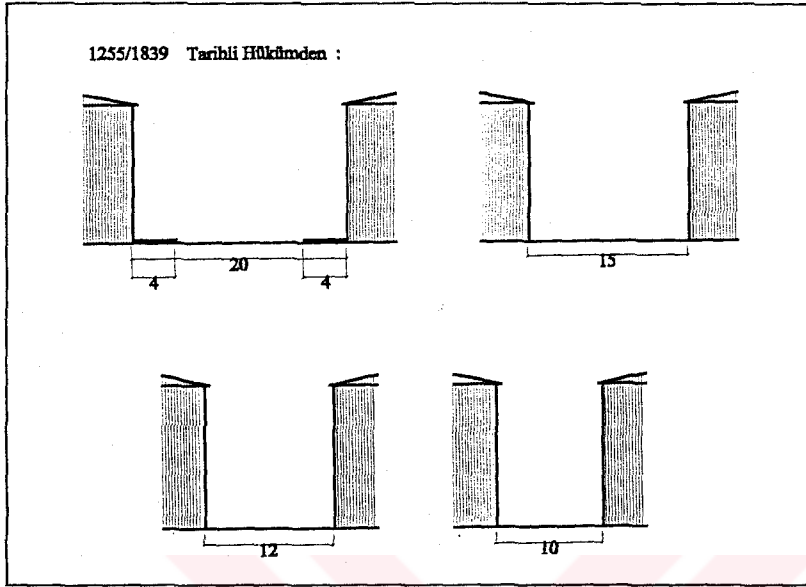
¹⁰⁷ Osman Ergin, y.a.g.e., s. 21.

¹⁰⁸ Osman Ergin, y.a.g.e., s. 28; Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 42.

¹⁰⁹ 1882 tarihli nizamname 2. maddede, 1 arşın (zıra), 1 metrenin 3 çeyreği ve 8 mm ile tanımlanmakta.
1 parmak, arşının 24'te biri. Hayat Büyük Türk Sözlüğü, s. 984.

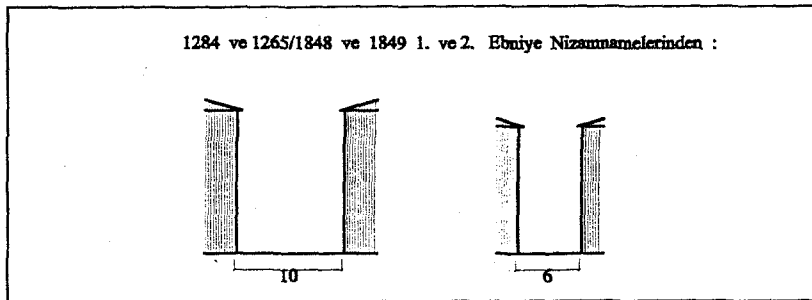
¹¹⁰ Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul, 1995, s. 1240-1243.

Belde-i Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine Dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu yayınlandı¹¹¹.

Şekil: 1.1. 1839 Tarihli hükme göre yol genişlikleri (Serim Denel)

1848 (1264) ve 1849 (1265) tarihli Ebniye Nizamnameleri'nde, 1839'da öngörülen yol genişlikleri düşürülmüş ve en geniş 10 (7.5 m) olmak üzere, adi caddeler 8 (6 m), diğerleri 6 arşın (4.5 m) ile sınırlandırılmıştır (1. Bend)¹¹². (Şekil: 1.2)

Şekil: 1.2. 1848 ve 1849 Ebniye Nizamnamelerine göre yol genişlikleri (Serim Denel)

¹¹¹ Osman Nuri Ergin, MUB, s. 1244.

Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 42.

Stefanos Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, s. 1-2.

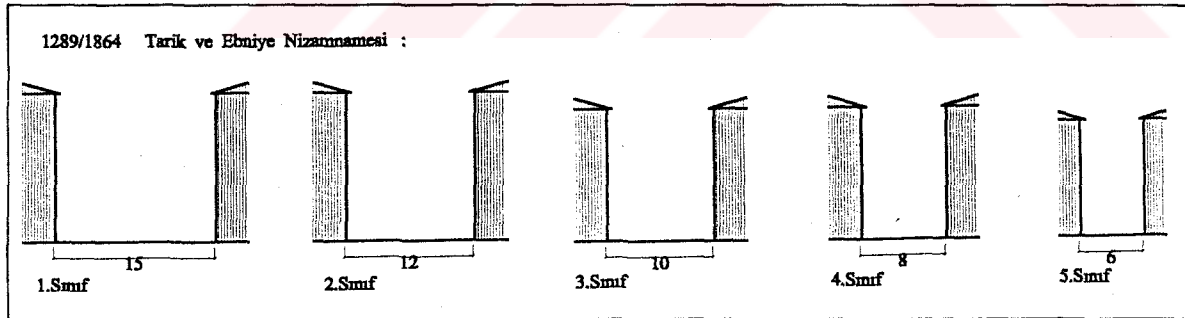
¹¹² Osman Ergin, MUB, s. 1244.

Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, s. 34.

1856 Aksaray yangınından sonra ilk defa yangın yerinin haritası çıkarılmış ve bundan sonra çıkan büyük küçük tüm yangın yerlerinin haritası çıkarılarak "tarla kaidesi" uygulanmıştır. Haritalar üzerinde herkesin yangından önceki ve sonraki yeri gösterilip, cami, türbe ve benzeri binalara dokunulmadan planlama gerçekleştirilmiştir. Yeni parselasyon ile oluşan arsaların %25'i yolu genişletmek için bedelsiz olarak alınmaktaydı.

Bu planların hazırlanması İtalyan mühendis Luigi Storari tarafından gerçekleştirilmiştir¹¹³. Storari'nin Aksaray planında eski bir kavşağı vurgulamak amacıyla köşeleri yuvarlatarak açmış olduğu meydan, bundan sonra gerçekleştirilecek tüm planlarda benzeri meydanlar için yeni bir kavram oluşturacaktı¹¹⁴.

1864 (1280) tarihli Tarik ve Ebniye Nizamnamesi'nde yollar sınıflandırılmıştır. Buna göre birinci sınıf yolların genişliği 15 (11.37 m), ikinci sınıf yolların 12 (9 m), üçüncü sınıf yolların 10 (7.5 m), dördüncü sınıf yolların 8 (6 m) ve "dar-müteaddid" evlere mahsus olan çıkmaz sokakların 6 arşın (4.5 m) olacaktır (1. madde). (Şekil.. 1.3)

Şekil: 1.3. 1864 Tarihli tarik ve Ebniye Nizamnamesi'ne göre yol genişlikleri (Serim Denel)

Tarla kaidesine göre yapılan yeni parsel düzeninde arsası küçülen mal sahiplerine hükümet tarafından bedel ödenecek, arsası büyüyenler ise bu kısım için bedel ödeyeceklerdi(5. madde). Yangın alanında yapılacak yeni parseller mümkün olduğu

¹¹³ Osman Ergin, MUB, s. 1244.
Osman Ergin, y.a.g.e., s. 42.

¹¹⁴ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 45.

kadar “murabba” veya “müstatil ül Şekil” de olacak, cephe genişliği mümkün olduğu kadar eski arsa genişliği ve eski konumuna eşdeğer olacak Şekilde yerleştirilecektir (12. madde)¹¹⁵.

Hocapaşa’da 1865 yılında çıkan ve Cağaloğlu’ndan Sultanahmet Meydanı’na vararak Kadirga ve Kumkapı’ya¹¹⁶ inen büyük yangından sonra, bu bölgedeki imar faaliyetlerine bakacak olan Islahat-ı Turuk Komisyonu kuruldu. Komisyon yolların genişletilmesine, kârgir inşaatın zorunlu tutulmasına karar verdi. Böylece Beyoğlu dışında ilk defa bir alanda imar faaliyeti gerçekleşmiş olacaktı. Bu komisyonun dört yıl süren başarılı çalışmaları yalnızca yangın alanıyla sınırlı kalmamış, yangının tahrib etmediği alanlarda da gerçekleşmiştir¹¹⁷. Şehre batılı bir görünüm vermek amacıyla yollar genişletilirken bazı tarihi eserler kesilmiş bazıları da yıkılarak caddeler genişletilmiştir. Divanyolu Caddesi’nin 19 metreye genişletilmesi bu döneme rastlamaktadır¹¹⁸.

1876’dan (Meşrutiyet’ten sonra) sonra yol genişlikleri 50 (38 m), 30 (22.75 m) ve en az 9 arşına (6.8 m) çıkarıldığı için istimlak alanlarının büyümesi sonucunda, (“tarla kaidesi”ne göre 1853-1906 yılları arasında en geniş 25 arşın (18.95 m) olan sokaklar ve meydanlar için yapılan istimlaklara kıyasla) arsa bedelleri de artmıştır¹¹⁹.

1882 (1298-1299) tarihli Ebniye Kanunu’nda, 1864 Kanunu’nda olduğu gibi yollar derecelendirilmiştir: Birinci sınıf 20 (15.20 m), ikinci 15 (11.37 m), üçüncü 12 (9 m), dördüncü 10 (7.58 m) ve beşinci 8 arşın (zıra) (6 m) olarak belirlenmiştir. Çıkmaz

¹¹⁵ Serim Denel, y.a.g.e., Ek LV.

¹¹⁶ Osman Ergin, MUB, s. 1225.

¹¹⁷ Osman Ergin, MUB, s. 1245.

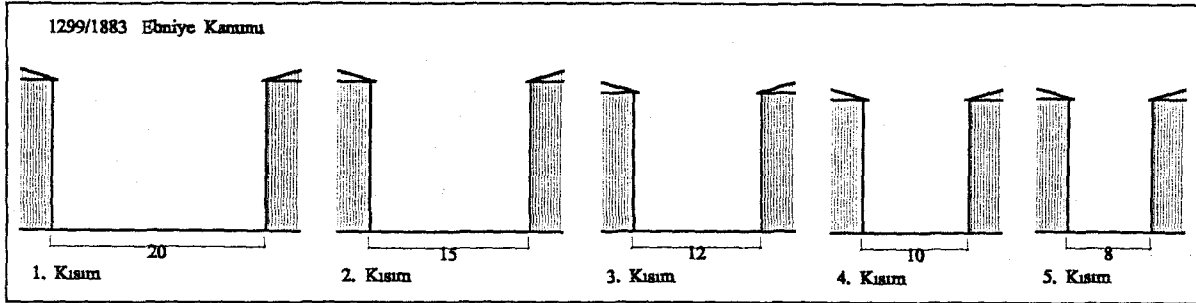
Ayasofya Meydanı, Beyazıt Meydanı, Unkapanı Caddesi, şimdiki Ankara Caddesi, Mercan ve Fincancılar Yokuşu, Sultanhamam ve Bahçekapı taraflarını, Galata Azapkapı-Karaköy Caddesi ve Beyazıt-Aksaray tramvay caddesi açılmıştır. Osman Ergin, y.a.g.e., s. 43.

¹¹⁸ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 49-51.

Semavi Eyice, “Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi”, Atatürk Konferansları 1975, TTKBE, Ankara, 1980, s. 141.

¹¹⁹ Osman Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Bşk. Yay., No:21, İst.1995, cilt.2, s. 1245;

sokaklar ise 6 ile 8 arşın arasında değişkendir (1. madde).(Şekil: 1.4) Diğer nizamname ve kanunlarda da yer alan bir başka konu da planlanan alanlarda sokak genişlikleri belirlendikten sonra, sokak başlarına genişliklerini bildiren levhaların konmasıdır.

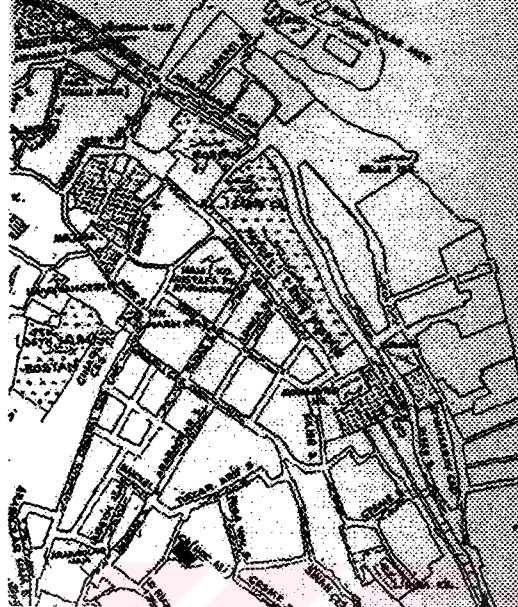
Şekil: 1.4. 1883 Ebniye Kanunu'na göre yol genişlikleri (Serim Denel)

Böylece şehrin bütününde değil kısmi alanlarda ızgara tipi planlama yapılıyordu. Bunlardan ilki 1856 yangınından sonra gerçekleştirilen Aksaray planı oldu. Ardından Hocapaşa, Pera, Ayvansaray ve Samatya'da yangın sonrası küçük alanlarda, yamavari düzenlemeler yapılmıştır. (Resim 1-10, 1-11, 1-12)

Yangın alanı planlaması dışında yeni yerleşmeye açılan bölgelerde genişliği 15.20 metreyi ön gören ana caddeler planlanmıştır. Bu ana caddelerin her iki tarafında ağaçlandırılmış 2.30 metrelik kaldırımlar bulunacaktı. İkinci derecede önemli sokakların genişliği 10.60 metre, kaldırımlar ise 1.15 metre olacaktı. İnşaatın kârgir olmasının zorunlu olduğu bu bölgede su ve kanalizasyon hatları da geçecekti. Bunlardan ilki 1869 yılında Mekteb-i Harbiye'nin karşısında kurulan Pangaltı Mahallesi'ni Taksim'e bağlayan ana caddedir. Altıncı dairenin faaliyetlerini gerçekleştirdiği Pera ve Galata bölgesinde Karaköy meydanı genişletilmiş, Azapkapı, Karaköy ve Tophane arasındaki cadde düzenlenmiştir. Ayrıca Galata Surları yıkılarak sıkışık doku içinde geniş bir yol elde edilmiştir. Sahiller ise rıhtım yapılarak düzenlenen diğer alanlardı¹²⁰. Galata'da surları yıkarak, hiçbir tarihsel

¹²⁰ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 56-61.

değer engeli tanımayan, sadece modern çalışma yaşamını kolaylaştırmak amacındaki planlama biçimi, bir kent düzenlemesi olgusunun temel ögesi idi¹²¹.

Resim 1-10 1850 Ayvansaray Planı

Resim 1-11. 1870 Ayvansaray Planı (Z. Çelik)

Resim 1-12. Yeniden Planlanmış Alanlar (Z. Çelik)

¹²¹ Nur Akın, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Balat, Galata-Pera, basılmamış profesörlük çalışması, 1994, s. 412.

1.2.3. SİVİL MİMARİDEKİ FARKLILAŞMA VE DEĞİŞİM

Tanzimatın'ın eşitlikçi ortamı, daha önceki bölümlerde de irdelendiği gibi, sosyal, ekonomik ve politik bir değişim getirmiştir. Eşitlik ilkesinin her alanda uygulanmış olması, yapım sanatının ürünü olan binalara da yansımıştır. Bu yansıma ile farklı toplum kesitlerine ait binalar aynı olmakla birlikte, yerleşme kısıtlamaları ile sıkışık bir durumda olan semtlerde yine aynı unsurlar oturmağa devam etmiştir. Azınlıkların bu duruma alışmaları ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur¹²².

Tanzimat ile değişen sosyal ve ekonomik koşullar, yeni yapı türlerini de beraberinde getirmiş, kargir yapım sistemine geçilen kesimlerde sıra evler ve apartmanlar yapılmıştır. Galata ve Pera'da yenilenen yapılar çok katlı ve kârgir olarak inşa edilmiştir. Çoğunlukla yabancıların oturduğu bu bölgede, uslup ve bezeme bakımından Batı etkisi görülmektedir¹²³. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çoğunlukla azınlık mahallelerinde, iki-üç katlı, cephe genişliği 4 ile 5 metre olan kârgir tek aile evleri inşa edilmeye başlanmıştır¹²⁴. Geleneksel İstanbul evinde bahçe, yol sınırını belirleyen, bu yeni yapı tipinde binanın kendisi yol sınırını oluşturmaktadır¹²⁵.

1.2.3.1. YAPI BOYUTLARINI ETKİLEYEN DÜZENLEMELER

Tanzimat'tan önceki şehrin fiziksel görünümünü etkileyen neden azınlıkların 8 arşından (6 m), çoğunlukta Müslümanlar'ın ise 10 arşından (7.5 m) fazla ve iki kattan yüksek bina yapamamaları ile ilgili yayınlanan fermanlar idi: "1137/1725 tarihli hüküm binaların yüksekliği hakkında, Müslüman hanelerinin 12 zıra (9 m),

¹²² Serim Denel, y.a.g.e., s. 42.

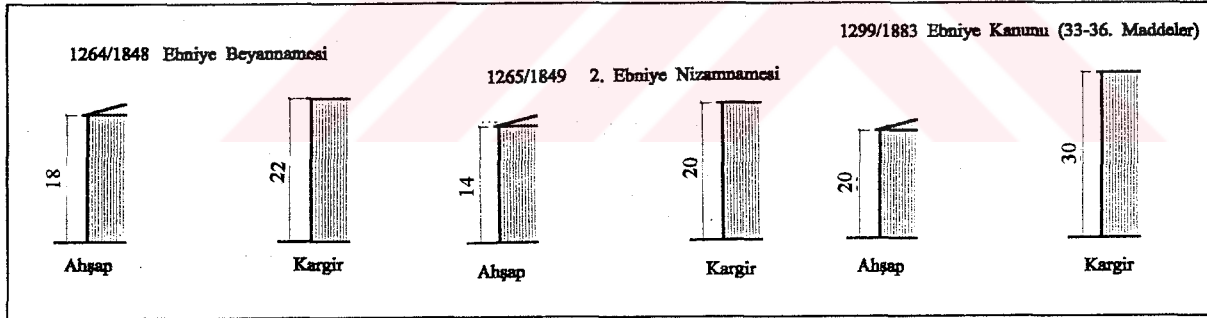
¹²³ Serim Denel, y.a.g.e., s. 53.

¹²⁴ Semavi Eyice, y.a.g.e., s. 140.

¹²⁵ Afife Batur, Atilla Yücel, Nur Fersan, "İstanbul'da On dokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri, Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, c. 5/2, 1979, s. 193.

Gayrimüslim hanelerinin 9 zıra (7 m) yüksekliğinde inşasını öngörür. Binaların yüksekliği hakkındaki 1233/1818 tarihli ferman ise Müslüman hanelerinin 14 zıra (10,5 m), Gayrimüslim hanelerinin 12 (9 m), reaya hanelerinin 10 zıra (7,5 m) yüksekliğinde inşasını içerir. 1247/1827 tarihli hükümde de Müslüman haneleri 14 zıra (10,5 m), reaya haneleri 12 zıra (9 m) olarak belirlenmiştir¹²⁶. Tanzimat'tan önceki nizamnamelerde yer alan Müslüman-Gayrimüslim ayrımını belirleyen yapı yüksekliği ile ilgili maddeler yeni nizamnamelerde yer almamıştı. Böylece eşitlik ilkesi mimariye de yansımış oldu¹²⁷.

Tanzimat'ın ilanından sonra çıkarılan ilk nizamname olan 1848 Ebniye Nizamnamesi ile kârgir bina yüksekliği 30 zıra (22.70 m), ahşap bina yüksekliği 22 zıra (16.70 m) olarak belirlenmişti. Bir yıl sonra çıkarılan İkinci Ebniye Nizamnamesinde ise 10. madde değiştirilerek, ahşap bina saçak kotu 14 zıraya (10.60 m), kârgir bina saçak kotu ise 20 zıraya (15.16 m) indirilmiştir¹²⁸ (Şekil 1-5). 1864 tarihli Tarik ve Ebniye Nizamnamesi'nde de bina yükseklikleri aynı biçimde belirtilmiştir (madde 20).

Şekil 1-5 Nizamnamelere göre bina yükseklikleri (Serim Denel)

1882 tarihli Ebniye Kanunu'nda bina yükseklikleri yol genişliğine göre belirlenir (madde 33):

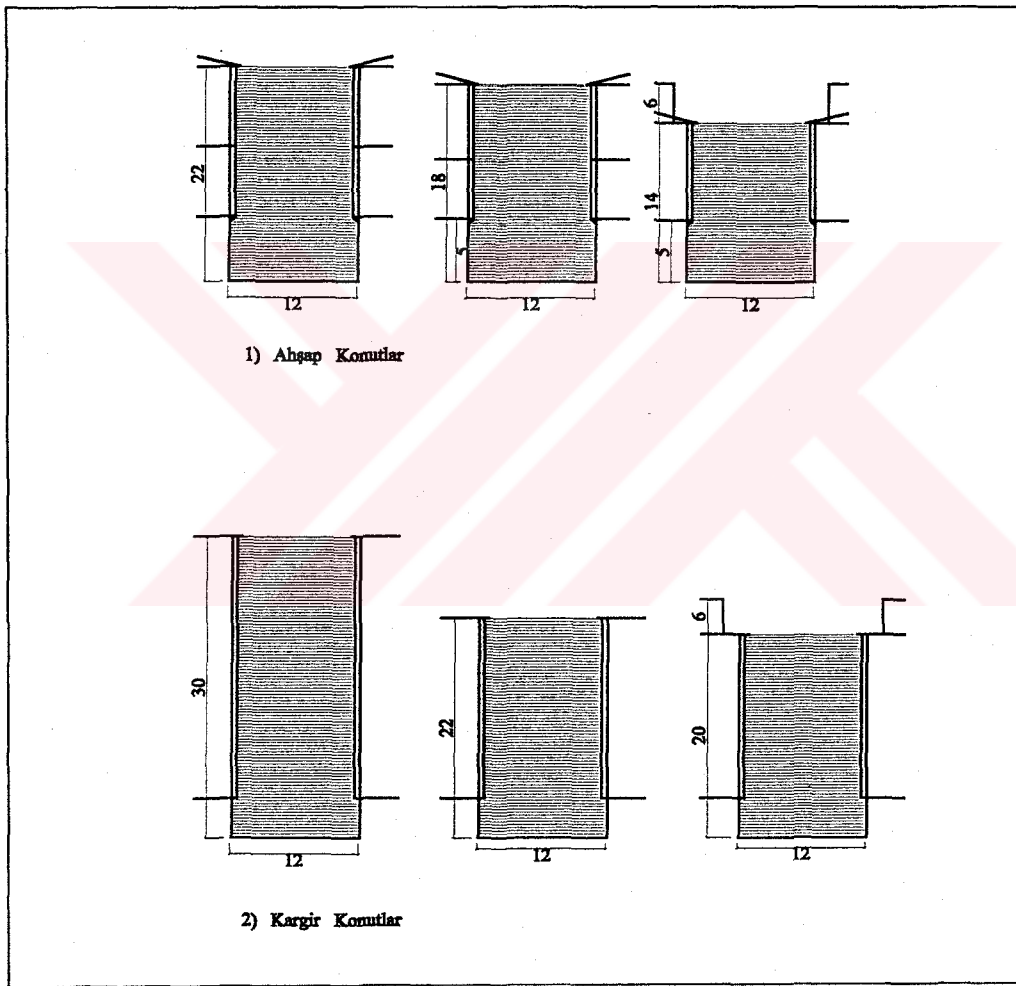
¹²⁶ Osman Ergin, *İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri*, s. 24. Serim Denel, y.a.g.e., s. 59.

¹²⁷ Nur Akın, y.a.g.e., s. XIX.

¹²⁸ Osman Ergin, *MUB*, s. 1046.

8-10 arşın olan sokaklar	kârgir 24 arşın(18.20 m), ahşap 16 arşın (12.10 m);
12-15 arşın olan sokaklar	kârgir 28 arşın(21.10 m), ahşap 18 arşın (13.65 m);
15 arşından fazla olan sokaklar	kârgir 30 arşın (27.70 m), ahşap 20 arşın (15.15 m).

1864 ve 1882 tarihli kanunlarda ayrıca “damların ve tahtabuş¹²⁹ ve mehtabiyelerin zeminden irtifai” sözü edilen sınırları 6 arşını geçmeyecektir. (1864 madde 20, 1882 madde 33). (Şekil 1-6)

Şekil 1-6. Niznameler ile değişen oranlar (Serim Denel)

Geleneksel mimarimizin tipik unsuru olan cumbalar da yeni nizamnameler ile sınırlandırılmıştır. Cumba yüksekliği zeminden 5 arşından az olamazken, kendisini taşıyacak furuşun, zeminden duvar üstündeki başlangıç yerinin yüksekliği ise en az

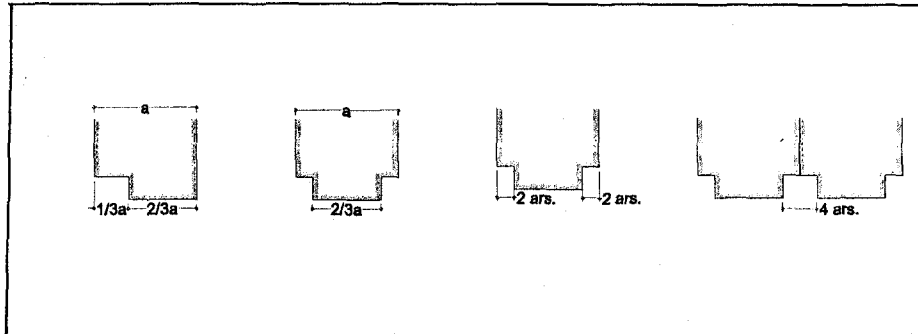
¹²⁹ Tahtabuş: Tahte-puş. Farsça birleşik isim, tıraş, tahtaboş. F. Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1984, s. 1223.

3 arşın olacaktır. Taşıma malzemesinin serbest olduğu cumbanın genişliği ise 1 arşından (75.8 cm) fazla yapılamayacaktır (1848/19 bend). 1864 ve 1882 tarihli nizamnamelerde ise cumba çıkma mesafeleri yol genişliklerine göre tanımlanmaktadır: (Şekil: 1.7)

meydan ve rıhtımlarda	18 parmak 1 arşın (1.30 m)
12 arşından geniş yollarda	12 parmak 1 arşın (1.14 m)
10 arşın genişliğinde yollar	6 parmak 1 arşın (95 cm)
8 arşın olan yollarda	1 arşın (75 cm)
6 arşın olan yol ve çıkmazlarda	18 parmak (56 cm)

MEYDAN VE RIHTIM	YOL	YOL	YOL	SOKAK
ÇIKMA: 18 par. 1 ar.	ÇIKMA: 12 par. 1 ar. YOL: 12 ar.	ÇIKMA: 6 par. 1 ar. YOL: 10 ar.	ÇIKMA: 1 ar. YOL: 8 ar.	ÇIKMA: 18 par. YOL: 6 ar.
1AR. 75.8 cm 1PAR. 3.15 cm				

Şekil: 1.7. 1864 ve 1882 Tarihli Nizamnamelerde yol genişliğine göre cumba çıkma mesafeleri.

Şekil: 1.8. Nizamnamelere göre çıkmanın cephedeki genişliği ve komşu iki çıkma arasındaki mesafeler.

Cephedeki çıkmaların türü ne olursa olsun "tulû ol katın yüzünün tulûnün üçte ikisini tecavüz etmeyecektir", yani cephe genişliğinin 2/3'ünde çıkma olabilir. Bitişik düzendeki iki binanın çıkmaları arasında mutlaka 4 arşın (3 m) aralık öngörülmüştür.

Anlaşmazlık durumunda ise her iki parsel sınırından 2 arşın (1.5 m) uzakta inşaat yapma zorunluluğu vardır¹³⁰. (Şekil. 1.8) Bu nizamnamelerde çıkmalar yalnızca yol ve sokak cepheleri için tanımlanmışken, mal sahibi diğer cephelerdeki çıkmalar için serbest bırakılmıştır.

Cephedeki kapı eşiğinin, süsleme öğelerinin, pencere pervazının, pancur ve kanatın, yağmur iniş borularının, demir pencere parmaklıklarının cepheye olan uzaklıkları, duvara asılacak fenerin zeminden yüksekliği tek tek 1864 (17. Madde) ve 1882 (29. madde) nizamnamelerinde tanımlanmaktadır¹³¹.

Ahşap ve kârgir bina saçaklarının 18 parmakdan (58 cm) geniş olamayacağını belirten nizamnamelere göre yol üzerinde merdiven ve basamak ya da mahzen penceresi açmak gibi yer tutan inşaatlar yapmak yasaktır (1864 18.madde ve 1882 30.madde)¹³².

1.2.3.2. MALZEME DENETİMİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Tanzimat'ın getirdiği bir başka yenilik de yangınları önlemek amacıyla konutların kârgir inşa edilme zorunluluğu idi. 1848 Ebniye Nizamnamesi'nde kârgir inşaatlar tam kârgir ve yarı kârgir olarak sınıflandırılmakta ve bina ömrü inşa malzemesine göre hesaplanmaktadır. Buna göre bina, temeli taş ve tuğla duvarlı yapılarda hatıllar demir ise 1000 yıl, bakır ise 2000 yıl ayakta kalabilirdi. Yarı kârgir olarak inşa edilecek binalarda, iyi kalitede ahşap kullanılması ve su sızmalarının önlenmesi durumunda bile bina ancak 100 yıl yaşayabilirdi. Aynı nizamnamenin devamında inşaatta kullanılacak malzemenin hangi tür olacağı ve harcın ne kadar zamanda dayanıklılık kazanacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır¹³³.

1864 yılında, hükümet kararı ile bütün binaların kârgir olarak inşa edilmesi şart koşuldu. Sadece gücü olmayan vatandaşlar ahşap binalar inşa edebilecekler, fakat

¹³⁰ Serim Denel, y.a.g.e., Ek LVI.

¹³¹ Serim Denel, y.a.g.e., Ek LVI ve LXX.

¹³² Serim Denel, Ek LVII ve LXX.

¹³³ Osman Nuri Ergin, MUB, s. 1037-1044.

yangını durdurmak amacıyla bunların aralarına kargir yangın duvarı koymak zorunda olacaklardı.

Şehir 1875 yılında “ana ve tali bölgeler” olmak üzere ikiye ayrıldı. Prestij semtlerinin bulunduğu ana bölgelerde ahşap inşaat yasak iken, tali bölgelerde yangın duvarı koşulu ile ahşap inşa edilmesine izin veriliyordu. Unkapanı-Aksaray eksenine kadar doğu kısmı, Şişli, Pera’daki Cadde-i Kebir Bölgesi, Azapkapı ile Ortaköy arasındaki kıyı şeridi ana bölgeler olarak belirlenmiştir¹³⁴.

Büyük yangınlardan sonra yeniden düzenlenen alanlarda kârgir bina inşaatı zorunlu tutulmaktadır(1882, 79. madde). Fakir olanlar ve kıymetsiz yerde oturanlar, araştırma yapıldıktan sonra, çıkarılacak “irade-i seniyye” ile koşullu olarak ahşap bina yapabilecektir (1882, 80. madde). Ancak bu binaların arasına kârgir yangın duvarı yapılacaktır¹³⁵. Kârgir binalar ise taştan veya tuğladan yapılacak ve iç bölmeleri ahşap olacaktır (84. madde)¹³⁶.

Yangın tedbiri olarak künk kullanımına izin verilmeyen bacalar, bina içinde kesinlikle tuğla, taş ve harç ile inşa edilecek ve damdan en az 2 arşın (1.5 m) yukarıya çıkarılacaktır. Çamaşır kurutmak için yeri bulunmayan evlerde, demir kirişli, üzeri yangına dayanıklı tuğla, sac ve “halis harç” gibi malzeme ile kaplanmış “tahtabuş ve mehtabiye” inşa edilmesine izin verilmektedir. Bu açık mekanın parapet duvarı bile sac kaplı olacaktır (1849, 25. madde ve 1864, 28. madde)¹³⁷. Evlerin çatıları ise tahta ve benzeri yanıcı malzeme ile kaplanamayacaktır.

Ahşap ya da kârgir bina olsun mutfak ocaklarının bacaları “temur hatıllı, tuğladan kârgir olarak halis harçla kiremitten ekalli” 2 arşın (1.5 m) yüksekliğinde yapılacaktır. Konak içinde kahve ocaklarının zeminine ve tavanına sac kaplanacaktır. Ahşap

¹³⁴ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 44.

¹³⁵ Osman Nuri Ergin, MUB, s. 1254.

¹³⁶ Serim Denel, y.a.g.e., Ek LXXVIII.

¹³⁷ Osman Ergin, MUB, s. 1048.
Serim Denel, y.a.g.e., Ek LIX.

binalarda ara katlarda yerli mutfak yapmak yasaktır. (1848, 24. madde)¹³⁸. Yağmur suları teneke veya benzeri malzeme ile zemine indirilecektir(1848, 14. madde).

■

Tarih öncesinde ve sonrasında, konumu gereği önemini yitirmeyen İstanbul, özellikle XIX. yüzyılda büyük değişimlere sahne olmuştur Kentsel doku, şehir Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik ettiği süre boyunca, Bizans İmparatorluğu döneminden farklı bir biçimde gelişmiştir. Fetih'ten sonra XIX. yüzyıl başına kadar geçen dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri sonucunda şehirde birçok külliye inşa edilmiştir. Bu anıtsal külliyelerin çevresinde gelişen ve neredeyse tamamı ahşap evlerden oluşan sivil mimari, sık sık çıkan ve önüne geçilemeyen yangınlarla sürekli tahrib olmuştur. Batı ile XVII. yüzyılda gelişen ilişkiler sonucu, anıtsal ve sivil mimaride değişim başlamış, o zamana kadar görülmeyen yeni bina türleri de şehir dokusuna katılmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra yönetimde, sosyal ve ekonomik yapı ile şehrin fiziksel dokusunda değişim yaşanmış, şehrin bütününde görsel bir farklılık ortaya çıkmıştır. Yeni yönetim olgusu şehirlerin düzenlenmesinde köklü değişiklikler getirmiş buna bağlı olarak belediyeler kurulmuş ve planlama çalışmaları başlatılmıştır. Gerçekleştirilmesi öngörülen planlamalar Batı'dan getirilen uzmanlar tarafından, özellikle yangın geçiren bölgeler için düşünülmüştü. Bu dönemde çıkarılan Ebniye Nizamnameleri ile yol, sokak genişlikleri, bunlara göre de bina yükseklikleri ve yol üzerinde yapılacak çıkmaların boyutları belirlenmişti. Bu bölümde derinlemesine irdelenen süreç ve koşullarda kârgir bina inşaatı zorunlu tutulmuş ve çıkarılan nizamnamelerde, kullanılacak malzemenin türü, boyutu, yangın önlemleri ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.

¹³⁸ Osman Ergin, MUB, s. 1048.

II. BÖLÜM

2. FENER BÖLGESİNİN İSTANBUL'UN TARİHSEL YAPISI VE MİMARİSİNDEKİ YERİ

İstanbul'un, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun idari merkezi olması gelişiminde büyük rol oynamıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile XIX yüzyılda idari ve hukuki yapıda değişimler olmuş, azınlıklar yeni sosyal haklar elde etmiştir. Bununla beraber imar sistemindeki gelişmeler, planlamada bina yüksekliklerine ve yol genişliklerine yeni boyutlar getirmiştir. Bu dönemde yapılan şehir planlaması, uygulama kolaylığından ötürü, yangınlardan sonra açılan bölgelerde gerçekleştirilmiştir.

Uzun tarihsel bir süreç içinde oluşmuş ve günümüze kısmen ulaşmış İstanbul'un tarihi dokusu, XIX. yüzyılın farklı dönemlerinde gerçekleştirilen planlamalar ile değişime uğramıştır. Fener Mahallesi'nin bir bölümü de, araştırmamızın birinci bölümde irdelenen XIX. yüzyıl planlama anlayışına göre yapılmıştır. Bu çok özgün mahalle gerek yol dokusu, gerek mimarisi ile bir bütün oluşturmaktadır. Tezimin inceleme alanı olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş geometrik düzenli yol dokusu ve buna bağlı mimari anlayışı en iyi yansıtan bu bölge seçilmiştir. Araştırmada göz önünde tutulan başka bir nokta ise, farklı devirlerde çeşitli nedenlerle özelliğini kaybetmiş olmasına karşın mahallenin bütünlüğünü koruyabilmiş olmasıdır.

Fener Semti, Cumhuriyet'in ilk yıllarında idari bakımdan Fatih Kazası'nın 17 mahallesi arasında en büyük nahiyesi olmuştur. Bu bölge, Ayakapı İskelesi ile Balat İskelesi arasında kalan sahil kesimi olup, çeşitli mahallelere bölünmüştür: Abdi Subaşı ve Tahta Minare mahallelerinin tümü, Kasım Gönani, Katip Muslihiddin, Mollaaşki, Hızır Çavuş ve Tevkii Cafer mahallelerinin ise bazı sokakları¹

¹ İstanbul Ansiklopedisi, s. 5640.

2. 1. FENER BÖLGESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KENTSEL DOKUSU

Haliç, tarihin erken çağlarından itibaren jeolojik konumu nedeniyle doğal bir liman işlevini yüklenmiştir. Haliç'in bu elverişli konumu nedeniyle tarih öncesinde ilk yerleşmeler de bu çevrede olmuştur. Haliç'in yukarı kıyılarında yerleşme izlerine ilk defa içinde bulunduğumuz yüzyıl ortalarında, henüz yapılaşmanın bugünkü gibi yoğun olmadığı dönemlerde rastlanmıştır². Şehrin yerleşmelerle büyümesi Sarayburnu'ndan başlayarak yarımadaı kaplayacak biçimde Marmara ve Haliç kıyılarında olmuştur. Bizans devrinde en önemli deniz fenerinin burada bulunmasından dolayı bölge Fener adını almıştır³.

2.1.1. XIX. YÜZYIL ÖNCESİ TARİHSEL GELİŞİM

Bizans İmparatorluğu Dönemi: İstanbul'un IV. yüzyılda Roma'nın ikinci başkenti olduğu sırada genişletilen şehir surları, Cibali ile Fener arasındaki bir bölgeden Marmara'ya doğru uzatılmıştır. I. Constantin tarafından inşa edilen ve bazı kısımları VII. ve VIII. yüzyıla kadar ayakta kalan surların bitiş noktası Petrion'a varmaktaydı⁴. Aynı yüzyılın sonlarında Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra Doğu Roma'nın başkenti olan İstanbul'un surları Teodosius zamanında Ayvansaray'a kadar genişletildi⁵. O zamanlar Fener'e bu bölgedeki deniz surları üzerinde yer alan Fener Kapısı'ndan girilmekteydi⁶. Bu kapı tarihte, Porta Phani (Pusculus), Porta del Pharo (Z. Dolfın), Porta El Phanari (Barbaro), Porta Phenaria (P. Gyllius), Lanterne Thor (Mel. Lorichs) gibi isimler almıştır. Bu kapıdan ilk defa 'Fener' ismi ile 1351 tarihli bir belgede bahsedilir. Böylece Fatih Vakfiyesi'nde Fener Kapısı olarak bahsi geçen

² Semavi Eyice, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., "Haliç", s. 265.

³ Semavi Eyice, "Tarihte Haliç", Haliç Sempozyumu, 10-11 Aralık 1975, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1975, s. 269.

⁴ I. A., İstanbul Maddesi, s. 1146.

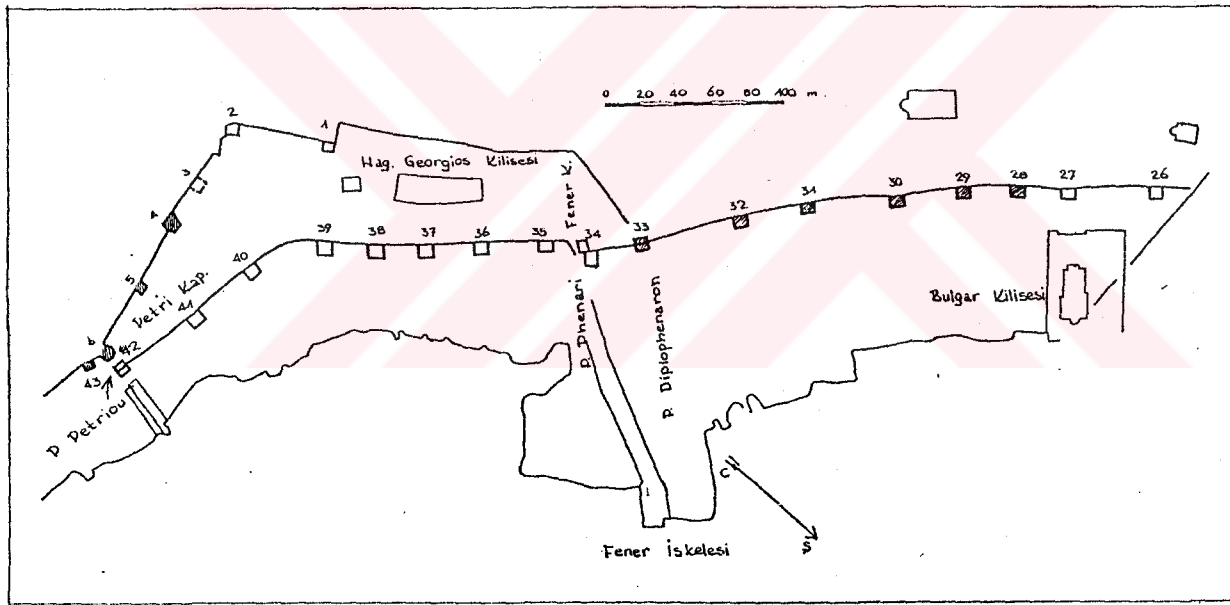
⁵ Semavi Eyice, y.a.g.e.

I. A., İstanbul Maddesi, s. 1147.

⁶ Nur Akın, "Fener", İstanbul Ansiklopedisi, s. 279.

kapının varlığı Fetih öncesine dayandırılabilir⁷. Dirimtekin'e göre Fener Kapısı "Castrum Petri'i (Petri Kalesi'ni) içine açılıyordu. Kaleden şehre çıkmak için batıya doğru bu çevre içinde açılan Diplophenarion isimli bir iç kapı mevcuttu".

Petron: Fener Kapısı'ndan doğudaki Petri Kapısı'na doğru surlar, iki sıra duvardan oluşur ki bu duvarlar önemli bir alan olan Petron'u çerçevesler⁸(Resim 2-1). Burada imparator ailesine mensup kadınların kapatıldığı Petron Manastırı bulunuyordu. Adı geçen kadınlar manastırının bulunduğu yerde bugün Patrikhane Kilisesi vardır. Petron adı Büyük Justinionus zamanında saray nazırı olan Petrus'a izafeten verilmiştir⁹. Haliç surları boyunca devam eden surlardan ayrı olarak inşa edilen ikinci sur, 315 metre uzunluğunda, 100 metre genişliğindedir¹⁰. Petron ile şehir surlarının birleştiği noktada Diplophanarion denen küçük bir kapı vardı.

Resim 2-1. Fener ve Petron Surları (Feridun Dirimtekin)

⁷ A. van Millingen, Byzantine Constantinople the Walls of the City and Adjoining Historical Sites, 1899, s. 206.

Feridun Dirimtekin, Fetihten Önce Haliç Surları, 1956, s. 15.

⁸ A. van Millingen, y.a.g.e., s. 206.

⁹ Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, Eren, İstanbul 1988, s. 168. "Bu zat burada bir saray yaptırmıştı. Bununla beraber mıntikanın taşlık olması hasebiyle de bu ismi almış olması da kabildir. Çevrenin uzunluğu 265 metre, eni en fazla 80 metredir", F. Dirimtekin, y.a.g.e., s. 37.

¹⁰ I. A., s. 1148.

Petri Kapısı ise, bugün Yıldırım Caddesi'nin Ayvansaray'a devam eden kolu olan ve Patrikhane'nin önünden geçen yolun ağzında idi. Petri Kapısı, Pili Petrion, P. Petrion, Porta Sidere gibi isimler almış ve Haçlı Seferleri sırasında kuşatma noktalarından biri olmuştur. Osmanlılar tarafından yapılan 1262 tarihli mühendishane haritasında kapının adı Petro Kapısı, o tarihten sonra yapılmış haritalarda ise Petri Kapısı olarak geçmektedir¹¹. Haçlıların XIII. yüzyıl başlarında şehri işgal etmeleri ve Latin İmparatorluğu'nu kurmaları ile sonuçlanan saldırıları bu kapıdan geçerek yapılmıştır¹².

Topografik açıdan kayalık bir bölge olan Petrion, Bizans döneminde daha çok kiliselerin, manastırların ve sarayların yapıldığı bir bölgedir¹³. Buradaki bir diğer kilise de Prophiton Prodromou Kilisesi'dir. Surların denizden bu kadar uzak olmadığı dönemde, sahilden girilen kilisenin sur üzerindeki kapısından günümüze, yalnızca lentosu ve kemeri kalmıştır¹⁴.

Şehrin Latinler tarafından işgali sırasında kasıtlı olarak üç yangın çıkarılmıştır. Şehrin büyük kısmının yanması üzerine yerli halk şehri terk ederek Anadolu'ya ve Adalar'a göç etmiştir¹⁵. Latin işgalinden sonra yerle bir olan şehir XV. yüzyıla kadar harabe olarak kalmıştır. 1403 yılında İstanbul'a gelen Ruy Gonzales de Clavijo şehrin kalabalık bölgeleri olarak, Marmara ve Haliç sahillerini gösterir. 1419 yılında şehri ziyaret eden Boundelmonte'ye göre ise yoğunluk Marmara kıyılarında azalarak Haliç kıyılarında artmıştır¹⁶.

¹¹ Feridun Dirimtekin, y.a.g.e., s. 16.

¹² E. Çelebi Kömürcüyan, y.a.g.e., s. 168.
F. Dirimtekin, y.a.g.e., s. 16.

¹³ F. Dirimtekin, y.a.g.e., s. 37.

¹⁴ Feridun Dirimtekin, y.a.g.e., s. 16.

¹⁵ "Üç yangından birincisinde Ayvansaray'da Altınkapı'ya diğer taraftan "Eski İmaret" camiine kadar olan saha, ikinci yangında Laleli'den şimale doğru Zindankapı'ya ve şarka Ayasofya'ya kadar olan saha; Haliç'in Fener mıntıkasından çıkan üçüncü yangında da Villehardonin'in yazdığı gibi o zamanki üç büyük Fransız şehrinin işgal ettiği kadar bir saha yanmıştı. Bu yağmadan sonra yerli halk şehri terk ederek Anadolu ve Adalar'a göçmüştür" Feridun Dirimtekin, "1453 Muhasarası Esnasında Bizans'ın Nüfusu", TTOK Belleteni, 1954, s. 3.

¹⁶ F. Dirimtekin, a.g.e., s. 4.

Bugün, Petrion surları büyük ölçüde tahrip olmasına karşın sınırları izlenebilmektedir. Patrikhane'nin bulunduğu alan, aşağı yukarı Petrion surlarının alanına denk gelmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1453-1839): Fetih sırasında, Fatih Sultan Mehmed'in Haliç'e indirdiği donanma da Haliç surlarının Fener Bölgesi'nden girmiştir. Adını savaş sırasında şehid olan Sancakdar'dan alan bu bölgedeki yola günümüzde Sancakdar Yokuşu denilmektedir¹⁷.

Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi'nde sözü geçen İstanbul mahallelerine, genellikle şahıs isimleri taşıyan mescid isimleri verilirken, bazı eski isimler aynen kalmıştır. Ayasofya Mahallesi, Aya Kenisesi Mahallesi, Lips Manastırı, Edirne Kapısı, İsa Kapısı Mahallesi gibi Fener Kapısı Mahallesi de bunların içindedir¹⁸.

Fatih Sultan Mehmed, Fetih'ten sonra, şehri canlandırmak için, belirli bölgelerine Anadolu ve Rumeli'den getirilen Müslüman ve Gayrimüslim toplulukları yerleştirmişti. Bu politika çerçevesinde, Trapezun (Trabzon) ve Mora'dan getirilen Rum¹⁹ ahali Fener Semt'i'nde, özellikle de denize yakın mahallelerde iskan ettirilmiştir²⁰.

Fetih'ten sonra, XVI. yüzyıldan itibaren Patriklik makamının Fener'e yerleşmesi, bölgeyi Rumlar için önemli bir yerleşme alanına dönüştürmüştür. Fener, zamanla zengin Rum ailelerin olduğu kadar fakir ailelerin de oturduğu bir bölge olmuştur²¹. Bu

¹⁷ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, s. 107.

Recep Ülke, İstanbul Anıtları, Ayvansaray, Balat ve Fener'deki Anıtlar, s. 25.

¹⁸ Mehmet Şeker, "Fatih Vakfiyesine göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı", Belleken, c. LVII, s. 219, Ağustos '93, s. 505.

¹⁹ "Türkçe'de Rum sözcüğü, genel olarak Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı olan ve çağdaş Yunanca konuşan kimse anlamına gelmektedir. 'Romalı' (Romeos) sözcüğünden türemiş olan Rum sözcüğü, tarih içinde kültürel, toplumsal, politik ve ideolojik gelişmelere paralel olarak farklı anlamlar almıştır", Herkül Millas, "Rumlar", İstanbul Ansiklopedisi, s. 360.

²⁰ Alfons Maria Schneider, "XV.yüzyıl'da İstanbul'un Nüfusu", Belleken, 61/1952, s. 41, 43. Nur Akın, 19.Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Balat, Galata-Pera, s. 6-7.

²¹ Kömürcüyan, E. Çelebi, s. 18.

"Fetih'ten sonra kendilerine makam olarak Pammakaristan kilisesini seçen Rum patrikleri de bir zaman sonra Fener semtinde yerleştiler (XVI. asır). Fener, fakir Rumlar kadar zengin Fenerli ailelerin oturduğu bir yerd. Eremya Çelebi, XVII. asırda Fener'de 11 tane aristokrat Rum ailenin bulunduğunu bildirir. Bunların XVII. yüzyıldaki Rönesans etkisi taşıyan taş binaları yanında, fakir tabakanın oturduğu sefalet apartmanları yer alıyordu", İlber Ortaylı, "İstanbul'da Yerleşme Düzeninin Evrimi Üzerine", İstanbul'dan Sayfalar, İletişim, Hil Yayın, İstanbul 1987, s. 226.

semtin sakinleri kendilerini Bizans ailelerin devamı ve Rum aristokrasisinin mensupları saymışlardır²².

Fatih Sultan Mehmed'in Ortodoks Patriklik makamına yer vermesi ve imtiyaz denilen berat ile tanıdığı haklar, Rumlar'a Osmanlı toplumunda yeni bir yasal statü kazandırdı²³. Dolayısı ile Fetih'ten sonra Ortodoks cemaate tanınan dini serbestlik ile de Rum tebaanın, Akdeniz ve Karadeniz'de öteden beri ticaret ile uğraşıyor olması ve Osmanlılar'ın resmi tercümanlığını yapması, İmparatorluk içinde farklı bir yer edinmesini sağlamıştır.

Robert Mantran'a göre "Rumlar çok iyi tanımlanmış meslekler icra ederler: küçük tüccarlar ve uzman zanaatçılardır. Özellikle de denizcilik, kayıkçılık, balıkçılık gibi denizle ilişkili işlerle ve dülgerlik, kalafatçılık, meyhanecilik gibi mesleklerle uğraşırlar. Üst düzeyde olanları da kaptanlık ve tüccarlık yapar"²⁴. Cemaatin elit tabakası içinde ayrıca doktorlar, kuyumcular, saatçiler ve XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Devlet'in resmi tercümanları da vardır²⁵. Rumlar'ın Batılı tüccarlar adına eyaletlerde alım satım yapmaları, hattâ yasak olan bazı ürünleri de onların adına toplayarak satmaları, ekonomik koşullarının iyi olmasını sağlamıştır²⁶.

Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Rus ve Avusturya tehlikesine karşı Osmanlı Devleti toprakları içindeki Eflak ve Boğdan Eyaleti'nin yerli hospodorlar (prensler) yerine Rum beyleri tarafından idare edilmeğe başlaması ile, söz konusu azınlığın durumu daha da itibar kazanmıştır. Bir asrı aşkın süren Rum beylerinin idaresi sırasında Fener'de Eflak ile Boğdan Sarayı adını verdikleri yapılar inşa etmişlerdir²⁷.

²² Herkül Millas, y.a.g.e., s. 364.

²³ Herkül Milas, y.a.g.e., s. 362.

²⁴ Robert Mantran, "XVII. ve XVIII.Yüzyıl'da İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 44. Nur Akın, XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Balat, Galata-Pera, s. 6-7.

²⁵ Herkül Milas, y.a.g.e., s. 364.

²⁶ Robert Mantran, "Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar", Tarih ve Toplum, Nisan 1985, s. 238.

²⁷ Kemal Karpat, "Eflak", TDVİA, s. 468. Abdülkadir Özcan, "Boğdan" TDVİA, s. 270.

2.1.2. XIX. YÜZYIL VE SONRASI TARİHSEL GELİŞİM

Tanzimat'ın ilanından en çok rahatsız olanlar arasında Rum Patriği ve ahalisi gelir. Gülhane Hattı okunduktan sonra Rum Patriği'nin kesesine konan ferman için "inşallah bir daha bu keseden dışarı çıkmaz" sözleriyle hoşnut olmadığı aktarılır²⁸. Rumlar'ın bu durumdan şikayetçi olmalarının ana nedeni, Osmanlı sınırları içinde en fazla imtiyaza sahip Hristiyan tebaa olmalarına karşın, tüm Ortodokslar üzerinde etkisi bulunan Patriklik makamının yeni uygulama ile yetkilerinin azalacağı kuşkusu içinde olmalarıydı. Fenerli Rum aristokrasisinin yönetimdeki ayrıcalıklı statüsü ve özellikle de 1856 Islahat Fermanı'nın yarattığı ortamda, hukuki yönden eşitliği öngören "Balkan Ulusçuluğu" gibi faktörler, Rumlar'ı oldukça kaygılandırıyordu²⁹.

Patrikhane'nin bu endişesi kısa bir süre sonra doğru çıkmış, 1870 yılında Bulgarlar, Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılarak Bulgar Eksarhlığı³⁰ adıyla, ardından 1879 yılında Sırlar ve 1885 yılında Romenler, kendi kiliselerini kurmuşlardır³¹. Böylece Fatih Sultan Mehmed'in tek çatı altında topladığı Ortodoks halklar, yeniden ulus unsuruna bağlı kalarak yavaş yavaş kendi ibadet yerlerine sahip olmuşlardır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zenginleşen Fener'in soylu aileleri Boğaziçi'nde büyük köşk ve saraylar yaptırarak Fener'i terketmeğe başladılar. Kuruçeşme, Arnavutköy ve Tarabya'yı tercih eden Rumlar, 1821 Mora isyanından sonra da İstanbul'dan tamamıyla ayrılarak Yunanistan'a ve diğer Avrupa şehirlerine göçmüşlerdir. Bu tarihten sonra Osmanlı idaresi ile Rum cemaati arasında karşılıklı

²⁸ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 5, s. 187.

Benzer bir ifade de, Islahat Fermanı'nda İzmit metropolünün görüşü olarak sunulur. a.g.e., c. 6, s. 11.

²⁹ E. Ziya Karal, y.a.g.e., c. 6, s. 11.

İlber Ortaylı, "Tanzimat", s. 1546.

³⁰ "Osmanlı döneminde İstanbul'da oturan Bulgarlar XIX. yüzyıl ortalarına kadar Fener'deki Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı kiliselerde ibadet ediyorlardı". XVIII. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da baş gösteren ulusçuluk akımları ve ardından Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile, birlikte yaşayan cemaatlerin her birinin eşit haklara sahip olması, Bulgarlar'ı kendilerine ait bir kilise kurmak üzere harekete geçirdi. Öz dilleri ile ibadet etme isteklerini bildiren Bulgarlar'a 1848 yılında *metoh* adı verilen bir tür papaz evinin oluşturulması için izin verildi. Bağımsız bir kilise için atılan bu ilk adımın ardından, 1870 yılında çıkarılan bir fermanla, başında bir *eksarh* bulunması koşulu ile kendi kiliselerini resmen kurdular. "Eksarh önder ya da başkan demektir; Yunanca *eksarkhos* sözcüğünden geliyordu ve Ortodoks Kilisesi hiyerarşisinde patrikten aşağı metropolitten yukarı bir rütbeyi belirtiyordu", Hasan Kuruyazıcı, "Bulgar Eksarhhanesi", İstanbul Ansiklopedisi, s. 328.

³¹ Aruel Decei, "Fenerliler", I. A., s. 548.

bir güvensizlik ortamı doğması üzerine, Devlet Rumları voyvodalık ve tercümanlık görevlerinden çekmiştir³².

XIX. yüzyılda, tarihi yarımada ve Haliç kıyıları, İplikhane Kışlası, Humbaracılar Kışlası ile Feshane ve Cibali Sigara Fabrikası gibi ilk sanayi kuruluşlarının inşası nedeniyle prestij kaybına uğramıştır. Buna karşın Boğaziçi ve Dolmabahçe çevresi, özellikle sarayın inşa edilmesinden sonra daha çok önem kazanmıştır. Yalnızca Rumlar değil Ermeniler ve Yahudiler de, Samatya ve Balat'ı terk ederek Pera ve kuzeyindeki yeni yerleşme alanlarına rağbet etmeğe başlamışlardır. Böylece şehirde yeni prestij yerleri, demiryolu güzergahının genişlemesi ile de Anadolu yakasında Kadıköy'den Bostancı'ya, Avrupa yakasında ise Bakırköy ve Yeşilköy'e kadar genişlemiş oldu³³. Şehir içinde bu tür yer değiştirmeler olsa da, Patrikhane Fener Senti'nin simgesi olarak kalmaya devam etmiştir.

2.1.3. KENTSEL DOKU ÖZELLİKLERİ

Fener Senti'nin Osmanlılar'dan önceki durumunu ancak Fetih öncesi gravürlerden izlemek mümkündür. Osman Ergin'in³⁴ İstanbul'un geneli için yapmış olduğu karşılaştırmaya örnek bulmak, Osmanlı şehirlerini tehdit eden büyük yangınlar Bizanslılar zamanında da sık sık baş gösterdiği için güçtür.

Osmanlılar'ın İstanbul'u fethinden sonra yapılmış Vavassore'nin gravüründe Petrion surları ile çevresinde değişik yükseklikteki binalar görülmektedir (Resim 2-2). Tanzimat'tan önce Fener'in yol dokusunu, 1776 tarihli F. R. Kauffer'in İstanbul kenti ve yöre mahalleleri planında görmek mümkündür. Fener Bölgesi'nin İstanbul'un diğer bölgelerinden doku olarak hiçbir farkı yoktur³⁵ (Resim 2-4). İkinci Bayezid'in su yolu haritası da, bildiğimiz topografik haritalara benzemese de fikir verebilir

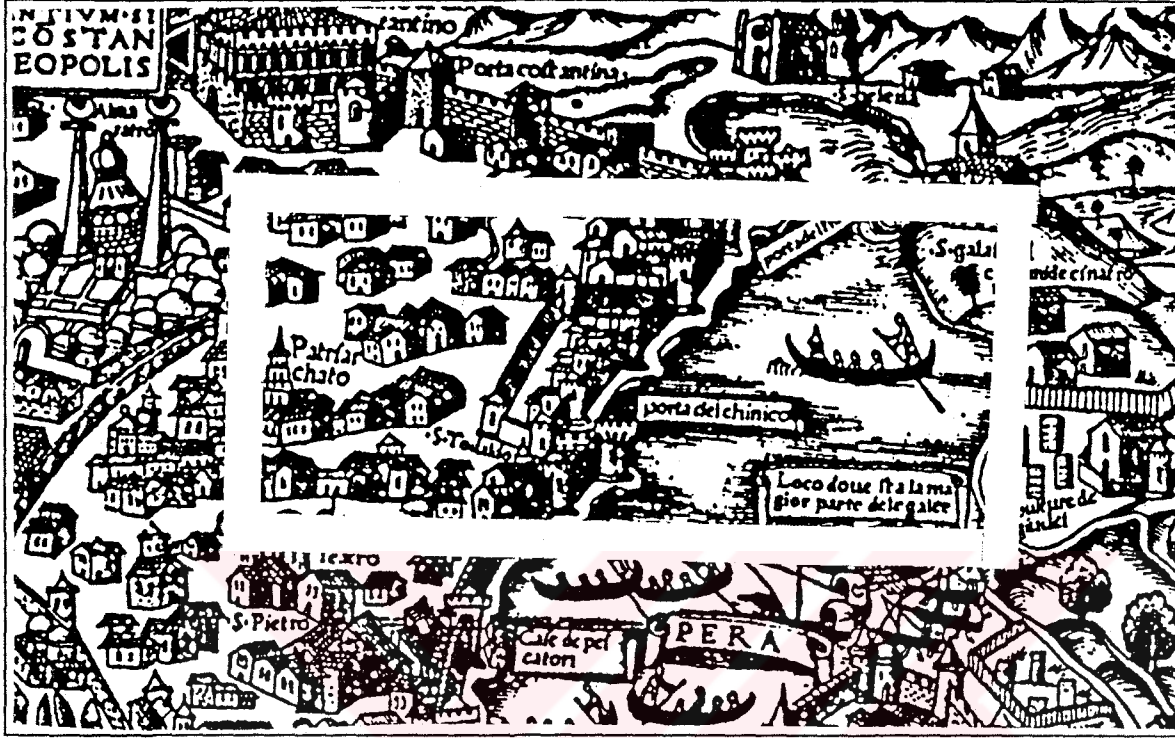
³² Aruel Decei, İ. A., "Fenerliler" s. 549.
İlhan Tekeli, y.a.g.e., s. 29-30.
Herkül Milas, y.a.g.e., s. 364.

³³ İlhan Tekeli, y.a.g.e., s. 29-30.

³⁴ Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, s. 20.

³⁵ Cahit Kayra, İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları no: 52, y.y.

niteliktedir. Burada da, tıpkı Kauffer'in haritasındaki gibi belirgin bir doku izlenebilir³⁶ (Resim 2-3).

Resim 2-2. Vavassore'nin Gravüründe Petrion ve Fener Bölgesi

Resim 2-3. II. Bayezid Suyolu Haritası

³⁶ A. Süheyl Ünver, Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısı ile 140 Sene Önceki İstanbul, İst. Bel. Mat., 1945.

Resim 2-4. 1776 Kauffer Haritası

Fener Bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu devrinde yangınlardan birçok kez farklı tarihler de etkilenmiştir. M. Cezar'a göre Fetih'ten hemen sonraki yüzyıl içinde yangın kayıtlarına çok fazla rastlanmaz³⁷. Tanzimat'a kadar ise önemli kayıplara neden olan yangınlardan söz edilebilir. Nisan 1679 tarihinde Fener Kapısı civarında çıkan yangında İnciciyan'a göre 1500 ev yanmıştır³⁸. Eyüp'ten Fener Kapısı'na kadar İstanbul'un sekizde birinin yok olduğu 1729 büyük Balat yangınında Fener Kapısı yanındaki Cafer Subaşı Mescidi de yanan binalar arasındadır³⁹. Bu yangından on yıl sonra Cezar'ın Schneider'den alıntı yaparak belirttiği Petri Kapısı yangınında Patrikhane de yanmıştır⁴⁰. 1745 yılının aralık ayı sonunda Fener Kapısı ile Balat Kapısı arasındaki Kiremit Mahallesi'nde çıkan yangında yanan bina sayısı sekiz

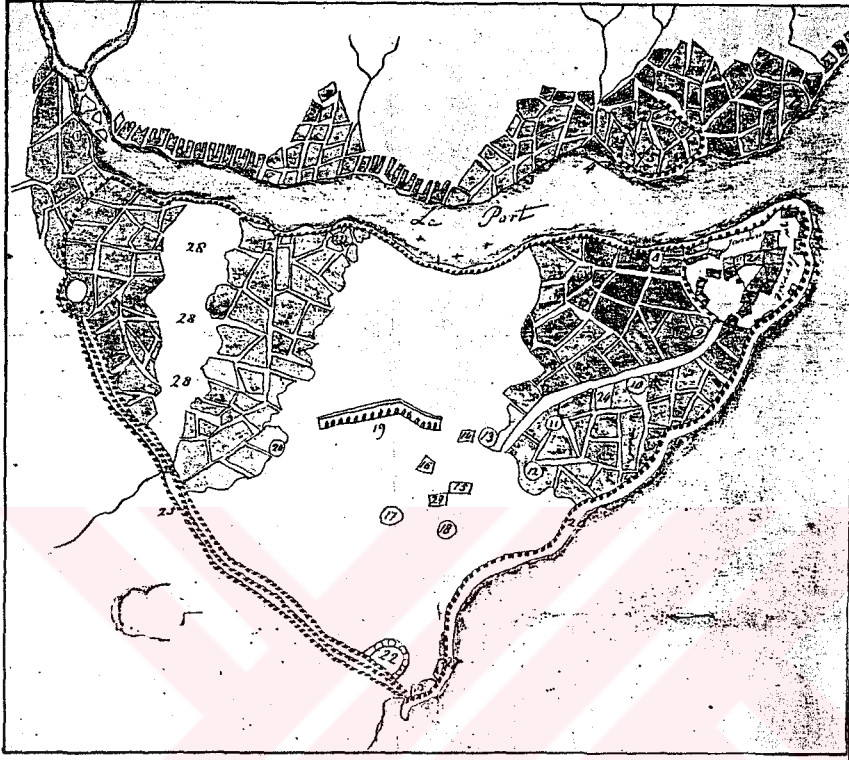
³⁷ Mustafa Cezar, Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, İstanbul, 1963, s. 328.

³⁸ M. Cezar, y.a.g.e., s. 342.
İnciciyan, s. 68.

³⁹ M. Cezar, y.a.g.e., s. 354.

⁴⁰ M. Cezar, y.a.g.e., s. 356.
Ahmet Refik, Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı, s. 139.

yüzdür ⁴¹. Büyük yangınların yaşandığı bir yıl olan 1782'de beş yangın çıkmıştır. (Resim 2-5) Fener ile Balat arasındaki Dibek Mahallesi'nde bir Ermeni evinden çıkan dördüncü yangında İstanbul'un üçte biri ⁴², iki yıl sonra hemen hemen aynı alanı

Resim 2-5. 1782 yangınından sonra Van Haeften Haritası'nda Haliç ve İstanbul

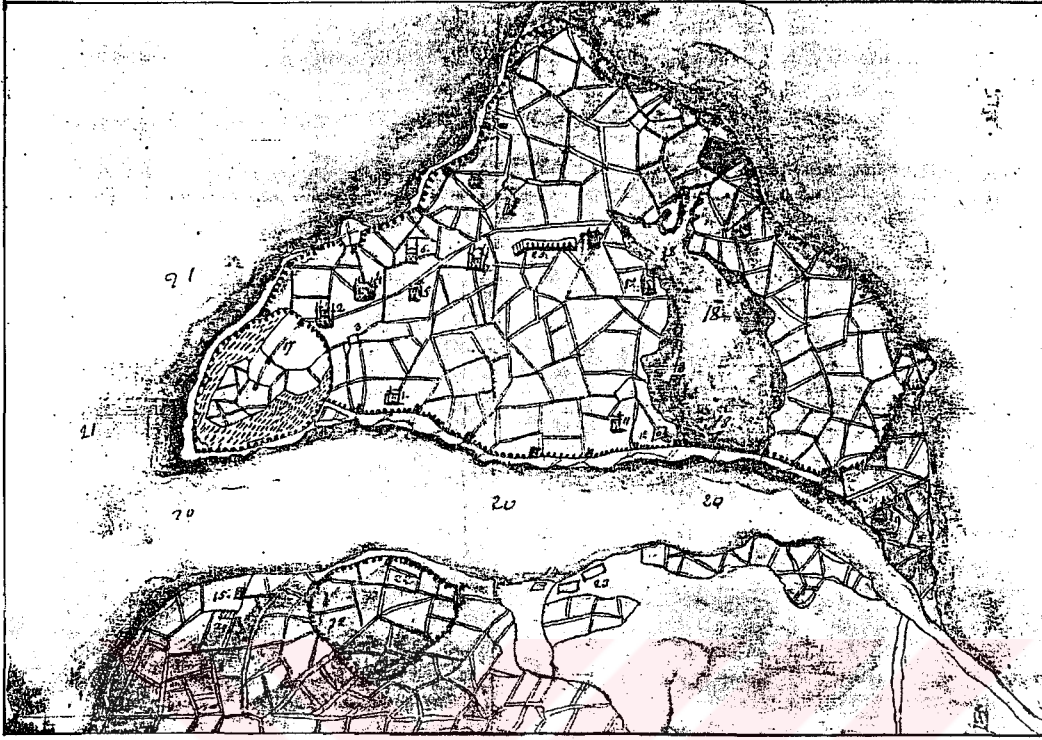
kapsayan yangında ise bu kez Fener Senti'nin tamamı yanmıştır ⁴³. (Resim 2-6) M. Cezar'a göre, tarihçiler XVIII. yüzyıldan sonra dikkatlerini yapılan yeniliklere çevirdikleri için kayıtlarda yangınlara daha az rastlanmaktadır.

⁴¹ M. Cezar, y.a.g.e., s. 357.

⁴² M. Cezar, y.a.g.e., s. 363.
İnciyan, s. 69.

B. J. Slot "the Fires in İstanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 1976, s. 49.

⁴³ M. Cezar, y.a.g.e., s. 363.
İnciyan, s. 69.
B. J. Slot, s. 51.

Resim 2-6. 1784 Krolli Haritası'nda Tarihi Yarımada

XIX. yüzyılın başlarında, 1828 yılında Abacıbaşı Çeşmesi civarında çıkan yangında çoğunluğu Yahudi ve Rumlar'a ait olan binalar yok olduğuna göre Fener Mahallesi de zarar gören yerler arasında olmalıdır⁴⁴. Bu tarihten sonra Fener ve çevresinde çıkan yangınları ancak Osman Ergin'in Mecelle-i Umur-ı Belediye isimli yapıtındaki tabloda izlemek mümkündür. Tabloya göre 13 ramazan 1272'de (1856) Abdi ve Cafer Subaşı mahallelerinde 200 bina, 11 teşrinisani 1277'de (1860) Kiremit Mahallesi'nde 100 bina, 11 haziran 1293'de (1876) yine Kiremit Mahallesi'nde 67 bina, 20 haziran 1301 'de(1885) Fener Kapusu'nda 51 bina yanarak kül olmuştur⁴⁵.

1847 tarihli Mühendishane-i Berri-i Hümayun haritası da, söz konusu haritaları, daha teknik olarak yapıldığı için, doğrular niteliktedir⁴⁶. Bugün var olan Sancakdar Yokuşu ve Camcı Çeşme Yokuşu 1847 tarihli haritada da görünmektedir (Resim 2-7, Resim 2-8).

⁴⁴ M. Cezar, y.a.g.e., s. 371.

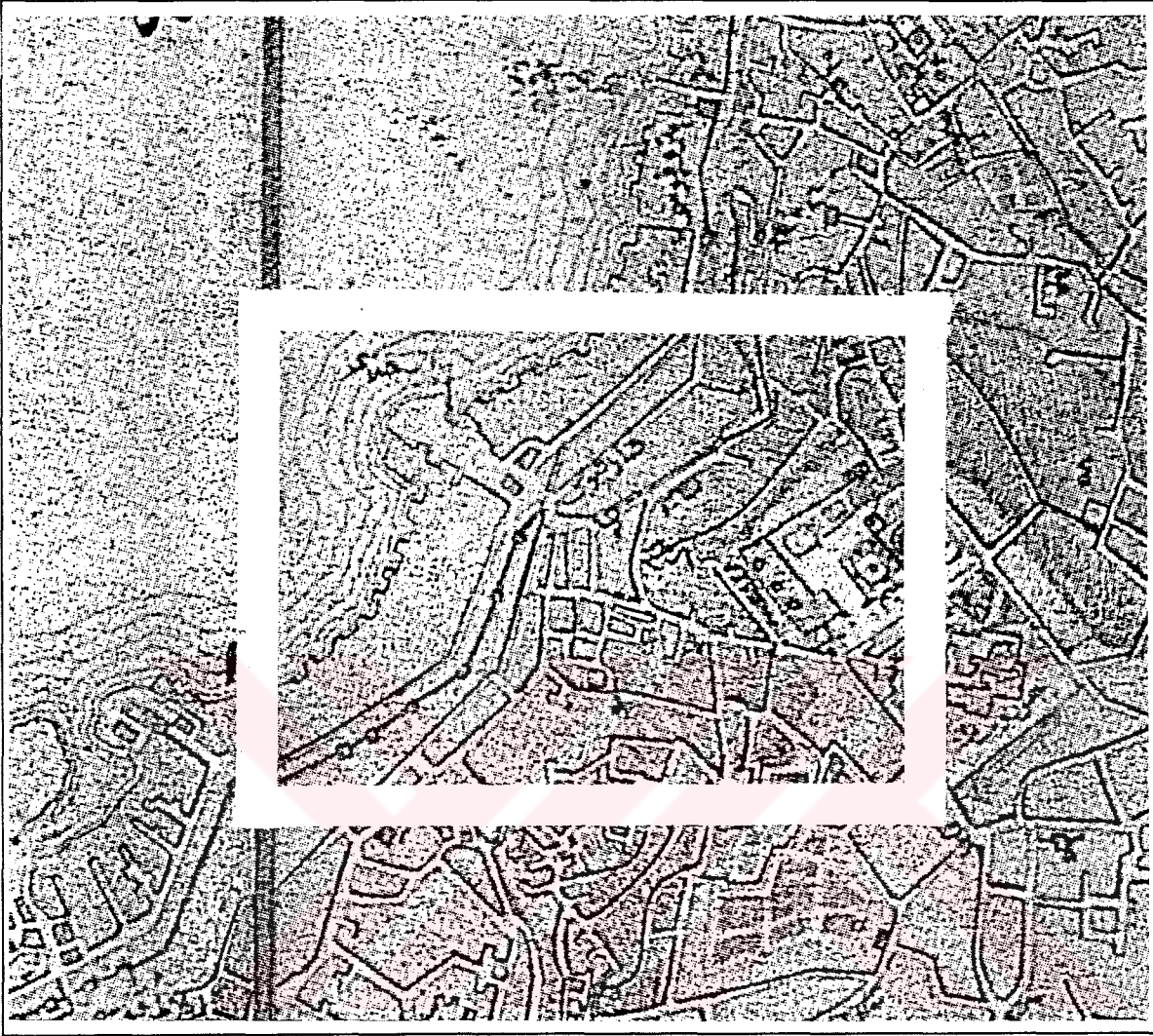
⁴⁵ Osman Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, s. 1228-1231.

Resim 2-7. İstanbul'un 1850'den önceki kentsel dokusu (Turkey, İstanbul 1840, Society for the Iffusion of Knowledge)

Fener'in bugüne yansıyan kentsel dokusunu birbirini dik kesen geometrik yollar ile surlara paralel devam eden yollar oluşturur. Birbirini dik kesen yollar topografyanın oluşturduğu vadide yer alır. Bu dokuyu sınırlayan Camcı Çeşme Yokuşu ve Sancakdar Yokuşu'dur. Yokuşların yanı sıra, doğuda Kudüs Patrikliği'ne bağlı Aya Yorgi Kilisesi ve bahçesi, Ulah Sarayı Kilisesi, Dimitri Kantemir evi ve Rum Erkek Lisesi vardır. Batıda ise Fener Rum Patrikhanesi ve hizmet binalarının bulunduğu Petrion bölgesi ile başlayan sınır, vadideki dokudan farklı, geleneksel sokak dokusu ile çevrelenmiştir.

⁴⁶ Cahit Kayra, y.a.g.e., harita no: 6.

Resim 2-8. 1847 Tarihli Dar'üssade Mühendishane'i Berri-i Hümayun Haritası

Cadde ve sokak genişliklerine bakılırsa Fener Bölgesi'nin 1864 Nizamnamesi'ne göre planlandığı anlaşılmaktadır. 1864 Nizamnamesi'nde, birinci sınıf yollar 15 arşın-11.5 metre, ikinci sınıf yollar 12 arşın-9 metre, üçüncü sınıf yollar 10 arşın-7.5 metre, dördüncü sınıf yollar 8 arşın-6 metre olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre Fener Bölgesi'nde sur dışında seyreden Abdüleziz Paşa Caddesi 11.5 metre, Patrikhane'nin önünden geçen Sadrazam Ali Paşa Caddesi 9 metre, surlara paralel devam eden Yıldırım Caddesi 6 metre, aynı caddenin paralelindeki Vodina Caddesi 7.5 metre, geometrik düzenli sokaklar ise 6 metredir.

Vodina Caddesi ile Akçin Sokağı'nın kesiştiği noktada küçük bir meydan oluşturulmuştur. Bu meydan Storari'nin 1856 yangınından sonra, Aksaray'da eski bir kavşağı vurgulamak amacıyla uyguladığı köşeleri pahlanmış meydandır⁴⁷ (Resim 22). Bu meydanda parselleme sırasında tek bir parselin bulunduğu alanda rahat bir çözüm sağlanmışken, diğer üç parselde hem planda hem de cephede zorlanmalar gözlenmektedir.

Planlamanın yapıldığı alan, yaklaşık 24x24 metre boyutlarındaki adalardan⁴⁸ ve 2.5 metreden başlayan, çoğunlukla 4 metre genişliğindeki parsellerden oluşur. Osmanlılar'ın, Gayrimüslimler'in yerleşme ve inşaat faaliyetlerini denetlemek suretiyle olabilecek tüm alt yapı zorlamalarının önüne geçme isteği, bu bölgelerde dokunun tüm önlemlere karşın yoğunlaşmasına ve sıkışık bir düzenin yaratılmasına neden olmuştur⁴⁹. Yangın sonrası planlamalarda eski parselleri karşılayacak bir parselasyona gidildiği için, yeni parsel düzeni de sıkışıklığını korumuştur.

Şekil: 2-1. Köşeleri Pahlanmış Meydan

⁴⁷ Zeynep Çelik, y.a.g.e., s. 45-46.

⁴⁸ Mahmut Konuksever vd., "Fener ve Balat'ta Analitik Çalışma: Bölgenin Koruma Gerekliliği", *Mimarlık*, 78/4, s. 71.

⁴⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Doğan Basımevi, Ankara, 1979, s. 230.

2.2. FENER BÖLGESİNİN MİMARISI

2.2.1. DİNİ BİNALAR

Fener Rum Patrikhanesi: Hristiyanlar, İmparator I. Constantinos'un birliği sağlamak amacıyla 313 yılında Milan Fermanı'nı imzalamasına kadar Roma İmparatorluğu baskısı altında yaşamışlardır. 330 yılında şehrin, Yeni Roma diye anılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olması ile Byzantion Piskoposluğu büyüyünce Konstantinopolis Hristiyanlık'ın merkezi haline geldi. 381 yılında Yeni Roma Doğu Hristiyanları'nın, Roma (Papalık) ise Batı Hristiyanları'nın baş piskoposluğu oldu. Şehrin Doğu Hristiyanları için önemi, sonraki yıllarda Doğu ile Batı kiliseleri arasındaki anlaşmazlıklardan ötürü daha da artmıştır. Suriye, Filistin ve Mısır VII. yüzyılda Müslümanlar'ın eline geçince Roma ve Konstantinopolis dışındaki patrikliklerin etkisi hemen hemen⁵⁰ kaybolmuş, bu durum da Konstantinopolis'teki Patriklik'in Doğu Hristiyanları üzerindeki ruhani üstünlüğünü güçlendirmişti.

Fetih'e kadar olan süre içinde doğu ile batı arasındaki görüş ayrılıkları devam etmiş, hattâ, 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis işgal edilerek Latin İmparatorluğu bile kurulmuştur. Latinler'in işgali ile dini ayrılık, anlaşmazlık daha da artmış, Bizans imparatorlarının Türk tehlikesine karşı iki kiliseyi birleştirme istekleri daima sonuçsuz kalmıştır. Patriklerin bu birleşmeye tepkileri şehrin işgali esnasında makamın baş kalmasına neden olmuştur. Son imparatorun, Türkler'in işgaline karşı Papalık'tan yardım istemek amacı ile Ayasofya'da Katolik usullere göre ayin tertiplemesi patriğin istifasıyla sonuçlanmıştır⁵¹.

Osmanlılar İstanbul'un fethine kadar, kendi yönetimleri altındaki Gayrimüslimler için İstanbul'daki Rum Patrikliği'ne denk yeni bir dini merkez kurmamıştır. İstanbul'un fethi ile Fatih Sultan Mehmed bir anlamda Bizans geleneğini de izleyerek, Patriklik'in Rum Ortodoks cemaati üzerinde ruhani liderliğini kabul etmiştir. Fetih sırasında boş olan patriklik makamına, Fatih Sultan Mehmed'in emri ile gerçekleştirilen seçimler sonucunda Ayasofya'daki Katolik ayini protesto etmiş olan II. Gennadios

⁵⁰ M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", I. A., s. 343.

⁵¹ TDVA, s. 342-343.

seçilmiştir⁵². Padişah'ın Patrikhane'ye verdiği yeni statü ve tanıdığı haklar ile patrik, Osmanlı protokolünde sadrazamla eş tutulacak, Bulgaristan ile Sırp kiliselerinin bağımsızlığı kaldırıldığı için, tüm Balkan Ortodoksları'nın da patriği olacaktır. Böylece, Patrikhane bütün Ortodokslar'ın dini, mali, adli bir yönetim merkezi olmuştur. Ayrıca herhangi bir engelleme ile karşılaşmayan Yunan dili eğitim kurumlarında yaşadığı gibi Bizans hukuku da bir ölçüde devam etmiştir⁵³.

Patrikhane, Fetih'den sonra ilk olarak bugünkü Fatih Camisi'nin bulunduğu yerdeki Havariyun Kilisesi'nde hizmet vermiştir. Yaklaşık iki yıl sonra 1455 yılında, Anadolu'dan gelen Türkler'in kilisenin çevresine yerleştirilmesinden ötürü, Patrik II. Gennadios'un müracaatı ile Rum ahalinin çoğunlukta olduğu, Çarşamba'daki Pammakaristos'a taşınmıştır. Bu kilisenin III. Murad zamanında, 1587 yılında Fethiye adıyla camiye çevrilmesi ile Patrikhane, Eflak Konağı (Panaiye Vlahsarai) Kilisesi'ne nakledilmiştir. On yıl kadar burada kalan Patrikhane, önce Balat'daki Agios Dimitrios Kanava Kilisesi'ne, 1600 yılında da Petrion sınırları içindeki Agios Yeorgios Manastırı'na geçmiştir⁵⁴.

Manastırla aynı adı taşıyan küçük kilise, Patrik II. Timoteos tarafından onarılmış ve büyütülmüştür. Bu kilise ve Patrikhane 1720 yılındaki Fener yangınından sonra Rum cemaati tarafından büyütülmüş ve bugünkü şeklini almıştır⁵⁵.

⁵² M. Süreyya Şahin, TDVİ, s. 344.

İlber Ortaylı, "Milletler ve Azınlıklar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 998.

İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, 1987, s. 50.

⁵³ İ.Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, 1987, s. 50.

İ.Ortaylı, "Milletler ve Azınlıklar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 999.

⁵⁴ Kömürcüyan, y.a.g.e., s. 18-19, 168.

İnciciyan, y.a.g.e., s. 49.

S. Şahin, y.a.g.e., s. 344.

Müller-Weiner, W. Bildlexikon zur Topograhie Istanbul, Tübingen s. 138.

Vladimir Mirmiroğlu, İ. A., İstanbul 1971, c. 10, s. 5642.

⁵⁵ Kömürcüyan, y.a.g.e., s. 169.

1738'de yanan kilise, Ahmet Refik'in bu yüzyılı konu alan yapıtında "Fener'deki Rum Patrikhanesi'nin yanan yerlerinin kat'iyyen yapılmamasına dair" olan ferman aynen aktarıldıktan sonra, aynı konu ile ilgili bir başka ferman dan şöyle bahsedilir: "patrikhanenin tamiri için 1110'da bir defa müracaat edilmiş, fakat o zaman tamirine müsaade olunmuştu"⁵⁶. Bu ferman dan anlaşılmaktadır ki daha önce yapılmış olmasına karşın bu kez kilisenin onarımına izin verilmemektedir. Kilise ancak 1789'da yeniden düzenlenerek onarım geçirmiştir⁵⁷.

Kilise kapısı üzerindeki kitabeye göre Patrik IV. Gregorias zamanında 1836 yılındaki onarımda bugünkü şeklini almıştır⁵⁸. Ayios Georgios Patrikhane Kilisesi dikdörtgen planlı, orta hizadan itibaren güneye doğru biraz çarpık bir yapıdır. Bazilikal üç nefli ve dışa çıkıntı yapan ve içte yarım yuvarlak üç apsisi olan kilisenin üst örüsü, orta nefin üzeri basit kırma çatı olmak üzere yan nefler tek yüzlü çatıdır. Apsislerden ikisi konik, diğeri basit çatılıdır. Nefler yedişer sütun ile belirlenmiştir⁵⁹. Patrikhane hizmet binaları da, Patriklik makamı Petrion surlarına indiği tarihten itibaren değişik zamanlarda inşa edilmiştir.

Patrikhane, bugün çevresi yüksek duvarlarla çevrili bir alandadır. Bu alan içinde Ayios Haralambos Ayazması, kütüphane ve idari binaları yer alır. 1941 Fener yangınında yok olan ahşap idare binası 1989-1991 yılları arasında onarılmıştır⁶⁰.

V. Mirmioğlu, y.a.g.e., s. 5642.

⁵⁶ Ahmet Refik, y.a.g.e., s. 139-140.

⁵⁷ Müller-Weiner, y.a.g.e., s. 139.

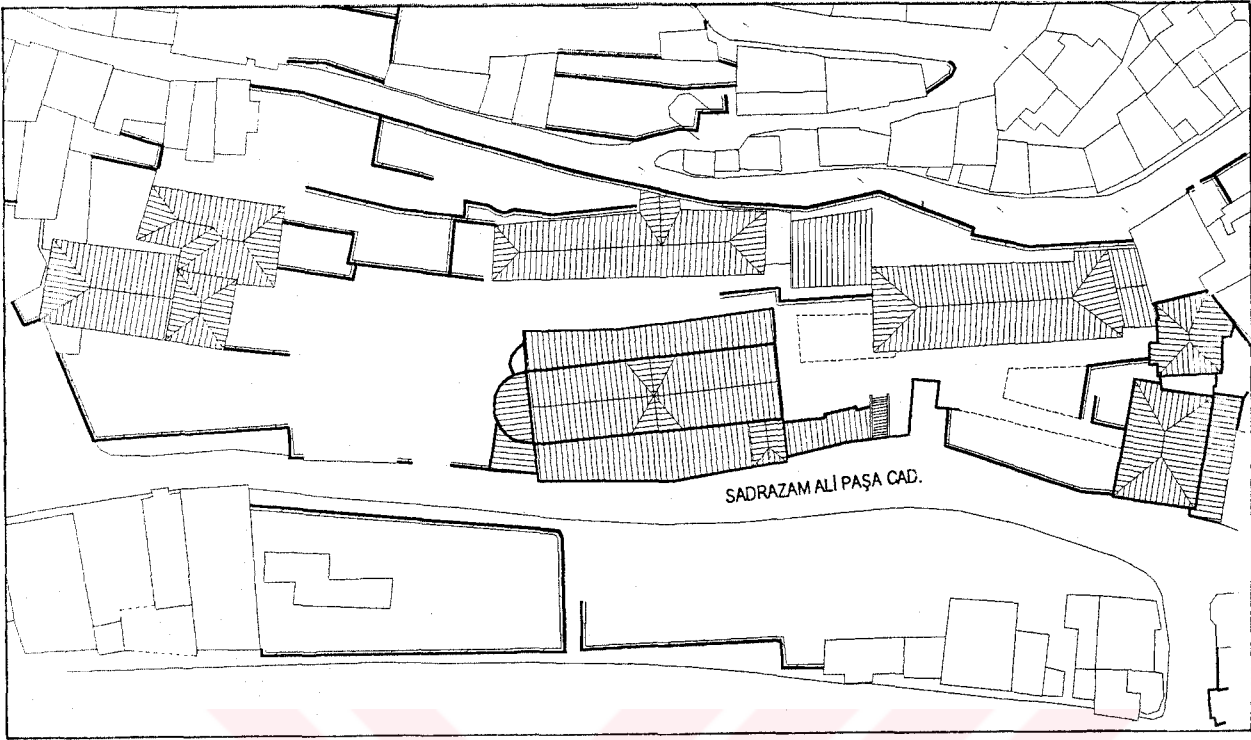
⁵⁸ Müller-Weiner, s. 139.

Zafer Karaca, İstanbul'da Osmanlı Devri Rum Kiliseleri, İstanbul 1994, s. 150.

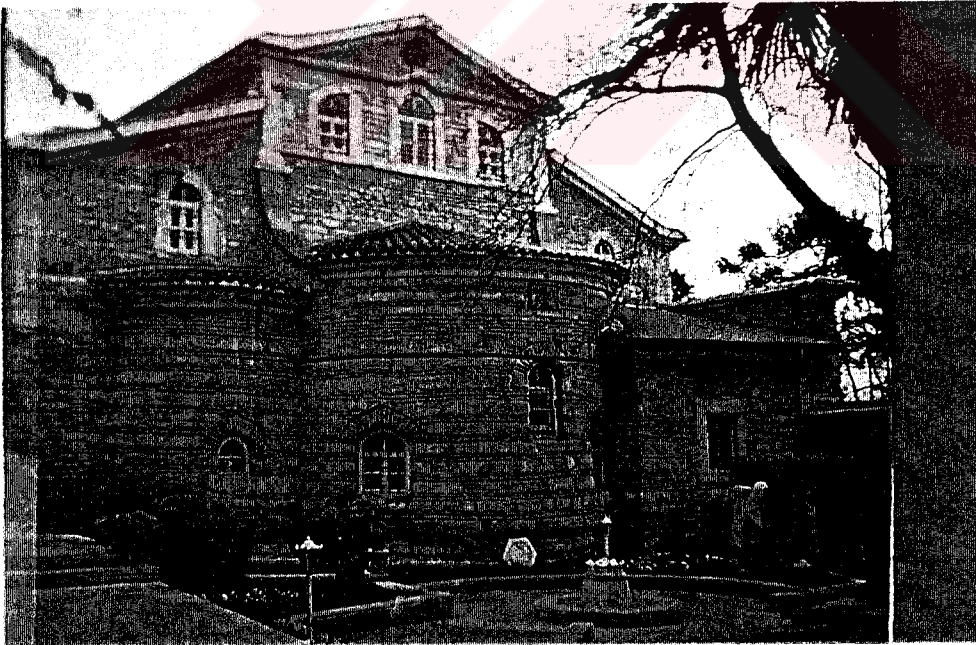
V. Mirmioğlu, "Fener Rum Patrikhanesi", I. A., s. 5642.

⁵⁹ Zafer Karaca, y.a.g.e., s. 151-155.

⁶⁰ S. Şahin, TDVİ, s. 344.

Şekil: 2.2. Fener Rum Patrikhanesi Vaziyet Planı

Fotoğraf:2.1. Patrikhane

Ayios Georgios Metohion Kilisesi: Kudüs Ortodoks Patrikliğine bağlı Fener Bölgesi içindeki en geniş alana sahip kilisedir. Vodina Caddesi ve Çimen Sokak tarafında yüksekçe bir duvarla, güney tarafında ise harap durumdaki Ulah Sarayı Kilisesi ile çevrili bulunmaktadır. 1132 yılında inşa edilen kilise, Eflak⁶¹ beylerinden Kantakuzinos'un ailesine ait ev ile birlikte, Kudüs Patriği Teophanes tarafından satın alınmıştır⁶². (Şekil 2-3)

Söz konusu evin ve kilisenin etrafındaki diğer binalar değişik dönemlerde satın alınarak Patrikhane arazisi oldukça genişlemiştir⁶³. Kudüs patrikleri, Kudüs'te vekil bırakarak bir süre Fener'deki Patrikhane'de oturmuşlardır. 1640 ve 1728 yangınlarında tahrib olan kilise, onarımlar geçirmiş; ikincisinden sonra 1730 yılında orijinalinden daha büyük olarak inşa ettirilmiştir⁶⁴.

Şekil 2-3. Ayios Georgios Metohion Kilisesi

⁶¹ R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, s. 1591.

⁶² Kömürcüyan, y.a.g.e., s. 169.

⁶³ Recep Ülke, İstanbul Anıtları, Ayvansray, Balat ve Fener'deki Anıtlar, s. 29.

⁶⁴ Recep Ülke, y.a.g.e., s. 29.

Kömürcüyan, y.a.g.e., s. 169.

İnciciyan, y.a.g.e., s. 119.

Ahmet Refik, Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı, 1100-1200, s. 81-82.

Kilise, üzerindeki iki tamir kitabesine göre 1708 ve 1913 yıllarında onarım görmüştür⁶⁵. Dikdörtgen bazilika planı, biri eksende büyük, ikisi yanlarda simetrik üç apsislidir. Dışarıya doğru yarım çıkıntı yapan büyük apsis konik çatılı iken ana hacim basit kırma çatı ile örtülüdür. Nefler ahşap taşıyıcılarla belirlenmiştir⁶⁶.

Panayia Muhliotissa (Muhlion) Kilisesi: Fener sırtlarında, Haliç'e hakim Tevkii Cafer Mektebi Sokağı ile Kırık Tulumba Sokağı'nın kesiştiği bir noktadadır. En önemli özelliği, Fetih'ten önce inşa edilmiş ve Rum Ortadokslar'ın ibadet yeri olarak bugün işlevini sürdüren tek Bizans yapısı olmasıdır. (Şekil 2-4, Fotoğraf 2-2)

XIII. yüzyılda kurulan Panagistissa Manastırı, İmparator Mihael'in, Moğol Hakani'nden dul kalan kızı Maria tarafından genişletildiği için Mongouliotissa adını almıştır⁶⁷. Latin işgali sırasında tahrip edilen manastır zamanla yok olmuştur⁶⁸.

1261 yılında inşa edilen kilise, 5 yıl sonra büyütülürken merkezde bir kubbe ve dört yarım kubbe ile yonca planı uygulanmıştır. Fetih'den sonra II. Mehmed, kilisenin faaliyetini sürdürmesine dair bir ferman yayınladığı için, XVII. yüzyılda binayı camiye çevirme çabaları sonuçsuz kalmıştır⁶⁹.

Fener çevresindeki yangınlardan (1633, 1640, 1729) zarar gören kilise onarımlar sonrası değişikliğe uğramıştır. 1892 yılında küçük bir çan kulesi ile aynı yüzyılda kiliseye ait bir okul inşa edilmiştir⁷⁰. Yonca tipi plan, eklerle zamanla genişleyerek

⁶⁵ Zafer Karaca, y.a.g.e., s. 141-142.

⁶⁶ Zafer Karaca, y.a.g.e., s. 143-145.

⁶⁷ S. Eyice, "Haliç", TDVİA, s. 267.

"Janin'in bildirdiğine göre: Kuyeos adlı tarihçi bu kiliseye Muhlion denmesinin sebebini şöyle izah etmektedir: "1242 tarihinde, Lakonya'nın kuzey doğusundaki Muhlion mevkiinden gelenler, bu semte yerleştiklerinden sonradan, bunların bulunduğu semte inşa edilen bu kiliseye Muhlion adı verilmiştir. Yine Janin'in bildirdiğine göre: Paris Nasyonal Kütüphanesinde bulunan " Paris, Graec, 2625" sayılı el yazmasında, bu kilisenin 1261 tarihinde Suidas lûgatı yazarının damadı olan ve adının Yeorgios Akropolitis olduğu zannedilen bir şahıs tarafından inşa ettirildiği yazılıdır." Recep Ülke, y.a.g.e., s. 24.

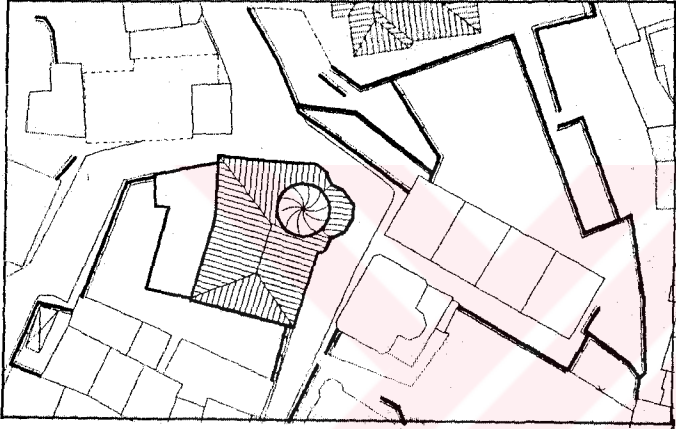
⁶⁸ Müller-Weiner, y.a.g.e., s. 204.

⁶⁹ Müller-Weiner, y.a.g.e., s. 204-205.

Zafer, Karaca. "Panayia Muhliotissa Kilisesi", İst. Ans. , 1995, s. 214.

⁷⁰ Müller-Weiner, y.a.g.e., s. 204.

kareye yakın bir planimetri düzenine ulaşmıştır. Ortadaki yükseltilmiş kubbenin ve yarım kubbelerin üstü konik çatı ile, sonradan eklenen kısımlar ise kırma çatı ile örtülüdür. Dıştan tamamen sıvalı ve badanalı olan kilise, renginden ötürü "kanlı kilise" adı ile halk arasında anıla gelmiştir. Zaman içinde hasara uğrayan kilise en son 1955 yılında onarım görmüştür⁷¹.

Şekil 2-4 - Panayia Muhliotissa (Muhlion) Kilisesi vaziyet planı

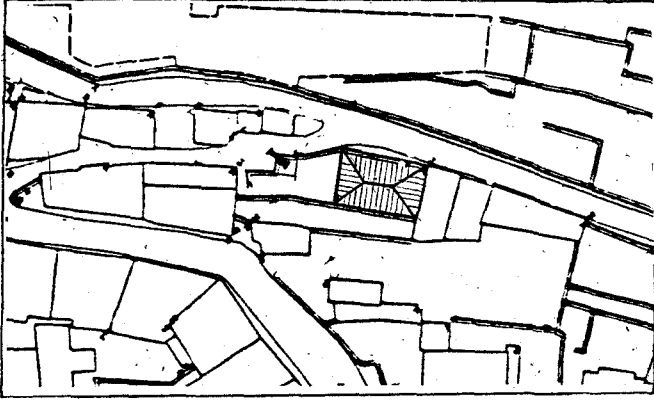

Fotoğraf 2-2. Panayia Muhliotissa (Muhlion) Kilisesi

Abdi Subaşı (Kuburbeli) Mescidi: Fener Rum Patrikhanesi'nin güney duvarını takib eden İncebel Sokağı üzerinde yer alan ve mahalleye adını veren mescidi, Abdi Subaşı yaptırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise Kırk Çeşme Suları bina emini olan Mahmut Ağa ihya ettirmiştir. 1941 yangınında yanan ve yalnızca minaresi kalan cami⁷², son zamanlarda yeniden inşa ettirilmiştir. (Şekil 2-5, Fotoğraf 2-3)

⁷¹ Müller-Weiner, y.a.g.e., s. 204.

⁷² Tahsin Öz, İstanbul Camileri, Ankara 1965, c. 2, s. 98.

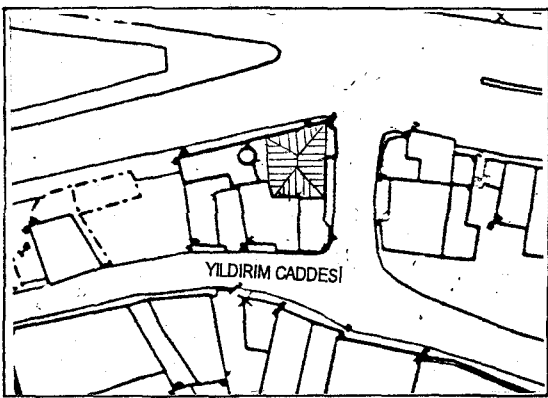

Şekil 2-5. Abdi Subaşı Mescidi vaziyet planı.

Fotoğraf 2-3. Abdi Subaşı Mescidi

Fener Kapısı Mescidi: Mürsel Paşa (Abdülezzel Paşa) Caddesi ile eski Fener İskelesi Caddesinin kesiştiği noktada Fener Kapısı Mescidi ya da diğer adıyla Ali Yazıcı Mescidi yer alır. Üzerindeki kitabeye göre XVIII. yüzyılda ihya edildiği belirtilen mescidin altında dükkanlar vardır⁷³. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığı belirtilen mescid, Yusuf Yazıcı tarafından onarılmıştır. Kargir bir yapı olan mescidin mihrabı yarım silindir şeklinde cephede vurgulanır. Mürsel Paşa Caddesi üzerinde mescid duvarına bitişik, zemin yükselmesinden dolayı bugün ancak yarısı görülebilen, bir çeşme de vardır. Mescidin örtüsü kırma çatıdır. 1955 yılında küçük bir onarım geçiren mescidin, son on yıl içinde cephesi yeniden derzli sıvanmış, son cemaat yeri kapatılmıştır. Ayrıca surlar üzerinde aynı kotta bir konut eklenmiştir. (Şekil 2-6, Fotoğraf 2-4.)

Şekil 2-6. Fener kapısı Mescidi vaziyet planı

Fotoğraf 2-4. Fener kapısı Mescidi

⁷³ Recep Ülke, y.a.g.e., s. 56-57.

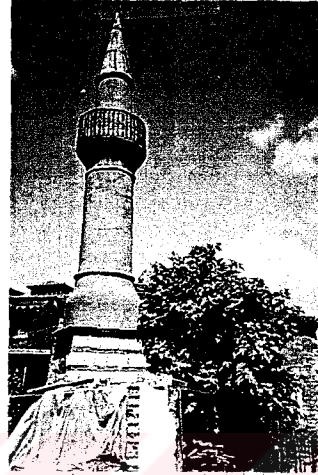
Hakkı Göktürk, İst. Ans., s. 5635-5636.

Tahsin Öz, y.a.g.e.

Mesneviyhane Mescidi: Fener Rum Erkek Lisesi'nin hemen arkasındaki set üzerinde yer alır. Kitabesinden 1844 yılında Şeyh Murat Efendi tarafından inşa edildiği anlaşılr⁷⁴. Mescid ile birlikte yaptırılan ve 1996 yılı içinde onarım gören müştemilat odalarında Hz. Mevlana Celaleddin'i Rumi'nin Mesnevisi'nin eğitim ve öğretimi amaçlanmıştır. ⁷⁵ (Şekil 2-7, Fotoğraf 2-5.)

Şekil 2-7. Mesneviyhane Mescidi vaziyet planı

Fotoğraf 2-5. Mesneviyhane Mescidi

2.2.2. EĞİTİM BİNALARI

Rum okulları, cemaatin Osmanlı idaresi ile kurduğu özel ilişkiler sonucunda diğer azınlık okullarına nazaran daha ayrıcalıklı statüde olmuşlardır. Bu okulların gelişmesinde okul dışı kültür kurumlarının etkisi de büyüktür⁷⁶.

Fener Rum Erkek Lisesi: Sancaktar Yokuşu'ndaki Fener Rum Erkek Lisesi, kırmızı tuğladan kendine özgü mimari bir üsluba sahiptir. Günümüzdeki mevcut bina, yükseltilmiş kubbeli kulesinin üzerindeki kitabeye göre 1881 yılında yapılmış olup, mimar Dimadis'in yapıtıdır. (Şekil 2-8, Fotoğraf 2-6.)

Fetih'ten sonra Fatih Sultan Mehmed'in tanıdığı özel haklar çerçevesinde, Patrik II. Gennadios tarafından 1454 yılında kurulmuş bir erkek okuludur⁷⁷. Mevcut binası

⁷⁴ T.Öz, y.a.g.e., s. 142.

⁷⁵ Recep Ülke, y.a.g.e., s. 62.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Mülâym, "Rum Okulları", İstanbul Ansiklopedisi, s. 347-349.

yapılana kadar 1803-1850 yılları arasında Kuruçeşme’de Mavrokordatos Konağı’nda, 1850’den sonra ise tekrar Fener’de, ileri gelenlerin tahsis ettikleri konaklarda hizmet vermiş bu okuldan yüzyıllarca “Rum Mekteb-i Kebiri” veya “Patrikhane Akademisi” adıyla söz edilmiştir. Binanın yapımında Rum zenginlerinin ve Aynaroz’daki Vatopedi Manastırı’nın maddi desteği vardır ⁷⁸.

Şekil 2-8. Fener Rum Erkek Lisesi vaziyet planı

Osmanlı bürokrasisine hizmet veren pek çok Fenerli Rum, baş tercüman⁷⁹, patrik ve yüksek din görevlileri ile Eflak ve Boğdan beyleri bu okuldan yetişmiştir. Ağırlıklı olarak dini eğitim verecek akademi sıfatıyla faaliyete geçen okul, 1861’de klasik eğitim veren liseye dönüştürülmüştür. 1903 yılında ilkokul öğretmeni yetiştirmek amacıyla bir bölüm daha eklenmiştir⁸⁰. Fenerli zengin Rumlar’ın Beyoğlu’na gitmesi,

⁷⁷ Hakkı Göktürk, *İ. A.*, s. 5641.

Sula Bozis, “Fener Rum Erkek Lisesi”, *İ. A.*, s. 283.

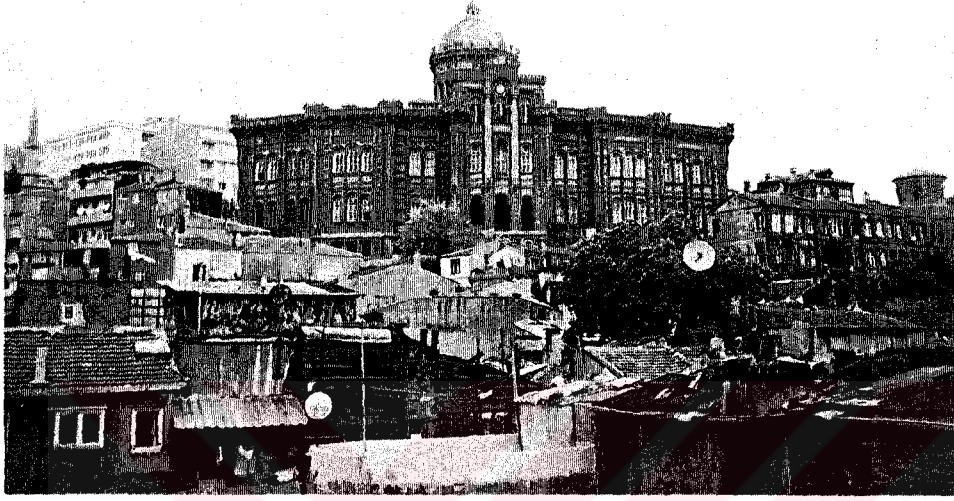
⁷⁸ Recep Ülke, y.a.g.e., s. 71.

⁷⁹ 1820 Mora İsyanına kadar Bab-ı Ali tercümanları ile Eflak ve Boğdan Voyvodalarını Fener Rum Mektebi yetiştirmiştir. Sadrettin Celal Antel, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat I*, s. 448.

⁸⁰ Sula Bozis, “Fener Rum Erkek Lisesi”, *İ. A.*, s. 283.

Recep Ülke’ye göre ise “1888 yılında öğretmen yetiştirmek gayesi ile ilk öğretmen okulu şubesi açılmış ve 1919 yılına kadar devam etmiştir”. Recep Ülke, y.a.g.e., s. 72.

diğer semtlerdeki Rumlar'ın da çocuklarını yabancı okullara vermeleri, ve uzaklık sorununun da etkili olması ile lise, öğrenci kaybına uğramıştır. Günümüzde oldukça az sayıda öğrencisi bulunmaktadır.

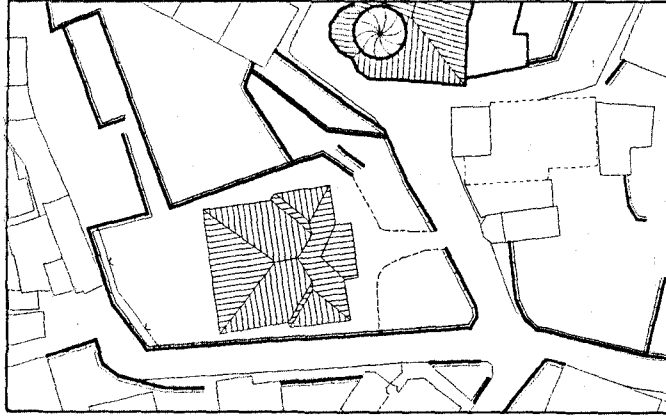
Fotoğraf 2-6. Fener Rum Erkek Lisesi

Yoakimyon Rum Kız Lisesi: Tevkii Cafer Mektebi Sokağı'nda bulunan Yoakimyon Rum Kız Lisesi, arazisini bağışlayan ve yapımında maddi yardımda bulunan Patrik II.Yoakim'den dolayı bu adı almıştır. 1879-1882 yılları arasında inşaatı süren orta dereceli okulda ise Fener'li kızların okuyabilmesi amaçlanmıştır⁸¹. (Şekil 2-9, Fotoğraf 2-7.)1891 yılında "Fener'deki Rum Mektebinin Tevsi'i için Ruhsatı Havi Ferman-ı Ali" yayınlanmıştır. Bu fermanla "mekteb-i mezkur heyeti" okulun "gayr-i kafi" olduğunu belirterek "birkaç oda" eklemek sureti ile genişletmek istemektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda genişleme alanının uygun olduğu ve maddi kaynakların da hazır olduğu ifade edilmektedir. Okula eklenecek kısım "yüz kırk yedi zira sathında on dört zira irtifaında olarak inşa" olunacaktır. Ferman sonunda bu inşaaata engel olunmaması ve kolaylık sağlanması emir buyurulmaktadır⁸². Sığınakla birlikte üç katlı kargir bir yapıdır. Kurulduğu dönemden itibaren bir vakıf okulu olarak

⁸¹ Recep Ülke, y.a.g.e., s.70.

⁸² Osman Ergin, MUB, 1995, c. 7, s. 4013.

faaliyetini sürdüren ve ücretli bir okul olan Lise, 1988 yılında öğrenci yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır⁸³.

Şekil 2-9- Yoakimyon Rum Kız Lisesi vaziyet planı

Fotoğraf 2-9. Yoakimyon Rum Kız Lisesi

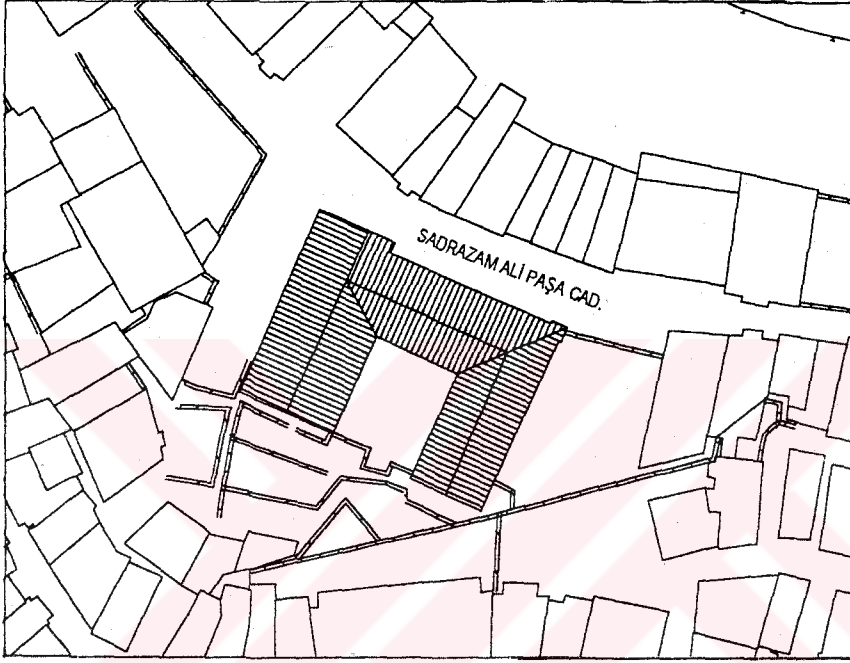
Maraşlı Rum İlkokulu: Okul giriş kapısı üzerindeki tarihe göre 1900 yılında kurulmuştur. 1844-1868 yılları arasında Fener bölgesinde eğitim veren bir okul, bu bina yaptırıldıktan sonra buraya geçmiştir. Patrikhane'nin koruması altında bulunan okul Odessalı tüccar ve aynı zamanda Odessa belediye başkanı olan Grigoris Maraşlı tarafından yapılan bağışlarla yaptırılmıştır⁸⁴. 22 teşrinisani 1315⁸⁵ tarihinde Rum patrikliği tarafından yapılan bir başvuruya göre, yıkılmış ahşap bir sıbyan

⁸³ Sula Bozis, y.a.g.e., s. 532.

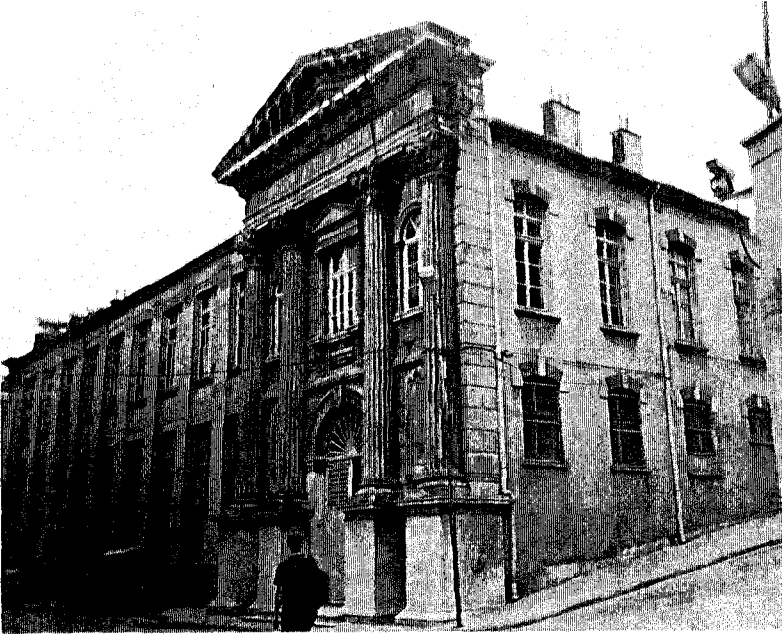
⁸⁴ ΑΚΥΛΑΣ ΜΗΛΛΑΣ, ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΕΝΟΡΙΕΣ ΑΓΙΩΤΑΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ, Η ΜΝΗΜΟΣΥΝΗ, 1996.

⁸⁵ 22 teşrinisani 1315 tarihli emirname.

mektebinin yerine kargir olarak inşa edilmiştir. Sadrazam Ali Caddesi üzerinde bulunan, eklektik cepheli, kargir, iki katlı olan okulda bir konferans salonu ve dört sınıf bulunmaktadır. Petrion Surları'nın hemen yanı başında yer alan okulun surlara dönük bir iç avlusu vardır. Girişin eklektik üslupla vurgulandığı ve cadde ile sınırdaki bulunan okulun mekanları bu avlu etrafında toplanmıştır. Yerli halkın bu semtten göçü sonucu öğrenci kaybına uğramıştır⁸⁶.

Şekil 2-10- Maraşlı Rum İlkokulu vaziyet planı

Fotoğraf 2-10- Maraşlı Rum İlkokulu

⁸⁶ 1997-1998 eğitim yılında 11 öğrenci kayıtlı bulunmaktadır. Bir komisyonca hazırlanmış Özel Okullar Rehberi, İstanbul, 1964, s. 349.

2.2.3. SİVİL BİNALAR

Fener Bölgesi'nde Osmanlı İmparatorluğu döneminde oluşan sivil mimari'den günümüze iki farklı bina grubu ulaşmıştır. Bunlar Fetih'ten sonra sahil ile surlar arasında inşa edilen Fener Evi olarak isimlendirilen binalar ve sur içinde XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki düzenlemelerden sonra inşa edilen kargir binalardır. Sivil mimari başlığı altında Fener Evleri'nin ve XIX. yüzyıl sivil mimari ürünü olan evlerin, oluşma nedenleri ve mimari özellikleri kısaca aktarılacaktır. Tezin esas inceleme konusu olan XIX. yüzyıl sivil binaların diğer özellikleri 2.3. ve 2.4. no'lu başlıklarda ayrıntılı olarak incelenecektir.

FENER EVLERİ

Fener'de surlar dışında bugün sayıları son derece az olan, Rum aristokrasisine ait yalılar ve konaklar mevcuttu. "Fener Evi" olarak adlandırılan ve kargir mimarisi ile ayrı bir özellik taşıyan bu yalılar XVII. ve XVIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁸⁷.

Osmanlı devrinde yapılan bu evleri Bizans evine benzeten kişilerin başında De Beylie gelir⁸⁸. Patrikliğin arşivcisi M. Gédéon evlerin Fetih öncesine dayanmadığı görüşündedir⁸⁹. Buna karşılık De Beylie bu evlerin eski Bizans evlerinin bir koyası olduğunu savunur⁹⁰.

Celal Esad Arseven, Bizans evlerinin İstanbul'da bulunmasının güç olduğunu belirttikten sonra, düşüncesini şöyle ifade etmektedir. "... yapılan evler on üçüncü asır evlerinden o derece farklı olmamaları icab eder. Çünkü Rum mimar ve duvarcıları fetihten sonra da inşa'ata devam ettikleri, bildikleri usulde inşa edegeldikleri şübhesizdir". Arseven bu tarz evlerden Türkler'in de etkilenecek ahşap binaların yanı sıra, kargir binalar da inşa etmiş olduklarını belirtmektedir⁹¹. Bu yapılar

⁸⁷ Nur Akın, "Fener", I.T.V.I.A., s. 281.

J.Gottwald, "Fanarioten Höuser", Die Turkische Post, 27 Şubat 1933, S. H. Eldem s. 230.

⁸⁸ Semavi Eyice, "Tarih içinde İstanbul ve şehrin gelişmesi", Atatürk Konferansları, 1975, s. 106.

⁸⁹ General L. De Beylie, L'Habitation Byzantine. Les Anciennes Maisons de Constantinople, Paris, 1903, s.7.

⁹⁰ General L. De Beylie, a.g.e., s.9.

⁹¹ Celal Esad Arseven, Eski İstanbul, İstanbul, 1989, s. ?

yüzyıl başında ilk olarak Gurlitt tarafından tespit edilmiştir⁹². Pek çok kişi tarafından Bizans evine benzetilen bu yapılar, taş veya taş-tuğla karışımı almaşık duvar ve tuğla tonoz üzeri kiremit olarak inşa edilmiştir. Çoğunlukla iki katlı olan bu evler, kemerle hafifletilmiş, taş söveli küçük pencereli, demir kapaklı ve parmaklıklı olurdu. Yangın önlemi olarak kullanılan demir kapaklar ile, emniyet tedbiri de amaçlanırdı.

Cephede, her kat ters merdiveni andıran taş konsollarla dışarıya taşırılmış ve tonoz üzeri kiremitli örtü, geniş kirpi saçaklar ile bitirilmiştir.

Kargir binaların mimarisi, o devrin tek mekanlı bina tipleri olan sıbyan mektebi, kütüphane ve darülmurralarına benzemektedir. XIII., XIV. ve XV. yüzyılda adı geçen binaların esas mekanları kare veya dikdörtgendir. Bu binaların iç mekan düzenleri ile Fener evlerinin iç mekan düzenleri benzerlik göstermektedir. Merdivenleri dışarıdan olan bu evlerin esas katı olan üst katta bulunan odaya bir sahanlıktan girilir. İki mermer sütunla ayrılmış kemerli bir bölümden girilen oda tonozla örtülü olup, bu odanın herhangi bir aksında ocak yer almaktadır⁹³. Bu mekanın içi son derece özenle bezenmiştir. (Şekil 2-11) Pencere ile tonozun başlangıcına kadar olan kısımlar dönemin süsleme unsurları olan panolarla, tonozlar ve aynaları da motifler ve kalem işleri ile aynı şekilde bezelidir. Kısacası geleneksel kargir mimaride rastlanan süsleme sanatına iç mekanda da rastlanır⁹⁴. Basık olan zemin katlar ise servis amacıyla kullanılır⁹⁵.

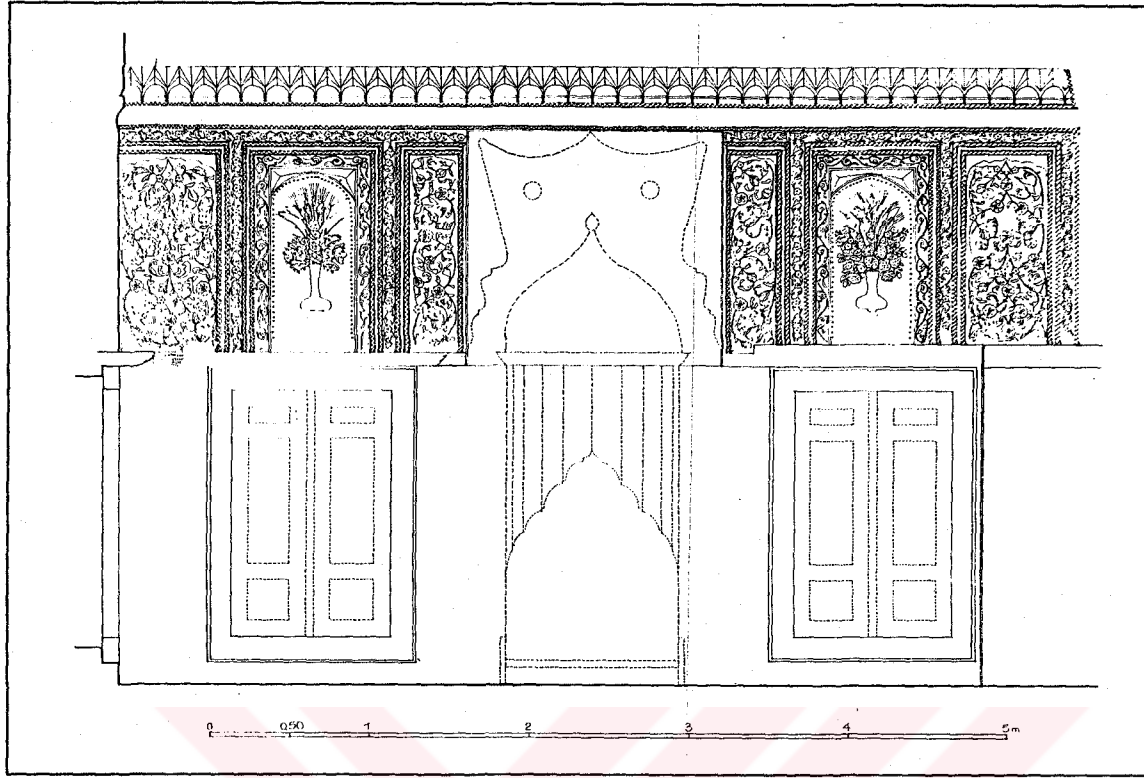
Taş konsol ile taşınan çıkmalar üzerine ayrıca metal taşıyıcılar ile ahşap cumbaların eklendiği görülmektedir. Gurlitt ve Avni Lifij'in fotoğraflarında görülen evlerin benzeri ahşap cumbalı bir ev, bugün Vodina Caddesi üzerinde Ayios Yorgios Metohion Kilisesi yanında değişmiş şekliyle yer almaktadır.

⁹² S. Hakkı Eldem, Türk Evi, c. 2, s. 230.

⁹³ Haluk Sezgin, "Les Maisons en Pierre de Fener", ΑΡΜΟΣ, ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ, N.K. Moutsopoulos'a Hediye Kitabı, Seklanik Aristoteleio Üniversitesi Politeknik Okulu Yay. 1991, s. 1601.

⁹⁴ Celal Esad Arseven, y.a.g.e., s. ?
S. Hakkı Eldem, y.a.g.e., s. 232.

⁹⁵ Haluk Sezgin, y.a.g.e., s. 1628.

Şekil 2-11. Fener Evleri'nde iç mekan bezemesi (S. Hakkı Eldem)

Sedat Hakkı Eldem, Fener'deki kargir evleri, konak ve sarayların bazı hizmetlerini yerine getirmek amacıyla inşa edilmiş olan taş odalar ile aynı kategoride tutar. Taş odalar genellikle yangın ve diğer tehlikelere karşı inşa edilmiş yapılarıdır. Bu yapılar içinde değerli eşyaları saklamak amacı ile dolap ve depolar bulunurdu. Taş odaların iç mekanları, tehlike zamanlarında uzun süre kalınacağından, süslüdür⁹⁶.

Fener evleri yapılış tarihinden itibaren, bölgenin geçirdiği yangınlardan etkilenecek pek çok kez harabolmuş ve kayıplar meydana gelmiştir. 1914 yangınından sonra yolun kotu 1.5 metre yükseltilmiş, 1970 yılında da taş döşeli olan yol asfaltlanmıştır⁹⁷.

Cumhuriyet döneminde Henri Prost'un İstanbul için yaptığı planlamaya göre Haliç Sanayi bölgesi olmuştur. Bu sanayi 1930 yılından sonra sahildeki dokuyu zedelemiştir. Fener evlerine bitişik şekilde yapılan fabrika ve antrepo binaları, işlevsel ve fiziksel bozulmaya neden olmuştur. 1984 yılında İstanbul Belediyesi'nin

⁹⁶ S. H.Eldem, y.a.g.e., s. 230.

başlattığı Haliç temizleme ve düzenleme çalışmaları sonucu, sanayi kaldırılırken, kalan az sayıdaki bina da yıkılarak yok olmuştur.

1802 tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde Haliç kıyısında Petrokapısı ile Balat İskelesi arasında 57 adet yalı bulunmaktadır⁹⁸. Sedad Hakkı Eldem'e göre bu yalıların taş odalarının da, (tümünün olmasa da) bulunması durumunda, günümüze ulaşan az sayıdaki bina ile nasıl bir eser kaybının ortaya daha iyi çıkmaktadır. 1984 yılında yapılmış bir tesbite göre ise aynı güzergah üzerinde 21 adet ev bulunmaktadır⁹⁹. 1984 yıkımından sonra kalan evlerden üçü kamu hizmeti vermek amacı ile onarıldı. Bir kamu kuruluşu tarafından kullanılan binalardan biri daha sonra, 1998 yılında özel işyeri olarak kullanılmaya başlamıştır. Kadın Eserleri ve Bilgi Merkezi onarım sonrası yerleştiği bu binada halen hizmetini sürdürmektedir. Onarılan üçüncü yapı ise koruma çalışmalarından bugüne kadar işlevsiz kalmıştır¹⁰⁰.

XIX. YÜZYIL SİVİL BİNALARI

Ayrık Düzen Evler: XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşan sivil kargir mimari geleneksel mimariden ayrılmaya başlamıştır. Bu mimarinin oluşumunda birinci bölümde incelenen yasal düzenlemelerin etkisi vardır. Kargir malzemeden inşa edilen bu binalar ayırık ve bitişik düzende bulunmaktadır.

Geleneksel düzende, bahçe içinde yer alan bu evler genellikle Fener'in ileri gelenlerine aittir. Fener'in sırtlarında Haliç manzarasına hakim bir konumdadırlar. Fener Rum Erkek Lisesi'nin arkasında sur duvarlarına yakın olan doku kadar yoğun olmayan bir bölgede yer alırlar. Bahçe içinden veya sokak üzerinden girilen bu binalar, zemin üstünde bir veya iki kat yüksekliğindedir. İkinci kattan sonra bazı binalarda çekme kat da bulunmaktadır. Plan düzeninin işleyişi bakımından geleneksel düzeni yansıtan binalar, dönemin geçerli süsleme öğeleri ile bezenmiştir.

⁹⁷ Halûk Sezgin, APMOΣ, s.1628.

⁹⁸ Bostancıbaşı Defteri, 1802 yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu, s. 27-28.

⁹⁹ Gülen Yamaner, "Eski Haliç Yerleşme Bölgesi Fener Mahallesi ve Fener Evleri Üzerine Koruma Amaçlı Çalışma", s. 32.

¹⁰⁰ Cengiz Bektaş, Koruma Onarım, s. 153-165.

Bitişik Düzen Evler: XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra, nizamnamelere uygun olarak kargir duvarlı inşa edilen sur içindeki evler, dönemin mimari anlayışına uygun olarak eklektik üslubu yansıtmaktadır. Yangın sonrası gerçekleştirilen “tarla kaidesi”ne göre gerçekleşen parsellemelerden dolayı dar cepheli bu evler tek aile evleridir. Sulara yakın olan kesimde bodrum ile birlikte zemin üzeri 2 kat ve çekme kattan oluşan bir yüksekliğe sahiptirler. (Şekil 2-13)

Arazinin daha eğimli olduğu yukarı kesimlerde evlerin kat adedi azalır. Evler bu bölgede bodrum+zemin+üst ve çekme kattan oluşmaktadır. Bu bölgede sokak-ev ilişkisinden doğan oran, sahil bölgesine oranla farklıdır. Sahil kesimine yakın evlerin kat adedi, bu bölgede bulunan evlerin kat adedinden fazladır.

Fener’de inşa edilmiş olan bitişik ev ve sıra evler, orta ve küçük gelir gruplarının konutu olmuştur. Dönemin sosyal yapısını ortaya koyması açısından ayrıca önem taşır¹⁰¹. Sosyal tabakalaşma Osmanlılarda ilk olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “Batı’ya bağımlı iş örgütlerinde çalışanlar” ve küçük tüccarlar arasında ortaya çıkmıştır. Her iki grubu da çoğunlukla Gayrimüslimler oluşturmuştur. Dolayısı ile batıdan örnek alınan sıra evler ve apartmanlar öncelikle bu kesimin oturduğu mahallelerde inşa edilmiş olmalıdır. Müslümanların da bu iş alanlarında çalışmaya başlaması ile benzer yapılaşma bu kesimin oturduğu bölgelerde de yayılmıştır¹⁰².

Bu yapı gruplarının şehir içindeki yayılma alanlarına bakılarak bir sosyal profilin de çıkarılması mümkün olabilir¹⁰³.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra dar parseller üzerine inşa edilmeye başlanan evler, Osmanlı’nın genellikle büyük ailelerin oturduğu evlerden plan düzeni açısından farklı bir işleyişe sahiptir. Büyük arsaların eşit olarak paylaşılabilmesi amacıyla dar bir alanda gerçekleşen yapılarda bahçe unsuru ortadan kalkmıştır. Tek defaya özgü olan bahçeli evleri yerine tekrarlanabilen evler gelmiştir. Dar ve küçük

¹⁰¹ Afife Batur, Atilla Yücel, Nur Fersan, “İstanbul’da Ondokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri, Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, c. 5/2, 1979, s. 189.

¹⁰² Mübeccel B. Kiray, “Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar”, Çevre Dergisi, 4 Ağustos 1979, s. 78.

¹⁰³ Afife Batur vd., y.a.g.e., s. 189.

parsellere yerleşen bu binalar, iki ile dört kat arasında değişen yüksekliktedir. (Şekil 2-12.)

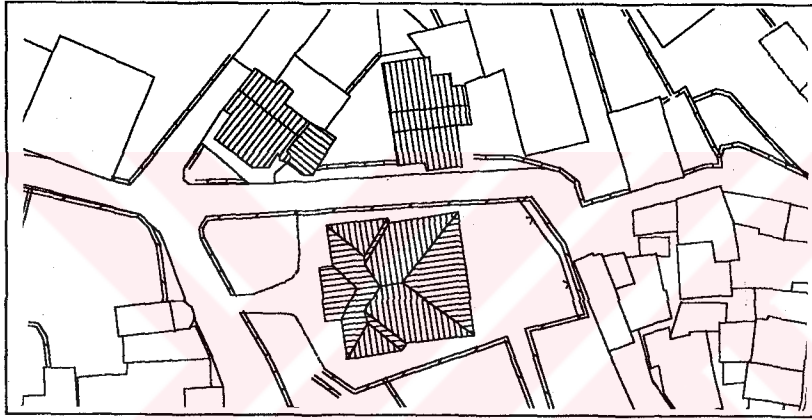
Bina girişleri akstan veya yandan olabilmektedir. Birinci kattaki çıkma tek katta bulunduğu gibi, iki kat boyunca da devam eden örnekler oldukça yaygındır. Binanın genel planlamasına göre, çıkmaların üzeri bazen balkon olarak, bazen çatı ile kapatılmaktadır. Bu dönemin en büyük özelliği olan ve tek defada inşa edilen sıra evler, tekrarlanan mimari öğeleri ile farklı bir izlenim oluşturmaktadır.

2.3. XIX. YÜZYIL SİVİL BİNALARIN KONUM ÖZELLİKLERİ

2.3.1. BİNA PARSEL İLİŞKİSİ

Ayrık Düzen Evler: Bahçe içindeki evlerin konumunu, parselin ada içindeki yeri ve büyüklüğü belirler. Dolayısı ile evler köşede ise bir tarafı bitişik, parsel büyük ise tek olarak parselin içinde bahçe ile çevrili olarak bulunabilirler. Parselin sokak tarafına yerleştirilen binaların bu yüzlerinde, nizamnamelerde yer alan hükümlere göre, çıkmaları bulunmaktadır. (Şekil 2-15.)

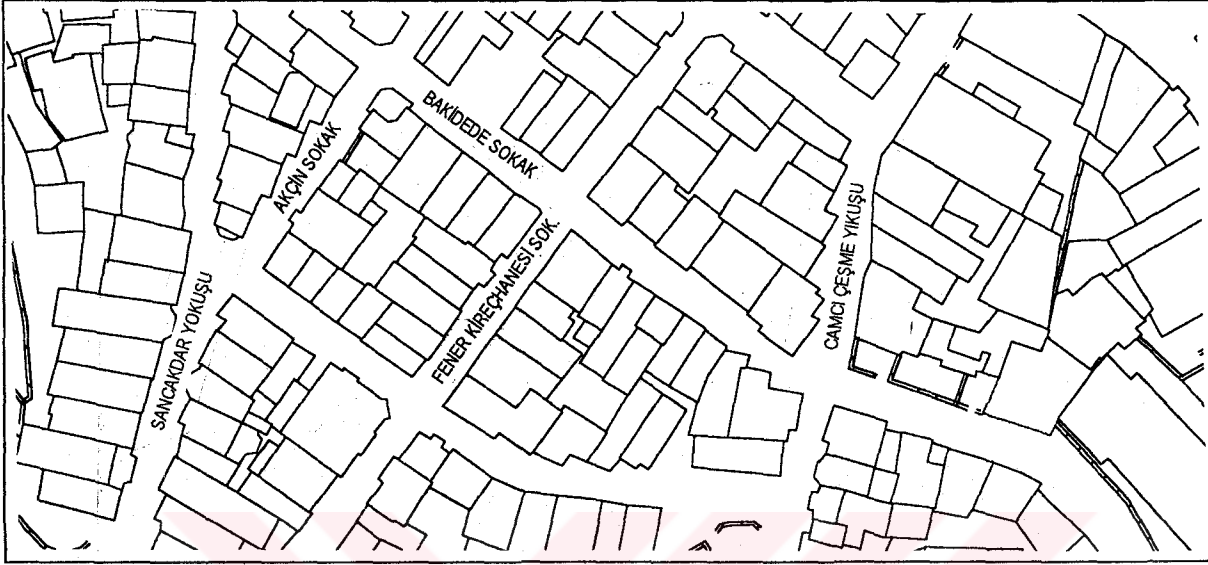
Şekil 2-15. Yapı parsel ilişkisi

Bitişik Düzen Evler: Yoğun bir yapılaşmanın görüldüğü Fener'de 2,5 metre genişliğinde parsel üzerinde oldukça derin bina bulunur. Uzun ve derin parsellere karşın 5 metre derinliğinde parsel üzerinde yer alan bina da vardır. Bitişik düzende yer alan bu binalar, parsellerin küçük olmasından dolayı parselin tamamına yakın kısmını kaplamaktadır. Kare ve kareye yakın adalarda bırakılan boşluklar, arka mekanların havalandırılmasını sağlayacak kadardır. Havalandırma boşlukları 50cm'ye kadar inebilmektedir. Diğer adalarda ise bazen bahçeyi andıran boşluklar oluşmaktadır.

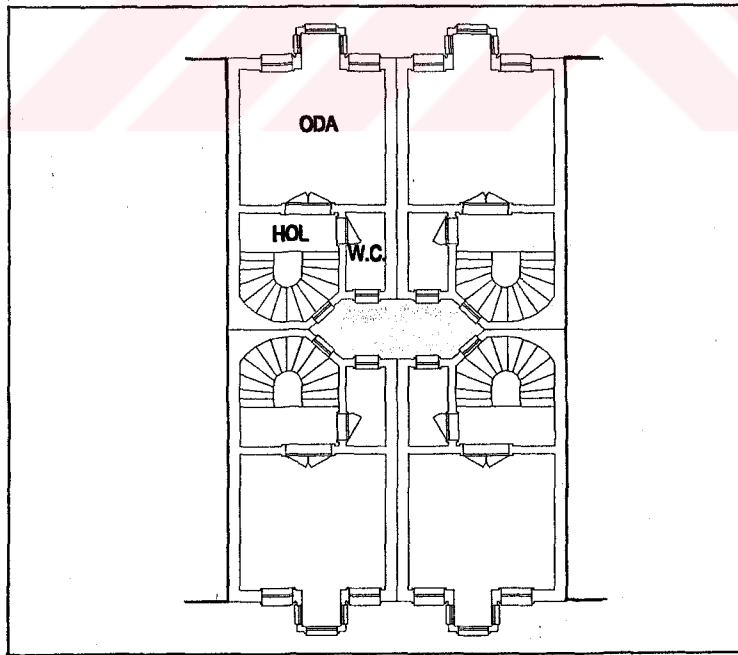
Günümüzde sıkça rastlanan ve binanın tümünün arsaya yerleştiği durumlarda başvuru havalandırma boşlukları bırakılmaktadır.

Sıra evlerde parsel-yapı ilişkileri aynıdır.(Şekil 2-14) Yalnızca, birlikte ve tek defada inşa etmenin getirdiği kolaylığı bazı sıra evler, havalandırma bacalarında kullanmışlardır. Sırt sırta gelen bir sıra ev dizisinde bu durum son derece mükemmel

olarak gerçekleştirilmiş ve kendine özgü geometrisi olan bir boşluk yaratılmıştır (Şekil 2-17). İkiz evler şeklinde olan dizilerde boşluklar ortak duvara dönük olarak çözülmüştür.

Şekil 2-16 - Yapı parsel ilişkisi

Şekil 2-17 Sıraevlerde özel çözüm

2.3.2. BİNA SOKAK İLİŞKİSİ

Fener Bölgesi'ndeki evlerin girişleri farklı şekillerde çözülmüştür. Doğrudan sokak ile aynı kotta ve bina ile aynı yüzde olan girişler vardır. (Şekil 2-18) Sokak ile sınır beraberliği olan bu evlerin bazılarının girişleri ise içeriye çekilmiştir (Şekil 2-20). Genellikle bir metre ile bir buçuk metre yüksekliğindeki zemin kata merdivenlerle ulaşılır. Bazı çözümlerde merdiven bitiminde sahanlık oluşturularak kolonlu dış giriş mekanı yaratılmıştır. Bir kat yüksekliğinden fazla kolonlu girişlere de rastlanmaktadır (Şekil 2-19).

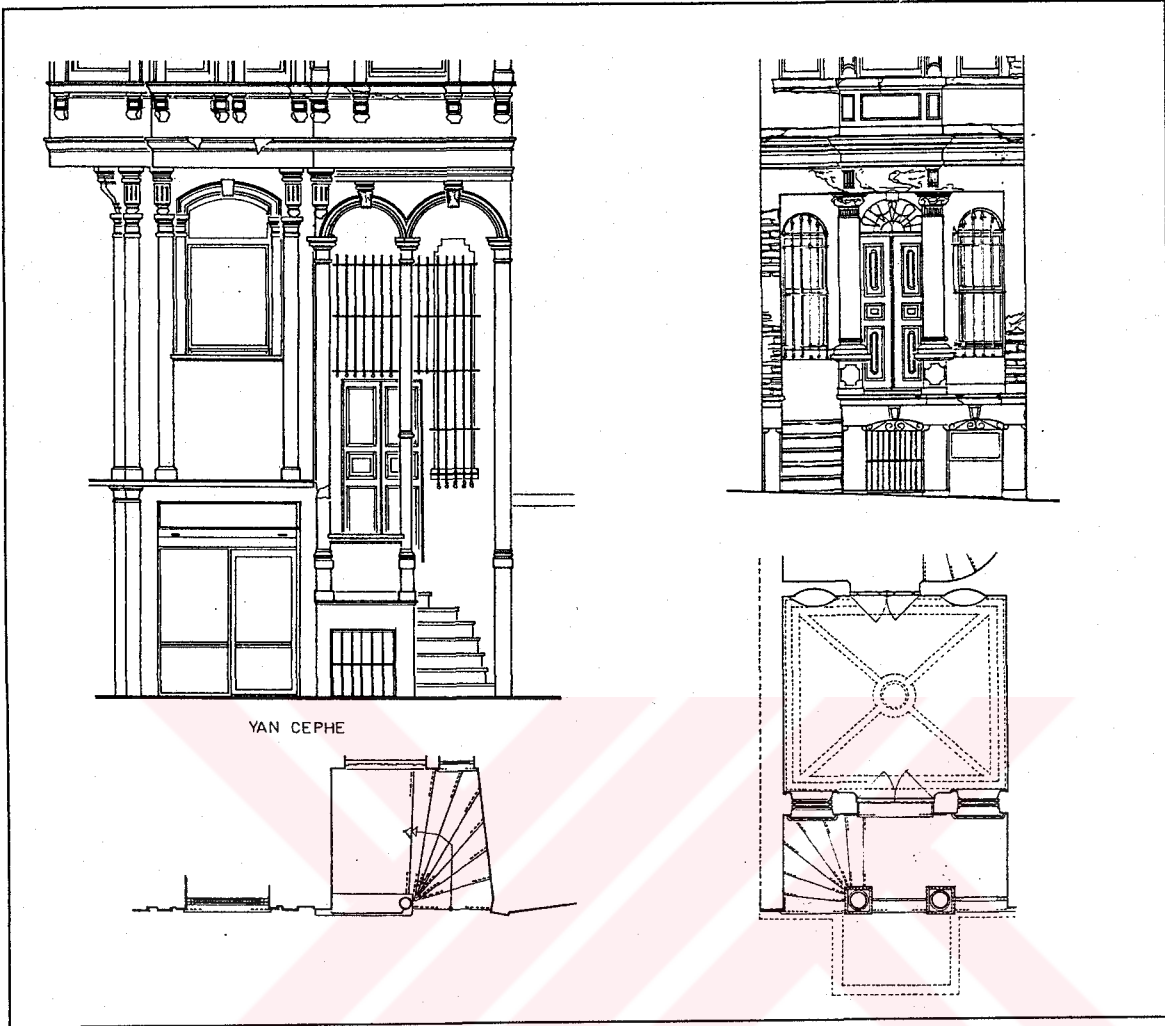
Bina sokak ilişkisini vurgulayıcı ve pek çok binada tekrarlanan girişlere rastlanmıştır. Bu tip özel çözümlerden birisi pahlı girişlerdir. (Şekil 2-20)

Evler ayrıca bodrum katlarda açılan kapı aracılığıyla sokakla bir bağ kurabilmektedirler. Bu kapı evin servis mekanına açılmaktadır.

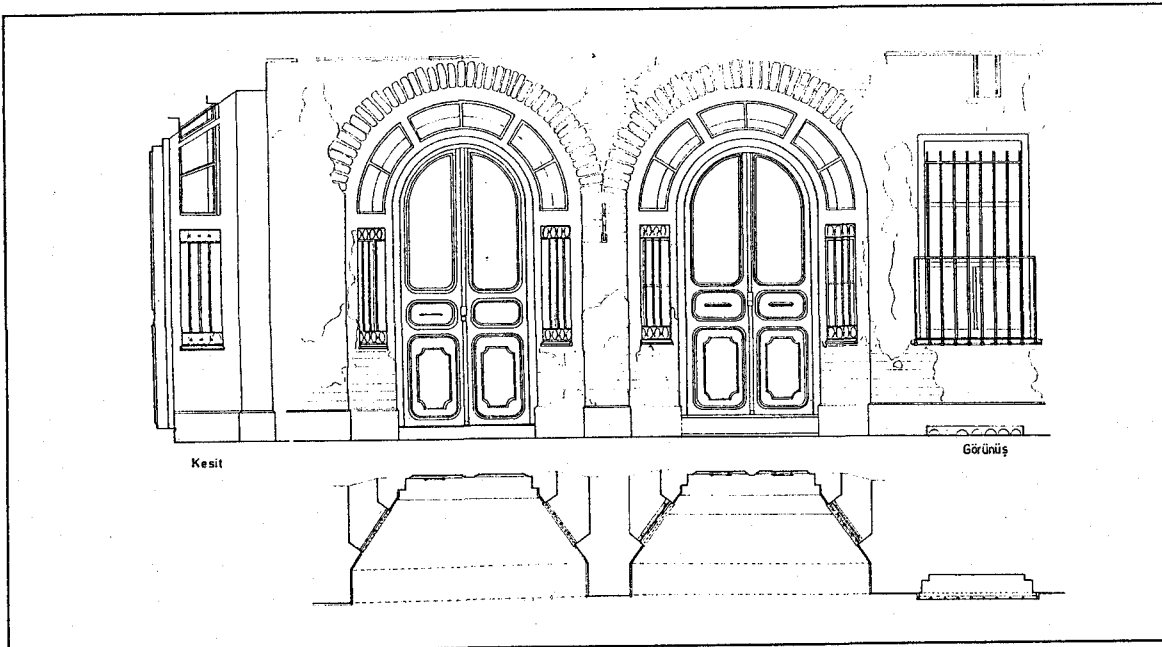
Girişi sokak üzerinde olmayan ayırık düzendeki evlerin sokak ilişkisi bahçeden sağlanır. Burada da vurgulanmış ve yükseltilmiş sahanlıklardan evlere girilmektedir.

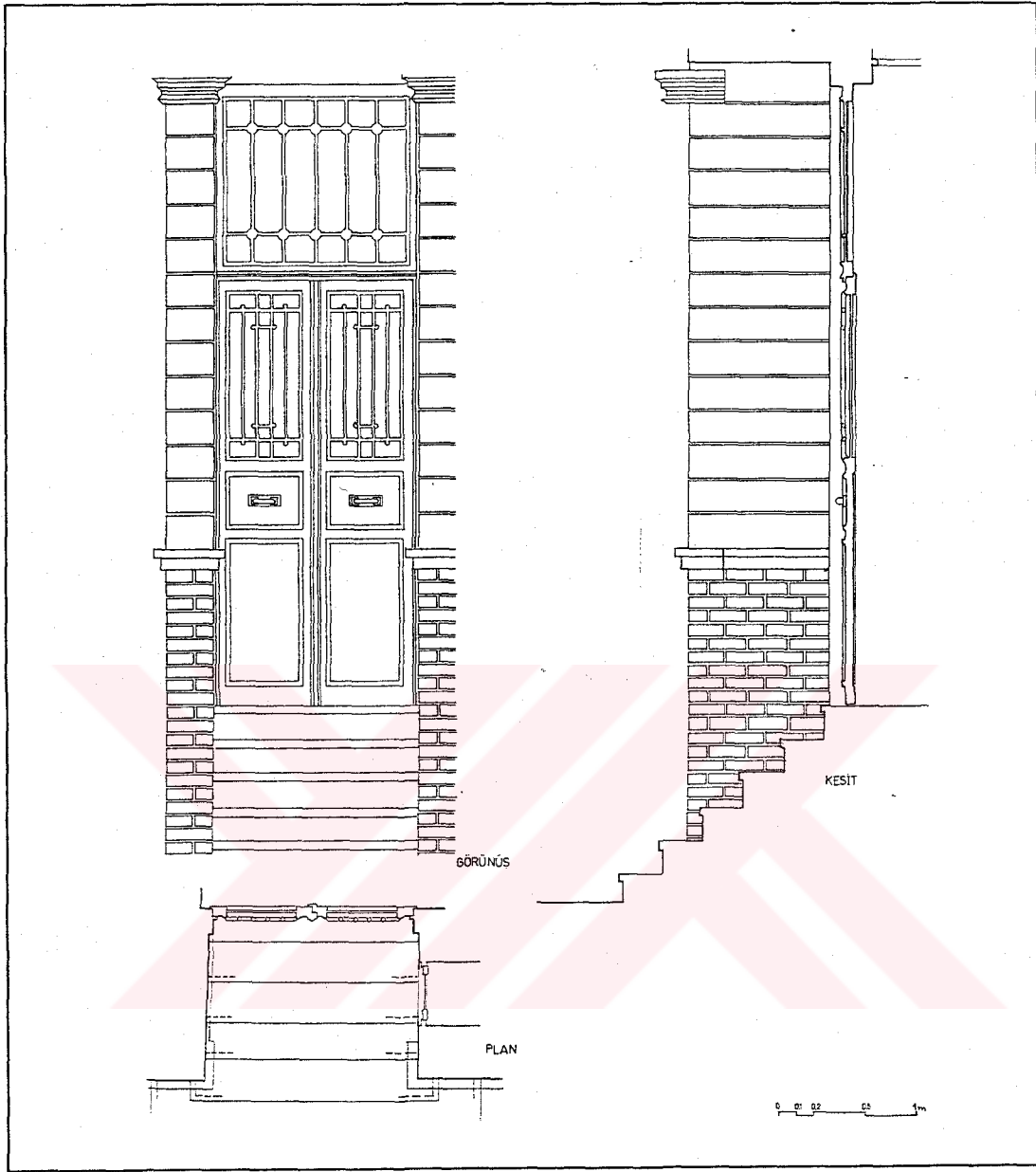
Şekil 2-18. Sokak ve bina ile aynı yüzde çözülmüş bir giriş (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

Şekil 2-19. Kolonlu giriş (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

Şekil 2-20. Pahlı giriş (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

Şekil 2-21. Yükseltilmiş giriş (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

2.4. XIX. YÜZYIL SİVİL BİNALARIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

2.4.1. PLAN ÖZELLİKLERİ

Ayrık Düzen Evler: Kargir cepheli bu evler bodrum, zemin, üst ve çekme kattan oluşan katlara sahiptir. Ana girişten bağımsız girişi olan, iç merdivenle üst katlara çıkılabilen bodrumda mutfak ve tuvalet vardır. Bahçe içindeki evler, geleneksel ahşap evlerimizdeki orta sofalı plan tipindedir. Merdivenin açıldığı bir sofa ve çevresinde odalar yer alır. Esas kat olan birinci katta, parselin konumundan dolayı Haliç'e yönelen bir planlama düzeni vardır. Merdivenler ve tuvalet arkada parselin bitişik tarafına yerleştirilmiştir. Çekme katlarda ise "tahtabuş" olarak isimlendirilen çamaşır kurutma terasları bulunur. Bu teraslar da odalar gibi Haliç manzarasına yönelmiştir. Bu katların inşa edilebilmelerine ilişkin hükümler Ebniye Nizamnamelerinde yer alır (1848, madde 2 ve 1864, madde 28).

Bitişik Düzen Evler: Yoğun yerleşmenin oluşturduğu sıkışık düzende, evlerin ortak özelliklerinin başında optimum derinlikteki ön oda ve merdiven çözümleri gelmektedir. Parsel genişliğine bağlı kalmaksızın esas mekan olan çıkmalı ön odaların derinliği, 3 ile 5 metre arasında değişmektedir. Merdivenler de tüm alan azlığına karşın rahat çıkışı sağlayacak genişlikte ve dengede tasarlanmıştır.

Binanın işleyişinde, bodrum kat mutfak ve çamaşır yıkama mekanı olarak kullanılır. Bu servis mekanına sokaktan girişi sağlayan küçük bir kapı vardır. Mutfak ve çamaşır yıkama yeri buradadır. Su çoğunlukla kuyulardan temin edilir.

Zemin kat ya da giriş katına bir taşlık ile girilir. Bazı binalarda bu taşlık mekanı tüm zemin katı kapsamaktadır(Şekil 2-19). Yükseltilmiş ön cepheli bu mekanda bir asma kat bulunmaktadır. Zemin katta genellikle cephe genişliğine bağlı olarak bir oda ve tuvalet yer alır. Ahşap merdivenle ulaşılan üst katta ise, parsel derinliğine göre önde ve arkada birer oda ve yüklük vardır. Çıkma bu kattadır. İkinci katta çıkmaların üzeri çoğunlukla balkon şeklindedir ve bu kat da birinci katın tekrarıdır. Üçüncü kat çamaşır kurutmak amacıyla zemini kargir yapılan çekme kat şeklindedir. Bu katta genellikle servis amaçlı olduğu düşünülen küçük bir oda vardır. Bazı evlerde ise oda bulunmayıp yalnızca çamaşır kurutmak için teras bulunur.

Binaların plan özellikleri parsel genişliğine ve derinliğine bağlı olarak küçük farklılıklar göstermektedir. Bu durum özellikle merdiven holünde görülmektedir. Parselin durumuna göre merdivenin yanında veya karşısında bulunan tuvalet ve nişlerin yeri değişir.

Bitişik düzende bulunan evlerin düzeni, köşe parsellerde tekrarlanabilmektedir. Buradaki değişiklik ön odanın iki cephesinde pencere ve çıkmaların bulunmasıdır.

Bazı köşe çözümlerinde odanın tümü cephede çıkma olarak yerleştirilmiştir. Her iki plan çözümünde merdiven ve tuvaletler binanın iç köşesinde yer almıştır. Bölgede incelenen bir binada merdivenler cepheye bakan tarafa yerleştirilmiştir. (Tablo 2-1)

38

AYRIK DÜZEN

**4 ODALI
VE DAHA FAZLA**

A 3x3 grid of squares. The center square is shaded with diagonal lines. The other squares are white.

Tablo 2-1. Fener Bölgesi XIX. yüzyıl Ev Tipolojisi

2.4.2. CEPHE ÖZELLİKLERİ

Fener bölgesinde yer alan evlerin belirgin cephe özelliklerinin başında kargir çıkmlar yer alır. Cephe dış malzemesi genellikle zemin katta tuğla veya sıva, üst katlarda tamamen sıvadır. Pencere oranları geleneksel oranları taşır.

Ayrık Düzen Evler : Bahçe içinde yer alan evlerin sokak tarafına bakan cephelerinde nizamname sınırlamalarından dolayı cephe uzunluğunun 2/3'ünü geçmeyecek şekilde bir düzenleme mevcuttur. Çıkmlar zemin üstünde bulunan kat adedine bağlı olarak devam eder. Bahçe sınırlarında kalan kısımda ise serbest cephe düzeni uygulanmıştır. Esas girişin bahçe içinden olduğu durumlarda girişi vurgulayan kolonlu çözümler yer alır.

Pencere söveleri ve kat silmeleri de diğer evler ile taşıdıkları ortak özelliklerdendir.

Bitişik Düzen Evler: Bitişik düzendeki ve ara parselde bulunan evlerin zemin kat cepheleri girişe göre değişmektedir. Bu durumda iki cephe oluşmaktadır: Girişi yandan olan simetrik olmayan giriş cephesi ile girişi ortada olan simetrik giriş cephesi. Yandan girişlide cephe genişliğine bağlı olarak tek geniş pencere veya iki pencere cepheler vardır. Ortadan olan girişlerde kapının her iki yanında ince uzun küçük pencereler mevcuttur. Girişi vurgulamak amacıyla kolonlu ve pahlanmış, girişlere de oldukça sık rastlanır.

Üst katlarda ise yine cephe genişliğine bağlı olarak çıkmanın durumu değişir. Genellikle ortada yer alan çıkmanın her iki tarafında birer pencere bulunur. Bir katta bulunan çıkmların üzeri balkon şeklindedir. Çıkmlar bazen de iki kat boyunca devam eder ve üzeri çekme katla teras olarak bütünleştirilir.

Köşe parsellerde iki tip çıkma vardır. Birincisi her iki cepheyi kapsayan ve esas odanın tamamen dışa çıkarılarak oluşturulan köşe çıkmalardır. İkinci tip ise ara parsellerde uygulanan cephe düzenine benzer odanın ortasında yer alan çıkmadır.

Pencere kenarlarındaki söveler ve kat hizalarındaki silmeler, cepheyi bezeme bakımından zenginleştiren öğelerdir.

Sıra evlerdeki cephe özellikleri bitişik ev düzeni ile aynı özellikleri gösterir. Fakat burada tekrarın getirdiği vurgu söz konusudur. Bitişik evlerde bulunan kat silmeleri, cephe üzerindeki bezemeler, pencere sövesi, plastırlar topografyaya bağlı hareketlerde görsel bir etkinliğe sahip olur¹⁰⁴. Bu evler sokak üzerinde, küçük dizilerde dış mekana farklı bir izlenim değeri katarlar. Sıra evlerde rastlanan bir başka özellik de, aynı cephe bezemesine sahip farklı genişlikte parsellerde uygulanan cephelerdir. Çıkma oranı ve pencere sayısı ile cephelerde küçük farklar meydana getirilmiştir. (Tablo 2-2)

¹⁰⁴ Afife Batur vd., y.a.g.e., s. 195, 197.

FENER BÖLGESİ EV CEPHELERİNDE ÇIKMA

91

	TEK KATLI			İKİ KATLI			ÜÇ KATLI
ORTADA							
KENARLARA YAKIN							
CEPHE BOYUNCA							
DİĞER CEPHEYE DÖNEN							
SİMETRİ AKSINDA DEĞİL							
YANDA							

Cephe ve kesitler: Y. Özçubukçu, Balat, Hızırçavuş-Tahtaminare Mah.

Analizi ve İki Uyg. Önerisi, YTÜ, FBE, Y. L. Tezi.

Tablo 2-2. Fener Bölgesi Ev Cephelerinde Çıkma

2.4.3. YAPISAL ÖZELLİKLER

İki ile dört kat arasında değişen kat adedi bulunan Fener evlerinde zemin katta taş veya tuğla, üst katlarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Dış duvarlarda kullanılan kargir malzemeye karşılık iç duvarlar ahşap karkasdır. Döşemelerde ise ahşap ve kargir malzeme karma bir şekilde uygulanmıştır.

2.4.3.1. TAŞIYICI SİSTEM ÖZELLİKLERİ

Fener sivil kargir mimarisinin yapısal kurgusu temel olarak şöyle tanımlanabilir: Bodrum katın dış ve bölme duvarları taş¹⁰⁵, zemin ve diğer katların dış duvarları tuğla, normal katlarda döşemeler ahşap kirişlidir. Taşıyıcı dış duvarlar zemin katta 2 tuğla, üst katlarda 1.5 veya 1 tuğla kalınlığındadır. İç duvarlar ahşap dikmelidir. Çekme katlarda, yalnızca terasın (tahtaboş) döşemesi volta döşemedir. Burada oda olarak kullanılan mekanların döşemesi ahşap kirişlemelidir.

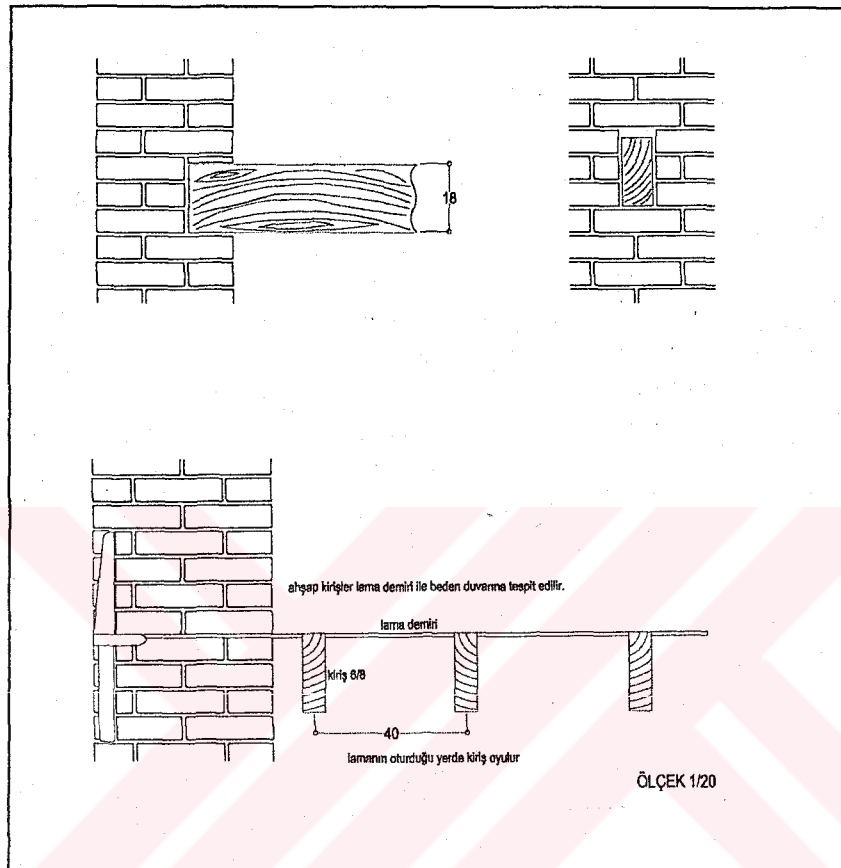
Zemin kat döşemeleri ahşap kirişlemeli veya volta döşemelidir. Bazı durumlarda yalnızca girişe yakın olan ön bölüm volta döşeme ile kapatılmıştır.

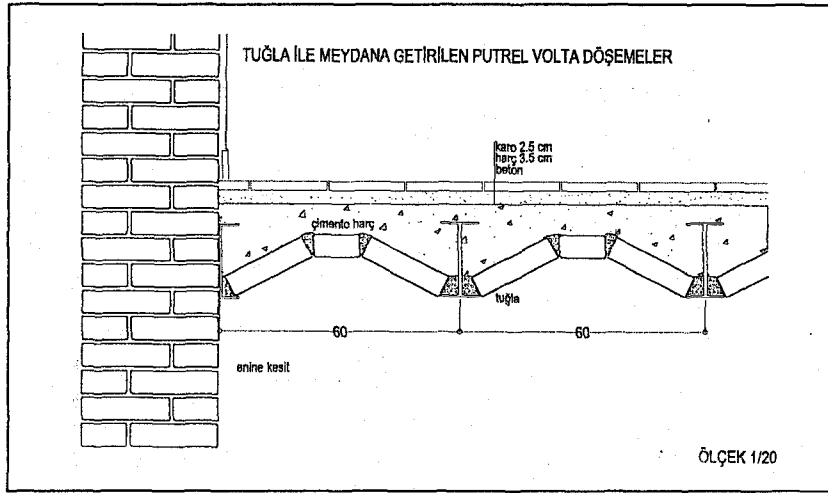
Çıkmaların bulunduğu birinci kat döşemesinin yapım sistemi, binanın ada içindeki yerine ve çıkmanın durumuna göre değişmektedir. Ahşap dikmeli duvarların kalınlığı 16 cm'dir. Çıkma ise cepheye dik olarak yerleştirilmiş I profilli ve volta döşemelidir. Bazı çıkmaların yalnızca çevresinde dönen I profil bulunur. Bu çıkmanın döşemesi ahşap kirişleme ile taşınır. Çıkma metal ya da mermer payanda ile taşınmıştır.

Köşe parsellerde, çıkma yapan odanın döşemesi voltadır. Taşıyıcı I profiller 45°lik bir açı ile yerleştirilerek köşe çıkma taşınmıştır. Bazı örneklerde ise metal profillerin arasına yerleştirilen ahşap kirişler ve metal ayak ile taşınan çıkmanın altı bağdadi sıvalıdır

¹⁰⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı, II numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 1988 yılı içinde Haliç Kolektörü inşaatı sırasında zemin de oluşan hareketler sonucu tehlikeli bir duruma gelen yapıların yıkım kararı için verilmiş olan bilirkişi raporları.

Ara katlarda çıkma dışındaki döşemeler cepheye paralel yerleştirilmiş ahşap kiriş üzeri ahşap döşemedir. (Şekil 2-22) Döşemeler iç duvarların üzerine konan I profil ile kuşak şeklinde sarılır. Bu kuşak dış duvara kenetle bağlanmıştır.

Şekil 2-23. Tuğla ile oluşturulan Volta döşemeler (S. Hakkı Eldem)

2.4.3.2. YAPI ELEMANLARININ ÖZELLİKLERİ

Dış Yapı Elemanları: Cephe kaplaması olarak bodrum ve zemin katlarda sıva üzeri derz, tuğla veya her ikisi de bulunabilir. Üst katlar ise sıva ile ya da tamamı tuğla ile kaplanmıştır.

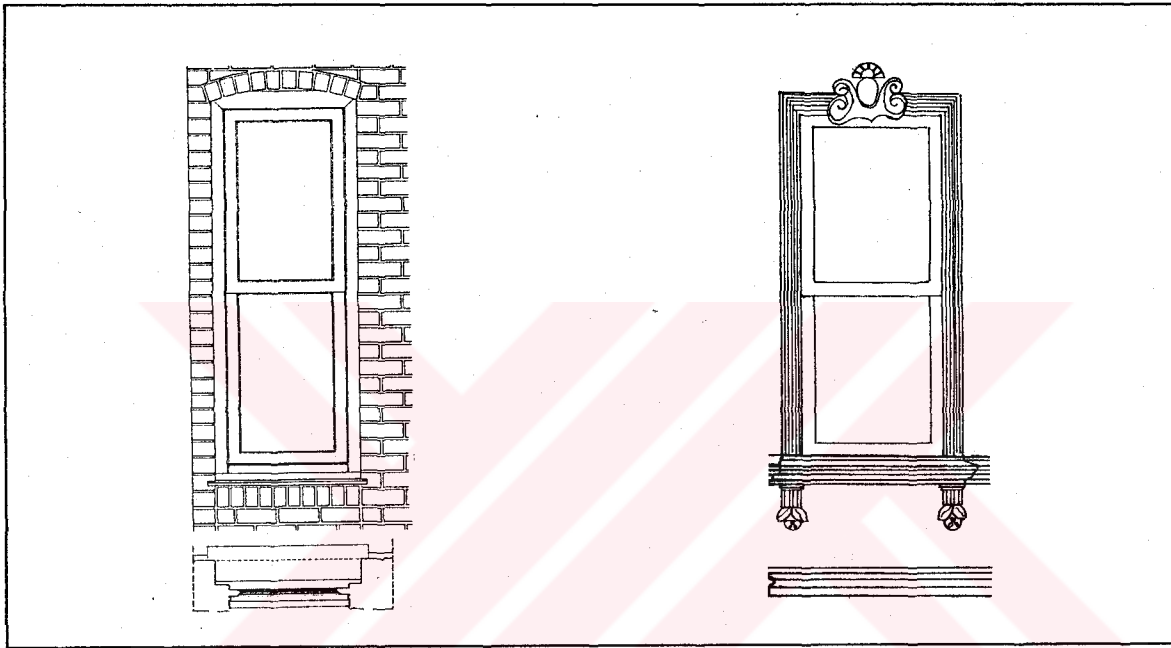
Pencereler geleneksel pencere tipindedir. Cumba üzerinde yer alan pencereler, genişliğe bağlı olarak değişik tiplerde yapılmıştır. tek pencerenin yanı sıra çif giyotin pencerelere de rastlanır. Zemin kat pencerelerinde dökme demir parmaklıklar bulunmaktadır.(Şekil 2-24)

Pencereler söveli veya sövesiz olabilmektedir. Bodrum kat pencere ve kapı söveleri tuğla ya da taş ile yapılmıştır. Zemin kat cephesinde kullanılan malzemeye göre pencere sövesi değişir. Tuğla kullanılan cephede tuğla, sıvalı cephelerde ise sıva veya tuğladır. Tuğla sövelerde özel profillere rastlanır.

Üst katlardaki pencere söveleri değişik genişliklere ve profile sahiptir. Pencere denizlikleri taş malzeme veya çinkodan yapılmıştır. Geniş bir yüzeye sahip olarak yapılan denizlikler köşelerde metal kenetlerle bağlanmıştır. Kat ve çatı silmelerinde taş veya tuğla malzeme kullanılmıştır. Bazı sövelerde çiçek ve insan başı figürleri görülmektedir.

Giriş kapıları metal veya ahşaptan, çift kanatlı ve tablalıdır. Kapılarda iki ya da üç tabla görülmektedir. Kapılar masif-sağır olabildiği gibi, üst tablası camlı ve önünde metal korkuluğu da olabilmektedir. Kanatların üzerinde kalan kısım değişik pencere formları ile zenginleştirilmiştir (Şekil 2-18, 19, 20, 21).

Cephenin karakterini belirleyen öğeler içinde bulunan kat ve çatı silmeleri değişik profillerde yapılmıştır.

Şekil 2-24 Pencere örnekleri (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

İç Yapı Elemanları: Evin sirkülasyon elemanı olan merdivenler, iki kollu, dengelemeli olarak ahşaptan yapılmıştır. Merdivenlerin genişliği 90-110 cm arasında değişmektedir. Kat yüksekliklerinin değişmesine karşın merdivenin alanı hatta bazı durumlarda rıht sayısı değişmemektedir.

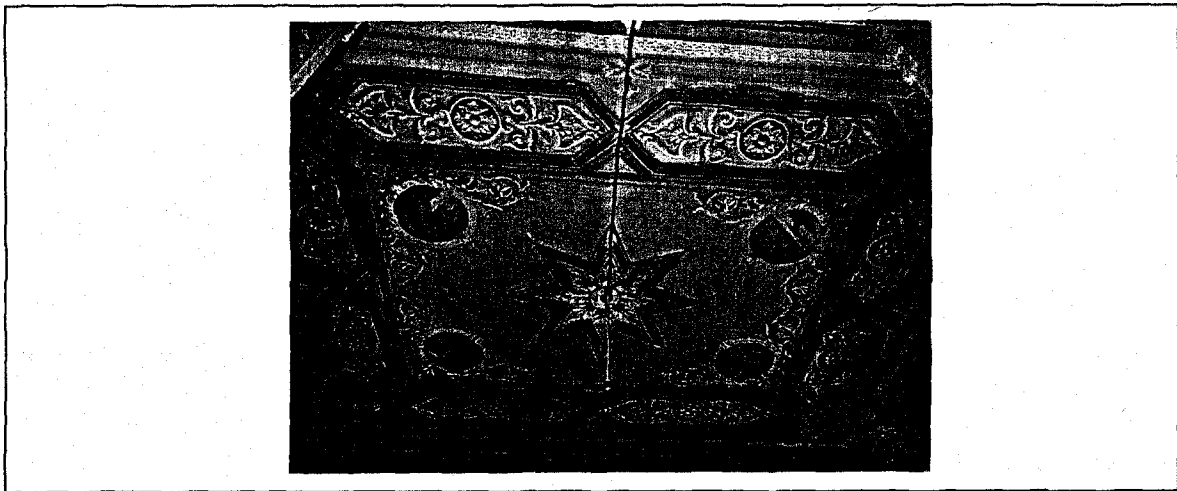
Zemin döşemesi yalnızca girişte taşlık diğer mekanlarda ahşap döşemedir. Odalara açılan iç kapılar çift kanatlı, ahşap ve tablalıdır. Kapı genişlikleri 110 ile 130cm arasında, merdiven holünün genişliğine bağlı olarak değişmektedir. İki veya üç tablalı olan kapılarda, bazen cam kullanılmıştır. (Şekil 2-25)

Tavanlar pasalı ahşap tavadır. Baş oda olarak nitelendirilebilecek olan birinci kat odası tavanı dışındaki tavanlar genellikle basit tavanlardır. Sıvalı olan tavanlarda

ise bağıdadi çita üzerine sıva yapılmıştır. Sıvalı tavanlarda geometrik ve çiçek motifleri bulunmaktadır. (Şekil 2-26)

Şekil 2-25. İç kapılar (MSÜ Restorasyon ABD Arşivi)

Şekil 2-26. Tavan örneği

2.4.3.3. MALZEME ÖZELLİKLERİ

Fener Bölgesi'nde bulunan sivil kargir mimarinin ana yapım malzemesi tuğladır. Geleneksel olarak bina yapımında tuğla kullanımı vardır. Ancak bu kullanım, XIX. yüzyılda artmıştır. Bu artışın nedeni, birinci bölümde incelenen Ebniye Nizamnameleri'nde binaların kargir inşa edilmesi için getirilen zorunluluklarla ilgilidir. Bu dönemde inşa edilen binalarda kullanılan tuğlalar, İstanbul'un değişik yerlerinde bulunan tuğla harmanlarında üretilmiştir.

Tuğla "kil, killi toprak ve balçığın ayrı ayrı ya da belli oranlarda karıştırılması ve gerekli durumlarda bu karışıma su, silis kumu vb eklenerek kalıplanması ve kalıplandıktan sonra belirli sıcaklıkta pişirilmesi ile elde edilen" bir duvar yapı gerecidir¹⁰⁶. Tuğlaların pişirme özelliklerine göre kullanım yerleri belirlenir. Taşıyıcı amaçlı olarak üretilen tuğlaların üzerinin sıvanması gereklidir. Cephede sıvasız olarak kullanılacak tuğlaların iyi pişirilmeleri ile dış etkilere dayanımı artar¹⁰⁷. Bölgede her iki amaçla da tuğla kullanılmıştır. Taşıyıcılığın dışında, pencere sövesi ve kat silmesi olarak geniş kullanım alanı bulmuştur. Bitirme malzemesi olarak kullanılan tuğlalar özel olarak üretilen elemanlardır.

Taş malzeme binanın içinde değişik amaçlarla kullanılmıştır. Temellerde taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Silmeler ve pencere söveleri ise işlenmesi kolay farklı türdeki taş malzemeden üretilmiştir. Bu taşlar Malta¹⁰⁸ veya küfeki taşlarıdır. Sokak ile ev bağlantısını sağlayan merdivenler masif mermer veya puding¹⁰⁹ olarak isimlendirilen

¹⁰⁶ Nihat Toydemir, "Tuğla", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yay., s. 1822.

¹⁰⁷ *Structural Renovation of Traditional Buildings*, CIRIA Repot 111, 1986, s. 19.

¹⁰⁸ Maltataşı (İng. *Malto Stone*): Yakın (senozoyik) Zaman'ın (yaklaşık 65 milyon yıl öncesinden günümüze) Neojen Bölümü'ne (yaklaşık 26-25 milyon yıl önce) ait, yumuşak, sarımtırak renkli, grimsi (kumtaşı benzeri) bir tür kalker. Türkiye'de yaygın kullanılan yabancı taşlardan biridir. Büyük bloklar halinde İstanbul ve İzmir'e getirilen bu taşlar duvar kaplamalarında ve döşemelerde kullanılmıştır. Beyoğlu'nda XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında inşa edilen yapıların cephelerinde işlenebilme özelliğinden dolayı bezeme amacıyla malta taşı yeğlenmiştir. Kolay ayrışabilen bir taş olduğundan korunması oldukça zordur. K. Çorapçıoğlu, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yay., İstanbul 1997, c.3, s.1150.

¹⁰⁹ "İng. *pudding stone*, Fr. *poudingue*, Alm. *Konglomerat*. Çapları 2mm'den büyük olan yuvarlak daneli çakılların doğal bir çimento maddesiyle birleşmesi sonucu meydana gelen tortul külte. Bir tür KONGLOMERA'dır. Çimentosu kum tanecikleriyle karışık olan konglomeralara da bazan puding adı verilirse de bu ad genellikle yuvarlak daneli konglomeralara aittir. OSMANLI yapılarında özellikle kapı, pencere çevrelerinde, lento ve sövelerde bezeme amacıyla kullanılan pudingler eskiden beri en büyük ocakların bulunduğu Hereke'nin adıyla (hereke taşı) anılır. Genel olarak iyi cila kabul eden bu taşların bileşenlerine ve çimentosuna bağlı olarak farklı renkleri bulunmaktaysa da, en yaygın olarak

taş ile yapılmıştır. Girişteki taşlık zemini, mermer veya üzerinde çeşitli geometrik motifler bulunan karo ile kaplanmıştır. Pencere denizlikleri taş malzeme veya çinkodan yapılmıştır. Geniş bir yüzeye sahip olarak yapılan denizlikler köşelerde metal kenetlerle bağlanmıştır. Kat ve çatı silmelerinde taş veya tuğla malzeme kullanılmıştır.

■ İkinci bölümde tarihsel süreci incelenen Fener'in önemi, patriklik makamının Osmanlı İmparatorluğu döneminde XVI. Yüzyılda, Petrion sınırları içinde bulunan bir manastıra geçmesi ile artmıştır. Rumların Osmanlı idaresinde görev almaları, onlara ayrıcalıklı bir statü getirmiştir. Bu statü içinde öne geçen Rum aileleri XIX. Yüzyıl başlarına kadar Fener'i tercih etmiştir. Bu yüzyılda yayınlanan Tanzimat Fermanı ile ortaya çıkan değişimler, bölgede kendilerini sosyal yapıda ve fiziksel dokuda göstermiştir. Geçen yüzyılın ortalarında başlayan planlama faaliyetleri daha çok yangın sonrası alanlarda uygulanmıştır. Fener Bölgesi de bu planlanan alan içinde, geçirdiği büyük yangın sonrası, yer almıştır. Dönemin yeni yönetmeliklerine göre oluşturulan plandan sonra, yine aynı yönetmeliklere uygun sivil mimari de inşa edilmiştir. Rumların ticaret ile uğraşmaları ve belli bir ekonomik gelir düzeyine varmaları, oluşan mimariye yansımıştır. Bu durum Fener'in ileri gelenlerinin özel bir önem verdiği bölgedeki eğitim binalarında da gözlenmiştir. Bölgede oluşan sivil mimari XIX. Yüzyıl batı yapım tekniğinin ve mimari bezeme anlayışının bir örneğidir. Batıdan örnek alınan sıra evler ve apartmanlar bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır.

III. BÖLÜM

3. XIX.YÜZYIL FENER BÖLGESİ SİVİL MİMARİSİNDE GÜNÜMÜZDE GÖRÜLEN BOZULMALAR

3.1. KENTSEL VE MİMARİ YAPIYI ETKİLEYEN SOSYO-EKONOMİK ETKENLER

Dünyada ve ülkemizde tarihi bölgelerde görülen bozulmaların temelinde sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra bölgeler için verilen planlama kararlarının da etkisi vardır. Sosyo-ekonomik değişimin beraberinde tarihi merkezler bir çöküntü bölgesi niteliğine bürünmektedir. Fener semti de sıraladığımız nedenlerden ötürü bozulmaya uğramış tarihi bir bölgedir.

3.1.1. SOSYAL YAPININ DEĞİŞİMİ

Ülkemizde tarihi bölgelerde görülen sosyal yapı değişimleri, tarihi kentsel dokuların bozulma nedenlerinin başında gelmektedir. Bu noktadan hareketle Fener'deki bozulma nedenlerinden birisi olan sosyal yapı değişimini ortaya koymak amacıyla geçmiş yıllarda gerçekleştirilmiş olan sayım sonuçlarının bazı verilerinden yararlanmak mümkün olabilmektedir. Bu veriler, ilk nüfus sayımı olan 1844 yılı sayımı ile bunu izleyen diğerleri Cumhuriyet Dönemi nüfus sayımlarının sonuçlarıdır. Her iki dönem için de Rum-Ortodoks kökenlilerin ve Ortodoks mezhebine mensup olanların İstanbul genel nüfusu içindeki sayısal değerleri alınabilir.

Tablo 3-1. İstanbul'daki Rum nüfusu

	1844	1856	1882	1885	1906	1914	1927	1935	1945	1950	1960	1965
DİN Ortodoks	45.780	58.516	68.006	152.741	176.442	205.375	100.214	96.009	76.686		68.118	47.207
DİL- Rumca							91.902	79.920	69.359	67.593	49.081	35.097

Cumhuriyet öncesi dönemde gerçekleştirilen 1844 sayımında Rum-Ortodoks kökenliler 45.780 iken 1914 yılında bunlar yaklaşık beş kat artarak 205.375'e

yükselmiştir¹. Cumhuriyet döneminde 1927 yılında yapılan ilk sayımda ise bu sayı 100.000'e düşmüştür. Bu sayının düşmesinde yabancı uyruğa geçmiş olanların 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol"ünün de etkisi vardır. Lozan Barış Konferansı sürecinde, Türk heyetinin İstanbul Rumları'nı da kapsayan mübadele talebine, Yunan, Amerikan ve İngiliz delegelerinin itirazı sonucu Türk heyeti etabli (établis: yerleşmiş, sakin olmuş) olarak nitelenen İstanbul Rumlarının kalmalarını onaylamıştır².

Anadolu'daki Rum nüfusunun öncelikli olduğu mübadelede sorun, İstanbul'da yaşayan ve mübadelesi gerekli Rumlar'da ortaya çıkmıştır. İki hükümet arasında krizlere yol açan bu sorunun nedeni, İstanbul sınırlarının hangi belgeye göre belirleneceği olmuştur. Mübadele kapsamına giren, fakat İstanbul'u terk etmek istemeyen İstanbullu Rumlar, polis nezaretinde Balıklı'da toplanmışlar, bunlara pasaportları verilerek, 5 gün içinde şehri terk etmeleri istenmişti. Bu husus Yunan basınında İstanbul'da Rum nüfusunun dışarı çıkarılması olarak nitelendirilmiştir. "Mübadele Komisyonu" nun bilgilerine göre, Ekim 1924 tarihine kadar İstanbul'dan 12.000 Rum Yunanistan'a gönderilmiştir³. Böylece, 1923 Mübadele programı ile ilk Rum göçü başlamış oldu.

Azınlıkların göçüne neden olan bir başka yasal düzenleme de Varlık Vergisi'dir. Yalnızca 16 aylık bir dönemde 12.11.1942-15.3-1944 tarihleri arasında uygulanan Varlık Vergisi'nde gizli hedef Rum, Ermeni ve Yahudi işadamlarının elindeki ticaretin Türk işadamlarına geçmesiydi. II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan spekülasyon kazançları vergilendirmek amacıyla konan Varlık Vergisi uygulamaları, keyfi davranışlardan ötürü tartışma ve haksız sonuçlar doğurmuştur⁴. Getirilen ağır vergiler sonucu varlıklarını vergi olarak devlete aktaran Rum, Ermeni ve Yahudi

¹ Stanford Shaw, "The population of İstanbul in the Nineteenth Century" , International Journal of Middle East Studies 10(1979), s.265-277.

² Kemal Arı, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Türkiye Araştırmaları 17 Tarih Vakfı, Yurt Yay.İst.1995, s.17.

³ Kemal Arı, y.a.g.e., s.87-89.

⁴ Bülent Soylam, "Türk Vergi Sistemi" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.10,s.2796 Hülya Demir, Rıdvan Akar, İstanbul'un Son Sürgünleri , Tarih Politika Dizisi 8, İletişim yay., İstanbul, 1994, s.11.

nüfus zaman içinde ülkeyi terk etme yoluna gitmişlerdir. Rumlar başta Yunanistan olmak üzere Avrupa ve Amerika'ya göç etmişlerdir. Üçüncü göç dalgası, Gayrimüslim azınlığın ev ve işyerlerine 6-7 Eylül 1955 tarihinde yapılan saldırı ve yağmalar sonrası yaşanmıştır⁵.

Türkiye'nin 6 Nisan 1964'de Yunanistan ile imzaladığı vize anlaşmasını tek taraflı olarak iptal etmesi üzerine, Paskalya için Yunanistan'a giden Yunan uyruklu Rumlar, geri dönememiştir. Akrabalarının yanına giden ve dönemeyen Yunan pasaportlu Rumlar'ın sayısı resmi açıklamalara göre 12.500'dür⁶. Türk vatandaşı olan Rumlar ile Yunan uyruklular arasında gerçekleşen evliliklerden ötürü eşleri Yunan pasaportlu olan Rumlar da Türkiye'yi terk etmişlerdir. Böylece bu sayının 30 binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir⁷.

1964 kararnamesinin ve 1974 Kıbrıs Bunalımının⁸ ardından Rumlar'ın Fener'i terk etmesi ile başlayan sosyal yapı değişimi, Fener'de halen değişken bir nüfusun barınması sorununu doğurmuştur. Fenerli yerli Rum halkın göçü ile boşalan evlere yerleşen yeni nüfus kırsal ağırlıklı ve Batı Karadeniz kökenlidir.

Resmi politika veya siyasal nedenlerden dolayı oluşan nüfus hareketlerine ek olarak 50'li yıllardan itibaren tarımdan sanayi'e geçiş ile şehirlere yönelen göç olgusu ortaya çıkmıştır. Bu göç hareketinden etkilenen illerin başında, tüm ülke içinde en fazla iş imkanına sahip olan İstanbul gelmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre İstanbul'a gelenler 1960 ve 1965 yıllarında, başta Karadeniz bölgesi olmak üzere Doğu Anadolu ve Marmara bölgesindendir. Karadeniz bölgesinden gelenler içinde Kastamonu ili birinci sıradadır⁹.

⁵ Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.11.
Mete Tunçay, "Azınlıklar Nüfusu" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi s.1965.

⁶ Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.56.

⁷ Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.90-91.

⁸ Herkül Millas, "Rumlar" İstanbul Ansiklopedisi, s. 368.

⁹ Erol Tümerterkin, Nazmiye Özgüç, "İstanbul'da nüfusun doğum yerlerine göre dağılışı", İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Enstitüsü Dergisi, S. 8-9, 1974, s. 36-37.

Tablo 3-2. 1990 Sayım sonuçları

COĞRAFI BÖLGE	DOĞUM YERİ	YÜZDE	1985 YILI İKAMET YERİ	YÜZDE
MARMARA	479	6.5%	8730	82.9%
EGE	142	1.9%	87	0.8%
İÇ ANADOLU	552	7.5%	179	1.7%
KARADENİZ	3675	50.1%	753	7.2%
AKDENİZ	291	4.0%	152	1.4%
D. ANADOLU	1152	15.7%	290	2.8%
G. D. ANADOLU	1049	14.3%	340	3.2%
TOPLAM	7340	100.0%	10531	100.0%

İstanbul dahil nüfus
toplamları

COĞRAFI BÖLGE	DOĞUM YERİ	YÜZDE	1985 YILI İKAMET YERİ	YÜZDE
MARMARA	4672	40.5%	237	11.6%
EGE	142	1.2%	87	4.3%
İÇ ANADOLU	552	4.8%	179	8.8%
KARADENİZ	3675	31.9%	753	36.9%
AKDENİZ	291	2.5%	152	7.5%
D. ANADOLU	1152	10.0%	290	14.2%
G. D. ANADOLU	1049	9.1%	340	16.7%
TOPLAM	11533	100.0%	2038	100.0%

İstanbul hariç nüfus
toplamları

Bu göçler son yıllarda da bölgelerin sıralarının değişimi dışında aynen devam etmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1990 sayımı sırasında İstanbul'da bulunanlar, 1985 yılındaki ikametleri itibarıyla incelendiğinde Marmara bölgesini yine Karadeniz bölgesi izlemektedir. (Tablo 3-2.) Fener semti sınırları içinde kalan Abdi Subaşı, Tahta Minare ve Tevkii Cafer mahallelerini kapsayan bu sonuçlarda İstanbul hariç tutulduğunda Karadeniz bölgesi ve bölge içinde de Kastamonu ili ilk sırada yer almaya devam etmektedir.

Fenerli Rumların XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında inşa ettirdiği evler, batı etkili bir mimariye sahiptir. Bu evler, İstanbul'a göçün yoğun olarak yaşandığı 1950 ve sonraki yıllarda, kırsal kökenli ve bu düzene yabancı yeni nüfusun ucuz kirali evleri olmuştur.

1998 yazında yapılan anket çalışmalarında elde edilen sonuçlarda da Karadeniz bölgesi yine ilk sırada yer almaktadır. Karadeniz bölgesinin Kastamonu ilinden gelenlerin, sahile yakın Yıldırım ve Vodina caddeleri üzerinde daha yoğun bir

şekilde yerleştikleri gözlenmiştir. Karadeniz'i izleyen sıralarda Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden gelenler ise topografik yapıda daha yukarıda yer alan kesimde yerleşmiş bulunmaktadır.(Tablo 3-3)

Tablo 3-3- Hane reisinin doğum yeri

HANE REİSİNİN DOĞUM YERİ	SAYISAL	YÜZDE
KARADENİZ	34	45.3%
G. D. ANADOLU	14	18.7%
D. ANADOLU	8	10.7%
DİĞER	6	8.0%
CEVAP YOK	13	17.3%
TOPLAM	75	100.0%

Tablo 3-4 Fener'e geliş tarihi

FENER'E GELİŞ TARİHİ	SAYISAL	YÜZDE
1 YILDAN AZ	3	4.0%
1/4 YIL	13	17.3%
5/9 YIL	11	14.7%
10/14 YIL	6	8.0%
15/19 YIL	3	4.0%
20+ YIL	26	34.7%
CEVAP YOK	13	17.3%
TOPLAM	75	100.0%

Yapılan bir araştırmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelenlerin Körfez Krizi'nin ardından, Irak'a uygulanan fakat bölge ticaretini etkileyen yaptırımlar sonrası arttığı; ancak son yıllarda bu göçün bölge koşullarının değişmesi ile tersine döndüğü belirtilmektedir¹⁰.

Semt sakinlerinin % 35'i 20 yıldan fazla bir süredir Fener'de oturmaktadır. İçlerinde 30, 40 hatta 50 yıldır bu semtte oturanların bulunduğu bu grup, değişen ve bozulan fiziki ve sosyal yapıdan yakınmaktadırlar. Fener'de 10 yıldan az bir zamandır bulunanların toplam oranı %36'dır. Bu kesimin büyük bir kısmı İstanbul'a yeni gelenlerdir.(Tablo 3-4.)

¹⁰ Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu (İstanbul Tarihi Yarımadası) Analiz ve Düzenleme önerileri, Şubat 1998, İst., 1998.

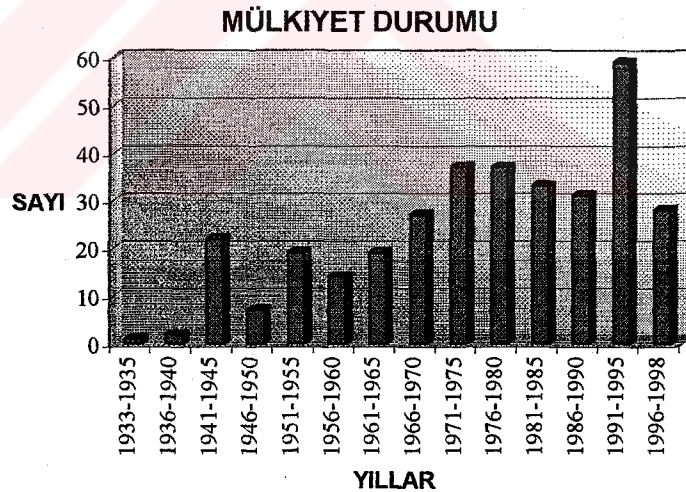
1964 kararnamesinin uygulanması sırasında göç eden Rumlar'ın bıraktıkları evlerin mülkiyet sorunu uzun yıllara yayılmıştır. Etabli olarak isimlendirilen azınlık gruplarının mülklerinin bir bölümü hazineye devredilmekte, bir bölümü de uzun süre satılamadığı için mal sahiplerinin yurt içinde temsilcileri eliyle ucuz kiralar karşılığında, özellikle düşük gelirli ve İstanbul'a yeni gelenlere kiralanmaktadır¹¹.

1964 kararnamesinin 1988 yılında Davos Zirvesi sonrasında iptali ile, hükümet tarafından resmi olarak yaptırılan tespitlere göre İstanbul'da Yunanlılara ait el konan gayrimenkul sayısı 2411'dir¹². Bu gayri menkullerin yarısı Taksim, Tarlabası, Şişhane, Tepebaşı, Gümüşsuyu, Kabataş ve Fındıklı'dadır¹³. 1988-1991 yılları arasında Davos Zirvesi sonrasında Rumların bir kısmı mallarını satma imkanı bulmuşlardır.

Tablo 3-5. Tapu kayıtlarına göre mülkiyetin değişim yılları

Grafik 3-1

MÜLKİYET DURUMU		YÜZDE
1933-1935	1	0.3%
1936-1940	2	0.6%
1941-1945	22	6.5%
1946-1950	7	2.1%
1951-1955	19	5.7%
1956-1960	14	4.2%
1961-1965	19	5.7%
1966-1970	27	8.0%
1971-1975	37	11.0%
1976-1980	37	11.0%
1981-1985	33	9.8%
1986-1990	31	9.2%
1991-1995	59	17.6%
1996-1998	28	8.3%
TOPLAM	336	100.0%

¹¹ Tülin Görgülü, İstanbul'da Tarihi Süreç İçerisinde Azınlıkların Yaşadıkları Bölgelerde, Mülkiyet ile İlgili Sorunların Binalardaki Fiziksel ve İşlevsel Etkilerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, YÜ, FBE, İst.1991, s.46.

¹² Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.89.

¹³ Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.90.

Kadastral kayıtlar 5 yıllık zaman dilimleri esas alınıp incelendiğinde, evlerin el değiştirmesi belli bir artış hızı göstermektedir. Grafik incelendiğinde, Mübadele programından sonraki göç hareketlerinin meydana geldiği tarihlerde mülk satışlarının da arttığı gözlenmektedir. Davos Zirvesi sonrasında 1990 yılından itibaren sayının iki katına çıktığı görülmektedir. Bu yıla kadar el değiştiren ev sayısı her yıl ortalama 10'un üzerine çıkmazken, bu tarihten sonra aynı sayının altına düşmemiştir.¹⁴ (Tablo 3-5.)

Tablo 3-6. 1990 sayımına mülkiyet durumu

1990 SAYIMINA GÖRE		YÜZDE
EV SAHİBİ	4333	39.9%
EV SAHİBİ DEĞİL	6514	60.1%
TOPLAM	10847	100.0%

Tablo 3-7. Anketlere göre mülkiyet durumu

EVİN MÜLKİYET DURUMU		YÜZDE
EV SAHİBİ	34	45.3%
KİRACI	38	50.7%
VAKIF MÜLKÜ	3	4.0%
TOPLAM	75	100.0%

1990 sayım sonuçlarına göre Fener'de oturanların %40'ı ev sahibi olduğu halde %60'ı ev sahibi değildir.(Tablo 3-6) Çalışma alanı içinde yapılan ankete göre ise %45 oranında ev sahibi, %51 oranında kiracı tespit edilmiştir; %4'lük bölüm ise vakıf mülküdür.(Tablo 3-7) Anket verilerinde beyan edilen ev sahipliği bazı durumlarda, herhangi bir bedel ödemededen oturan ve bunu ev sahipliği olarak belirtenleri de kapsamaktadır.

3.1.2. EKONOMİK YAPININ DEĞİŞİMİ

XIX. yüzyıl boyunca ulusçuluk akımları ile oluşan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak kurulan Balkan Devletleri ile girişilen Balkan Harbi, milliyetçiliğin Müslüman-Türk unsur arasında yerleşip kitleselleşmesine yol açmış ve bu olgu Milli Mücadelenin temelini oluşturan bir birikimi yaratmıştı.

¹⁴ Fatih Belediyesi'nden alınan tapu kayıtları

Osmanlı Donanması'nın Balkan Harbi sırasında hareketini kısıtlayan Yunan zırhlısının "Görüceli bir Osmanlı Rum vatandaşı tarafında Yunan hükümetine hediye" edilmesi "1913-1914 İslam Boykotajı"nı gündeme getirdi. Bu görüşe göre ticareti ellerinde bulunduran Osmanlı Rumları yanı başlarındaki Yunanistan'a sürekli yardımda bulunuyorlardı. Bu durumun önüne geçmek için Müslüman-Türkler de artık ticaret yapmalıydı. İstanbul'da boykot etkisini kısa bir sürede göstermiş ve Müslümanlar 500'e yakın dükkan açmıştır¹⁵.

Bu boykotaj "Milli İktisat" görüşünün bir başlangıcı sayılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşan savaş ekonomisi, "Harp Zengini" olarak isimlendirilen bir kesimi doğurmuştur. "Men-i İhtikar Heyeti" nin spekülasyonla mücadelesinde Müslüman-Türk tüccarlardan yana tavır koyması ve siyasal nedenlerden ötürü, azınlık kesiminin boş bıraktığı alanlar Müslüman-Türk tüccarlar tarafından doldurulmuştur¹⁶.

Müslüman-Türklerin ticaretin Gayrimüslimler'in elinde olduğu kanısını doğrular nitelikte olan 1885 sayımı sonuçları şöyle özetlenebilir: İstanbul'da ticaretin %38.32'si Müslümanlar, %25.41'i Rum-Ortodoks, %26.99'u Gregoryen Ermeniler, %5.24'ü Yahudilerin elindedir. Bu sonuçlar tek tek değerlendirildiğinde Müslüman-Türk unsur ticaretin büyük bir kesimini elinde tutuyor izlenimi vermektedir. Oysa azınlıkların ticaret payı toplamı %57.64'tür. Müslüman nüfusun %25.4'ü, Ortodoks-Rum nüfusun %36.8'i, Gregoryen Ermeni nüfusun %55.51', Yahudilerin %31.1'i ticaretle uğraşmaktadır. XIX. yüzyıl sonuna kadar göreceli olarak bilinen bu durum sayılarla ortaya konmuştur¹⁷.

¹⁵ Zafer Toprak, Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Türkiye Araştırmaları 14, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst.,1995,s.109-111.

¹⁶ Zafer Toprak, y.a.g.e., s.113.

¹⁷ Stanford Shaw, "The population of İstanbul in the Nineteenth Century", International Journal of Middle East Studies, 10 (1979), s.265-277.

Yukarıda belirtildiği gibi "Milli İktisat" görüşü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile devam etmiştir. Osmanlı'nın homojen olmayan burjuvası yavaş yavaş yerini Türklerin ağırlıkta olduğu yeni bir sınıfa terk edecektir¹⁸.

Lozan'da 1923'de varılan anlaşma sonucu gerçekleşen Mübadele ile de Müslüman-Türkler ağırlık kazanmaya devam etmiştir. 1914 yılında başlayan "Milli İktisat" görüşü böylece gelişmek için kendisine yeni bir ortam daha bulmuş oluyordu.

12.11.1942-15.3-1944 tarihleri¹⁹ arasında uygulanan Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkarılmasındaki amaç, savaş nedeniyle oluşan enflasyon ile kazanç elde edenlerin servetlerini vergi yoluyla tek defaya mahsus devlete aktarmaktı. Oluşturulan vergi takdir komisyonları vergi matrahlarının belirlenmesinde "sorumsuz bir keyfilik içinde..." Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olan "Rum, Ermeni ve Yahudilere çok farklı ölçütler" uygulamıştır²⁰. Gayrimüslimlerin ellerindeki mal varlıklarının bir bölümü vergi yoluyla devlete aktarılmış, bir bölümü de panik içinde sahipleri tarafından yok pahasına ellerinden çıkarılmıştır. Bu malları zengin Müslüman Türkler satın almışlardır. 1935-1950 yılları arasındaki nüfus sayımlarına bakıldığında gayrimüslimlerin sanayi ve ticaretteki istihdam paylarında azalma görülmektedir²¹. Kararname'nin çıkarıldığı 1964 yılında İstanbul Ticaret odasına kayıtlı bin kadar Yunan uyruklu Rum bulunmaktadır. Ayrıca kayıtlı 36 bin üyenin de yarısından fazlası Türk pasaportlu Rum idi²².

Bugün ise Fener bölgesinde yaşayanların büyük kesimi düşük gelirli ailelerden meydana gelmektedir.

¹⁸ Gülten Kazgan, "Mili Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.6, s. 1556-1557.

¹⁹ Bülent Soylam, "Türk Vergi Sistemi" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.10, s.2796.

²⁰ Yahya S.Teze, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Türkiye Araştırmaları 10, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst.,1994, s.262.

²¹ Yahya S.Teze, y.a.g.e., s.262-263.

²² Hülya Demir, Rıdvan Akar, y.a.g.e., s.74.

3.1.3- KENTSEL PLANLAMA KARARLARI

Haliç, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sanayileşme çabalarını gerçekleştirdiği bir bölge olmuştur. İlk olarak 1828'de Eyüp'te yün imalathanesi olan Riştehan, donanmaya halat üreten İplikhane Kârhanesi ve orduya fes üreten Feshane Fabrikaları kurulur. Bu fabrikaların ardından denetimsiz bir şekilde 1960'lara kadar Haliç'in her iki kıyısına her türlü imalathane ve fabrikalar kurulmuştur²³.

Denizyolu ile nakliye kolaylığı da XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Haliç ve çevresinde değirmenlerin, kereste, inşaat demiri vb. gibi imalat yapan sanayiinin yerleşmesine neden olmuştur²⁴.

Cumhuriyet döneminde şehrin batı anlayışı ile planlaması 1933 yılında davet edilen yabancı şehirciler ile başlamıştır. Almanya'dan Herman Elgötz, Fransa'dan Alfred Agache ve H. Lambert davet edilerek bu kimselere birer rapor hazırlatılmıştı. Elgötz'ün planını kabul eden şehir meclisi başta Burhan Arif olmak üzere Türk mimarlar tarafından, Türk şehirlerini tanımayan kişilere plan yaptırıldığı için eleştirilmiştir²⁵.

Haliç kıyıları boyunca sanayi yapılarının yayılmasında Cumhuriyet Dönemi'ndeki planlamaların da etkisi vardır. 1936-1950 yılları arasında Fransız Mimar Henri Prost'un hazırladığı planlar İstanbul'un gelişimini büyük ölçüde belirlemiştir. Prost'un İstanbul'u işlevsel bölgelere ayırma planı bugün de etkileri süren olumsuz gelişmelere neden olmuştur²⁶. Alınan bu planlama kararı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan sanayileşmenin devamı niteliğindedir.

²³ Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinapolis, İstanbul, TETTV, İst.1996, Çev.Zeynep Rona, s.350.

²⁴ Erol Tümertekin, y.a.g.e.,s.97.

²⁵ H.Duranay, vd. "Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması", Mimarlık/7, 1972,s.72.

²⁶ Doğan Kuban, y.a.g.e., s.385-386.

1937'de Prost'un Nazım Planı'nda Atatürk Köprüsünden itibaren Haliç kıyıları boyunca kuzeye doğru uzanan kısım sanayi alanı olarak onanmıştır²⁷. 1963 yılında İmar ve İskan Bakanlığının öncülüğünde, İstanbul'da Sanayi Nazım Planı komisyonunun İstanbul Sanayi Bölgeleri ile ilgili hazırlamış olduğu raporlar yanlış kararların düzeltilmesinde etkili olmuştur. Nitekim, İstanbul Belediye Meclisi'nin 1966 yılında onayladığı bir kararla Haliç'in de içinde yer aldığı bazı sanayi alanları iptal edilmiştir²⁸.

Haliç'teki yerleşmelerin kıyı ve deniz ile ilişkisi imalathaneler, fabrikalar ve depolar nedeniyle tamamen kesilmiştir. Kıyı kesiminde yer alan imalathaneler nedeni ile bölgedeki ticaret yoğun yerleşim bölgesine kaymıştır²⁹. (Şekil: 3-1)

Şekil 3-1. Haliçteki sanayi binaları

²⁷ Erol Tümertekin, "İstanbul Sanayinin Kuruluş Yeri Seçimi" İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Enstitüsü Dergisi 2, 1972 s.72.

²⁸ Erol Tümertekin, y.a.g.e., s.73.

²⁹ Semih Tezcan vd., "Haliç ve Çevresi Düzenleme Çalışması", Mimarlık, 78/4, s.34.

1984 yılından sonra Haliç'i temizlemek ve yeşil alan yaratmak amacıyla kıyı kesiminde yıkımlar gerçekleştirilmiştir. Bu yıkımlar her iki kıyıda, Eminönü ile Karaköy'den başlayarak Haliç'in bittiği Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın bulunduğu alana kadar olan yapıları kapsamıştır. Haliç'teki kirliliğe neden olan sanayi yapılarının yanı sıra, tarihi değeri olan çok sayıda yapı da yıktırılmıştır. Fener ve Balat sahilinde bulunan Fener evi olarak isimlendirilen ve belli bir dönemin mimarisini yansıtan kargir binaların büyük bir bölümü de bu dönemde yıkılmıştır. Bu yıkımdan arta kalan kargir binalar, çevrelerindeki tüm doku yıkılarak oluşturulan parklar içinde kalmışlardır. Ayrıca geçirilen sahil yolu nedeni ile de yerleşim dokusundan izole edilmişlerdir. Sanayi binalarının mevcut olduğu dönemde sahil ve deniz ile ilişkisi kopuk olan yerleşim yerleri, bu kez de açılan geniş ve çift şeritli yolla tekrar bu ilişkiye kalmıştır. Yoğun bir yerleşim dokusuna sahip olan Fener yerleşmesi için oluşturulan bu yeşil alanın entegrasyonu sağlanmadığı için pratik, yönde pek fazla bir yararı olmamıştır.

3.2. FİZİKSEL ETKENLER

3.2.1. DOĞAL NEDENLER

Zemin Oturmaları ve Bina Dönmeleri: 1974 yılında Haliç'in iki yakasına inşa edilecek kanalizasyon için 2 adet, 1982 Güney Haliç Kolektörü içi 3 adet sondaj yapılmıştır. Gerçekleştirilen sondajlar sonucu Haliç'in arazi profili ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Haliç'in sur dışı bölgesinde yapılan bu sondajlar sonucu, arazinin 2.5 metre ile 8 metre arasında değişen kalınlıkta, dolgu tabakasına sahip olduğu anlaşılmıştır. Dolgu tabakasının altında fisürlü şist, kumlu katı kil, kavkılı siltli katı kil ve killi kavki bulunmuştur. Her sondajda farklı bulgular elde edilmiştir³⁰.

Haliç kıyı şeridi ve Sur içi bölgesinin zemini büyük oranda dolgudan oluşmaktadır. Bu zemin yapısı, konsolidasyon oturması olarak adlandırılan oturmalara neden olmaktadır. Konsolidasyon oturmaları zeminin altındaki boşlukların

³⁰ Haliç'in Geoteknik Sorunları ve Çözüm Yolları, Haz.Ergin Toğrol, E.Güler, K.Özüdoğru, T.Ersoy, İ.H.Aksoy, Boğaziçi Üniversitesi, 1986, s.22-25.

yapı ağırlığı ile sıkışması sonucu oluşur. Bu oturmalar suya dolgun zeminlerde suyun boşalmasının uzun sürmesinden ötürü zaman alır. Ayrıca temellerde de farklı oturmalar görülmektedir. Zeminin farklı sıkışma özelliklerine sahip noktalarına oturan temeller, binada dönmelere neden olmaktadır³¹. Özellikle Haliç'e yakın Vodina Caddesi ve Yıldırım Caddesi üzerinde yer alan binalarda konsolidasyon oturmalarından ötürü, zemin ve bodrum katlarda, zayıf nokta olan pencere lentolarında dönmeden ötürü çatlaklar oluşmuştur. Yıldırım Caddesinde sur duvarları üzerinde bulunan binalarda bu durum daha belirgin bir şekildedir. Ayrıca farklı zemin oturmalarının neden olduğu dönmeler de binalar arasında 15-20cm'ye varan ayrılmalara neden olmuştur. (Fotoğraf 3-1) Farklı oturma bir başka oluşum şekli ise binanın yol tarafına doğru eğilmesi durumudur. Bazı binalarda bu nedenle düşeyde de hareketler görülmektedir.

Su ve İklimsel Nedenler: Özellikle yapının dış kabuğunu oluşturan malzemelerin su ve neme maruz kalmaları sonucu oluşan bozulmalardan ötürü yıpranma oluşmuştur.

Malzeme Eskimesi: Malzemenin kendi bünyesinden gelen etkilerle zaman içinde yıpranması ile oluşan bozulmalardır. Ahşap malzemenin ve metal malzemenin yetersiz bakımı bu durumu hızlanmaktadır.

3.2.2. İNSANA BAĞLI NEDENLER

Haliç Kolektörü İnşaatı: 1986-198.. yılları arasında inşa edilen Haliç Kolektörünün tünel kazıları sırasında bazı binalar zarar görmüşlerdir. Bu esnada bazı binalar ağır hasar görürken bazılarında da çatlaklar oluşmuştur. Ağır hasar görenler bilirkişi raporları ile yıktırılırken, çatlakları taşıyıcı sisteme zarar vermeyecek durumda olanlar ise müteahhit firma tarafından onarılmıştır. Ağır hasar gören ve Akçın Sokağı ile Baki Dede Sokağının kesiştiği yerde bulunan ve bilirkişi

³¹ "Haliç'in Geoteknik Sorunları.....",s.93.

Fotoğraf 3-1. Zemin oturmalarından kaynaklanan deformasyonlar

raporlarında, tehlike arz ettikleri belirtilen binalar, rölove ve cephe krokisi niteliğindeki çizimler ile tespit edilerek yıktırılmıştır³². (EK. Tablo II-19, Tablo II-21)

Yapım hataları: Bina yapımı sırasında temel yüklerinin temel alanına eşit olarak yayılmamasından ötürü farklı oturmalar oluşarak binalarda dönmelere neden olmaktadır.

Ekler: Evlerin ilk yapımı sırasında çamaşır kurutma amacı ile yapılan terasların kapatılması ile yapılara ek yükler gelmiştir. Tek aile için tasarlanmış olan evler, kat kat kiralandığı için artan mekan ihtiyacını karşılamak amacıyla teraslar kapatılmıştır. Bazı evlerde ise kat eklemeleri de görülmektedir. Ek yükler ile birlikte farklı oturmalar da oluşarak yapılarda hasarlara yol açabilmektedir.

Yanlış Kararlar: 16.9.1987 tarihinde kadar sit alanı niteliğinde tescil işlemi gerçekleştirilmediğinden, bölge için verilen imar kararları doğrultusunda eski binalar yıkılarak yerine yeni binalar yapılabilmektedir.

Fatih Belediyesi'nin Anıtlar Yüksek Kurulu'na çeşitli tarihlerde yapmış olduğu başvurulara verilmiş olan cevap niteliğindeki yazılarda "sur üzerinde olanların arkeolojik kazıya imkan verecek şekilde imar kanunlarının izin verdiği" gabaride inşaa edilebileceği bildirilmektedir. Böylece, nitelikli ve bazıları bugüne kadar yıkılmayarak ulaşan, 1987 ve sonraki tarihlerde tescil edilmiş olan binaların yerine yenisi yapılabilmekteydi. Yapısal olarak son derece sağlam olan binaların yerine yeni imar durumuna göre yapım izni verilebilmekteydi.

Bakımsızlık: Ev sahiplerinin ikamet etmediği ve kiracılar tarafından kullanılan binalarda bakımsızlık sonucu yıpranma görülmektedir. Kullanıcı bakımsızlığı yanı sıra terk edilen binalarda da zaman içinde özellikle de hava koşulları ile tahribat oluşmaktadır.

Yangınlar: Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de yangınlar Fener'de bina kaybına neden olmuştur. 1970'li yılların son dönemlerinde çıkan yangında surlara yakın bölgelerde bulunan evlerde tahribat olmuştur. Bu

³² 2296 ada, 1 parsel, 28.12.1988 gün ve 769 sayılı karar, 2295 ada, 6 parsel, 8.2.1989 gün ve 886 sayılı karar, 2294 ada, 8 parsel, 6.7.1988 gün ve 437 sayılı karar.

yangınlarda ahşap olan iç yapı elemanları ve strüktürü büyük ölçüde zarar gören binaların yalnızca kargir olan kısımları ayakta kalmıştır. Diğer hasar gören bazı binalar da yıktırılarak boş arsa şekline getirilmiştir.

3.3 YAPISAL ETKENLER

3.3.1. TAŞIYICI SİSTEMİN BOZULMASI

Düşey Taşıyıcı Duvarlar: Taşıyıcı dış duvarlarda görülen bozulmalar, zemin hareketlerinden kaynaklanan oturmalarından ötürü çatlakların oluşmasıdır. Bunun yanında sıvası dökülmüş binalarda taşıyıcı dış duvarlardaki tuğla malzeme suya maruz kalarak yapısı bozulmaktadır. Döşemeler ise kötü kullanım ve bakımsızlıktan çürümekte veya kırılmaktadır.

Taşıyıcı sistemde meydana gelen deformasyonlardan dolayı, kaplama malzemesi ile taşıyıcı sistem malzemesi arasında aderansın zayıflaması ile çatlaklar meydana gelir. Önemli olmamakla birlikte yapıdaki bir hareketin habercisi olan bu çatlaklar sıvada, yer kaplamalarında görülür. Ayrıca rijitliği sağlanmış bir sistemde oluşan iç gerilmelerin yoğun olduğu, kapı, pencere gibi duvar boşluklarının alt ve üst noktalarında düşey çatlaklar görülür. Kuvvetin tek yönde olması durumunda ise basınç ve çekme gerilmelerinin sonucu çatlak 45°'lik açı ile oluşur³³.

Tablo 3-8. Duvar görülen bozulmalar

DUVARLAR	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	38	63.3%
ORTA	16	26.7%
KÖTÜ	6	10.0%
TOPLAM	60	100.0%

Tablo 3-9 döşemelerde görülen bozulmalar

DÖŞEMELER	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	33	55.0%
ORTA	20	33.3%
KÖTÜ	7	11.7%
TOPLAM	60	100.0%

³³ Murat Eriç, Yapı Fiziği ve Malzemesi, Literatür yay., İst.1994, s.53.

Tüm bakımsızlığa rağmen yine de döşemeler %55 ve taşıyıcı duvarlar %63 oranında iyi durumdadır. (Tablo 3-8, 3-9.)

Çıkmalar: Çıkmaların taşıyıcı elemanları olan payandaların mermerden yapılmış olanları, basınç gerilmeleri sonucu çatlamış ve kırılmıştır. Bir başka bozulma şekli olarak, taşıyıcısı metal olan çıkmalarda, duvar ile metalin arasındaki dolgu malzemesinin üzerindeki sıvaların dökülerek, taşıyıcı metalin açıkta kaldığı gözlenmiştir. Aynı şekilde çıkma altındaki volta ve ahşap kirişli ve bağdadili döşemenin sıvalarının da dökülerek, taşıyıcılar atmosfer koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır. (Fotoğraf 3-2.)

Teraslar: Çamaşır kurutma amaçlı olarak inşa edilmiş olan, kapatılmamış teraslarda (tahtabuşlarda) yalıtımın yeterli olmamasından veya zaman içinde bozulmasından ve bakımsızlıktan ötürü su sızmaları oluşmaktadır. Bu sızmalar taşıyıcı nitelikteki volta döşemesi içindeki tuğlalara ve I profillere zarar vermektedir. Su ile temas eden metal I profiller korozyona uğrayarak bunların taşıyıcı niteliği zayıflamaktadır.

3.3-2. YAPI ELEMANLARININ BOZULMASI

İç Merdivenler: Mesnetleri ile bir bütün olarak yapısal davranış gösteren merdivenler, ilk yapım hatalarından veya zaman içinde bağlantı noktalarındaki malzemelerin farklı deformasyonlarından ötürü mesnet problemleri ile karşılaşır. Bu tür merdivenlerde küçük bir deformasyon her harekette artarak sistemi zedelemektedir. Bu nedenle ahşap malzemeden inşa edilmiş olan merdivenlerde görülen başlıca bozulma, kötü kullanımdan ve bakımsızlıktan kaynaklanmaktadır.

Ahşap merdivenlerde önce basamaklarda başlayan bozulma, zamanla taşıyıcı sistemine de sirayet etmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda en iyi durumda olan merdivenler birinci kattan ikinci kata çıkan merdivenler olmaktadır. Zemin kattan birinci kata çıkan merdivenlerde değişmişlik ve bozulmuşluk oranı en yüksektir. Bu durum daha sık kullanıma ve bakımsızlığa bağlanabilir.

Fotoğraf 3-2. Çıkma üzerindeki bozulmalar

Tablo 3-10 İç merdivenlerde görülen bozulmalar

Z.K. MERDİVEN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	22	36.7%
ORTA	15	25.0%
KÖTÜ	9	15.0%
DEĞİŞMİŞ	12	20.0%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

1.K. MERDİVEN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	25	41.7%
ORTA	21	35.0%
KÖTÜ	7	11.7%
DEĞİŞMİŞ	5	8.3%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

2.K. MERDİVEN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	22	40.0%
ORTA	21	38.2%
KÖTÜ	6	10.9%
DEĞİŞMİŞ	4	7.3%
YOK	2	3.6%
TOPLAM	55	100.0%

Yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı bozulan merdivenler değiştirilmektedir. Merdivenlerin bir diğer değişme nedeni de, bağımsız giriş sağlamak amacıyla , eski merdivenin yerine genişliği daha az olan yeni merdivenlerin inşa edilmesidir. (Tablo 3-10)

Merdiven bölüntüsü ve çekme katın kapatılması: Fener'de çok sık rastlanılan bir durum, tek aile için tasarlanmış evlerin, birden çok aileye kiralanmasıdır. Merdivenlere yapılan bölmelerle her katta bir ailenin oturması sağlanmaktadır. Bu bölmelerin hava kesmek amacıyla ilk sahipleri tarafından

Tablo 3-11. Merdiven bölmesi ile mekan bozulması

MERDİVEN BÖLÜNTÜSÜ	SAYISAL	YÜZDE
MERDİVEN BÖLMESİ VAR	30	50.0%
MERDİVEN BÖLMESİ YOK	30	50.0%
TOPLAM	60	100.0%

yapılmış olanları, son yıllardakilere göre, gerek düzen gerekse malzeme olarak daha özgündür. Kötü malzeme ve düzen ile mekan bütünlüğünü bozan bu uygulama %50 oranında görülmektedir.(Tablo 3-11)

Mekan kazanmak amacıyla gerçekleştirilen bir başka bölme, çekme katların kapatılmasıdır. Cephe özgünlüğünü bozan bu uygulama aynı zamanda yapıya ek yükler getirmektedir.

Tablo 3-12 İç kapıların bozulma durumları

Z.K. KAPI	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	16	26.7%
ORTA	28	46.7%
KÖTÜ	7	11.7%
DEĞİŞMİŞ	7	11.7%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

1.K. KAPI	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	25	41.7%
ORTA	22	36.7%
KÖTÜ	7	11.7%
DEĞİŞMİŞ	4	6.7%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

2.K. KAPI	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	24	40.0%
ORTA	23	38.3%
KÖTÜ	7	11.7%
DEĞİŞMİŞ	3	5.0%
YOK	3	5.0%
TOPLAM	60	100.0%

İç kapılar: Kullanılan evlerde iç kapılar en az değişime uğramış, tüm olumsuz koşullara karşın en iyi durumda olan yapı elemanlarıdır. Fener'deki evlerin iç kapıları %12 oranında kötü durumdadır. Merdivenlerde görüldüğü gibi iç kapılarda da özellikle zemin katlarda kullanıma bağlı bozulmalar görülmüştür. Yeterli bakımı yapılamayan, kapılar oluşan deformasyonlardan dolayı yeterli bir şekilde işlevlerini yerine getirememektedir.

(Tablo 3-12)

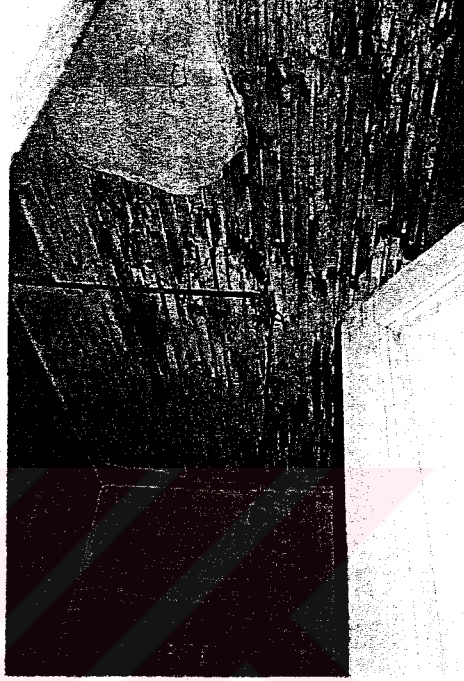
Tavanlar: Yapı elemanları içinde tavanlar genellikle iyi korunmuş durumdadırlar. Özellikle esas mekanın olduğu birinci katlardaki tavanlar %47 oranında korunmuştur. Çatıları iyi durumda olmayan evlerin tavanlarında nem etkisi ile büyük bozulmalar görülmektedir. Kullanıcılar çatı bakımını gerçekleştiremiyor iseler, tüm tavanı değişik yöntem ve malzeme kapatarak geçici çözümlere gitmişlerdir. Çatı bakımı yapılarak su sorununu ortadan kaldırabilen az sayıdaki kullanıcıların ise, ahşap tavan yerine bağdadi tavan veya daha basit ahşap tavan yaparak tavanı değiştirdikleri gözlenmiştir. (Tablo 3-13)

Tablo 3-13 Tavanlarda bozulma durumları

Z.K. TAVAN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	21	35.0%
ORTA	30	50.0%
KÖTÜ	5	8.3%
DEĞİŞMİŞ	2	3.3%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

1.K. TAVAN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	28	46.7%
ORTA	20	33.3%
KÖTÜ	8	13.3%
DEĞİŞMİŞ	2	3.3%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

2.K. TAVAN	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	22	36.7%
ORTA	24	40.0%
KÖTÜ	10	16.7%
DEĞİŞMİŞ	1	1.7%
YOK	3	5.0%
TOPLAM	60	100.0%

Fotoğraf 3-3. Tavan bozulması

Cephe kaplaması: Çalışma alanı içinde bulunan binaların cephe durumları, bozulmanın %40 ile en yüksek olduğu orandır. Sıvaları dökülmüş olan bu binalar onarılırken bu kez de cephe özgün niteliğini kaybetmektedir. Günün koşullarına göre geçerli malzeme ile cephe kaplaması değiştirilmektedir. Bu işlem sırasında cephede bulunan pek çok detay, süsleme elamanları, silmeler kaybolmaktadır. (Tablo 3-14)

Tablo 3-14. Cephe kaplaması bozulma durumu

CEPHE KAPLAMASI	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	13	21.7%
ORTA	9	15.0%
KÖTÜ	24	40.0%
DEĞİŞMİŞ	14	23.3%
TOPLAM	60	100.0%

Dış Kapılar: Evlerde pencerelerle birlikte en çok değişen yapı elemanlarından birisi dış kapılardır. İnceleme alanı içindeki dış kapılar %19 oranında değişmiştir. Metal kapılar korozyona uğradıkları için, ahşap kapılar ise çürüme olduğu için değiştirilmektedir. İlginç olan durum, değiştirilen sanat değeri olan özgün kapıların yerine sıradan metal kapıların takılmasıdır. (Tablo 3-15)

Tablo 3-15. Dış kapı bozulma durumu

DIŞ KAPI	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	6	10.0%
ORTA	23	38.3%
KÖTÜ	12	20.0%
DEĞİŞMİŞ	19	31.7%
TOPLAM	60	100.0%

Pencereler: Pencerelerde görülen bozulma, daha çok doğramanın değişmesi şeklindedir. Su ve nem ile doğrudan temasta bulunan doğramalarda çürümenin görüldüğü durumlarda, doğramanın tamamen değiştirilmesi yoluna gidilmektedir. Değiştirilme gerçekleşirken, özgün pencere tipi yerine, günün yaygın kullanma şekli ve malzemesi ile yapılan pencereler gelmektedir. (Tablo 3-16)

Pencerelerde görülen bir diğer bozulma şekli, doğrama değiştirilirken temizleme güçlüğü düşünülerek pencerenin küçültülmesi ya da tersi bir işlem olarak bunların birleştirilerek "asri pencere" şeklinde büyütülmesidir.

Tablo 3-16. Pencerelerde görülen bozulmalar

PENCERELER	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	6	10.0%
ORTA	19	31.7%
KÖTÜ	17	28.3%
DEĞİŞMİŞ	18	30.0%
TOPLAM	60	100.0%

Pencere Söveleri ve Denizlikler: Cephede en belirgin olarak görülen değişmelerden bir diğeri de pencere sövelerinin zamana bağlı olarak yıpranmasıdır. Ayrıca görülen bir başka bozulma da onarımlar sırasında sıva ile sövelerin üzerinin kapatılmasıdır. Sıva ile yapılmış olan orijinal söve ve üzerindeki insan figürlerinin bilinçli olarak kırılarak kaldırıldığı gözlenmektedir. Mal sahibi tarafından yapılan bilinçsiz onarımlardan biri olan cephenin sıvanması, cephedeki tüm süsleme elemanlarının kapatılmasına neden olmaktadır. (Tablo 3-17)

Tablo 3-17. Pencere sövesi bozulma durumu

PENCERE SÖV	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	8	13.3%
ORTA	12	20.0%
KÖTÜ	19	31.7%
DEĞİŞMİŞ	21	35.0%
TOPLAM	60	100.0%

Taş malzeme ile yapılmış olan denizlikler zaman içinde atmosfer etkileri ve insan eli ile tahribe uğrayabilmektedir. Kırılan denizlikler üzerine mermer konularak onarılmaktadır. Üzeri çinko ile

kaplanmış olanların onarım sırasında çinkoları sökülürken sıva veya mermer ile onarım işlemi tamamlanmaktadır.

Kat Silmesi ve çatı silmeleri: Değişik profillerde olan ve çoğunlukla taş malzeme veya harç ile yapılmış olan silmeler konumları nedeniyle en çok bozulmaya uğrayan yapı süslemesidir. Genellikle Malta taşından üretilmiş olan silmeler, atmosferik etkilerden yıpranmaktadır. (Fotoğraf 3-5, 3-6) Bu tür taş malzeme ısı farklarından, kar yağmur gibi suya bağlı nedenlerden çok etkilenmektedir. Hava kirliliği de son yıllarda tahrip nedenleri arasında bulunmaktadır. (Tablo 3-18, Fotoğraf 3-5, 3-6)

Tablo 3-18. Kat Silmesi ve çatı silmeleri bozulma durumları

KAT SİLMELERİ	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	9	15.0%
ORTA	15	25.0%
KÖTÜ	28	46.7%
DEĞİŞMİŞ	8	13.3%
TOPLAM	60	100.0%

ÇATI SİLMESİ	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	10	16.7%
ORTA	13	21.7%
KÖTÜ	27	45.0%
DEĞİŞMİŞ	10	16.7%
TOPLAM	60	100.0%

Üst örtü: Fener'deki evlerin üst örtü durumu %40 oranında kötü, %42 oranında orta, yalnızca %8.34 oranında iyi durumdadır. Değişen örtüler ise %6.67 oranındadır. Üst örtünün kötü olması, tavanların ve duvarların bozulmasına neden olmaktadır. Su ile doğrudan temasa geçen ahşap ve tuğla malzeme bozulmaktadır. Ev sahiplerinin kendi imkanları ile onarmış oldukları üst örtüye rağmen, zaman zaman bitişik düzenden ötürü, yine de yapılar zarar görebilmektedir. Bu durumlar, boş ve kullanılmayan evler ile bitişik durumda olan evlerde çok sık rastlanmaktadır. (Tablo 3-19, Fotoğraf 3-4)

Tablo 3-20. Üst örtü bozulma durumu

ÜST ÖRTÜ	SAYISAL	YÜZDE
İYİ	5	8.3%
ORTA	25	41.7%
KÖTÜ	24	40.0%
DEĞİŞMİŞ	4	6.7%
YOK	2	3.3%
TOPLAM	60	100.0%

Fotoğraf 3-4. Üst örtülerin görünümü

3.3.3. MALZEME BOZULMASI

Su ile yüzeysel temasta olan malzemenin, kılcal kanallarında kapiler basınç hareketine neden olan yüzeysel temastır. Hava sıcaklığının düşmesi ile oluşan donmada ise bünyedeki su genişerek, malzemenin iç yapısında gerilmeler oluşur. Yapı elemanının malzemeleri arasında oluşan buharın suya dönüşmesi sonucu

yoğuşma oluşur. Kargir binalarda zaman bağılı olarak ortaya çıkan nemlilik bu durumdan kaynaklanmaktadır. Ayrıca yoğuşma sonucu sıvalar da dökülmektedir³⁴.

Tuğlanın bozulması: Tuğla duvarlar, tuğlanın bünyesinde bulunan sülfatlardan, ayrıca yapısal ya da ısı etkisiyle doğan hareketlerden dolayı çatlar veya ufalanır. Özellikle bu çatlaklardan tuğla bünyesine büyük ölçüde yağmur suyu girer. Bu su buharlaşamaz ve burada kalır. Isı değişmesi ve diğer atmosfer etkileri ile bünyedeki su tuğlanın yapısını bozar³⁵.

Taşın bozulması: Hava kirliliği sonucu oluşan gazlar, yağmur, sis ve havanın nemi ile birleşerek sülfürik ve karbonik asitleri oluşturur. Bu asitler özellikle kalker esaslı malzemeler üzerinde eritici ve parçalayıcı bir etki gösterir³⁶.

Yapılarda oluşan çatlakların genel nedenleri, aşırı ve devamlı yükleme, ısısal genleşmeler, nem miktarının değişimi, ses, trafik ve makinelerden kaynaklanan şiddetli titreşimler, korozyon, sülfat etkisi ve çiçeklenme, donma, yangın, rötre gibi fiziko-kimyasal nedenler, oturma ve deprem gibi zemin hareketleri olarak sıralanabilir³⁷.

Hızlı ve büyük sıcaklık değişimleri yavaş ve küçük sıcaklık değişimlerinden daha çok zarar verir.

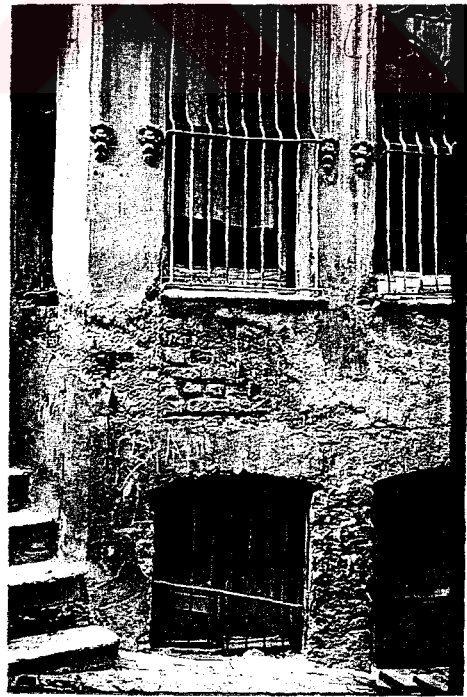
Fotoğraf 3-5. Cephe bozulmaları

³⁴ Murat Eriç, y.a.g.e., s.104-105.

³⁵ Fielden, Conservation of Historic Buildings, Butterworths Chatham, 1982. s.70.

³⁶ Murat Eriç, y.a.g.e., s.144.

³⁷ Murat Eriç, y.a.g.e., s.50.

Fotoğraf 3-6. Cephe bozulmaları

■

Fener Bölgesi sivil mimarisinde meydana gelen bozulmalar sosyo-ekonomik yapının değişiminden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde Lozan Antlaşması sonrasında gerçekleşen mübadele ile başlayan değişim sonraki yıllarda çeşitli politik olaylar sonucu devam etmiştir. Türkiye'de İstanbul kenti 1950'li yıllarda başlayan iç göç olgusundan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu göç bazı yeni yerleşmeler yaratmış, bazı tarihi bölgeler ise ucuz kiralari ile göç edenler için çekici olmuştur. Fener Bölgesi de bu bölgeler içinde yer almış ve almaya devam etmektedir.

Fener Bölgesi'ndeki sivil binalar özgün planlamada bir tek ailenin kullanımı için tasarlanmıştır. Bu gün bu evlerin büyük bir kısmında her katta ayrı bir kullanıcı bulunmaktadır. Kiracıların oluşturduğu bu kullanıcılar yaptıkları bilinçsiz düzenlemelerle yapıların fiziksel yıpranmalarına neden olmuştur. Kötü kullanımlar, taşıyıcı sistem ve malzemenin bünyesinden gelen nedenlerle fiziksel ve yapısal yıpranma artmıştır. Rumların göçü ardından çıkan mülkiyet sorunları ile de bazı evler boş kalarak aşırı bir biçimde yıpranmıştır.

IV. BÖLÜM

4. KORUMA VE ONARIM KAVRAMININ GELİŞMESİ

4.1. DÜNYADA KORUMA SÜRECİ

20.yüzyıla gelene dek Avrupa'da başta İtalya olmak üzere anıtların korunması yönünde, resmi ve özel çabalar harcanmıştır. İtalya'da Roma döneminden kalan anıt eserlerin korunması yönünde alınan kararlarda, dini başkanların (Papa) etkisi büyük olmuştur¹. İtalya'da din adamlarının önderliğinde oluşturulan kamu bilincine ek olarak Fransa'da da çevre bilincine getirilen tanımlama ve yasaların farklı bir yeri vardır. Fransa'da özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru çıkarılan ve ülkemizde o dönemde başlayan koruma çabalarında etkisi büyük olan yasalar, uygulama ve yaptırım açısından ayrı bir önem taşır.

İtalya ve Fransa'da resmi yollarla oluşturulan veya oluşturulmaya çalışılan koruma ortamına karşın İngiltere'de "özel kişiler ve kuruluşlar konuyla ilgili çalışmaların çoğunu ve yaklaşımdaki gelişim sorumluluğu yükünü üzerlerine alırlar"². Bu amaçla kişisel çabalarla dernekler kurularak eski eserler ile ilgili kamuoyu oluşturulur. Bunların içinde en etkilisi National Trust olmuştur.

Yüzyıllar boyu gerek resmi, gerek kişisel çabalarla Avrupa'da anıt ve çevre koruması amacıyla kamuoyu bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Çağdaş korumanın temellerinin atıldığı ve her ülkenin ulusal birikiminin tartışılarak ortak kararların alındığı uluslararası toplantılar düzenlenmiştir.

1904 yılında Madrid'de toplanan 6. Uluslararası Mimarlar Kongresi'nde Mimari anıtların korunması ve onarımı için kararlar alınmıştır. Bu kararlar sonucu, anıtlar geçmiş uygarlıklara ait "ölü anıtlar" ile ilk yapım amaçlarına uygun olarak hizmetlerine devam eden "yaşayan anıtlar" olarak gruplandırılmıştır. Ölü anıtlar yok olmaları engellenecek şekilde sağlamlaştırılarak korunacak, yaşayan anıtlar

¹ C. Erder, "Tarihi Çevre Bilinci", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, yay. no: 24, Ankara, 1975, s. 5-88.

² C. Erder, y.a.g.e., s. 197.

ise mimari bütünlüğü ve stili bozulmayacak şekilde onarılacaktır. Eğer binaya sonradan yapılmış ekler bütünlüğü bozmuyor ise bunlar da saygı gösterilerek korunmalıdır³.

1931 Atina konferansında koruma ile ilgili sonuçlar yedi başlık altında toplanmıştır. Genel ilke olarak, Restorasyonun elzem olduğu durumlarda bina üzerindeki değişik devirlere ait uslupların saygı görmesi önerilmektedir. Diğer altı başlık da aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Korumada pek çok sorunla karşılaşılır. Bunlardan başta gelen özel kişilere ait mülkiyetlerdir. Atina kongresinde bu sorunun kamu yararı ve yerel koşulların göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturulmasının yararlı olacağı belirtilmektedir.
- Her türlü anıt ve anıt grubunun çevresinin görünümünün korunması, bozulmasına neden olacak düzenlemelerden kaçınılması ve bunların önlenmesi önerilmektedir.
- Restorasyon malzemesinin seçiminde yeni malzeme ve teknikler kullanılırken mümkün olduğunca belli edilmeden kullanılması önerilmektedir.
- Ayrıca atmosfer etkisi ile yıpranan anıtlar, yardımcı olacak diğer bilim dalları (fizik, kimya ve doğa bilimleri) ile işbirliğine gidilerek ve yerel koşullar gözönüne alınarak onarılmalıdır.
- Harabelerin onarımında izlenecek yol Anastylosis'dir. Eksik yerlerin tamamlanması sırasında ise kullanılan yeni malzemenin açıkça belli olması ve hasara uğrayan bir yapıda onarıma geçilmeden önce ayrıntılı bir analizin yapılması gereğinden söz edilmektedir.
- Son olarak, yok olmak üzere olan anıtların korunmasının ancak halkın eğitimi, yeterli belgeleme ve uluslararası işbirliği ile gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir⁴.

İtalya'da, 1931 yılında restorasyon kurallarını içeren Carta del Restauro çıkarılmıştır. Bu kurallar, aynı yıl toplanan Atina konferansı sonuç bildirgesinde

³ C. Erder, y.a.g.e., s. 276

⁴ C. Erder, y.a.g.e., s. 277-282

yer alan kararlara paralellik göstermiştir⁵. Paralellik gösteren kararlar şöyle sıralanabilir:

- Anıtlar onarılırken mimari bir bütünlük içinde ele alınarak onarılmalıdır.
- Zaman içinde yapılmış ekler korunabilir, ancak pencere ve kolonat dolguları gibi basit değişikliklere müdahale edilebilir.
- Anıtlar çevreleri ile bir bütündür. Anıtın ayakta kalabilmesi için yapılacak tamamlamalar son derece sade ve az olmalıdır. Yapılacak tamamlayıcı ek ise ancak genel hatları ile tamamlayıcı olmalıdır.
- Atina Konferansı'nın son kararı olan belgeleme ve dökümantasyon Carta del Restauro'da da yer almaktadır.
- Ayrıca anıtlara yeni fonksiyonlar verilirken ve ekler yapılırken, bunlar anıtın özgün karakterini bozmayacak yeni fonksiyonlar ve asla şaşırtıcı olmayacak yeni ekler olmalıdır.
- Sağlamaştırmada ise eski yöntemlerin yeterli olmadığı durumlarda yeni tekniklerden yararlanılabileceği vurgulanmaktadır.

Carta Del Restauro anıt, yeni fonksiyonlar ve koruma konusunda karşılaşılan güçlüklerle yardımcı olmayı amaçlamıştır⁶.

Atina Konferansı'ndan iki yıl sonra 1933 yılında Atina'da toplanan Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nde mimari tek anıtların ve yerleşmelerdeki kümelerin korunmasından söz edilmeye başlanmıştır. Korunması gerekli bu değerler, kötü yaşam standartlarında iseler sağlaştırılmalı, şehir planlamalarında bir engel teşkil ediyor ise, bu yerleşmeleri, yıkmak yerine, plan kararları değiştirilerek korunmaları sağlanmalıdır.

Vurgulanan bir başka nokta da tarihi yerleşmelerin çevresindeki kötü yapılardan arındırılması ve yeşil kuşağın oluşturulması ile, bu çevrede yapılacak yeni yapıların asla eskilerin kopyasının olmaması gereğidir⁷.

⁵ Doğan Kuban, "Restorasyon Kriterleri ve Carta del Restauro", Vakıflar Dergisi, s: 5, 1962, s. 149.

⁶ D.Kuban, y.a.g.e., s. 151-152,.

II. Dünya Savaşı ile birlikte koruma çalışmaları ve çabaları kesintiye uğramış, fakat savaş sonrası büyük tahribatın olduğu şehirlerdeki restorasyon çalışmalarında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bazı ülkelerde modernist yaklaşımlar ön planda iken, bazı ülkelerde (Polonya/Varşova gibi) eski kentlerde yeniden yapım (reconstruction) ön plana geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası kültürel varlıkların korunması için uluslararası dayanışma amacıyla iki anlaşma imzalanmıştır. Bunlar, "Savaş Durumunda Kültür Değerlerinin Korunması Anlaşması" (1954) La Haye ve birçok kültür anlaşmalarının temeli olan "Avrupa Kültür Anlaşması" dır (19 Aralık 1954). Bu anlaşmadan üç yıl sonra 1957 yılında Paris'te toplanan Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde ilk olarak "Tarihsel Kent" kavramı ortaya çıkmıştır⁸.

1931 Atina Konferansı'nda savaş sonrası restorasyonda ortaya çıkan yeni yaklaşımlar sonrası anıtların korunması ve onarımı ile ilgili temel ilkeler belirlenmişti. 25-31 Mayıs 1964 tarihinde gerçekleşen Venedik Toplantısı'nda ise Atina Konferansı ilkeleri yeniden gözden geçirilmiştir. Bu tüzüğün oluşturulmasında Avrupa ülkeleri etkin olmuş, diğer kıta ülkelerinin de tüzüğü kabul etmesi ile ilkeler yaygınlık kazanmıştır⁹.

Venedik tüzüğünde, anıt yalnızca bir mimari eseri kapsamamakta, bir gelişimi, kültürü anlatan daha basit kentsel kırsal yerleşmeleri de kapsamaktadır. Atina Konferansı'nda olduğu gibi diğer bilim dalları ile de işbirliğinden yararlanılması gerektiği belirtilmektedir. Burada koruma (conservation) ve onarım (restoration) kavramları farklı başlıklar altında tanımlanmıştır. Koruma başlığı altında, anıtın korunmasında izlenecek temel tutum ve davranışlar, anıtın ve anıtlar grubunun temel özelliğini bozmaksızın sürekliliğini sağlayacak şekilde açıklanmaktadır. Onarım başlığında ise, onarım tekniklerinden söz edilirken anıtın

Can Binan, Mimari Koruma Alanında 1964'den Günümüze Düşünsel Gelişimin Uluslararası Evrim Süreci Üzerine Bir Deneme,Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul, 1996, s. 10.

⁷ C. Erder, y.a.g.e., s. 286-287.

⁸ Can Binan, y.a.g.e., s. ,13-14

⁹ C. Erder, "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır.", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, c. 3, s. 2, Güz 1977, s. 169, s 167-188.

özgün malzemesine sadık kalarak, gereğinde gelişen tekniklerden yararlanarak onarım yapılabileceği, onarımın mümkün olduğunca yapıya zarar gelmeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir¹⁰.

1957 Paris Kongresi'nin başlattığı bir başka süreç de 1972 "Dünya Mirası Anlaşması" ile sonuçlanan büyük anıtların korunması ve kültür mirasının bütün insanlığa ait olduğu ilkesidir.

Öte yandan Venedik tüzüğü'nün yaygınlık kazanması sonucunda, tüzükteki ilkelerin irdelenmesi amacıyla pek çok toplantı düzenlenmiştir. Bunlar içinde en önemlisi 1973 yılında alınan bir kararla gerçekleştirilen "1975 Mimari Miras Yılı" kutlamaları ve Amsterdam Toplantısıdır. Bu toplantının sonunda yayınlanan Amsterdam Kongresi sonuç bildirgesi, Venedik Tüzüğü'nün yerine geçmek üzere hazırlanmış bir çalışmadır. "1975 Avrupa Mimari Miras Yılı" nedeniyle hazırlanan bu çalışma Avrupa Konseyi ülkelerine dönük bir Avrupa Tüzüğüdür.¹¹ Amsterdam Tüzüğü olarak isimlendirilen bu tüzük Avrupa Mimarisini Avrupa milletinin ortak mirası olarak tanımlamaktadır.

Burada Venedik Tüzüğü'nden farklı olarak tek yapı yerine tarihi çevre ele alınmaktaydı. Üzerinde durulan önemli konuların başında, bakımsızlık, harap düşmek ve bilinçli yıkımlar sonucu tarihi çevreyi tehdit eden nedenlerin ortadan kaldırılması amacıyla çalışmaların yapılması gelmektedir. Ayrıca bu tüzükte değer yitiren eski mahallelerin rehabilitasyonu ve sosyal çevresi değiştirilmeksizin korunmasının gerçekleştirilmesi gereğinden söz edilmektedir. Bu amaçla tüm ülkelerin gerekli yasal ve idari önlemleri almaları ve bu bölgelerin rehabilitasyonu için gerekli mali kaynakların sağlanarak; mal sahiplerine sunulması ve vergi indirimleri öngörülmektedir¹². Böylece Amsterdam Tüzüğü ile koruma da ilk kez

¹⁰ C. Erder, Tarihi Çevre Bilinci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Yay. No:24 Ankara, 1975 ek G-s. 290-293.

¹¹ C. Erder, "Venedik Tüzüğü Tarihi....." s. 167

¹² Alp Sunalp, (çev) "1975 Amsterdam Tüzüğü", TAC, s. 5, 1987 s. 68.

ekonomik koşulların ve toplumsal yapının bütünlüğü gündeme getirilmiştir¹³. Eski tarihli toplantılarda koruma ile ilgili alınan ortak hareket, koruma vb. temel kararların benzerleri Amsterdam Kongresi'nin de temel düşünceleri içinde yer almaktadır.

Venedik Tüzüğü'nün çıkarıldığı 1964 yılından 1995 yılına kadar geçen süre içinde gerçekleştirilen toplantı ve çıkarılan tüzüklere bakıldığında, artık tek anıt kavramının genişleyerek, kentsel çevreyi, yöresel yerleşmeleri ve tarihi bahçeleri de kapsadığı görülmektedir¹⁴.

Ayrıca bugün için dünyada tartışılan bir başka konu da restorasyonda özgünlüktür. Özgünlük kavramının kapsamı içinde başta restorasyonda kullanılan malzeme ve uygulama tekniği gelmektedir. Her ülkenin koruma uygulamaları konusunda gelenekselleşmiş tutumlarından ötürü bunun sınırlarını koymak güçtür¹⁵.

Restorasyonda uygulanacak yöntemleri ise Walter Frodl şu şekilde tanımlamıştır: Konsolidasyon (tahkim ve takviye) Liberasyon (kurtarma, ayıklama) Reintegrasyon (eksik yerlerin tamamlanması), Rekonstrüksiyon (özgün haliyle yeniden inşa edilmesi), Renovasyon (yenileme) ¹⁶

4.2. TÜRKİYE'DE KORUMA SÜRECİ

4.2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ

Osmanlılar'da koruma olgusu karmaşık bir yapıdadır. Bilinçsizlik başta olmak üzere, bilgisizlik, bağnazlık ve ekonomik yetersizlik gibi nedenlerle pek çok eser kaybolmuş veya tahrib olmuştur. Buna karşın vakıf sistemi ile sağlanan çeşitli gelirler, anıtsal eserlerin onarılarak yaşamalarını sağlamıştır.

¹³ Can Binan, y.a.g.e., s. 74.

¹⁴ C. Binan, y.a.g.e., s. 76-77.

¹⁵ C. Binan, y.a.g.e., s. 88-89.

¹⁶ W.Frodl, "Anıtlar, Bakım ve Onarımları", çev.B.Özer, Akademi, Mart, 1966, S: 5, s. 13.

Osmanlı'daki eski eser tahribinde en çok rastlanılan durum, yeni bir eser oluştururken inşaat malzemesi olarak eski eserlerdeki malzemenin kullanılmasıdır. İstanbul'daki bir çok eserlerin inşasında eski kültürlere ait yapıların taşları kullanıldığı gibi, bir caminin taşı sökülerek başka bir cami inşa edilmiştir. İlginç olan sökülen taşların yerinin onarımı için ödenek ayrılmasıdır¹⁷.

Eski eser korumacılığına ilişkin ilk düzenleme, taşınır eserlerle ilgili olan ve sarayın silah deposu olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nde bulunan eserlerin düzenlenerek 1846'da Cebehane adıyla ziyarete açılmasıdır¹⁸. Eser sayısının fazla olmasından ötürü bu eserler daha sonra 1874'te padişahın emri ile Çinili Köşk'e taşınmıştır¹⁹.

19 yüzyıl boyunca Osmanlı aydını içindeki sayıları az olsa da belli bir kesim, Devletin üzerinde bulunduğu toprakların kültür zenginliğinin değerini bilmekte ve koruma yönünde çabalar göstermekteydi. Bu ilgi özellikle Tanzimat döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemde başlayan örgütlenme parasızlık ve imkansızlıktan dolayı gelişmemiştir. Tüm vilayetlere 1840'larda iradeler gönderilerek eski eser tesbiti yaptırılmıştır. Bu tesbitler sonucu değerlilerinin İstanbul'a gönderilmesi geri kalanların da, kurulacak müzelerde saklanması emrolunmuştur Böyle bir ortamda Asar-ı Atika nizamnameleri çıkarılmıştır²⁰.

¹⁷ Emre Madran, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler" TTK Belleten, c. 49, S. 195, Aralık 1985, s. 506.

¹⁸ İ.Günay Paksoy, "Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler", Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Sempozyum/Atölye I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 202.

Emre Madran, "Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I", ÖDTÜ-MFD, 16/1-2, s. 61.

¹⁹ İ.Günay Paksoy, y.a.g.e., s. 202.

Nur Akın, "Osman Hamdi Bey ve Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine" Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Sempozyum/Atölye I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 234-235.

²⁰ İliber Ortaylı, "Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek", İ. Osman Hamdi Bey Kongresi, Bildiriler, MSÜ Yay.1992, s. 129-130.

Yabancılarla verilen kazı izinlerinde, çıkarılan eserlerin “tek örnek olanlarının Saltanat-ı Seniyye Müzesi için zabdolanmasını, iki ve daha fazla olanlarının birinin Saltanat-ı Seniyye Müzesi’ne, diğerinin hâfire verilmesi...” şart koşulmuştur. Yabancıların götürmesine izin verilen, bugün ülkemize geri getirmeye çalıştığımız bazı eserler ise ya politik nedenlerden ötürü vefa borcu, ya da hediye olarak verilmiştir²¹.

Osmanlı’da daha 16.yüzyılda bugün taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelendirdiğimiz eserlere yönelik “eserlerin yerinde korunmasını öngören” yasaklayıcı kayıtlara rastlanır²².

XIX. yüzyıl içinde batıda Eski Yunan ve Roma eserlerine artan ilgi ile Anadolu’da da kazılar başlamıştır. Kazı iznini alan yabancı arkeologlar belli bir payı Osmanlılara bıraktıktan sonra buluntuların büyük bir kısmını ülkelerine göndermişlerdir. Özellikle İzmir-Aydın Demiryolu İmtiyazı’ndan sonra demiryolu güzergahında bulunan Efes’in de içinde bulunduğu antik şehirler, alınan kazı izni ile adeta alt-üst edilmişlerdir. Bu kazılarda çıkan eserlerin büyük kısmı yurtdışına çıkarılırken, ortaya çıkan gelişmeler ilk nizamnamenin çıkarılmasına neden olmuştur.

Arkeolojik kazıları kapsayan ve eserlerin yurt dışına çıkarılmasını engelleyen 1869 tarihli “Asar-ı Atika Nizamnamesi” bu şekilde çıkarılmıştır. Bu yasanın yetersiz kalması üzerine 1874’te ikinci Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılır. Bu nizamnamede ilk defa eski eser tanımı ve Cumhuriyet döneminde de devam edecek olan, eski eserlerin devlet malı olduğu hükmü konulmuştur²³.

Kazı yapan ile arazi sahibi ve devlet arasında, çıkan eserlerin bölüştürülme maddesi nizamnameyi zayıflatan bir nokta olmuştur. Eski eserlerin serbestçe ülke dışına çıkarıldığı bu dönemde, 1881’de Müze Müdürü olan Osman Hamdi Bey’in

²¹ İlber Ortaylı, y.a.g.e., s. 129.

²² İ. Günay Paksoy, y.a.g.e., s. 203.

²³ İ. Günay Paksoy, y.a.g.e., s. 207.

Emre Madran, y.a.g.e., s. 61.

kişisel çabaları ile 1884'te Asar-ı Atika Nizamnamesi üçüncü kez çıkarılır. Nizamname'de en önemli madde eserlerin yurt dışına çıkarılmasını engelleyen maddedir. Bu madde arazi sahiplerine pay vererek ülke dışına eser çıkarmayı sağlayan hükmü iptal etmiştir²⁴.

Osmanlı Döneminin son Asar-ı Atika Nizamnamesi, ilk üçünde elde edilen tecrübeler ışığında genişletilen, 1906 tarihli nizamnamedir. Bu nizamname de öncekiler gibi yalnızca arkeolojik alanları ve eserleri kapsayacak şekilde düzenlenmiştir²⁵.

Nizamnamelerin tümünde olduğu gibi burada da eski eser tanımında arkeolojik nitelikli alanlar ve eserlere yer verilmektedir. Osmanlı anlayışı kendi kullandığı sivil binaları bu kapsama dahil etmemektedir. Eski eserlerden yalnızca cami, han, hamam ve kümbetler koruma kapsamına alınarak, tahrip edenlere cezai hükümler getirilmektedir²⁶.

1912 yılında çıkarılan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'nde öncekilerde olduğu gibi eski eser tanımı ve eski eserin tahrib edilemeyeceğine dair hükümler yer almaktadır. Bu nizamnamenin diğerlerinden farkı korumaya yönelik olan bölümleridir. Buna göre hükümet herhangi bir eseri yıkmak isterse, "Maarif Müdürü'nün başkanlığında, idare ve Askeriye'den birer memur, Nafia (Bayındırlık) ve Belediye mühendisleri ile yerel Müze Memuru'ndan oluşan bir kurul" un incelemesi sonucu hazırlayacağı rapora göre, Müzeler Umum Müdürlüğü karar verir. Müzeler Umum Müdürlüğü Maarif Nezareti'ne bağlı çalışmaktadır. Bir başka konu da binanın durumu ile ilgilidir. Eğer bina uzun yazışmaları bekleyecek bir durumda değil ve çevre için tehlikeli ise, yerel mühendis ve ilgililer denetiminde yıktırılabilir. Yıkımda değerli süslemeler alınarak İstanbul Müzesine gönderilir.

²⁴ Nur Akın, y.a.g.e., 234.

²⁵ Feridun Akozan, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, DGSA. Y. Mim.Böl. Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını, İstanbul, 1977, s. 20-21.

²⁶ F. Akozan, y.a.g.e., s. 20.

Tüm bunlar şunu göstermektedir ki, burada yerinde onararak tehlikeyi ortadan kaldırmak yerine yıkım tercih edilmektedir²⁷.

4.2.2. CUMHURİYET SONRASI

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile ilk Bakanlar Kurulu'nun oluşumuna kadar geçen sürede eski eserlerle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmaz. Bu durum ülkenin savaş içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. 1920 yılında okunan hükümet programında Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan "Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü" daha sonra "Hars Müdürlüğü" adını almıştır. Müzecilik ve kazı alanında faaliyet gösteren bu müdürlük, daha sonra ülkede eski eser envanterinin çıkarılması yönünde bir genelge de yayınlamıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki yasal düzenlemelerde, Osmanlı Hanedanı Sarayları TBMM'ne, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler ve arsaları Maarif Vekaleti'ne, mektepler ve arsaları özel idarelere devrolunmuştur. Evkaf Umum Müdürlüğü'ne bağlı olan camiler önce Diyanet İşleri Başkanlığı'na daha sonra tekrar Evkaf'a bağlanmıştır²⁸.

1917 yılında oluşturulan "Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi" tüzüğünü hükümet, 1924 yılında "İstanbul'da Mütешekkil Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname" olarak değiştirerek yeniden onaylar. Encümen komisyon kadrosunda, "bir reis ile dört aza ve bir katib-i umumi ve Asar-ı Atika Müzeleri Mimarı" vardır (madde 4). Müze Müdürünün başkan olduğu komisyon Fransa'daki "Tarihi Anıtlar Komisyonu"na benzer şekilde 7 üyeden oluşturulmuştur²⁹. Üyeler "tarihe, Asar-ı Atika'ya, memleketin coğrafyasına, sanayi-i nefiseye, mimariye ve asar ve mebani-i kadimeye vakıf olacaktır". Kurulun bu yapısı 5805 sayılı kanunla 2.7.1951 tarihinde kurulan Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nunda da görülmektedir.

²⁷ Emre Madran, y.a.g.e., s. 62-63.

²⁸ Emre Madran, y.a.g.e., s. 65-66.
Feridun Akozan, y.a.g.e.s. 34-35.

²⁹ Feridun Akozan, y.a.g.e. s. 21 ve 32.

Osmanlı döneminde eski eserlerle ilgili hizmetleri gören "Müze-i Hümayunlar Müdüriyet-i Umumiyesi", Maarif Nezareti'ne bağlı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde de isim değiştirerek oluşturulan Asar-ı Atika Encümeni'nde ve Gayrı Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nda da devam edecektir³⁰.

Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok anıtsal eski eserlerin korunmasına yönelik koruma çabaları görülür. Artık eski eser kavramına yalnızca antik eserler değil, Selçuklu ve Osmanlı eserleri de dahildir³¹.

1933 yılında çalışmalarını başlatan Anıtlar Koruma Komisyonu, Eski Eserleri Koruma Encümeni'ne benzerlik göstermektedir. Komisyonun anıtları korumak amacıyla benimsediği görüş "tahkim etmek, muhafaza etmek, anıtların hüviyetini bozmadan onlara yaşama imkanı vermek, bu hususta, bugünkü tekniğin kudret ve terakkisiyle eski ve aslına uygun malzemeyi birleştirmek" şeklinde açıklanmaktadır³².

Bu yıllarda halkın bilinçlendirilmesinin önemi görülmüş, bu amaçla özellikle halkevlerinde konferanslar düzenlenmiştir. Ayrıca yerel yayınlarda da eski eserlerle ilgili yazılara yer verilmiştir³³.

İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni, İstanbul'da bulunan eski eserlerin koruması ve tescili ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Encümen bugünkü anlamda koruma kurullarının işlevini üstlenmiştir³⁴.

Yine aynı yıllarda Yapı ve Yollar kanunu ile belediyelere imar planı yapma yetkisi verilmiştir. Ancak imar planı yapılırken taşınmaz kültür varlıklarının korunması esas alınacaktır. 10.6.1933 tarih ve 2290 sayılı bu kanunda

³⁰ Feridun Akozan, y.a.g.e., s. 64.

³¹ Emre Madran, y.a.g.e., s. 74.

³² Emre Madran, y.a.g.e., s. 71.

³³ Emre Madran, y.a.g.e., s. 75.

³⁴ Emre Madran, y.a.g.e., s. 80.

“Muhafazası istenen abide ve mabetlerin her tarafı en az 10 metre genişliğinde açık bulundurulacaktır.” hükmü bulunmaktadır³⁵. Aynı yasada yer alan bir başka maddeye göre de “yıkılacak halde olan ya da yenilenmesine olanak olmayan yapılar, mal sahibi ya da Belediye tarafından 15 gün içinde yıktırılacaklardır”. Bu maddeye dayanarak onarılabilecek halde olan pek çok yapı yıktırılmıştır³⁶. 1950 yılına kadar yaşanan süreç izlendiğinde, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan geçiş döneminden sonra, daha çok anıtsal eserlerin korunmasına yönelik yasal düzenlemelere gidildiği görülmüştür³⁷.

1940’lı yıllarda kurulan II. İstanbul Eski Eserler Encümeni’nin, kuruluşunun bir yasaya dayanmaması nedeniyle ortaya çıkan güçlükler zaman içinde yasal bir kuruluşun doğmasına neden olmuştur. Bu süreç, 1951 yılında 5805 sayılı yasa ile kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nu doğurmuştur. Bu kurulun bünyesinde arkeolog, sanat tarihçisi, tarihçi, mimar ve Müzeler Genel Müdürü ile Vakıflar Genel Müdürü yer almıştır. Bu kurulun bünyesinde henüz şehirciler yoktur³⁸. 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun (GEEAYK) oluşturulmasına dair yasanın çıktığı döneme kadar sadece eski eser tesbiti yapılıyordu. Bu tarihten sonra tesbit ve tescil işlemleri artmıştır. Ancak bu dönemde tek yapı ölçeğinde koruma kararı alınabilmiş, bölgesel nitelikte yani sit koruma yapılamamıştır³⁹. Ülkemize sit kavramı ancak, 1972 yılında 6785 sayılı imar yasası değişiklikleri sırasında, imar kanununun ek6. maddesi ile yasal olarak getirilmiştir.

1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Yasası koruma kavramına bir bütün olarak yaklaşıyordu. Taşınır ve taşınmaz eserlerin neler olduğunu tek tek belirleyen yasa ayrıca anıt, külliye, sit, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit,

³⁵ Feridun Akozan, y.a.g.e., s. 48.

³⁶ Emre Madran, “Cumhuriyet’in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-II”, ODTÜ, MFD, 1997, cilt17. S. 1-2, s. 81,.

³⁷ Emre Madran, y.a.g.e., s. 85.

³⁸ B.Çeçener, “Taşınmaz Eki Eser Koruma olayı, Kararları, Organları, Koruma Politikası ve Ülkemiz”, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, ODTÜ, ŞMPB Ank.1982 s. 262-263,.

³⁹ Orhan Alsaç, “Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine”, Mimarlık, 84/3-a, s. 9.

tanımlarına da yer vermiştir⁴⁰. Böylece imar kanunu değişimi sırasında eklenen 6. madde hükümleri 1710 sayılı yasada da yer almış oluyordu.

1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun en önemli özelliği, XIX. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olan eski eserlerin korunmasını öngörmesi idi. Ancak XX. yüzyılda yapılmış olanlardan yalnızca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gerekli gördükleri korunacaktı.

Sit alanı dışında kalanlar yasanın bir gereği olarak korunamamıştır. Yasada "devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir." hükmü vardır⁴¹. Bu hükmün ardından önceki yasaya göre ilan edilen sit alanlarında daraltma ve tescilli eserlerde tescilden düşme işlemleri yapılmıştır.

Bu yasa ile Yüksek Kurul yani "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulu yani "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu" oluşturulmuştur⁴². Bölge kurulları, yasalar ve Yüksek Kurul'un alacağı ilke kararları doğrultusunda karar verecektir⁴³.

Yapılar zorunlu onarım ve değişimler için GEEAYK'nun ilk olarak 1970 yılında 5505 sayılı kararı ile 3 gruba, 1978 yılında 10200 sayılı kararla 3 esas, 12 alt gruba ayrılmıştır. Uygulamalarda görülen sakıncalardan dolayı 1988 yılında 14 sayılı karar ile grup sayısı 4'e düşürülmüştür⁴⁴.

Türkiye'de müdahale biçimlerine gruplandırılan eski eserler, koruma süreci sonunda özellikle II. grup uygulamalarda özgün niteliklerini kaybederek onarılmışlardır. Özel durumlar dışında yıkılmaması gerekli eski eserler, II. grup

⁴⁰ Feridun Akozan, y.a.g.e., s. 50.

⁴¹ Resmi Gazete, 23.7.1983 sayı, 18113, s. 4.

⁴² Resmi Gazete, 23.7.1983 sayı, 18113, s. 2.

⁴³ Orhan Alsaç, y.a.g.e.s. 9-11.

⁴⁴ Oğuz Ceylan, "Venedik Tüzüğü ve Ülkemizdeki Koruma Uygulamaları", 3.Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kollokyumu'na sunulan bildiri, MSÜ, MF, ŞBPB, İstanbul, 1995, s. 1.

uygulamalarda yıkılarak, yeniden inşa edilirken, planların değişmesi ve süslemelerin yok olması ile karşılaşmıştır. Ayrıca mimari oranlarda ve kullanılan malzemelerin boyutlarında önemli miktarda bozukluklar gözlenmiştir. Bu dönemde korunması gerekli yapıların yıkılarak yeniden inşa edilebilirliği kanısı toplumda ve mesleki çevrelerde yer edinmiştir⁴⁵.

Görülen olumsuz sonuçlardan ötürü 28.2.1995 tarihinde Yüksek Kurul 378 sayılı ilke kararını almıştır. Kararda, yapılacak müdahalenin niteliğinin önemi vurgulanmaktadır. Her yapının kendine özgü bir sorunu olduğu ve bu nedenle "tüm yapıları kapsayacak ve müdahale biçimini belirleyecek genel sınıflandırmaların uygulamada yanlış sonuçlar"a yol açtığı belirtilmiştir. Bu nedenle yapılar, "tarihi, anı ve estetik nitelikleri ile korunması zorunlu yapılar" I. grup, "kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan, giderek yok olan geleneksel ve yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar" II. grup olarak tanımlanmıştır.

Korunacak her yapının kendine özgü koşullarına göre müdahaleler, bakım ve onarım başlıkları altında iki grupta toplanmıştır. Temel ilkenin, yapının yıkılmadan biçimsel ve yapısal özellikleri ve çevre içindeki özgün konumu korunarak onarım olduğu da ayrıca belirtilmiştir.

4.3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KORUMA VE REHABİLİTASYON ÖRNEKLERİ

Avrupa ve Kuzey Amerika kıtalarında tarihsel çevre korumaları incelendiğinde özellikle yüzyılımızda tek yapıda başlayan koruma anlayışının zaman içinde çevre ölçeğinde koruma anlayışına geçtiği görülür. Tarihi bölgelerde gerçekleştirilen koruma çalışmalarının temel nedeni, zaman içinde bu bölgelerde oluşan ve köhneleşme-çökme olarak adlandırılan durumların ortaya çıkmasıdır. Sosyal çöküntü beraberinde fiziksel çöküntüyü getirdiğinden tarihi bölgeler bozulmaktadır. Bu durumdaki bölgelerin kurtarılması için dünyada ve Türkiye'de sağlıklılaştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

⁴⁵ Oğuz Ceylan, y.a.g.e., s. 3-4.

Tarihi bölgelerin çöküntüye uğrama nedenleri arasında ekonomik seviyesi değişen konut sahibinin, beğenisinin de değişmesidir. Teknolojik gelişmeler ve konfor koşulları daha iyi olan yerler tercih edilerek terk edilen bu bölgelere gelir seviyesi düşük kimseler yerleşmektedir. Beğeni değişimi sonucu insanların bölgeyi terletmesine eklenen bir başka neden de, yeni planlamalar sonucu alınan kararlar ile bölgenin karakterinin değişmesidir.

Tarihi bölgelerdeki düşük kiralar buraları daha çekici bir duruma getirmekte, buralar şehre yeni gelenler için bir geçiş bölgesi niteliğini taşımaktadır. Ekonomik gücü yetersiz olan bu grup yaşadığı binaları onaramadığı için fiziksel çöküş daha da hızlanmaktadır.

Bu tür bölgelerin sağlıklılaştırılmasında (rehabilitasyonunda) günümüze gelene kadar farklı yaklaşımlarda bulunulmuştur. Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstrileşme etkisi ile tarihi bölgelerde oluşan köhneleşmeyi önlemenin yolu, dokunun ortadan kaldırılması olarak görülmüştür. I. Dünya Savaşı öncesi bir yandan tarihi kenti yıkarak modern bir kent kurma eğilimleri gelişirken, diğer yandan da tarihi merkezi bütün olarak koruma fikirleri ortaya çıkmıştır. Bu ikinci anlayış çeşitli batı ülkelerinde geniş bir kabul görmüş ve bunun sonucunda tarihi sit kavramı gelişmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası hem savaşın getirdiği yıkım, hem de yeni yapım programları bir çok Avrupa ülkesinde tarihi kentlerin büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuştur⁴⁶. Tarihi bir bölgenin sosyal yapısı ile bir bütün olarak görülmesi ancak 60'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerden sonra kullanıcıların katılımını destekleyen koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bir başka yöntem de köhneleşmiş bölgelerdeki sosyal dokunun değiştirilerek korumanın sadece fiziksel olarak gerçekleştirilmesi olmuştur.

Tarihi dokuya sahip bölgeler turistler için romantik ve çekici bir ortam olarak görünürken, içinde yaşayanlara son derece elverişsiz koşullar sunabilmektedir. Romantik görünen tarihi bölgeyi korurken günümüzde iki faktör

⁴⁶ Zeynep Aygen, "Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı Mıdır?" *Cogito, Kent Kültürü*, S. 8 yaz.1996, İstanbul, 1997 s. 47.

öncelikli bir şekilde göz önünde bulundurulur: Birincisi fiziksel dokunun, ikincisi barındırdığı sosyal dokunun korunmasıdır. Bu bölgeler daha önce de sözü edildiği gibi, düşük kira ve kötü yaşama koşulları sunmaktadır.

Projeler hazırlandığında yerel halk bu çalışmaları, kendilerini evlerinden uzaklaştıracak bahaneler olarak görür ve direnç gösterir⁴⁷. Kullanıcıların bu şekilde davranmaları fiziksel çevre ile sosyal çevrenin birlikte korunmadığı projelerin sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Bu projelerin sonunda iyileşen koşullardan ötürü kiralar yükselmekte, düşük gelirli kullanıcılar kiralari ödeyemediklerinden ayrılmak zorunda kalmaktadır.

Böylece çevre bir anlamda eski kullanıcılarından arındırılmış olmaktadır. Bunun önüne geçmek için zamanla, sağlıklaştırma projelerinin uygulaması sırasında halkın ekonomik yönden desteklenmesi ile yerinde kalmasını sağlayacak çözümlere gidilmiştir⁴⁸. Kullanıcıları destekleyen ve katılımlarını amaçlayan bu projeler, her ülkenin ve projenin uygulandığı alanın koşullarına göre şekillenmiştir. Fakat projelerin ortak yanları yerel yönetimlerin veya derneklerin koruma çalışmalarına önyak olmaları ve değişik şekillerde sağlanan fonlarla kullanıcıların desteklenmesidir. Resmi kurum veya dernekler yerel halk ile görüşmeler yaparak koruma konusunda bilincin oluşmasını ve katılımı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Böylece kullanıcı isteklerinin de belirlenmesi ile projelerin başarı şansı arttırılmış olmaktadır.

Avrupa'da bu amaçla çeşitli toplantılar ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ekim 1986 tarihinde York'ta Avrupa Konseyince düzenlenen kolokyumda kültürel mirasın korunması amacıyla mevcut fonların daha verimli kullanılması tartışılmıştır. Bu fonların "bütünleyici metod ve teknikleri" şöyle özetlenebilir. Restorasyonu gerçekleştirecek bina için yapılacak işçilik ve tüm giderlerde vergi indirimi sağlanması, ayrıca resmi kurumların bütçelerinden koruma için belli bir payın ayrılması önerilmektedir. Resmi kurumların tarihi değeri olan bir binayı satın

⁴⁷ James Marston, Fitch, Historic Preservation: Curatorial Managament of the Built World, NY, 1982, s. 65.

⁴⁸ James M. Fitch, s. 66.

alarak restorasyonunu gerçekleştirmeleri pek çok Avrupa ülkesinde görülen bir uygulamadır. Kamu kuruluşları açısından yine Avrupa ülkelerinde görülen bir başka uygulama da inşaat için ayrılmış olan payların yıl sonuna kadar kullanılmaması durumunda koruma amaçlı fona aktarılmasıdır⁴⁹.

Avrupa'da 1980'li yıllardan başlayarak koruma için gerekli fonların sağlanmasında köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Örneğin Hollanda'da Kültür Bakanlığı'nın bünyesinde oluşturulan Ulusal Restorasyon Fonu'ndan restorasyon maliyetlerinin %80'i %5 faizle kredilendirilmektedir. Krediyeye uygulanan vergi indiriminin yanı sıra, restorasyon için kredi talebinde bulunmayan mal sahibine, gelecekte yapacağı restorasyon masrafları göz önünde bulundurularak tek defaya özgü olarak restorasyon maliyetinin %30'u ödenmektedir. Hollanda Ulusal Restorasyon Fonu'nun kaynağı devlet bütçesi ve ipotek gelirleridir. Yerel yönetimler ise kaynaklarını bağlı bulundukları ilgili bakanlıklardan, yapılan bütçe transferlerinden ve kültür bakanlığının belirlediği tutarlardan sağlamaktadır.

İngiltere'de bireysel restorasyon çabalarına destek vermek amacıyla Economic Aid Plan for Restoration Housin(g) hazırlanmıştır. Planda bireysel katılımı sağlamak amaçlanmıştır. Oluşturulan fondan mal sahipleri değişik şekillerde yararlandırılmaktadır. Temelde kullanıcılara çok düşük ve uzun vadeli krediler verilmektedir.

Fransa'da devlet 1962 Malraux Kanunu ile, kişilere ve yerel yönetimlerin öncülüğünde kurulan özel kurumlara maddi destek sağlayabilmektedir. Sağlanan uzun veya kısa vadeli kredilerle kendi evini onarmak isteyen mal sahibinin, masraflarının %80'ine varan kısmı karşılanabilmektedir. Kalan %20'lik bölümünü karşılamayı mal sahibi kabul etmediği durumda, yapı kamulaştırılmaktadır. Fransa'da koruma projeleri genellikle, mal sahiplerinin, banka ve ticaret odaları ile mahalli idarelerin temsilcilerinin kurduğu özel kooperatifler aracılığı ile gerçekleştirilir⁵⁰.

⁴⁹ F. Eke, Ü. Özcan, Tarihi "Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler", Mimarlık, 1988/1-5, s. 36.

⁵⁰ Necva Akçura, "Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması", Mimarlık, 73-8, s. 15.

Avrupa'da koruma amaçlı özel girişimlerin başarılı çalışmaları gerçekleşmiştir. İngiltere'de British National Trust, İsviçre'de Swiss History of Art Society ve Swiss National Heritage League, Fransa'da Demevre Historique ve diğer pek çoğu, özel teşebbüste bulunan mülk sahiplerine vergi indirimi ve düşük faizli kredi sağlanması konusunda destek vermektedirler. Böylece kişisel koruma çabalarına destek verilerek kamuoyu oluşturulmasına yardımcı olunmaktadır⁵¹.

Orta Avrupa ülkelerinden Macaristan'da anıtların korunmasından devlet sorumludur. Bu nedenle mülk sahiplerinin bu yapılar üzerindeki hakları kısıtlanabilmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Macaristan'da da onarım için genel bir yardım fonu vardır. Ülkede tarihi bölgelerin korunması, konut yapımı ile eşdeğerdir. Bu nedenle tarihsel çevrenin korunmasından Kültür Bakanlığı yerine İmar Bakanlığı sorumludur⁵².

Burada halkın korumaya katılımı ve istekleri, koruma çalışmalarında sonuç alınabilmesi açısından önemlidir. Yapılacak koruma çalışmalarını böylece halk daha kolay benimseyecektir⁵³.

Halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi ile katılımını sağlayarak gerçekleştirilen Bologna, Kreuzberg, Edinburg-Leith ile York ve Mostar koruma projeleri örnek olarak incelenmiştir.

Bologna: Bologna'da koruma planlamasına geçmeden önce uzun arşiv araştırmaları ve analizler yapılmıştır. Rölöveler çıkarılarak ekler belirlenmiş, bu yönde restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Restorasyon projelerinde yeni eklerin bulunmaması, özgün işleve aykırı bir düzenlemeye gidilmemesi amaçlanmıştır⁵⁴.

⁵¹ Feral Eke-Ümit Özcan, y.a.g.e., s. 36.

⁵² Melih Kamil, " Tarihsel Çevre Korunmasına Orta Avrupa'da Örnekler ", İTÜ (MTRE), S. 7, c. 2, Temmuz 1976, s. 14-15.

⁵³ Nur Akın, "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar", Mimarlık, 88/2 s. 40.

⁵⁴ Zeynep Nayır, "Bologna Tarihi Merkezi Koruma Çalışmaları", Çevre Derg., Sayı 3, 1979, s. 62.

Arşivlerden sağlanan belgeler, doğru restorasyon kararları verilmesini sağlamıştır.

Analizler, binaların yan yana gelişleri ile oluşturdukları mimari bütünlük, tipolojik ve strüktürel analizlerden oluşmuştur. Restorasyon sırasında özgün plan ve strüktürün değişmesi istenmemiştir. Örneğin, bozulan özgün strüktür yerine betonarme bir duvar konması sürekliliği bozacağından kabul edilmemiştir.

Fiziksel koruma için müdahale tekniği açısından binalar üç büyük gruba ve beş müdahale şekline ayrılmıştır⁵⁵. Restorasyon sırasında tüm Bologna'da verilecek işlevler konusunda kuramsal olarak geliştirilen çalışmalar sonucu dört büyük bina grubu ortaya çıkmıştır. Bu olgu tipolojik değerlendirmeler sonucu oluşturulmuş bir gruplandırmadır. kent topraklarını tarım arazisi değeri üzerinden Yerel yönetimlere tanınan kamulaştırma yetkisi, Bologna'da tarihi merkezdeki harap durumda olan konutların restorasyonu için kullanılmıştır. Böylece yeni yapıların inşaatı için verilen krediler, restorasyona kaydırılmıştır⁵⁶.

Yapılan araştırmalarda, tarihi merkezde oturanların yalnızca %20'lik bir bölümü ev sahibi, geri kalan kesimin kiracı olduğu bu evlerin %50'sinde sağlık donatısı, %60'ında ısıtma tesisatı yoktur. Bu veriler, zaman içinde bu bölgenin terk edilerek daha da harap olacağı sonucunu getirmiştir⁵⁷.

Tarihi merkezi korumak amacıyla 1973 yılında başlatılan ve 1980'e kadar sürecektir Tarihi Merkez Planı uygulanmıştır. Planın temel amacı yok olmak üzere olan fiziksel dokunun, sosyal yapısının değiştirilmeden korunmasıdır. Planın uygulanmasına, öncelikle ele alınması gereken bölgelerden başlanmıştır.

Belediye ilk olarak evini onarmak isteyenlerle bir anlaşma imzalama yoluna gitmiştir. Evini kendi gücüyle onaramayacak olanlara, belediye kendi adına bankadan aldığı kredi ile, %80 oranında maddi destek vermiştir. Belediyenin

⁵⁵ Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 66.

⁵⁶ Engin Yenel, "Bologna Örneği, Tarihsel Çevreyi Korumada Duygusal Yaklaşımların Sonu Mu?" İTÜ, MFŞED, S. 11, 1976, s. 83.

⁵⁷ Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 68.

hazırladığı restorasyon projesine göre ve mülk sahibinin projenin temel yaklaşımlarını değiştirmeyecek yöndeki istekleri göz önünde bulundurularak çalışmalar başlatılmıştır. Restorasyona %20'lik katkıyı sağlayamayacak durumda olanlara sağlanan yardımda ise oturmak kaydıyla mülkiyet mal sahibine kalmakta, eğer mal sahibi oturmaktan vazgeçerse, belediyeye kamulaştırma yetkisi verilmektedir.

Proje öncelikle çok harap ve boş durumda olan evlerden başlatılarak, bu evler konut-otel durumuna getirilmiştir. Böylece içinde yaşanan evlerin restorasyonu sırasında, semt sakinleri bölgelerinden uzaklaşmadan, evlerinin onarımının bitirilmesini beklemişlerdir. Bu evlerde dönüşümlü olarak semt sakinleri oturmuştur. Onarım sonrası kira miktarları, kiracının gücüne ve belediyenin hazırladığı tarife göre, belirlenmiştir⁵⁸. Kiracının oturduğu evin el değiştirmesi durumunda bile, yeni ev sahibi ile eski anlaşma geçerli olacaktır.

Evler tiplerine göre uygun şekilde, servis birimleri eklenerek yatayda ve düşeyde çeşitli ihtiyaçlara cevap verecek şekilde bölünmüşlerdir⁵⁹. Bu işlem sırasında tüm binanın restorasyonunun hangi aşamalardan ve ne şekilde geçeceği ilkeler halinde saptanmıştır. Bu ilkelerin temel özelliği özgünlüğü bozmayacak düzenlemelerin ve malzemenin kullanılmasıdır.

Çevrenin sosyal-kültürel donatılara olan ihtiyacını sağlamak amacıyla terk edilmiş manastır, saray gibi komplekslere, yuva, kitaplık, okul gibi işlevler verilmiştir⁶⁰.

Bologna'da başlangıcı 1960'lara dayanan ve ilki 1964 yılında gerçekleşen halkın seçimle oluşturduğu, mahalle konseyleri kurulmuştur. Mahalle konseylerinin görevleri arasında bölge için hazırlanan koruma ve yenileme

⁵⁸ Engin Yenal, y.a.g.e., s. 86.
Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 68.

⁵⁹ Engin Yenal, y.a.g.e., s. 87.
Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 69.

⁶⁰ Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 69.

projelerine destek vermek, aynı zamanda bilgi aktarımı sağlayarak projelerin daha sağlıklı yürümesini ve sonuçlandırılmasını sağlamak bulunmaktadır⁶¹.

Projelere halkın katılımı sağlanmak istendiğinde, mahalle konseylerince mahalle toplantıları yapılmaktadır. Bu toplantılarda halkın istekleri belirlenmekte ve birlikte çözüm yolları da aranmaktadır⁶².

Kreuzberg: II. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'i ikiye bölen duvarın büyük bir kısmı Kreuzbrg'den geçmiş ve buradaki yapılar değer kaybına uğramıştır. Çeşitli dönemlerde bu bölgeyi canlandırmak amacıyla yıkılarak yenileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu projelerde bölgenin sosyal yapısının değiştirilmesi amaçlanmıştır⁶³. Yapılan yeni sosyal konut ve işyeri bloklarında kiralara yüksek olmasından dolayı, yıkılmadan önce burada oturan kiracılar geri dönememiştir. Yeni konutlara geçemeyen kiracılar kiralara daha ucuz olan eski konutlara yönelmişlerdir⁶⁴.

Kreuzberg'de sağlıklılaştırma çabaları uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. 1970'li yıllarda başlayan bu süreçte, kullanıcıların katılımını amaçlayan projeler, yeterli katılımı ancak 1981 yılından sonra sağlanan finansmanla gerçekleştirebilmiştir⁶⁵. Bu dönemde yerel yönetimin yönlendirmesi ile kullanıcıların istekleri birleştirilerek iki yıl gibi kısa bir sürede proje bitirilmiştir.

Çalışmanın başında projeye katılımında bulunan ve bulunmak isteyenlerin sayısının azlığından ötürü, kullanıcılara bilgi vermek amacıyla toplantılar

⁶¹ Nur Fersan, Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsele Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İSTANBUL, 1980, s. LII, LIII.

⁶² Zeynep Nayır, y.a.g.e., s. 70.

⁶³ Zeynep Aygen, Koruma ve Kullanıcı Katkısı, Tarihsele Temeller ve Günümüzdeki Olanaklar, İTÜ, Basılmamış Doktora Tez., İstanbul, 1991 s. 174.

⁶⁴ Hardt-Walther Hämer, "Kreuzberg Üzerine", Mimarlık, 1987/3, s. 30.

⁶⁵ Hardt-Walther Hämer, y.a.g.e., s. 31.

Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 177.

gerçekleştirilmiştir⁶⁶. Bu amaçla öncelikle kiracıların toplantılarına katılarak, hem kiracıların, hem de belediye temsilcilerinin birbirlerini tanıdığı ve ihtiyaçların belirlendiği bir süreç yaşanmıştır⁶⁷.

Kiracılarla yapılan ilk görüşmelerde, mimarların genel eğilim olarak kendi önerdikleri çözümleri hemen benimsetmek istemelerinden ötürü, toplantıya katılmaları uygun görülmemiştir. İkinci toplantıda birinci toplantıdan elde edilen verilere göre mimarların ve sosyal plancıların birlikte hazırladıkları projeler üzerinde kiracılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ödemelerle ilgili yapılan görüşmeler sonucunda, kiracıların onarıma iş gücü olarak katkıları oranında ödeyecekleri kira bedelleri indirilmektedir.

Onarım sırasında, bir çok binada başta taşıyıcı sistem olmak üzere geniş çaplı bir onarım gerektiğinden, plancıların istememesine rağmen kiracılar bir yıl kadar başka yerde oturmak zorunda kalmışlardır.

Kreuzberg Koruma Projesi, uzun bir sürece yayıldığı için çeşitli örgütlenme denemeleri ile yürütülmüştür. Koruma çalışmalarında, İmar ve İskan Senatörü yetkilidir. Koruma Projesi'nin yürütülmesinden 1979-1985 yılları arasında I.B.A. (Internationale Bauausstellung Berlin GmbH) sorumlu iken, daha sonra S.T.E.R.N. isimli kuruluş görevlendirilmiştir.

Koruma projesi düzenli olarak toplanan bölge panelleri ile yürütülmektedir. 12 kişiden oluşan bir denetleme kurulunun 1/3'ü kullanıcı temsilcileri, 2/3'ü bölge belediyesi ve Berlin Parlementosu temsilcilerinden oluşur⁶⁸. Panellere kullanıcılar, S.T.E.R.N., belediye ve Senato temsilcileri katılarak kararlar alınır. Oybirliği ile alınan kararlar dışında alınan kararların değerlendirilme mecburiyeti yoktur.

Finansman Berlin Senatosunun kullanıcıların katkısı için ayırdığı fondan sağlanmaktadır. Kiracılar, ev sahipleri ve ev satın almak isteyenler için farklı

⁶⁶ Seniha Çelikhhan, "Yapısal-Parasal Problemlere Halkın Katılımı Konusunda Stratejiler", *Yapı*, 68 s. 43.

⁶⁷ Hardt-Waltherr Hämer, y.a.g.e., s. 31.

⁶⁸ Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 180-181.

yararlanma koşulları vardır. Kiracılar yıllık masrafın %5'ini her ay geri ödemekle yükümlüdürler. Koruma için sağlanan kamusal finans desteği kira bedellerini sabitleştirici bir uygulamayı beraberinde getirmiştir. Kira artışlarını düzenleme yetkisi, yalnızca konutlar için Berlin Senatosu'nundur.

Kiracılar tarafından yapılan geri ödemeler, yine onarım için ayrılmış olan fona aktarılacaktır. Mal sahipleri, bu çalışmalara kendi maddi imkanları veya sağlanan imkanlar dahilinde katkıda bulunmuştur. Mal sahibinin yaptığı bu harcamalar kiraya dönüştürülebilmektedir. Ancak mal sahibi ve kiracı arasında onarımın modernleştirilmesinin kapsamı ve şeklini belirleyen bir sözleşmenin yapılmış olması gerekmektedir.

Koruma yenileme çalışmasından en iyi sonucu alabilmenin bir yolu da kullanıcıların kendilerine ait mülklerde oturmalarıdır. Bu, kiracıların oturdukları mülkü satın almaları demektir. Bu amaçla kurulan bir birlik, evleri satın alarak içindekilere satışa sunmuştur. Evleri satın alanlar, çeşitli faiz muafiyetleri sağlanmış, düşük faizli vadesi 2 ile 40 yıl arasında değişen ve kişinin ödeme gücüne göre planlanmış bir borca girerler⁶⁹. Kreuzberg merkezi otoritenin yönetimi ve başlangıçta tamamen kamunun sağladığı fonlarla desteklenen, kullanıcıların katılımı ile gerçekleşmiş bir sağlıklaştırma-rehabilitasyon projesidir.

York: İngiltere Yerel Yönetimi ve Toplu Konut Bakanlığı ile şehir ve eyalet belediyelerinin ortaklaşa oluşturdukları komisyonlar tarafından 1966 yılında İngiltere'deki tarihsel kentlere ait (Bath, Chester, Chicchester ve York) raporlar hazırlanmıştı. Bu çalışmaların amacı, XX. yüzyılda İngiltere'deki eski kentleri yıkmadan tekrar nasıl iyileştirebileceğini belirlemek olmuştur.

Bu çalışmanın sonucunda mimari ve tarihsel değeri olan bütün grupların önemi vurgulanmıştır. The Civic Amenities Act 1967 ile yerel planlama yetkililerinden 'koruma alanları' ilan etmeleri ve bu alanların özellik ve görünümünü iyileştirmeye dikkat etmeleri istenmiştir. Yasa hazırlıkları sürerken, bu dört tarihi kentte koruma politikalarının nasıl bir duyarlılıkla

⁶⁹ Seniha Çelikhhan, y.a.g.e., s. 45.

uygulanabileceğinin belirlenmesi için bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon özel yerel problemler ve bütün tarihsel kentler için genel olarak uygulanabilecek çözümler üretecektir.

Batı Avrupa'da küçük tarihsel kentler içinde York değişen tarihi, bina türleri ve usupları ile zengin kentlerden biridir. Kuruluşu I. yüzyıla kadar inmektedir. Tarihsel süreci içinde York çeşitli nedenlerle genel olarak az sayıda nüfusu barındırmıştır. XVIII. yüzyılda York toplumunun özelliklerinde ve mimari görünümünde değişiklikler olmuştur. XIX. yüzyılda nüfusu artan York'ta bu durum sur içinde sıkışıklığa yol açar. Küçük atölyelerin ve hizmet endüstrisinin her çeşidinin Georgian evlerine bitişik bir biçimde oluşması üzerine, ev sahipleri evlerini satıp Londra'ya taşınmışlardır. Bu dönemden sonra kentin bazı bölümleri bir çöküntü bölgesi halini almıştır.

York'u bu kötü durumdan kurtarmak için 1966 yılında bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmada varolanın değerlendirilmesi için tarihi yapılar listelenerek derecelendirilmiştir. Bu derecelendirmede kötü nitelikli bir yapının bile kentin bütünlüğü açısından korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu derecelendirme şöyle gerçekleştirilmiştir:

- A grubu, eski anıtlar ve eski binalar(milli veya yerel önem)
- B grubu , dikkat çekici mimari önemi olan fakat A grubunda olmayan
- C grubu, iyi, sağlam binalar ve büyük kentsel değer
- D grubu, kentsel önemi olan binalar.

Yüzyılın ilk yarısına kadar(1950) olan döneme ait yapıların bu değerlendirmeye alınması hedeflenmiştir. Korumada ilk üç gruptaki binalar mutlaka korunacak, D grubundakiler ise mümkünse korunacaktır. Yukarıdaki ölçütlere göre listelenen yapıların onarılmasında uygulanan maddi yardım şu şekilde planlanmıştır:

- (Mandatory) zorunlu yardım: İlk üç grupta bulunan binaların sahipleri bu yardımdan yararlanmıştır. Mülk sahibinin yardımı doğru yerde kullanıp kullanmadığı her yarı yılda denetlenmiştir.

- (Available) olanaklı yardım: D grubu bina sahiplerinin aldığı bu yardımda uygulama zorunlu olmamıştır.
- (Discreatinory) ihtiyatlı yardım: Koruma alanı dışında bulunan mülk sahipleri de yardım için başvurabilmişlerdir.

Planlamadaki çıkış noktası ekonomik koşullarla birlikte, strüktürel durumuna bağlı olarak binanın yaşayabileceğidir. Bu nedenle belirlenen koruma alanı, dokuyu zedelemeyecek küçük ölçekli, perakende satışın gerçekleşeceği turizme yönelik olarak planlanmıştır. Trafik, otopark ve büyük ölçekli alışveriş alanları belirlenmiştir. Belirlenen koruma alanlarında yapılan analiz ve belgeleme çalışmalarına pek çok kişi ve kuruluş katılmıştır.⁷⁰

York'taki koruma planlaması ve uygulamasının başarılı olup olmadığı, hali hazırdaki durumu değerlendirilerek yapılabilir. York bugün, amaçlandığı gibi, bir ticaret (küçük ölçekli, perakende) ve turizm merkezi ile bir üniversite kentidir. Suriçi kentsel yerleşim yine planlandığı gibi yayalaştırılmış, ticaret yerlerinin servis araçlarının bu kent merkezine girebileceği saatler düzenlenmiştir. Sur içindeki bu yerleşim alanı yerli ve yabancı turizmin baskısı altındadır. Bu baskı nedeniyle varolan binalar koruma ilke ve planlamaları ile koruma yetkilisinin izin verdiği ölçüde amaçlarına göre değiştirilmiştir. Binaların ikinci katlarının da yine bu ticarethaneler tarafından kullanılıyor olması problem yaratmıştır. Bu durum, gündüzleri çok yoğun olan kent merkezinin akşam saatlerinden itibaren sessiz ve neredeyse terk edilmiş olmasına neden olmuştur. Bu da kent merkezinin etkili ve yeterli olarak kullanılmadığı eleştirisini getirmiştir. Otopark ve büyük mağazaların tarihi çekirdeği zedelemeyecek noktalarda yapılmış olması olumlu bir özelliktir⁷¹.

Edinburgh-Leith: İskoçya'da hükümetin yeni konut yapımına verdiği desteği rehabilitasyona yönlendirmesi, bu tür projeleri ön plana geçirmiştir. 1974 yılında çıkarılan konut yasası ile devlet desteği %90'a kadar ulaşmıştır. İskoçya'da konut rehabilitasyonları yerel yönetim ve konut birliklerince gerçekleştirilmektedir. Yerel yönetimler tarafından belirlenen eylem alanlarında rehabilitasyonu, konut birlikleri

⁷⁰ "York: A Study in Conservation" by Viscount Esher, (report to the minister of Housing and Local Government and York City Council), Her Majesty's Stationary Office, London, 1968.

⁷¹ Nuray Özasan, Historic Urban Fabric: Source of Inspiration for Contemporary City Form, DPhil thesis., University of York Institute of Advanced Architectural Studies, York, 1995, s. 164-166.

(Housing Association) gerçekleştirmektedir. Konut birlikleri hemen hemen yerel yönetimin yetkilerine yakın yetki sahibi sivil kuruluşlardır⁷².

Konut eylem alanlarında bir dizi teknik, sosyal ve ekonomik araştırma gerçekleştirildikten sonra proje hazırlanır. Sağıklaştırılmasına karar verilen bölgede yukarıda da söz edildiği gibi maliyetin %90'ı ile %50'si arasında değişen oranda ev sahiplerine yardımda bulunulur. Geri kalan oranlara ev sahibi katılmak zorundadır⁷³.

Rehabilitasyonun gerçekleştirildiği liman kenti Edinburgh-Leith de daha önce incelenen örneklerde olduğu gibi ekonomik ve sosyal çöküntüye uğramıştır. Öncelikle şehrin canlandırılması amacıyla, liman işlevleriyle ilgili sanayi ve ofis binalarının bu bölgeye çekilmesi, boş alanlara yeni konut üretimi ve konut stokunun büyük bölümünü oluşturan 1919 öncesi konutların (tenement) rehabilitasyonu amaçlanmıştır.

Ele alınan eylem alanındaki yapı gruplarında mevcut sorunlar belirlenerek işin tanımı ve yaklaşık maliyeti çıkarılmıştır. Leith Konut İyileştirme Bürosu'ndan atanan bir mühendis tarafından yapılan incelemelerde binaların taşıyıcı sistemlerinde ve yapı elemanlarında bozulmalar tespit edilmiştir. Sağıklaştırma projesinin uygulamasına geçilmeden önce evlerde oturan aileler, örnek olarak incelenen bu eylem alanında yaklaşık olarak 3 yıl süren çalışmalardan ötürü, başka yerlerde oturmak durumunda kalmışlardır. Sürenin uzunluğundan dolayı kullanıcılar açısından bazı olumsuz sonuçlar oluşmuştur⁷⁴.

1981'de başlatılan Leith Projesi sonucu, on yıl içinde şehrin fiziksel görünümünde olumlu yönde değişiklikler gerçekleşmiştir.

Mostar: Mostar'da koruma projesinin uygulandığı alan hem şehrin tarihi merkezi, hem de tek yapılardan ve/veya komplekslerden oluşuyordu. Avusturya

⁷² Hüriyet Ögdül, "İskoçya'da Konut Rehabilitasyonu Politikaları Gelişmesi- Edingburgh,Leith Örneği", Kollokyuma Sunulan Bildiri, İstanbul,1995,s. 2-4.

⁷³ Hüriyet Ögdül, y.a.g.e., s. 7-8.

⁷⁴ Hüriyet Ögdül, y.a.g.e., s. 9-11.

işgali sırasında, demiryolu güzergahı üzerine kurulan yeni şehir, tarihi bölgenin ihmale uğramasına neden olmuştur⁷⁵.

1978 yılında başlatılan koruma programı üç yıl sürmüştür. Çalışmalar yönetim, finans ve teknik olarak bölümlendirilmiştir. Özellik taşıyan sorunlara çözüm bulmak amacıyla ülke içinde ve ülke dışından uzmanlarla işbirliğine gidilmiş, bu süreç için koruma uzmanlarının yetiştirilmesine önem verilmiştir. Önerilen programlar ve adli/idari icra edilmeden önce kamuoyuna sunulmakta, kamu önünde tartışılmakta, sergiler ve basın açıklamaları ile tüm Mostarlıların eyleme katılmaları sağlanmaktadır. Bu yöntem dönemin özyönetim sistemi ile uyum içinde gerçekleşmiştir.

Koruma sürecinin ekonomik temeli şöyle kurulmuştur: tarihi şehrin merkezinden gelen gelir, (örneğin kiralar, inşaat ruhsat harçları, vergiler), üçüncü şahıslar için yapılan proje ve danışmanlık hizmetleri ile binaları kullananların katkıları. Yıllar geçtikçe bu kaynaklar güçlenmiştir⁷⁶.

"Mimari mirası koruma kavramı devamlı değişim halinde olan bir süreçtir, sosyal ekonomik etkenlere ve geçerli plan eğilimlere bağlıdır. Bütün bunlar Mostar kenti korumasında çok iyi bir biçimde dikkate alınmış ve çözümlenmiştir." Korumaya yaklaşım yöntemi bu şekilde benimsenmiştir⁷⁷.

Ülkemizde tarihi çevre koruması ancak 1710 sayılı yasanın çıktığı 1973 yılından sonra gündeme gelmiştir. Bu tarihten 1980 yılına kadar geçen sürede 100'e yakın yer sit kapsamına alınmış, bazı bölgelerde detaylı koruma imar planları ve raporları hazırlanarak uygulamaya geçirilmiştir⁷⁸. Ancak koruma imar planları, tespit ve tescil işlemleri ile yeni yapılanma koşullarını belirlemektedir. Bu tarihten sonra yapılan koruma imar planlarının uygulanabilme başarısı yerel yönetimlerin çabası ile doğru orantılı olmuştur.

⁷⁵ Đžihad Pašić, "The preservation of the Built Heritage in Mostar, Yugoslavia" Architectural and Urban Conservation in the Islamic World, Papers In progress, Volume One, The Aga Khan Trust for Culture, 1990, s. 90.

⁷⁶ Đžihad Pašić, y.a.g.e., s. 94

⁷⁷ Đžihad Pašić, y.a.g.e., s. 95

⁷⁸ Nur Akın, "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar", Mimarlık, 88/2, s. 41.

Korumanın sağlanabilmesi için gerekli olan maddi imkanlar ise ilk olarak yine 1972 yılında 9.7.1956 tarihli, 6785 sayılı imar kanununda yapılan 1605 sayılı değişiklikle "gerekli hallerde ilgili kurumlarca bedel ödeme ya da bu hizmeti bizzat yapma yetkisi vermektedir"⁷⁹ biçiminde sağlanmıştır.

Aynı yıl çıkarılan 1710 sayılı 17.7.1972 tarihli Emlak Vergisi Yasası'nda eski eser sahiplerine 1/10 vergi indirimini sağlanmaktadır. Daha sonra aynı kolaylık 2863 sayılı yasada muafiyetleri içeren 22. maddede "Tapu kütüğünde korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır" kaydı konularak tescil edilmiş olan binalar için her türlü vergi, resim ve harçtan muafiyet getirilerek gerçekleştirilmiştir⁸⁰.

1710 sayılı yasanın 15. Maddesinde sözü edilen⁸¹, bakımı ve onarımı yapamayacak durumda olanlara, yapılacak yardımın şeklini belirleyen yönetmelik 1979 yılında çıkarılmıştır. "Özel ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetinde Bulunan Taşınmaz Eski Eserlerin Onarımı İçin Yapılacak Aynî-Parasal ve Teknik Yardım Yönetmeliği"ne göre "Eski Eser Onarımına Katkı Fonu" kurularak eski eser sahibine parasal yardımın yanı sıra, hizmet yardımı da öngörülmüştür⁸². Fakat yeterli şekilde uygulanamayan bu yönetmelik 1985 yılında "Özel Hukuka Tabi Gerçek ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetinde Bulunan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu Yönetmeliği"nin 25. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu fonda biriken para "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu'na" aktarılmıştır. Fonun yönetimi ve yararlandırma koşullarının belirlenmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığına, kredilerin verilmesi işlemi ve takibi de T.C. Turizm Bankası'na verilmiştir⁸³.

1984 yılında yapılan bir araştırmada, 30 Mart 1979 tarihli ve 16594 sayılı resmi gazetede yayınlanan "özel ve tüzel kişi mülkiyetinde bulunan taşınmaz eski

⁷⁹ Nur Fersan, Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsele Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İstanbul, 1980, s. 74.

⁸⁰ Resmi Gazete, 23 Temmuz 1983, sayı 18113, s. 8.

⁸¹ Feridun Akozan, y.a.g.e., s. 52.

⁸² Nur Fersan, y.a.g.e., s. 74-75.

⁸³ Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 138-139.

eserlerin onarımı için yapılacak Ayni (parasal) ve teknik yardım yönetmeliğinden“ eski eser sahiplerinin haberdar olmadıkları anlaşılmıştır. Mal sahiplerinin haberleri olsa da, genelde borçlanma yerine devletin kendilerine hibe şeklinde yardımda bulunmasını istedikleri gözlenmiştir⁸⁴.

Yönetmeliklerle sağlanan ya da sağlanmaya çalışılan maddi yardımlara eski eser sahiplerinin ne şekilde ulaşacaklarını ve evlerini ne şekilde onaracaklarını danışabilecekleri bir yapılanma bulunmamaktadır⁸⁵. Oysa yabancı ülkelerdeki uygulamalara ve ülkemizdeki sınırlı sayıdaki çevre koruma projelerinin uygulanma şekline bakıldığında, bunların yerel yönetimlerin öncülüğünde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Yerel yönetim ve kullanıcıların bir araya gelmeleri ile tarihi çevrede süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır. Ülkemizde yapılan koruma çalışmalarından Antalya-Kaleiçi hariç, diğerleri yaratılan özel imkanlarla gerçekleştirilmiştir. Koruma çalışmalarının uygulayıcısı ya da öncüsü yerel yönetim ise kendi maddi ve teknik imkanlarına ek olarak sağlanan bağışlarla onarım çalışmalarını gerçekleştirmektedir.

Kütahya: Kütahya’da gerçekleştirilen koruma çalışmaları da Belediye’nin yarattığı imkanlarla gerçekleştirilmiştir. Onaylanma aşamasında yasanın ve belediye yönetiminin değişmesi ile bir anlamda Koruma İmar Planı iki kez yapılmıştır. 1981 yılında başlanan koruma imar planı çalışmalarının sit sınırları içinde 1983 yılında bitirildiği ve onaylama aşamasına geldiği sırada yerel yönetim değişmiştir. Aynı tarihlerde çıkan 2863 sayılı yasada sit alanları ve tarihi eser sayılarının yeniden gözden geçirilmesi kararı üzerine, yeni belediye kadrosu TKTVYK’undan telepte bulunmuştur. İnceleme sonunda sit sınırları daraldığı için koruma planı tekrar ele alınmıştır⁸⁶.

⁸⁴ Nur Akın, “Tescilli Kentsel Koruma Alanlarında Uygulama Sorunları”, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ, ME, İstanbul, s. 188.

⁸⁵ Besim Çeçener, “Ülkemizde Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı”, İstanbul, 8 Nisan 1982, s. 14.

⁸⁶ Cengiz Eruzun, “Kütahya Kentsel Sit Planlaması”, Mimarlık, 88/1-5, s. 49.

Koruma İmar Planı onaylandıktan sonra 1987 yılında Kütahya Belediyesi planı hazırlayan ekibin danışmanlığında koruma çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Özgün dokusunu koruyan Eğdemir, Çamlıbahçe, Behti ve Germiyan Sokak'ta öncelikle altyapı elden geçirilmiştir. Tamamen Kütahya Belediyesi'nin sağladığı maddi ve teknik destekle onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁸⁷.

Elektrik ve telefon kabloları yer altına alınarak, sokaklar görsel olarak kalabalıktan arındırılmış, evler de sıva, boya gibi basit onarımlara tabi tutulmuştur. Bu projede de kişisel çabalar öne geçmiş, yerel yönetimin değişimi ile çalışmalar durmuştur. Kütahya örneğinde görülen olgu koruma planlamasının ardından küçük çapta da olsa bir uygulamasının gerçekleşebilmiş olmasıdır.

Süleymaniye: Ülkemizde, sit alanı olarak ilan edilen bölgeler için koruma planları yapılmakta ancak çeşitli nedenlerden ötürü uygulanma imkanları bulunamamaktadır. Sit alanı içinde koruma altına alınmış olan Süleymaniye Bölgesi de bu konuda en çarpıcı örneği teşkil etmektedir. Süleymaniye Bölgesi, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen imar planları sonucu Atatürk Bulvarı'nın açılması ile şehrin diğer kesimlerinden adeta kopmuştur. Ayrıca ticaret bölgesinin baskısı sonucu bölge halkının konaklarını terk etmesi ile sosyal yapı değişime uğramıştır⁸⁸.

İstanbul'da Süleymaniye bölgesi gibi sivil ve anıtsal mimari örnekleri barındıran önemli bir bölge için 1976 yılında sit kararı alınmış, 1979 yılında İstanbul Belediyesi bünyesinde Kültür Bakanlığı ve UNESCO işbirliği ile kurulan TASK Bürosunda projeler hazırlanmıştır. Büro, Zeyrek ve Süleymaniye Mahalleleri için projeler hazırlamıştır.

Büronun Kirazlı Mescit Sokağı'nı kapsayan bölge için hazırladığı koruma planı 1980 yılında onaylanmıştır. Aynı tarihlerde İstanbul Üniversitesi de Kemeraltı ve 16 Mart Şehitleri Caddesi üzerinde yer alan ahşap evleri koruma

⁸⁷ "Kütahya Belediyesi'nde örnek Uygulamalar", Mimarlık, 87/5-6, s. 4.

⁸⁸ İlgi Aşkun, Oğuz Ceylan, "Tarihi Çevre Bağlamında Süleymaniye Örneği", MSÜ MF ŞBPB Koruma Sempozyumu'na sunulan bildiri, İstanbul, 1995, s. 6.

amacıyla kamulaştırmıştır⁸⁹. Süleymaniye Bölgesi Koruma Planı çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onarım için 1984 yılında açtığı kredi kampanyasından yararlanmak üzere bölgeden çok sayıda başvuru olmasına rağmen, 1985 yılında hazırlanmış bir çalışmaya göre, bundan bir sonuç alınamamıştır⁹⁰.

Kuşadası: Kuşadası Belediyesi, Kent-Koop ve üniversite işbirliği ile gerçekleşen Kuşadası-Kaleiçi sağlıklaştırma yenileme projesi, kooperatifçilik yolu ile halkın katılımını amaçlayan bir projedir. Kent-Koop'un 1987 konut yılında seçtiği temalardan biri olan "Tarihi çevrede kooperatifçilik" teması için bir örnek proje geliştirilmek istenmiş ve bu amaçla uygulama alanı olarak turizmin itici gücünün de bulunduğu Kuşadası seçilmiştir.

Projenin çıkış noktası korumanın "yerel yönetimler ve yöre sakinleri tarafından benimsendiği sürece başarıya ulaşacağı"dır⁹¹. Bu amaçla yöredeki konut sahiplerinin bir bölümü, Kuşadası Belediyesi ve projeye yardımcı olabilecek kent sakinleri bir araya gelerek "Sınırlı Sorumlu Kuşadası Kaleiçi Yapı, Çevre Yenileme ve İşletme Kooperatifi"ni kurmuşlardır. Bu proje için Kuşadası-Kaleiçi'nde örnek bölge olarak seçilen Cami-i Kebir Mahallesi'ndeki iki sokakta yer alan 26 yapı tespit edilmiştir.

Tespit edilen yapılar ilk olarak rölöveler yardımıyla analiz edilerek özgünlük durumları belirlenmiştir. İkinci aşama olarak yapısal durumları, mimari elemanlar, üst örtü, kaplamalar ve dolgu elemanları göz önünde bulundurularak dört tip yapı ortaya çıkmıştır:

- Bakım Gerektiren Yapılar:
- Yüzeysel onarım gerektiren yapılar
- Esaslı onarım gerektiren yapılar

⁸⁹ İlgi Aşkun, Oğuz Ceylan, y.a.g.e., s. 8.

⁹⁰ J.Kramer, "Conservation and Rehabilitation of Historic Sites in the Old Town of İstanbul", UNDP Technical Report, Paris, 1985, s. 9'dan naklen Zeynep Aygen, s. 139.

⁹¹ N.Gül Asatekin, Emre Madran, "Kuşadası-Kaleiçi Sağlıklaştırma-Yenileme Projesi", Mimarlık, 88/2, s. 53.

- Harabe niteliğinde yapılar

Yapılarda ayrıca, tüm geleneksel konutlarda görüldüğü gibi, servis mekanlarının, banyo ve tuvaletin yetersiz konforda olduğu, bunun yanı sıra yatayda ve düşeyde bölünmelerle özgünlüğün bozulduğu tespit edilmiştir⁹².

Bu veriler ışığında her bir yapının restorasyonunun hangi ilkelere göre gerçekleştireceği belirlenmiştir. Bir matriste değerlendirilen yapılara uygulanacak, restorasyon ilkeleri aşağıdaki gibi üç gruba ayrılmıştır:

- Bakım ve küçük ölçekte onarım,
- Sağıklaştırma ve restorasyon, (değişik nitelikte)
- Çevreyle uyumlu yeni tasarım.

Kuşadası Kaleiçi'nde yapılan sosyal araştırmalar ışığında, yöre sakinlerinin sağıklaştırmanın parasal yönünü üstlenemeyecekleri belirlenmiştir. Bu durumda ilgili maddi kaynağı sağlayacak kuruluşun, yani kooperatifin temin edeceği kredi ile projenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. T.C. Turizm Bankası ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kredi verecek kuruluşlar olarak seçilmişlerdir. Yörede turizmin etkili olması ve ev sahiplerinin turizme yönelik kullanım amacıyla onarım yapma istekleri, Turizm Bankası'nın bu konuya duyarlı yaklaşması ile kooperatife kredi sağlanmıştır. Her yapının onarım maliyeti farklı olduğundan, kooperatif ortakları kredi kullanımı için kişisel başvurularda bulunmuştur⁹³.

Özel kredi koşullarının uygulandığı bu projede, limitsiz olarak maliyetin %100'ü kredilendirilebilmiştir. Vadesi 10 yıl olan bu kredinin yanı sıra, 5 yıllık mefruşat, 2 yıllık işletme kredisi verilmiştir. Proje alanındaki 26 yapıdan ancak 6 adetinin restorasyonu gerçekleştirilebilmiştir⁹⁴.

⁹² N.Gül Asatekin, Emre Madran, y.a.g.e., s. 53-54.

⁹³ N.Gül Asatekin, Emre Madran, y.a.g.e. s. 55.

Zeynep Aygen, y.a.g.e. s. 203.

⁹⁴ Zeynep Aygen, y.a.g.e. s. 203.

Kuşadası Belediyesi'nin bu projede altyapının oluşturulmasında ve teknik yardım sağlamada katkıları olmuştur⁹⁵. Kuşadası Kaleiçi projesinin tamamı gerçekleştirilememiş olmasına karşın bir bütünlük içinde katılım sağlanmıştır.

Soğukçeşme Sokağı: Soğukçeşme Sokağı restorasyonu daha önce incelenen örneklerden farklı olarak bir kurumun kendi maddi imkanları ve mevcut yapıların fonksiyonu değiştirilerek gerçekleştirilmiştir. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından turizm amaçlı olarak 1986 yılında başlatılan proje, iki yıl içinde 120 yataklı bir konaklama kompleksi olarak bitirilmiştir.

1977 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından, Sultanahmet Meydanı, çevresi ve Soğukçeşme Sokağı Koruma ve Geliştirme Projesi, İTÜ Mimarlık Fakültesinden uzman bir ekibe yaptırılmıştır. Proje, eski konutların sıhhileştirilerek, turizme dönük yenilenmesini amaçlamıştır. Saray suru Sur-u Sultani'ye dayanmış olan buradaki "alçakgönüllü ve sıradan" ahşap evlerden yalnızca bir bölümü ayakta kalabilmiştir. Barınma ve fiziksel açıdan en düşük seviyede olan bu binalar, çevredeki yoğun iş alanının baskısı altında kalmıştır. Yapılan tarihi, mekansal ve işlevsel araştırmalar sonucunda elde edilen veriler ışığında turizm amaçlı ve çevresiyle bütünleşen, yalnızca konaklama birimlerini barındırmayan, kültürel etkinliklerin de yer alabileceği bir proje gerçekleştirilmiştir⁹⁶.

Geliştirilen ve uygulama aşamasına gelen ancak gerçekleştirilemeyen bu projeden yaklaşık 10 yıl sonra bu kez TTOK yine turizm amaçlı konaklama ünitelerini gerçekleştirmiştir. İstanbul'da sokak ölçeğinde gerçekleştirilen ilk proje olduğu için büyük ilgi ve tepki çeken bir proje olmuştur. Yer yer enkaz halindeki evler yıkılarak içleri betonarme olarak inşa edilen binaların cepheleri ahşap ile kaplanmıştır.

⁹⁵ N. Gül Asatekin, Emre Madran, y.a.g.e., s. 55.

⁹⁶ N. Eldem, A. Yücel, M. Kamil, "Sultanahmet Meydanı Çevresi ve Soğukçeşme Sokağı Koruma ve Geliştirme Projesi", Çevre, 1979/3, s. 19-2.

Eski gravür ve fotoğraflardan hareketle gerçekleştirilen bu projede turizm kaygısı ön plana geçerek, koruma prensipleri geride kalmıştır. Turizm Bakanlığı'nın yaptırdığı proje ve proje verilerinin dikkate alınmadığı bu düzenleme çalışması yalnızca dış görünüş olarak bu bölgeyi korumayı amaçlamıştır⁹⁷. Korumanın temel prensibi olan tarihsel çevreyi bütünüyle ve özgün koruma anlayışı burada gerçekleştirilememiştir.

Antalya-Kaleiçi: Antalya Kaleiçi koruma projesi kamu kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen bir koruma çalışmasıdır. Antalya surları içinde kalan tarihi bölgenin 1967 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından sit alanı olarak ilan edilerek korunması amaçlanmıştır. Bu kararın ardından GEEAYK, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Belediye ve İmar-İskan Bakanlığı arasında 1973 yılında imzalanan protokolle, tarihi bölgede kalan eski liman ve çevresinin bir bölümünün kamulaştırılarak onarılması kararlaştırılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın proje sahibi, Turizm Bankası'nın da proje yürütücüsü olduğu Kaleiçi Koruma projesi 1974 yılında başlatılmıştır.

Antalya Kalesi ve deniz arasında kalan küçük bir alanı kaplayan, çoğunlukla ticari fonksiyonu barındıran binalar, yeni limanın başka bir bölgeye yapılmasından ötürü terk edilerek tahrib olma sürecine girmişlerdir⁹⁸.

Antalya'nın diğer kesimlerine kayan ilgi sonucu oluşan ekonomik ve sosyal değişiklik fiziksel dokuyu etkileyerek yıpranmayı hızlandırmıştır. Yıpranmadaki bir başka unsur da sit alanı ilanı sonrasında getirilen inşaat kısıtlamaları ile mal sahibinin ekonomik ve teknik yönden gelen güçsüzlüğüdür⁹⁹.

1977 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nin hazırladığı Antalya Kaleiçi Koruma İmar Planı ile bütünleştirilerek liman ve çevresindeki binalar, turizm

⁹⁷ Binnur Kırac, Sur-u Sultani'nin Marmara Cihetinde Sura Dayalı Olarak Gelişen İshakpaşa Sokağı'nın İncelemesi, MSÜ, FBE, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 109-110.

⁹⁸ Tek Yapıdan Çevre Korumasına, "Antalya Kaleiçi Yat Limanı Çevresi Restorasyon Çalışmaları", Mimarlık, 84/3-4, s. 36.

Antalya Kaleiçi, Yapı 66, s. 38.

⁹⁹ Gönül Tankut, "Antalya Kaleiçi Sit Planlaması" Mimarlık 79/1, s. 48.

amaçlı işlevler verilerek onarılmıştır. İki aşamalı olarak ele alınan projede birinci aşama liman ve çevresi olmuştur. Bu kısımda turizme yönelik eğlence, konaklama, idari ve yardımcı servisler yer almıştır. Eski liman yat turizmine hizmet verecek şekilde altyapısı hazırlanarak düzenlenmiştir. Tek yapı ölçeğinde sağlıklaştırma çalışmalarının yanısıra, verilen işlevin gerektirdiği yeni hizmet binaları da çevreye uygun biçimde tasarlanarak inşa edilmiştir. Bunlar banka, gümrük, pasaport, liman başkanlığı ve genel tuvalet binalarıdır.

İkinci aşamayı oluşturan sur üstündeki yapılara, ağırlıklı olarak verilen konaklama işlevinin yanısıra kültür, eğlence ve spor işlevleri de verilmiştir. Turizm Bölge Müdürlüğü de onarılan ahşap evlerden birinde yer almıştır.

Restorasyon çalışmalarının sağlıklı yürütülmesi ve uygulanan tekniklerin belli bir kaliteye ulaşması amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun denetiminde, özgün malzeme ve geleneksel tekniklerin yanısıra, modern teknik ve malzemenin de kullanıldığı; mimari karakteri bozmadan yeni işlevlerin gerektirdiği değişikliklerin yapıldığı bir çalışma gerçekleştirilmiştir¹⁰⁰. Tüm bu çalışmalar, restorasyon konusunda deneyimli usta ve işçilerin yetiştirilmesine neden olmuştur.

Turizm Bakanlığı'nın yürüttüğü bu çalışmadan sonra, konaklama işlevi verilerek işletilen binadan ve diğer binaların kiralanmasından elde edilen gelir proje maliyetlerine yaklaşan bir miktarda olmuştur.

Başlangıçta yapılan çalışmalara direnç gösteren yöre halkı ve yerel yönetim, daha sonra ilgi ve destek vermiştir¹⁰¹. Bu proje ile eski yapıların yalnızca yıkılarak ve terk edilerek değil, onarılarak da korunabileceği gösterilmiştir. Böylece tarihi bölgenin canlandırılması amacına erişilmiştir.

Projeyi yürüten komisyonun "yaratılan bu yeni çevrenin eskiyi ve özgünü ne derece yansıttığı"nı tartışmaya açık bıraktığı bir tarihi çevre yenileme çalışması

¹⁰⁰ Tek Yapıdan Çevre Korumasına, Mimarlık, 84/3-4, s. 37.

¹⁰¹ Antalya Kaleiçi, Yapı, Sayı 6, s. 40.

olmuştur¹⁰². Hukuk ve idare açısından yerel yönetim ve halk ile ortaya çıkan sorunlar, onarım çalışmalarından sonra da denetimin devam ederek korumada sürekliliğin sağlanması açısından gereği proje yürütücülerince vurgulanmıştır¹⁰³.

Antalya Kaleiçi koruma çalışmaları resmi kurumların kamulaştırma yolu ile gerçekleştirdikleri bir koruma çalışması olmasına rağmen, projenin etki alanı genişleyerek tüm Kaleiçi'nde halkın ev pansiyonculuğuna yönelmesini sağlamıştır. Kamu öncülüğünde yapılmış başarılı bir çalışma olmasının yanısıra halkın korumaya yönelik katılımını ve bilincini oluşturmuştur¹⁰⁴.

Safranbolu: Safranbolu, dokusunun korunmasını başlangıçta yörede herhangi bir nüfus baskısının olmamasına borçlu olmuştur. Türkiye'nin büyük ağır sanayi fabrikalarının bu yöreye yakın yerlere kurulması Safranbolu'dan göçü başlatmıştır. Türkiye'de 1950'lerde başlayan kültür değişimi ve bu göç, değişen aile yapısı ve yaşam şekli geleneksel yaşama bağlı olarak gelişen evlerin yatayda ve düşeyde bozulmasının başlangıcı olmuştur. Karabük ve çevresinde oluşan nüfus artışı baskısından Safranbolu çevresi de etkilenmiştir. Geleneksel bir yerleşme olarak günümüze ulaşan bölge için, 1967'de başlayıp 1974'te uygulamaya geçen Karabük-Safranbolu İmar Planı¹⁰⁵ ve 1979'da başlayıp 1981'de tamamlanan Safranbolu Koruma Geliştirme İmar Planı yapılmıştır¹⁰⁶. Safranbolu'daki mimari mirasın tanınması ve tanıtılması amacıyla "1975 Mimari Miras Yılı" çerçevesinde gerçekleştirilen toplantı başlangıç olmak üzere pek çok tanıtım toplantısı düzenlenmiştir. Yerel yönetim desteği ve halkın bu süreç içinde bilinçlenmesi ile koruma yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Kültür Bakanlığı da iki konak ve Arasta'yı kamulaştırarak onarmıştır. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu da 1976'da Asmazlar Konağı'nı onarmak üzere satın almıştır.

¹⁰² Antalya Kaleiçi, y.a.g.e., s. 39.

¹⁰³ Tek Yapıdan Çevre Korumasına, y.a.g.e., s. 37.

¹⁰⁴ Antalya Kaleiçi Yat Limanı ve Çevresi Koruma Çalışması, Mimarlık, 88/1-5, s. 36.

¹⁰⁵ Metin sözen, "Korumaya İnançlı İnsanların Kenti: Safranbolu ve Korumada 15 Yıl" Sanat Çevresi, Temmuz 1990, sayı 141, s. 3.

¹⁰⁶ Nur Akın, "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar" Mimarlık, 88/2, 42-43.

Oluşturulan koruma bilinci sonucu konut sahipleri kendi imkanları ile onarım yapmışlardır. Turizm Kredisi'nin pansiyonculuğa yönlendirmesi, başlangıçta yöre halkının geleneksel konukseverliğinden ötürü, pek istek yaratmamıştır¹⁰⁷.

Bursa Kale Sokak: Bursa'nın Osmanlı Tarihi'nde ilk başkent olması ve günümüze az sayıda ulaşabilen sivil mimarlık örneklerinden ötürü önemli bir yeri vardır. Koruma çalışmasının yapıldığı Bursa Kale Sokak, 1978 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından sit olarak ilan edilen alanın içinde yer almaktadır. Bu karardan sonra Bursa Belediyesi'nin başlattığı koruma çalışmaları ilk ürünlerini 1988 yılında vermiştir¹⁰⁸. Bu program kapsamında geleneksel özelliklerini geniş ölçüde koruyan 20 kadar evin bulunduğu Kale Sokak için koruma projesi hazırlanmıştır. Alt yapı projelerinin hazırlanmasını ve uygulanmasını üstlenen belediye, ayrıca "Ağa Han Vakfı"ndan gelen bağışla uygulama yapılmasını sağlamıştır¹⁰⁹.

Bölgede genelde yerleşik durumdaki ev sahipleri ile kiracıların eşit ağırlıkta barındığı orta gelir düzeyinde olan sosyal bir yapı mevcuttur. Merkezi iş bölgesine yaya olarak ulaşım kolaylığından ötürü bölge terk edilmemiştir¹¹⁰. Bu veriler ve yerel halkın istememesinden dolayı, o dönemde turizme yönelik gerçekleştirilen koruma çalışmalarının tersine, işlev değişikliği yapılmadan, konut işlevinin sürdürülerek onarımların yapılmasını sağlamıştır. Dış mekanlarda, belediye tarafından koruma planına uygun olarak elektrik ve telefon kabloları yer altına alınarak, alt yapı çalışmaları tamamlanmıştır. Evlerde ise daha çok cephelerin boyanması ve onarılması, ıslak hacimlerin yenilenmesi, sonradan yapılan eklerin yıkılması şeklinde uygulamalar gerçekleştirilmiştir¹¹¹. Ayrıca belediye ev

¹⁰⁷ Metin Sözen, y.a.g.e., s. 31.

¹⁰⁸ Basri Sönmez, Şaziye Sezginer, "Bursa Şehrsel Koruma Programı", Yapı, 105, Ağustos 1990, s. 38.

¹⁰⁹ Nur Akın, y.a.g.e., s. 42.

¹¹⁰ Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 199.

¹¹¹ Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 200.

sahiplerinin onayı ile restorasyon projelerini hazırlayarak, mal sahibine ek bir yük gelmemesini sağlamıştır¹¹². Ayrıca Ağa Han Vakfı'ndan gelen bağış koruma için oluşturulan fona aktarılmış, her kullanıcının ekonomik gücüne göre yardımda bulunulmuştur¹¹³.

Bu projenin başarısında yerel yönetimin istekliliği ve bölgeyi tanıyan bir ekibin, bölge halkı ile sağladığı iletişimin büyük rolü olmuştur¹¹⁴.

Koruma kavramının günümüzdeki anlamına ulaşmasına kadar uzun bir süreç yaşanmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde yapılan koruma çalışmaları farklı gelişim çizgisi izlemiştir. Bu çalışmalar İtalya ve Fransa'da çıkarılan yasalarla, İngiltere'de sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bugün Avrupa'da ortak bir tarihi miras kavramı ve bu tarihi mirasın korunması için ortak bir fonun kurulması aşamasına gelinmiştir.

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi öncesi ilk koruma yasası XIX. yüzyılın sonlarında çıkarılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk kapsamlı koruma yasası ise 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı yasa olmuştur. Bugün geçerli olan yasa, bazı maddeleri değiştirilen ve 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı yasadır.

Dünyada koruma kavramının bütün olarak ele alınmağa başlamasıyla, her ülkede değişik şekillerde uygulanan koruma programları geliştirilmiştir. Avrupa ülkelerinde uygulanan koruma-sağlıklaştırma projelerinde kullanıcılara maddi destek sağlanmaktadır. Her ülkenin ve bölgenin koşullarına göre koruma programları şekillenmiştir. Bölümde incelenen örneklerde uygulama İtalya-

¹¹² Nur Akın, y.a.g.e., s. 42.

¹¹³ Zeynep Aygen, y.a.g.e., s. 200.

¹¹⁴ Nur Akın, "Türkiye'de Mimari Mirası Koruma Çalışmaları ve Sorunları", İslam Mimarisi Koruma Konferansı, 22-26.4 1985, Bildiriler, s. 153.

Bologna’da yerel yönetim’in ev sahipleri adına aldığı kredi ile, Almanya-Kreuzberg’de ise Eyalet senatosunun koruma için ayırdığı bir fondan sağlanan maddi destek ile gerçekleşmiştir. İskoçya-Leith’de, hükümetin yeni konutlara verdiği krediyi rehabilitasyon projelerine kaydırması ile maddi olanak yaratılmıştır. York koruma projesi, bir koruma uygulama alanının yeniden işlevlendirilmesi sonucu gerçekleşmiştir.

Ülkemizde gerçekleştirilen tarihi çevre koruma uygulamaları içinde Antalya-Kaleiçi dışındakiler, yaratılan özel imkanlarla gerçekleştirilmiştir. Projelerin büyük bölümü yerel yönetimlerin öncülüğünde başlatılmış ve yürütülmüştür.

V. BÖLÜM

5. FENER BÖLGESİNDE SİVİL KARGİR MİMARİNİN KORUNMASI VE REHABİLİTASYONU İÇİN BİR YÖNTEM GELİŞTİRİLMESİ

Fener, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli nedenlerle yerli nüfusunu kaybetmiştir. 19. yy. ikinci yarısından itibaren, Tanzimat ve diğer yenilik hareketleri ile birlikte Osmanlı şehirlerinde sosyal ve fiziksel yapı değişime uğramıştır. Bu dönemde yeni sosyal haklar elde eden azınlıklar, ekonomik yönden de güçlenerek, özellikle şehrin geçirdiği yangınlardan sonra planlanan alanlarda farklı bir mimari mekan yaratmışlardır.

Tanzimat döneminde gözde olan Galata tarafına Fener'den başlayan göç, Cumhuriyet döneminde bu kez farklı nedenlerle 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük mübadele, ardından varlık dergisi, 6-7 Eylül olayları, 1964 kararnamesi, İstanbul'dan ve Türkiye'den yabancı ülkelere doğru göç hareketlerini doğurmuştur. Bu göçlerden sonra azınlıklardan kalan bazı mülkler, yurt dışındaki sahipleri tarafından düşük kiralalarla kiralanmış, boş kalan binalar ise işgale uğramıştır. Öte yandan 1950'li yıllarda Türkiye'de başlayan iç göç hareketlerinden etkilenen illerin başında halen İstanbul gelmektedir. Fener ve diğer azınlık semtleri, bu dönemde yeni göç edenlerin oturabilecekleri düşük kirali evleri içeren bölgeler olmuştur. Belli bir dönemin ve kültürün planlama ve mimari anlayışını yansıtan bu bölgeler, bu kültüre yabancı yeni yerleşenler için bir geçiş bölgesi ve bu nedenle çöküntü alanı olmuş ve bu niteliğini uzun yıllardan beri korumuştur.

Günümüzde, korumanın çevre ölçeğinde bir bütün olarak ele alındığı uygulamalar görülmektedir. Yabancı ülkelerde özellikle çöküntü bölgeleri için rehabilitasyon çalışmaları gerçekleştirilirken, bölge bir bütünlük içinde ele alınmaktadır. Ülkemizde bu tür uygulamalar özellikle son 15 yıldır dar sınır ve imkanlarla gerçekleştirilmektedir.

Rehabilitasyon-sağlıklaştırma projeleri uygulama alanında teknik ve sosyal verilere dayanılarak gerçekleştirilmesi gerekli projelerdir. Bu nedenle oluşturulacak

ekip değişik disiplinlerden uzmanları içermelidir. Yerel yöneticiler, şehir plancıları, mühendisler, trafik uzmanları, sağlık görevlileri, koruma ve tarihi çevre konusunda uzman mimarlar, gelişme ekonomisti¹ ve hukukçuları içeren bir ekip oluşturulmalıdır.

5. 1. KORUMA VE REHABİLİTASYON ÖNERİLERİ

5. 1. 1. ÇEVRE ÖLÇEĞİNDE ÖNERİLER

Fener Bölgesi'ndeki bozulma nedenlerinin incelendiği III. bölümde görüldüğü gibi, bu bölgede sivil mimarlık örnekleri büyük oranda bozulmuştur. Özgün sokak düzeni aynı kalmakla birlikte, yol kaplamaları ve kotları değişmiş, bina-sokak ilişkileri de zaman içinde aynı kalamamıştır. Özellikle yolda yayalar için yapılan trotuar düzenlemelerinde bina girişleri zedelenmiş, yol kotunun yükseltilmesi nedeniyle de trotuar kotu yükseltilmiş, dolayısıyla bina girişlerinde yer alan basamak düzeni kapanmış ya da bozulmuştur. Ayrıca aynı nedenle binaların bodrumlarına girişi sağlayan ya da bodrumların ışık almalarına olanak veren, küçük ve orjinal kapı ve pencere detayları da değişikliğe uğramıştır. Bütün bunlar özgün ve estetik değer taşıyan bina cephelerinde çirkin ve kusurlu müdahaleler olarak göze çarpmaktadır.

Çevre düzenlemesi kapsamında, yol kaplamasının yanı sıra, sokak mobilyaları, halkın kullanabileceği, sosyal aktivitelerin gerçekleşeceği alanlar ve en önemlisi trafik akışı düzenlenmelidir.

Sokak dokusu bir bütün olarak ele alınmalıdır. Kaplama malzemesinin bina girişlerinde kullanılan malzeme ile bir bütün oluşturması gereklidir. Önerilen bu çalışma son bir yıldır Fatih Belediyesi tarafından alt yapıyı da kapsar şekilde başlatılmıştır. Cadde ve sokaklarda bulunan asfalt kaplama sökülerek, alt yapının iyileştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışma sırasında zaman içinde yükseltilmiş olan yol kotu eski durumuna düşürülerek yeni kaplama uygulanmıştır. Yıldırım ve Vodina Caddeleri'nin bazı bölümleri parke taşla, sokaklar ise pişmiş

¹ M.Feilden, Conservation of Historic Buildings, Butterworths, Chatham, 1982, s. 262.

toprak malzeme ile kaplanmıştır. Kaplamada kullanılan detaylar ile, yağmur suyu ve semt sakinlerinin yaşama biçimleri nedeniyle sokakta kullandıkları sular yönlendirilmiştir.

Çalışma sınırları içinde trafik düzenlemesi yapılmalı ve bazı bölgeler yayalaştırılarak uygun alanlarda otopark çözümlerine gidilmelidir. Tek yönlü olarak düzenlenecek akışın yanı sıra, araçlara park imkanı yaratılmalıdır. Mevcut boş alanlar, çocuklar için oyun alanı olarak düzenlenmelidir. Ayrıca semte sonradan eklenen vakıf arazisi üzerindeki gecekondu niteliği taşıyan yapılar ayıklanarak, semtte zaten güçlü olan sosyal yaşama olumlu katkıda bulunacak park alanları oluşturulmalıdır. Bu park alanlarına yerleştirilecek park mobilyaları özel olarak çevreye uygun büyüklükte tasarlanmalıdır. (Fotoğraf 5-1, Şekil 5-1. I. Alan)

Fotoğraf 5-1. Vakıf arazisi üzerindeki kaçak yapılaşma

Vakıf mülkü olan parsellerdeki binalara da sosyal etkinliklerin gerçekleşebileceği işlevler verilmelidir. Örneğin, bu amaçla küçük kafeler açılabilir, semt kitaplığı kurulabilir. Göz önünde bulundurulması gereken bir başka özellik de, bölgenin Rum-Ortodoks kültüründe taşıdığı önemdir. Bu özellikten yararlanarak turizme dönük konaklama, satış ve dinlenme amaçlı düzenlemeler

gerçekleştirilmelidir. Böyle bir düzenleme ile, Fener Kapısı yakınlarında mevcut ticaret ve sosyal faaliyetler, önerilecek cephe düzenlemeleri ile canlandırılmalıdır.

5. 1. 2. SOKAK ÖLÇEĞİNDE ÖNERİLER

Çevre ölçeğinde alınan kararlar doğrultusunda sokakların da canlandırılması için bu sokaklarda mevcut bazı tesisler kullanılabilir. Örneğin, Baki Dede Sokağı'ndaki Ayazma yeniden düzenlenmelidir. Yanındaki boş arsa, Ayazma ziyaretçilerinin dinlenmek ve diğer amaçlarla kullanabilecekleri bir mekan olarak değerlendirilebilir. (Fotoğraf 5-2, Şekil 5-1 II. Alan)

Uygun yerlerde bazı binaların özel girişimciler tarafından satın alınarak onarılması ve çevrenin ihtiyaçlarına göre işlevlendirilmeleri sağlanmalıdır. Bu tür uygulamalar vakıf ve hazine mülkiyetinde olan binalar ya da arsalar için daha kolay bir biçimde yapılabilir.

Haliç kolektörü inşaatı sırasında bilinçsiz uygulamalar nedeniyle taşıyıcı sistemleri zarar görerek bilirkşi raporları doğrultusunda yıktırılan binalar, Koruma Kurulu ve diğer arşivlerde bulunan belgeler ışığında restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanarak yeniden inşa edilmelidir.

Fotoğraf 5-2. Ayazma ve yanındaki boş arsa

Bölgede tescil işlemleri gerçekleştirilmeden önce, yeni inşaat yapılabilmesi için, dönemin Koruma Kurulu tarafından, bazı binaların yıkılmasına izin verilmiştir. Koruma Kurulu ve üniversite arşivlerinde bulunan belgeler ışığında, bu binaların aynı şekilde restitüsyonu yapılarak bunlar yeniden inşa (rekonstrüksiyon) edilebilir. Böylece değişik nedenlerle günümüze ulaşamamış ve dolayısıyla sokak bütünlüğünün oluşmasını engelleyen eksik modüller de tamamlanmış olacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, bölge Rum-Ortodoks kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ortodoks inancının belirli günlerinde Fener-Rum Patrikhanesi ziyaret edilen önemli bir dinsel mekandır. Bu ziyaretlerden yararlanarak bölgede Patrikhane çevresine yakın bulunan binalar turizm amaçlı olarak işlevlendirilebilir. Bu amaçla Patrikhane yakınında yer alan bir dizi ev, özel bir girişimci tarafından satın alınmıştır. Bu mekanların konaklama birimlerini barındıracak şekilde, restorasyonu gerçekleştirilmektedir.

Bazı sokaklarda, sokağı oluşturan evlerin temelleri sur üzerine oturmaktadır. Bu surlar evlerin arka cephelerinde görünür haldedir. Sur üzerine oturan bazı evler de bugün mevcut değildir. Sokak ölçeğindeki yenilemede sur duvarının sokaktaki en eski ve değerli öge olduğu düşünülerek, bu duvar uygun bir biçimde yenilenmeli ve böylece günümüze kazandırılmalıdır.

Sokak ölçeğinde var olan dükkan ya da dükkanların işletmecileri, yeni bir anlayış doğrultusunda bilgilendirilerek, hizmet ve davranış yönünden semtin yenilenmiş çizgisine uyumlu bir hale getirilmelidir. Yine bu doğrultuda olası işletmeler için imkan ve koşullar hazırlanmalı semte yeni bir renk ve boyut getirecek girişimcilerin önü açılmalıdır.

Yine sokak ölçeğinde semtte oturanlar bilinçlendirilerek kendi yapabilecekleri ufak tamir ve boyamaların belli bir düzen ve uyum içinde olması sağlanmalıdır. Buna ek olarak sokak aydınlatmaları da yine semtin kimliği ve birikimi ile uygun bir biçimde tasarlanarak gerçekleştirilmelidir. Böylece gündüz özgün kimliğini yaşayan, gece de bu kimliğinden bir şeyler anımsatan bir sokak dokusu oluşacağı düşünülmelidir.

5. 1. 3. BİNA ÖLÇEĞİNDE ÖNERİLER

5. 1. 3. 1. KULLANIM VE PLANLAMA ÖNERİLERİ

Fener Bölgesinde yaşayan bugünkü kullanıcıların ekonomik koşullarından ötürü, tek aile için planlanmış olan mevcut evlerin, özgün şekliyle kullanılmaları güçtür. Bu nedenle her evin kendi koşulları içinde, esnek bir planlama ile çağdaş gereksinimleri karşılamak üzere düzenlenmesi gerekmektedir. Bu planlamada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktör aileyi oluşturan birey sayısıdır. Fener Bölgesinde yaşayan ailelerin yarısından fazlası 4-6 bireyden oluşmaktadır.

Planlamaya etki edecek bir başka faktör de evlerin mülkiyet durumudur. Mülkiyeti tek kişiye ait evlerin yanısıra, büyük bir bölüm de iki veya daha fazla sayıda hisseli evlerden oluşmaktadır.

Planlamayı etkileyen üçüncü bir faktör ise evlerin özgün planlama durumudur. Yapıldığı dönemin anlayış ve koşullarıyla biçimlenen bu gerçek, günümüze kazandırılma sırasında yapılacak uygulamalarda başlangıç noktasını oluşturacaktır. Ev ölçeğindeki planlamanın sokak ve çevre ölçeğindeki planlamalarla uyum içinde olması gereklidir. Burada sokak ve çevre ölçeğindeki planlama önerileriyle geliştirilen semt modeli, bugünkü kullanıcıların özellikleri ve beklentileriyle bir uyumsuzluk kanısı uyandırabilir. Semtin tarihi özelliği ve birikimi nedeniyle, bir çöküntü ve geçiş bölgesi halinde kalması uygun olmayacaktır. Bundan dolayı ev ölçeğindeki yenilemelerde de izlenen genel ilke semtin eskiden var olan ancak bugün silinmiş gibi görünen saygınlığına yeniden kavuşturulması olmalıdır. Bu saygınlığın gerçekleştirilmesi şimdiki kullanıcıların daha yüksek bir düzey kazanmaları ve/veya semte yeni kullanıcıların gelmeleri ile mümkün olabilir.

Ev ölçeğinde planlamaya başlarken Fener evlerinde karşılaşılan başlıca sorun özgün planlamada tek aileye göre düzenlenmiş servis mekanlarıdır. Ebniye Nizamnameleri'ne göre kargir olması gereken mutfaklar, bu nedenle bodrumda tasarlanmıştır. Oysa bugün bodrumlar yalnızca yakıt deposu olarak kullanılmaktadır. Kullanıcılar mutfak ihtiyaçlarını, merdiven holünde kurmuş oldukları tezgahlarla karşılamaktadır. Bazı evlerde ise merdiven holünde görülen

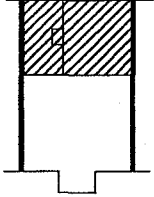
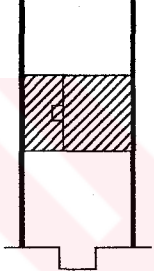
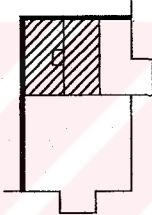
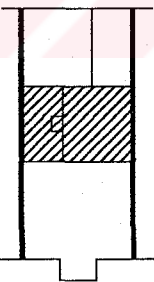
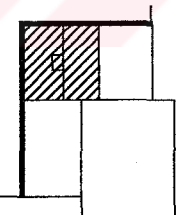
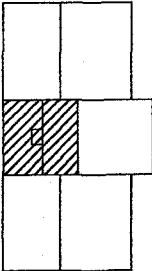
özgün dolaplar, bugünkü kullanıcıların yaptığı gibi, mutfak nişi olarak kullanılabilir.(Tablo 5-1)

Diğer bir servis mekanı da banyo ve tuvaletlerdir. Evlerde yapılan gözlemlere göre özgün planlamada tuvaletler giriş katında ve onun iki üstündeki yatak katında yer almakta, bunların arasına yerleşen esas katta bulunmamaktadır. Banyo ise bu evlerde mevcut değildir. Evlerin bugünkü kullanıcıları esas katta merdivene bitişik küçük mekanı da tuvalete dönüştürmüşler, ayrıca her tuvalet mekanında sadece duş olanağı veren bir donatım gerçekleştirmişlerdir. Bu kimseler daha iyi bir banyo ihtiyacını kısmen de olsa semt hamamı ile karşılamaktadırlar.

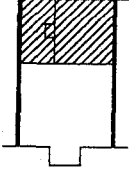
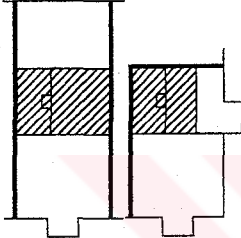
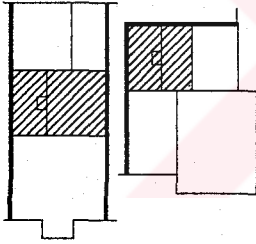
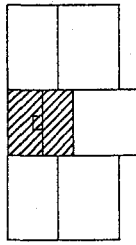
Fener evlerinde yapılan gözlemler ve kaynakların incelenmesi sonucu tahmin edilen özgün kullanım biçimi şu şekilde gerçekleşmiştir. Merdivenlerle yükseltilerek sokakla görsel ilişkisi kesilen giriş katında gündelik kullanım için gerekli bir küçük oda ve dağılma mekanı olarak bir taşlık yer almaktadır. Evin gündelik hayatında bodrumdaki mutfak ile giriş katındaki tuvalet ve yaşama mekanı birbirine yakın hacimlerle bir bütün oluşturmaktadır. Girişin üzerinde yer alan esas kat ise genellikle akşamları aile bireylerinin bir araya geldiği ya da misafir kabul edildiği bir mekan olarak düşünülmelidir. Bunun üzerindeki katta ise yatak odaları mevcuttur. Çamaşır kurutmak amacı ile inşa edilmiş olan terasın bulunduğu katta servis amacı ile kullanıldığı düşünülen küçük bir oda bulunmaktadır. Az sayıda aile bireyinin yer aldığı yemekler giriş katında yenebildiği halde tüm ailenin veya misafirlerin bulunması halinde esas katta yer alan büyük oda yemek için kullanılabilir.

Bu veriler ışığında bölgede uygulanacak iyileştirme çalışmalarında binanın plan tipi, kullanıcı sayısı ve kullanım alanı göz önünde bulundurularak çözümler oluşturulmalıdır.

Oluşturulan öneri tabloda düşey sütunlar plan tiplerini, yatay sütunlar aile büyüklüklerini, her satır bir kullanımı ifade etmektedir.(Tablo 5-2)

	BİTİŞİK DÜZEN		AYRIK DÜZEN
	ARA PARSEL	KÖŞE PARSEL	
1 ODALI			
2 ODALI			
3 ODALI			
4 ODALI			

Tablo 5-1. Evlerde esas mekanların oluşumu

EV TİPİ	TEK AİLE	İKİ AİLE	ÜÇ VE DAHA FAZLA AİLE	PANSİYONER
	GİRİŞ+1.K+2.K GİRİŞ+1.K 1.K+2.K —	— — — 1.K+2.K	— — — —	— 2.KAT GİRİŞ K. —
	GİRİŞ+1.K+2.K 1.K+2.K G+1.K — —	— — — G+1/2.K —	— — — — G/1.K/2.K	— GİRİŞ K. 2.KAT — G/1.K/2.K
	GİRİŞ+1.K+2.K 1+2 — —	— — G+1K/2.K —	— — — G/1.K/2.K	— GİRİŞ K. — —
	— — —	— G+1K+2K —	— — G/1.K/2.K	— — —
BÖLGEDE MEVCUT EVLERİN BÜYÜK KISMI 3 KATLI OLDUĞU İÇİN, MODEL OLARAK BU TİP SEÇİLMİŞTİR.				

Tablo 5-2. Ev tipine göre kullanım önerileri

Bir Odalı Tip: Tek kullanıcının olduğu durumlarda binadaki mekanların alanına uygun olarak işlevlendirme yapmak mümkün olabilmektedir. Giriş katında bulunan mekanlar büyüklüğüne göre yalnızca mutfak veya mutfak+yemek olarak kullanılabilir. Mutfakta yemek yeme eylemi gerçekleştirilemediği durumlarda yine aynı katta, basit bir düzenleme ile yemek yeme eylemi gerçekleştirilebilir. Birden fazla kullanıcı sayısı olduğu durumlarda ise sayıya bağlı çözümlere gidilebilir. Bu durumda merdiven holünde mutfak nişi yapılabilir. Minimum mekanda maksimum kullanım olanağı kazandırılacak şekilde, tezgah altında ve tezgah üstünde gerekli mobilya yerleştirilerek mutfak ihtiyacı karşılanabilir. Her katta bir kullanıcının olduğu durum bu tip için uygun değildir.

İki Odalı Tip: Önde ve arkada iki mekanın ve tek kullanıcının bulunduğu durumlarda kullanıcı ile mekan kullanımlarına karar verilebilir. Her katta bir ailenin bulunduğu durumlarda, ailenin tercihinine bağlı olarak mutfak yeri belirlenir. İki hisseli ve iki kullanıcının bulunduğu durumda genellikle bina yatayda ikiye bölünmüştür. Her katta bir kullanıcının olduğu durumda ise merdiven holünde mutfak nişi yer alabileceği gibi, arkada bulunan oda mutfak+yemek yeme mekanı olarak düzenlenebilir. Ancak kullanıcılar bu düzenlemeyi oturma ve yatma gibi diğer eylemleri için bir kayıp olarak görebilirler.

Köşe Parsel İki Odalı Tip: Tek kullanıcının olduğu durumda, yukarıda diğer plan tipi incelenirken belirtildiği gibi, kullanıcı tercihinine ve mekan alanına bağlı olarak düzenleme gerçekleştirilebilir. Her katta bir kullanıcı olduğu durumda ise yine merdiven holünde mutfak gereksinimi niş şeklinde karşılanabilir.

Üç Odalı Tip: Bu plan tipi her katta bir kullanıcıya, diğer plan tiplerine oranla daha uygun kullanım olanakları sunmaktadır. Büyük mekanın dışında kalan mekanlar kullanıcı tercihinine göre işlevlendirilebilir. Burada tercih edilebilecek olan, mutfağın küçük alana sahip mekana yerleştirilmesidir.

5. 1. 3. 2. YAPISAL YENİLEME ÖNERİLERİ

Taşıyıcı duvarların yenilenmesi: Taşıyıcı duvarlar sağlam yoğun ve düzgün yüzeyli iyi pişmiş dolu tuğla ile inşa edilmiştir². Batı kaynaklarında bunlara mühendislik tuğlası da denir. Taşıyıcı duvarların sağlamlaştırılmasında öncelikle sistemin bozulmasının nedeni tesbit edilmelidir. Özellikle duvarlarda oluşan çatlakların nedenleri tespit edilerek alınacak önlemin buna göre belirlenmesi gerekmektedir.

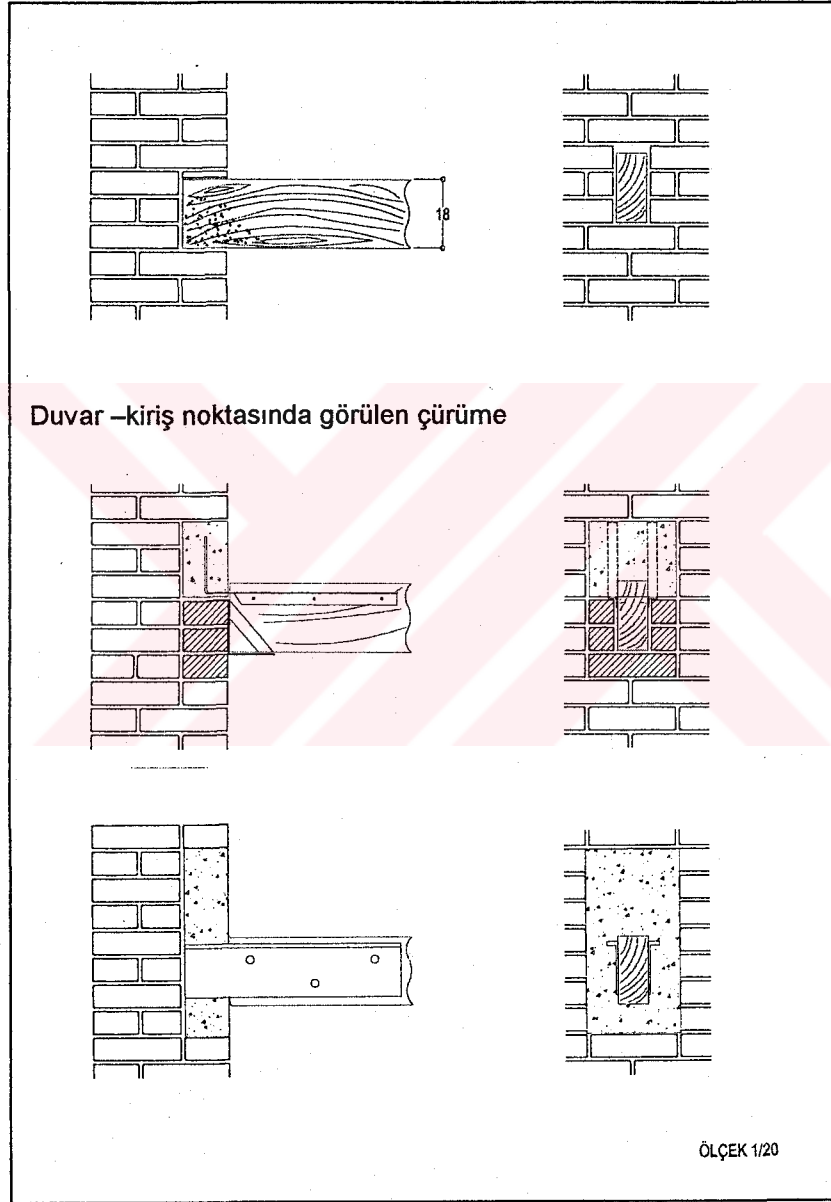
Haliç'in kıyı şeridi ve Suriçi Bölgesi'nin dolgudan oluşan zemini binalarda oturmalarla neden olmaktadır. Zeminin değişik sıkışma özelliğine sahip yapısı, temellerden gelen yüklerle farklı oturmalarla yol açar. Bu hareketler binalarda çatlaklar oluşmasına neden olmaktadır. Bu çatlaklar, bina cephesinde boşluklar nedeniyle inceltilmiş kısımlarda (örneğin lentolar) görülmektedir. Taşıyıcı duvarda, iç gerilmelerden oluşan bu tür çatlaklar sistemi zedelemektedir.

Yapılacak müdahale çatlağın boyutuna göre olmalıdır. Küçük çatlaklar (çimento, epoksi gibi) malzeme ile doldurulabilir. Büyük çatlaklar, nedeniyle oluşan deformasyonlar, krika ve askı sistemi ile düzeltilerek, metal elemanlar ile takviye edilebilir. Tuğlada atmosfer etkilerinden dolayı oluşan bozulma, duvarın taşıyıcı niteliğini zedelediği durumlarda duvar takviye edilebilir. Bu takviye büyük dayanım gerektiren yerlerde arkada kalan bir sıra tuğla kesilerek, onun yerine aynı boyutlarda ön gerilmeli bir beton kiriş konularak yapılır. Uygulanacak bir diğer yöntem ise, tuğla doku içine uygun yerlere paslanmaz çelik tel yerleştirilerek takviye etmektedir. Gerekirse tüm yapı bu tür tel takviyesi ile birbirine bir bütün olarak bağlanır³. Tuğla duvarın dokusunda oluşan bozulmalar ise malzeme bölümünde Malzeme Yenileme Önerileri'nde incelenecektir (bölüm 5.1.3.3).

İç Duvarlar: Ahşap karkas olarak inşa edilen iç duvarlarda, malzemenin yapısından kaynaklanan bozulmalar görülmektedir. Nemli ortamda görülen çürüme ve bakteri ahşabın bünyesini etkiler. Taşıyıcı sistemde görülen bu bozulmalar metal elemanlar ile takviye edilebilir. Uygun ve gerekli noktalara metal dikmeler yerleştirilebilir.

² CIRIA Report, s.19.

Döşemeler: Yatay taşıyıcı eleman olan döşemeler, ahşap ve kargir malzeme ile inşa edilmiştir. Sistem içinde zemin kat ve son kattaki çekme kat veya tahtaboş döşemesi kargir volta döşemedir. Tuğla ve I profil ile yapılan döşeme doğrudan dış etkenlerle karşılaştığı zaman bozulmaya uğrar. Özellikle çekme katta bulunan bu sistem, yetersiz su yalıtımından dolayı zarar görür.

Şekil 5-2. Kiriş duvar bağlantısında oluşan bozulma ve bu kısımların onarımı (CIRIA Report)

Sistemin taşıyıcılığı incelenerek, bozulan kısımlar değiştirilir veya takviye edilir. Ahşap kirişli döşemelerde duvar-kiriş bağlantı noktasında kirişte çürüme görülebilir. Duvar içinde oluşan kondansasyon sonucu oluşan nem, kirişin duvara

³ Fielden, s.70.

oturduğu noktada çürümelere neden olur. Bölgedeki evlerin sahip olduğu özgün tavanlardan dolayı, döşeme takviyesi yerinde yapılmalıdır. Çürüyen ve taşıyıcı özelliği zayıflayan kirişler, tavanların desteklenmesi ile değiştirilebilir. Duvar bağlantı noktasında ucu çürüyen ahşap kirişin bu bölümü alınarak, duvara farklı yöntemler uygulanarak metal takviye yapılır. (Şekil 5-2)

Taşıyıcı sistemi etkileyen çatlakların bulunduğu durumda yapı metal çubuklar kullanılarak gergi sistemi içine alınabilir. Döşeme kirişlerinin, duvarlarla yeterli bağlantıları olmadığı durumlarda, diğer bir deyişle bunların duvardan ayrılması söz konusu ise bu elemanların bulunduğu yatay düzlem içinde kat düzeyinde duvarları birbirine bağlayan bir metal gergi sistemi oluşturulur.

Cephelerde karakteristik olarak görülen çıkmalar, kat düzeyinde oluşturulan yatay ve konsol metal bir konstrüksiyonla taşınmaktadır. Bu konstrüksiyon üzerinde yer alan pencereli çıkma duvarları hafiflik nedeniyle delikli tuğladan ve ½ tuğla kalınlığında inşa edilmiştir. Özellikle köşe binalarda her iki cephe üzerinde yer alan çıkmalar, zemin kat tavan kirişlerinin I profillerle oluşturulması ve bunların uçlarının bina cephe duvarından dışarıya konsol olarak çıkarılması ile taşınmaktadır. Bitişik binalarda cephede yer alan ve çoğu kez küçük olan çıkma zemin, kat tavan düzeyinde oluşturulan metal bir çerçeve ve alttan konan destek eğimli metal ya da masif taş desteklerle taşınmaktadır. Genellikle bu metal çıkmaların taşıyıcı sistemlerinde bozulma gözlenmemiştir. Bununla birlikte metal taşıyıcı elemanları koruyan boya, sıva ya da diğer kaplama malzemesinde görülen bozulmaların onarılarak, taşıyıcı elemanlarında oluşabilecek hasarın önlenmesi gerekmektedir. Çıkmayı taşıyan masif taş elemanlar ise, metal taşıyıcı askıya alınarak yenilenebilir.

Ayrıca terk edilmiş veya boş durumda bulunan ve yalnızca taşıyıcı durumdaki dış duvarları ayakta kalan binalarda mevcut veriler ışığında, restitüsyon projeleri hazırlanmalıdır. Mevcut duvarların, taşıyıcılığı etüd edilerek özgün ahşap döşemeli ve ahşap karkas iç duvarlı sistem yeniden inşa edilebilir. Kat ve döşeme izleri mevcut taşıyıcı duvarlar üzerinde tespit edilerek restitüsyon projeleri hazırlanabilir.

Yapı Elemanlarının Yenilenmesi: İç yapı elemanlarının yenilenmesi özgün malzeme ve biçimler korunarak gerçekleştirilmelidir. Çürüyen, kopan, eksilen

elemanlar, mevcut olanlar göz önünde bulundurularak yenilenmelidir. Deformasyona uğramış kısımlar ise, nedenleri ortadan kaldırılacak şekilde onarılmalıdır.

Önemli bir yapı elemanı olan merdivenler, mesnetleri ile bir bütündür. Basamaklar ve kirişlerden oluşan birlikteliği ile bütünlüğü hassas bir sistemdir. İlk yapım hataları veya zaman içinde bağlantı noktalarındaki farklı malzemelerin çalışmasından dolayı mesnet problemleri ortaya çıkabilir. Mesnetlerde oluşan deformasyon merdiven üzerindeki her harekette artarak sistemi bozmaktadır. Özellikle kullanımın yüksek olduğu merdivenlerde bu süreç daha hızlı yaşanmaktadır. Döşeme bağlantı noktaları olan mesnetlerdeki hareketlerin sonucu duvarlardan ayrılmalar ve deformasyon oluşur. Böyle bir durumda mesnetler düzeltilir, deformasyon giderilerek, duvara tespit işlemi gerçekleştirilebilir. Kırılan, eksilen küpeşte ve elemanları özgün forma uygun olarak yenilenir ve tamamlanır. Pencereler ve kapılarda özgün biçim ve malzeme gözönüne alınarak, onarım ya da yenileme gerçekleştirilmelidir. Pencerelerde ve kapılarda ısı ve su yalıtımını sağlayacak şekilde takviye yapılmalıdır. Özellikle düşey sürme pencerelerde sabit ve sürülen kanat arasında kalan ve ilk yapımında iyi çözülmemiş detayların, ısı yalıtımını sağlayacak şekilde kapatılması gerekmektedir. Tavanlarda bozulan ve düşen ahşap kısımlar yenisi ile değiştirilir, tespitlere göre eksikler tamamlanır.

5. 1. 3. 3. MALZEME YENİLEME ÖNERİLERİ

Sıva Problemlerinin Giderilmesi: Eski eserlerde restorasyon yapılırken yeniden üretilmesi gereken sıva ve harçların, analizlerinin yapılması gerekmektedir. Özgün sıva ve harcın kimyasal, fiziksel ve fiziko mekanik özelliklerine uygun yeni harçlar ve sıvalar üretilebilir. Onarım sırasında harç için bağlayıcı olarak kullanılan malzemelerin eski esere zarar vermeyecek nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Özellikle çimentonun yoğun ve gözeneksiz yapısı, nemlenmeye neden olurken,

ayrıca içerdği tuzların suda çözünübilirliği, çiçeklenmeye neden olmaktadır. Bu nedenle çimento kullanımında dikkatli davranılmasında yarar vardır⁴.

Eski eser niteliğindeki binalarda sıva onarımı yapılmadan önce, görsel analizle birlikte, detaylı olarak yeterli miktar ve boyutta harç ve sıva örneklerinin alınması gereklidir. Alınan bu örneklerle yapılacak fiziksel ve kimyasal analizlerle kullanılan ve kullanılabilecek malzeme hakkında ayrıntılı bilgi edinilebilir. Bu bilgilerden yararlanılarak üretilcek harçlar özgün malzeme ile uyumlu olacağından eski esere zarar vermeyecektir⁵.

Tuğla duvarındaki kusurların nedenleri, yaşlanma ile kırılma, don etkisi, kemer ve lentolar üzerinde görülen deformasyon çatlaklarıdır. Her onarım işleminde izlenen genel yaklaşım olarak burada da kusuru oluşturan nedenlerin araştırılması ve ortadan kaldırılması gereklidir. Tuğla genellikle, içinde bulunan sülfatlar, yapısal etkiler ve ısı etkisi ile çatlar ve ufalanır. Bu çatlaklardan içeriye giren su, malzeme bünyesini tahrip ettiği gibi, donarak daha önemli zararlara da neden olur. Genel olarak bozulmuş kısımlar kaldırılarak yeni malzeme ile, çatlaklar ise küçük parça tuğlalar ile onarılabilir. Yeni tuğlalar ve derzlerin eski doku ile uyum içinde olmasına dikkat edilmelidir.

Merdivenlerde kullanılan taş basamaklarda kötü kullanım ve darbe nedenleri ile kopmuş parçalar söz konusudur. Buralarda hasar gören kısım uygun şekilde düzeltilerek oluşturulan boşluk aynı malzemeden yeni parçalar yapıştırılarak onarılabilir. Lentolarda farklı oturmalar nedeniyle oluşan çatlaklar önemsiz ise, epoksi ya da harç ile doldurularak, önemli ise, eleman tümüyle değiştirilerek giderilebilir. Benzer işlemler denizlikler, söveler ve kat silmeler için de geçerlidir. Özgün malzemenin bulunamadığı durumlarda yapay taş malzeme kullanılabilir.

⁴ Ahmet Güleç, "Eski Eserlerde Harç ve Sıva Problemler", YEM'de düzenlenen sempozyuma sunulan bildiri, İst.1991, s.1-2

⁵ Ahmet Güleç, y.a.g.e., s.4-6

5. 2. SOSYAL VE EKONOMİK ÖNLEMLER

5. 2. 1. SOSYAL ÖNLEMLER

Fener’de yaşayan ev sahibi ve kiracılarla yapılan görüşmeler sonucunda yaşayanların büyük bir kesimi ki, -bu kesim içinde kullanıcıların ev sahibi olduğu grup çoğunluktadır- evinin daha iyi yaşanılabilir koşullarda olmasını istemektedir. Bu durum özellikle uzun süredir burada yaşayanların daha iyi bir çevrede yaşama isteğinden kaynaklanmaktadır⁶. Ekonomik desteğin yanı sıra öncelikli olarak yapılması gereken en önemli çalışma, bir sağlıklaştırma projesinin uygulanması sırasında yerel halkın bilinçlendirilmesinin sağlanmasıdır. Burada amaç kullanıcıların bir tarihi çevrede yaşadıklarının bilincine varmaları ve yaşadıkları evlerin yenileştirilerek daha sağlıklı koşullarda yaşayabileceklerini, düzenlenecek toplantılarla anlatmaktır. Eğitim süreci olarak da tanımlanabilecek bu dönemde isteklerin de belirlenmesi sağlanacağı için hazırlanacak sağlıklaştırma projeleri daha gerçekçi çözümlere ulaşmış olacaktır.

Böyle bir proje çerçevesinde eğitim, sağlık ve kültür alanında eksikliği duyulan donatılar sağlanarak sosyal yapının iyileştirilmesi de amaçlanır⁷. Bu amaç doğrultusunda mevcut sosyal binalar kullanılarak tekrar kazanılmış olur. Örneğin, bölgede bulunan eğitim binaları, yasal statüleri bozulmadan kullanılabilir. Elde edilen belge ve bilgilerle eski kullanımlar canlandırılmalıdır. Örneğin, belgelerde görülen ancak bugün varolmayan ve bölgenin ihtiyacı olan eczane, doktor muayenehanesi ve benzeri temel sağlık hizmetleri kendi özgün mekanlarında tesis edilmeli mevcut durumda bulunanlar ise iyileştirilmelidir.

Bölgede yapılacak koruma çalışmalarından yalnızca bölge sakinleri değil aynı zamanda tüm kamuoyu bilgilendirilmeli ve bu konuda kamu bilinci oluşturulmalıdır⁸.

⁶ İclal Dinçer, Zeynep Merey Enlil, “Eski Kent Mekanlarının Yeni Sahipleri: Göçmenler ve Eski Kent Mekanlarının Yeniden Üretimi” Diğerlerinin Konut Sorunları, Derl. E. M. Komut. Yay. TMMOM Mimarlar Odası. Ankara, 1996, s. 267-279
Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu (İstanbul Tarihi Yarımadası) Analiz ve Düzenleme Önerileri, Şubat 1998, İst. 1998. s. 42-43.

⁷ Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, s 64-71

⁸ 1998 yılı içerisinde yerel yönetim tarafından başlatılan koruma çalışmaları basında yerel olarak kamuoyu bilgilendirilmektedir.

Gerekli özendirme önlemleri alınarak olanakları elverişli ve kültürel duyarlılık sahibi kişilerin bölgeye gelmesi sağlanmalıdır. Yerel kullanıcılar içerisinde bölgede yaşamak istemediği için mülkünü onarmayanlar bulunabilir. Bu durumda spekülasyon amacı olmayan, kültürel duyarlılığa sahip kişilerce bu mülklerin satın alınması sağlanabilir.

5. 2. 2. EKONOMİK ÖNLEMLER

Sağlıklaştırma ve yenileme işlemleri ister kamu ister özel girişimlerde olsun genellikle parasal kısıtlamalarla karşılaşır. Bu tür engelleri aşmak amacıyla son yıllarda ülkemizde, Avrupa'da uygulanan sistemlere benzer sistemlerin getirilmesi konusunda koruma uzmanlarınca çaba gösterilmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde sıkça rastlanan bir uygulama olan, yeni inşaatlara verilen inşaa kredilerinin eski eserlere de verilmesinin ülkemizde de uygulanması gereği vurgulanmaktadır. Ülkemizde olabilirlik tartışmaları sürerken, Avrupa Konseyi'nde bu amaçla 1991 yılından itibaren ortak kültürel mirasın korunması amacıyla, ortak bir fonun kurulması için çalışılmaktadır. Bakanlar komitesinin üzerinde önemle durduğu mali sistem, üye ülkelerde karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle getirilen öneriye göre, büyük bir yenileme işine girilmeden önce, bu alandaki uzmanlardan bir maliyet hesabı ve olası destek imkanlarının değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir⁹.

Yukarıda sözü edilen öneriye ek olarak üye ülkelerin eyleme geçerken, ihtiyaç duyacakları gerekli tüm ilke ve teklifleri kapsayan bir katalog hazırlanmıştır. Bu katalogta idari önlemler, vergilendirme ve mali mekanizmayı destekleyecek fon sistemleri yer almaktadır. Katalogta ayrıca diğer ülkelerde uygulanan maddi destekleme sistemlerine de yer verilmektedir¹⁰.

⁹ "The funding of heritage conservation", European Heritage, 1994/1, s. 24-25

¹⁰ "Örneğin kamusal ve özel kaynaklara dayanan döner sermaye sistemi, bu sistem vergi ayrıcalıklarının yardımı ile kaynağın otomatik bir biçimde yenilenerek oluşmasını sağlar (Hollanda'da olduğu gibi) ya da yenilenmiş binaların satılmasından elde edilen kazanç, yeni yenileme işleri için kullanılır. (İngiltere'de olduğu gibi). Öneride yer alan ve Fransa'daki uygulamalar olan yerleşmeleri geliştirme programları ve yenileme yerlerinin kiralama sistemleri..." y.a.g.e., s.25

Sağlıklaştırma projelerinin gerçekleştirilmesi Avrupa'da uygulanan sistemlere benzer uygulamalar önerilebilir. Sağlıklaştırma için sağlanacak kamu kesiminden sağlanan kredi ile, -bu kredileri yerel makamlar ve sosyal yerleşmelerden sorumlu bir kamu kuruluşu sağlar- mal sahibinin kendi binasını onarması teşvik edilir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, onarımdan sonra kiralara artmaması garantisinin yerel yönetimce sağlanmasıdır.

Ülkemizde bir dönem yeni işletmeler kurulması için devletçe çok geniş bir şekilde uygulanan yap-işlet-devret modeli burada da uygulanabilir. Özel kurumlara verilen binaların onarılacak belli bir kira bedeli ve belli bir süre için kullanmalarını ön gören bu model aslında daha çok prestij amacıyla bu kurumlar için kullanılabilir. Fakat Fener için bu model, yıkılmış durumda bulunan boş arsalar, taşıyıcı dış duvarları ayakta kalmış ve en önemlisi *kamu mülkiyetinde* olan bina ve arsalarda gerçekleştirilebilir. Bu binalara çevrede eksikliği duyulan sağlık, sosyal ve kültürel donatılar yerleştirilebilir.

Bir başka uygulama şekli ise belirlenmiş kiralama sistemi ile, binanın mülkiyetinin, yenilemeyi yapacak ve para kaynağını sağlayacak kuruma verilmesidir. Yenileme işlemi tamamlandıktan sonra bina eski sahibine kiralanır. Sicilya'da uygulanan bu sistem, Fener bölgesi ve ülkemiz koşullarında uygulanamayabilir¹¹.

Yerel yönetim ve koruma ile ilgili yetkili kurumlar, bölgenin korunması için çalışacak özel bir kurum oluşturabilir. Bu, kâr amacı gütmeyen özel statüde bir şirket, kooperatif veya vakıf olabilir. Proje ile belirlenecek sınırlar içinde faaliyetini gerçekleştirecek bu kuruma, yasa ile oluşturulan koruma fonundan aktarılan maddi destekle birlikte başka gelirler de sağlanabilir.

Dünyadaki pek çok ülkede, yerel yönetimin gelirlerinden koruma fonuna para aktarılmaktadır. Yerel yönetimlerin gelirleri olan vergilerden belli bir oranda pay aktararak bu kuruluşa sürekli bir destek sağlanabilir. Bölgenin mekanları basın ve yayın kurumlarınca sıkça çekim platosu olarak kullanılmaktadır. Bu eylem bölgede

¹¹ y.a.g.e., s.25

gerçekleşecek koruma projesi için, Mostar Koruma Projesi'nde olduğu gibi, gelir getirici bir araç olarak kullanılabilir¹².

5. 2. 3. YÖNETSEL ÖNLEMLER VE KOLAYLIKLAR

Koruma alanı olarak belirlenmiş bölgelerde 23.7.1983.tarih ve 2863 sayılı yasa ile bu yasanın bazı madde hükümlerini değiştiren 17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı yasada bulunan bazı hükümler yerine getirilmelidir.

Bölgenin korunması amacıyla hazırlanacak bir plan doğrultusunda yasanın verdiği yetkilerden yararlanarak koruma çalışmaları gerçekleştirilir. Bu çalışma yerel yönetim ve Koruma Kurulu işbirliği ile olmalıdır. Böyle bir çalışma için, yasada yer alan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın uygun görmesi ile, Vakıflar Genel Müdürlüğü, il özel idareleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları eski eser sahiplerine lüzum görülen hallerde taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının, koruma bakım ve onarımına, teknik eleman ve ödenek yardımında bulunabileceğine ilişkin hüküm işletilebilir. Aynı maddede gerekirse eski eserlerin korunması için vakıf kurulabileceği belirtilmektedir.

Eski eser sahiplerinin, gelirlerinin yetersiz olmasından dolayı, karşılaştığı zorlukların başında, onarım için gerekli parayı bulamamaları gelir. Yasanın 12. maddesine göre, bunun için bir katkı fonu kurulur. Fon yönetmeliği ilk olarak 24.6.1985 tarih ve 18791 sayılı resmi gazetede yayınlanmış, 22.10.1993 tarih ve 21736 sayılı resmi gazete ile bazı maddeleri değiştirilmiştir. Bu fon bölgede mevcut eski eserlerde yapılacak koruma çalışmalarına bir kaynak oluşturması için kullanılmalıdır.

Tescilli eski eserler, 3386 sayılı yasanın 21. maddesine göre her türlü vergi, resim ve harçdan muaftır. Bu hüküm gereği kadar, ilgili tasdik mercilerince, yerine getirilmemektedir.

¹² Đžihad Pašić, Görüşme notları, 30.9.1998

Kanunda belirtilen korumayı gerçekleştiremeyen mülk sahiplerinin mülkleri yasanın 11. Maddesi gereğince kamulaştırılabilir. Bu uygulama harabe durumunda bulunan binalar için gerçekleştirilebilir.

Koruma imar planlarında yer alan kültürel amaçlara ayrılan binalar değerlendirme amacıyla koruma kurulu onayıyla kamulaştırılabilir.

Yasalarda yer alan bu hükümlerin bir an önce uygulanması gerekmektedir.

Bölgede yapılacak koruma çalışmaları kurulacak bir dernek, kooperatif¹³ veya özel statüdeki, kâr amacı olmayan bir şirket tarafından gerçekleştirilebilir.

Bu yasal düzenlemeler, batı ülkelerinde geçerli olan kurallarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak o ülkelerde var olan kamuoyu duyarlılığı ve dikkati, ne yazık ki ülkemizde o ölçüde değildir.

■

II. ve III. Bölümlerde incelenen belgeler ve yerinde yapılan gözlemler sonucu, Fener Bölgesin'de bulunan sivil mimarinin bozulma nedenleri ortaya konmuştur. Bu sorunlara çözüm yolu bulabilmek amacıyla yabancı örnekler IV. Bölümde irdelenmiştir. Elde edilen bilgiler ile Fener Bölgesin'de çevre ölçeğinden başlayan ve bina ölçeğine kadar inen bir dizi öneri getirilmeğe çalışılmıştır. Bu önlem ve öneriler ile sosyal ve fiziki yapının sağlıklılaştırılması için çözüm yolları aranmıştır. Çevre, sokak ve bina ölçeğinde yapılacak tüm müdahalelerin özgün yapıyı bozmayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Yerel halkın bir restorasyon projesi başlamadan, tarihi çevre konusunda bilinçlendirilerek katılımı sağlanmalıdır. Tarihi çevre korumada karşılaşılan ekonomik zorlukları aşmak için bölgenin karakterine uygun etkinlikler getirilmelidir.

¹³ Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, s. 72

Bölgede gerçekleştirilecek rehabilitasyonun olumlu sonuçlanabilmesi için yürürlükteki yasalarda yer alan ve uygulamalarda halka her yönü ile kolaylık sağlayan hükümlerin uygulanması gerekmektedir.

VI. BÖLÜM

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma sırasında önce bölgenin tanınması için bir literatür taraması ve bir alan araştırması yapılmıştır. Bunu izleyerek, Batı dünyası ölçeğinde iyileştirme çalışmalarını içeren kuramsal yaklaşımlar ve bunların uygulamaya, iyileştirilme projeleri olarak yansıyan örnekleri incelenmiştir. Kuramsal yaklaşımlardan ve uygulanarak sonuçlanmış iyileştirme projelerinden elde edilen birikim literatür taraması ve alan araştırması ile özellikleri belirlenen Fener semtine uyarlanmıştır. Böylece söz konusu bölgeye özgü bir iyileştirme önerileri bütününe ulaşılmıştır.

6.1. BÖLGE İLE İLGİLİ SONUÇLAR

İstanbul tarih boyunca barındırdığı sosyal yapı ve mimari doku nedeniyle yerli ve yabancı araştırmacılar için çekici bir kent olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyet döneminde bu ilgi devam etmiştir.

Bu tezde incelenen Fener Bölgesi için genel ve klasik denilebilecek ilk bilgiler İstanbul ile ilgili temel kaynaklardan (gravür, resim, fotoğraf, harita ve kitap) elde edilmiştir. (Bkz. 2 bölüm resim kaynakları ve dipnotlar). Büyük bir bölümü yabancılar tarafından hazırlanan bu kaynaklar XV. yüzyıldan günümüze kadar uzanan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu eserler genellikle yurtiçi kitaplıklarında erişilebilir bir durumda bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul geneli için XIX. yüzyıla ait bir takım haritalar da ABD kongre kütüphanesinden temin edilmiştir. Bölge ile ilgili bilimsel çalışmaların başlangıcını A. Batur, A. Yücel, N. Fersan, "İstanbul'da XIX. Yüzyıl Sıraevleri-Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma", isimli makale oluşturmaktadır. Bu çalışmaya dayanarak yerli araştırmacılar tarafından yapılan ilki 1984 tarihli olmak üzere 6 adet yüksek lisans tezi incelenmiştir.

Son yıllarda ülkemizde gelişen tarihi çevre koruma kavramı ile diğer tarihi bölgeler gibi Fener Bölgesi de farklı mimari ve mekansal kurgusu ile dikkati çekmektedir. Bölgede çok sayıda, yukarıda değinilen bilimsel uzmanlık çalışması

yapılmış, belge niteliği taşıyan bu çalışmalar, bölgenin mimarisinin ve fiziksel dokusunun geçirdiği süreci izlemek açısından yararlı olmuştur.

Ülkenin tarımdan sanayie geçişe başlaması ile birlikte oluşan iç göç hareketinden etkilenen illerin başında İstanbul gelmektedir. Fener ve diğer tarihi bölgeler bu dönemde yeni göç edenlerin oturabilecekleri düşük kirali evleri içeren kent kesimleri olmuştur. Belli bir dönemin kültürünü, planlama anlayışını yansıtan bu kesimler bu kültüre yabancı yeni yerleşenler için bir geçiş bölgesi ve bu nedenle bir çöküntü alanı niteliği kazanmıştır.

Yeni bir mülk alacak kadar birikimi (ucuz kiradan dolayı) sağlayan kişiler İstanbul'un çevresinde oluşan plansız yerleşmelerden bir konut sahibi olmaktadır. Bölgede uzun bir dönem kiracı olarak yaşayan bazı aileler ise evlerin müstakil bir kullanım olanağı vermesi veya merkezi iş alanına yakınlığı nedeni ile Fener Bölgesini tercih etmektedir. Hatta bu ailelerin bir kısmı plansız gelişen bölgelerde ikinci bir konut sahibi olsalar da, sözü edilen bu avantajlardan ötürü yine bölgede oturmaya devam etmektedir.

Bölgeyi bazı aileler için ucuz kiraların dışında ayrıca çekici kılan bir başka etken burada bir akrabalarının veya hemşehrilerinin ikamet etmesidir. Bölgenin sahile yakın kısmında Karadeniz kökenli, topografik olarak yukarıda kalan kesiminde ise Doğu veya Güneydoğu Anadolu kökenli aileler bulunmaktadır.

Kırsal kökenli ve gelir seviyesi düşük bu sosyal yapı, özgün mimari dokunun oluşmasına neden olan kültüre de yabancısıdır. Bu kültürel yabancılığın doğurduğu ilgisizlik ve bilinçsizlik binalardaki tahribatın bir nedenidir. Ayrıca yetersiz maddi imkanlar nedeniyle de gerekli bakım sağlanamadığından binalar zaman içinde tahrip olmaktadır. Özellikle kullanıcılarının tümünü kiracıların oluşturduğu evlerde oluşan bozulmalar büyük miktardadır. Bölgenin en önemli yapı grubu Rum-Ortodoks Patrikliğidir. Köklü ve uzun bir tarihe sahip olan ve günümüzde de etkinliğini koruyan bu kurum bölgenin temel niteliğini tanımlar durumdadır. Bunun yanında yine aynı kültürün diğer öğeleri olarak kiliseler ayazmalar ve okullar bulunmaktadır.

Bu tezde incelenen bölge, Rum-Ortodoks kültürünün XIX. yüzyılın ikinci yarısında oluşturduğu özgün mimari dokuyu kapsamaktadır. Bu oluşumda batı anlayışı doğrultusunda düzenlenen nizamnameler geçerli olmuştur.

Seçilen inceleme alanında yaklaşık olarak 320 ev mevcuttur. Bu çalışma kapsamında 60 adedi doku içinde homojen yayılma ve mimari özellikler göz önüne alınarak seçilmiş ve incelenmiştir.

6.2. KURAMSAL YAKLAŞIM SONUÇLARI

Kuramsal yaklaşımların ve uygulanmış sağlıklaştırma projelerinin incelenmesi sonucu, koruma ve iyileştirme ile ilgili kavramlar ve uygulamadan elde edilen veriler toplu ve tutarlı bir birikim oluşturmaktadır. Bu birikimden bir iyileştirme projesi için geçerli olabilecek genel sonuçlar elde edilebilir. Aşağıda bunlar kısaca verilmiştir.

Uluslararası tarihi çevre koruma projeleri iki şekilde uygulanmıştır: yerel kullanıcıların başka bölgelere yerleştirilmesi ve kullanıcılar ile birlikte koruma ve sağlıklaştırmının gerçekleştirilmesi. Bu uygulama konut bölgelerini içermektedir. Karma bir yapıya sahip bölgelerde ise konut ve varolan ticaret işlevi bölge karakterine uygun işlevlerle canlandırılmıştır. Batıda uygulanmış ve sonuçları alınmış örnekler arasından Bologna, Kreuzberg, York, Leith ve Mostar tarihi bölge koruma çalışmaları detaylı olarak incelenmiştir. Bu projelerin ortak özelliği resmi organlarca organize edilmeleridir. Yerel yönetim aracılığı ile kullanıcılara sağlanan maddi destekle koruma projeleri gerçekleştirilmiştir. Uygulama aşamalarında yerel yönetimlerin kurduğu koruma çalışmalarının yürütülmesinden sorumlu kuruluşlar görev almıştır. Her bölgenin yerel koşullarına göre maddi ve teknik destek sağlanarak projeler tamamlanmıştır.

Gerçekleştirilecek bir rehabilitasyon-sağlıklaştırma projesi için çalışma sınırları içinde bulunan sosyal, ekonomik ve fiziksel yapı (doku) ayrıntılı bir biçimde incelenmelidir. Bu sosyal ve teknik verilerin değerlendirilmesi için oluşturulacak ekibin değişik disiplinlerden gelen uzmanlardan oluşması gereklidir. Yerel yöneticiler, şehir plancıları, koruma ve tarihi çevre konusunda uzman

mimarlar, mühendisler, ulaştırma uzmanları, ekonomistler ve hukukçulardan oluşan bir ekiple proje gerçekleştirilmelidir.

Sağlıklıştırma projesi bir bütün olarak ele alınmalı, büyük ölçekten küçük ölçeğe inen bir dizi planlama yapılmalıdır. Yerinde yapılan tespitlerle eksikliği duyulan, sosyal ve fiziksel donatılar evre bütünlüğünü bozmayacak şekilde tamamlanmalıdır. Yol ve sokaklarda uygulanacak kaplama, kent ve park mobilyalarının evre dokusuna uygun malzeme ve boyutta olmasına dikkat edilmelidir.

Sokak ölçeğinde gerçekleştirilecek önerilerde, mevcut olan donatılar canlandırılarak düzenleme yapılmalıdır. Yapısal ve malzeme yenilemede özğn malzeme ve ağdaş tekniklerle gerçekleştirilmelidir.

Rehabilitasyon projesinin gerçekleşebilmesi için yerel kullanıcıların bilgilendirilmesi gereklidir. Uygulamaya geçilmeden önce bölgede oturanların sağlıklıştırma projesi hakkında bir bilgi ve bunun sonucunda bir bilinç düzeyine eriştirilmeleri gerekir. Bunun için projenin onlara getireceği maddi ve konfora dönük katkı kadar prestij ve saygınlık boyutlarının da iyice açıklanması ve aydınlatılması gereklidir. Bilindiği gibi bu tür projelerde kullanıcının katkısı ve desteği olmadan başarıya ulaşmak çok güçtür.

6.3. FENER BÖLGESİ İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Bölgenin Rum Ortodoks kültüründe taşıdığı önem göz önünde bulundurularak turizme dönük işlevleri özendirecek planlama kararları alınabilir. Bu neri, turizmin getirdiği ekonomik girdiler göz önünde bulundurularak verilmektedir. Patrikhaneye gelen ziyaretçilerin dinlenme, kalma ve bölgenin kültürel atmosferini yaşama gereksinimlerini karşılayacak düzenlemelere gidilebilir. Bunlar restoran, cafe, pansiyon ve küçük otel, kültür ve sanat evleri, kütüphane, özel müze türünde tesisler olabilir. Aynı anlayış doğrultusunda bölgede varolan diğer öğeler kilise, ayazma ve okullar yeni düzenlenen bir servis olanağını topluma sunmalıdır.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için bölgenin özgün sosyal ve fiziksel dokusuna aykırı olmayacak şekilde sağlıklılaştırma yapacak özel girişimcilerin çevreye gelmeleri sağlanmalıdır.

Bölgede bina ölçeğinde özgün kullanım olan konut işlevi sürdürülmelidir. Evlerde her katta bir kullanıcının olduğu ve yetersiz kullanma alanlarının ortaya çıktığı durum yerine, ortak bir yaşam tarzı olan pansiyon işlevi uygun görülmektedir. Bu uygulama özgün planlamayı zedelediği için tercih edilmelidir. Kullanma alanı uygun büyüklükte olan evlerde ise birden çok aile aynı evi paylaşabilir.

Günümüzde mevcut sosyal yapı, geçmişte varolan ve bu dokuyu oluşturan sosyal yapıdan farklıdır. Bölgenin özgün düzeyine ve saygınlığına kavuşturulması için, mevcut sosyal yapının eğitilerek, belli bir kültürel içeriğe kavuşturulması gerekmektedir. Yaşaması düşünülen bir sağlıklılaştırma projesi ancak bu koşul sağlandığı zaman gerçekleşecektir. Bu eğitim sürecini izleyemeyen bireylere yeni ve uygun yerleşim alanları önerilerek, onların yerine bu konuda bilinçli ve düzeyli kimselerin yerleştirilmesi sağlanmalıdır.

Çağımızda demokratikleşen dünyada yerel yönetimlerin ağırlığı giderek artmaktadır. Bu nedenle ilçe yerel yönetiminin Fener Bölgesi'nde oluşturulacak projenin işleyişinde yönetici bir konumu olmalıdır. Bu konum sağlıklılaştırma projesini hazırlayacak ve uygulayacak bir veya birkaç yüklenici ile mal sahipleri ve devlet arasında gelişecek veya oluşacak ilişkiler ağını düzenleyecektir. Aynı zamanda projenin değişik aşamalarında ortaya çıkacak sorunlar için konunun yurtiçi ve uluslararası düzeydeki uzmanları da yine yerel yönetim aracılığı ile organize edilecektir. Buna benzer bir yaklaşım halen Unesco ve Avrupa Birliği katılımı ile Belediye tarafından Fener-Balat Rehabilitasyon çalışması olarak gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde konut alanında yüklenicilerin işlevi alışılmış ve olağandır. Ayrıca devlet destekli kredilerle kurulan kooperatif çalışmaları da bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle Fener semti için yerel yönetimin yöneticiliğinde devlet kaynaklarından mal sahiplerine düşük faizli krediler temin edilmesi ve bu

imkanlarla bölgenin iyileştirilmesinin yükleniciler tarafından gerçekleştirilmesi önerilebilir.

Yüklenici faaliyetinin ötesinde bir de bölgede oturanların yapabilecekleri küçük çaplı bakım ve onarım işlevi söz konusudur. Bu işlerin sağlıklı bir biçimde gerçekleşebilmesi için semtte bir kültür evi niteliğinde, hobi ve sanat çerçevesi içinde böyle bilgileri veren bir tesis de oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak Fener Bölgesi'nin sağlıklılaştırılması için yerel yönetimin yöneticiliğinde ve denetiminde yüklenicilerin gerçekleştireceği devlet destekli bir proje gereklidir. Bu projede bölgenin özgün koşulları ve Rum-Ortodoks kültürünün kurumları belirleyicidir. Ayrıca bölgede konut işlevinin sürdürülmesi de gözden uzak tutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- _____ Antalya Kaleiçi Yat Limanı ve Çevresi Koruma Çalışması, Mimarlık, 88/1-5, s. 48.
- _____ Antalya Kaleiçi, Yapı 66, s. 38.
- _____ Balat ve Fener semtlerinin Rehabilitasyonu (İstanbul Tarihi Yarımadası), Analiz ve Düzenleme Önerileri, Fatih Belediyesi, Avrupa Birliği, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İst., 1998
- _____ "Bostancıbaşı Defteri, 1802 yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu", yayınlayan Şevket Rado.
- _____ "Haliç ", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 501-507.
- _____ Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975, İTÜ İnş. Fak. Mat., İstanbul, 1975.
- _____ "Haliç'in Geoteknik Sorunları ve Çözüm Yolları", B. Ü. Mat., İstanbul, 1986.
- _____ İstanbul Harita ve Planları Sergisi, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, no: 11, İstanbul, 1961.
- _____ İstanbul Metropoliten Alan Planlama Çalışmaları (Bizans'tan günümüze kadar), Mimarlık, c. 79, s. 55-77, İstanbul, 1970.
- _____ Kütahya Belediyesi'nde örnek Uygulamalar", Mimarlık, 87/5-6, s. 4.
- _____ Structural Renovation of Traditional Buildings, CIRIA Repot 111, 1986
- _____ Tek Yapıdan Çevre Korumasına, "Antalya Kaleiçi Yat Limanı Çevresi Restorasyon Çalışmaları", Mimarlık, 84/3-4, s. 36.
- _____ Tek Yapıdan Çevre Korumasına, Mimarlık, 84/3-4, s. 37.
- _____ "The funding of heritage conservation", European Heritage, 1994/1
- _____ "York:A Study in Conservation" by Viscount Esher, (report to the minister of Housing and Local Government and York City Council), Her Majesty's Stationary Office, London, 1968.
- Akay ,Sibel ,** Fener'de Koruma ve Yeniden Düzenleme, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul, 1987.
- Akçura, Necva,** "Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması", Mimarlık, 73/8, s. 13-17.

Akın, Nur, " Fener ", İstanbul Ansiklopedisi, Türk Tarih Vakfı Yayını, s. 279-281.

Akın, Nur, "19.Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Balat, Galata-Pera", Yayınlanmamış Profesörlük Çalışması, İstanbul, 1993.

Akın, Nur, "Osman Hamdi Bey ve Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine", Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Sempozyum/Atölye I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 233-239.

Akın, Nur, "Tescilli Kentsel Koruma Alanlarında Uygulama Sorunları", Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ MF, İstanbul, s. 185-190.

Akın, Nur, "Türkiye'de Mimari Mirası Koruma Çalışmaları ve Sorunları", İslam Mimarisi Koruma Konferansı, 22-26.4 1985, Bildiriler, s. 147-157.

Akın, Nur, "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar", Mimarlık, 88/2, s. 40-43.

Akozan, Feridun, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, DGSA Y. Mim. Böl. Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını, İstanbul, 1977.

Alsaç, Orhan, "Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine", Mimarlık, 84/3, s. 8-11.

Altınay, Ahmet Refik, "16. Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591): İstanbul'un düşünsel, sosyal, ekonomik ve terimsel ahvalik, evkaf uray beslev ve gümrük işlerine dair Türk arşivinin basılmamış belgeleri", İstanbul Maarif Vekaleti, 1935.

Amicis, Edmonde De, 1874'te İstanbul, çev. R. E. Koçu, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1938.

Antel, Sadrettin Celal, "Tanzimat Maarifi", Tanzimat I, s. 448.

Arı, Kemal, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Türkiye Araştırmaları 17-Tarih Vakfı, Yurt Yay., İstanbul, 1995.

Arıç, Cazibe, "Haliç-Küçükçekmece Gölü Bölgesinin Jeolojisi", Kağıt ve Bas. İşleri A.Ş., İstanbul, 1955.

Arif, Burhan, "İstanbul'un Planı", Arkitekt, no: 5, s. 154-161, 1933 ve no: 6, s. 178, 1933.

Arseven, Celal Esad, Eski İstanbul, TTOK, İstanbul, 1989.

Asatekin, G., Eren, Z., "Halkın Koruma Olgusuna Tepki ve/ veya Katkısının Belirlenmesi Konusunda Kültür Bakanlığı Deneyimi: Yeni Foça'da Anket Çalışması ve Sonuçları", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, c. 5, no: 1, Bahar 1979, s. 15-36.

Asatekin, N. G., Madran, E., "Kuşadası-Kaleiçi Sağlıklaştırma-Yenileme Projesi", Mimarlık, 88/2, s. 53-54.

Aşkun İlgı, Ceylan Oğuz, "Tarihi Çevre Bağlamında Süleymaniye Örneği", MSÜ MF ŞBPB Koruma Sempozyumuna sunulan bildiri, İstanbul, 1995

Aygen, Zeynep, "Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı Mıdır?", Cogito, Kent Kültürü, no: 8, yaz 1996, İstanbul, 1997, s. 43-62.

Aygen, Zeynep, Koruma ve Kullanıcı Katkısı, Tarihsel Temeller ve Günümüzdeki Olanaklar, İTÜ, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.

Ayverdi, E. H., "İstanbul mahalleleri ve nüfusu", Vakıflar Dergisi, 1958.

Banoğlu, N. A., Anıtları ve Tarihi Eserleriyle İstanbul, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul, 1963.

Barey, Andre, "İstanbul 1453-1980, Bruxelles, Archives d'Architecture Moderne, Archives d'Architecture Dergisi'nin İstanbul özel no:sı, 1982.

Başak, Zekiye, "Silahtarağa Kazısı", İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı, no: 5, 1949, s. 51-54.

Batur, A., Yücel, A., Fersan, N., "İstanbul'da XIX. Yüzyıl Sıraevleri - Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma", ODTÜ Mim. Fak. Dergisi, c. 5, no: 2, Güz 1979.

Bektaş, Cengiz, Koruma Onarım, s. 153-165.

Belge, Murat, " Haliç Sokaklarında ", Tarih Toplum Dergisi, c. 6, no: 33, 1986, s. 27-31.

Belge, Murat, " İstanbul ", Tarih Toplum Dergisi, c. 6, no: 34, 1986, s. 22-28.

Benlisoy, Yorgo, Macar, Elçin, Fener Patrikhanesi, Araştırma-İnceleme: 4, Ayraç yay., İst. 1996

Binan, Can, Mimari Koruma Alanında 1964'den Günümüze Düşünsel Gelişimin Uluslararası Evrim Süreci Üzerine Bir Deneme, Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul, 1996.

Bozis, Sula, " Fener Rum Erkek Lisesi ", İstanbul Ansiklopedisi, Türk Tarih Vakfı Yay., s. 283.

Bozis, Sula, "Yoakimyon Rum Kız Lisesi", İstanbul Ansiklopedisi, Türk Tarih Vakfı Yay., s. 532.

Böke, Hasan, " Restorasyon 'Bilimsel Bir Süreç' Olmak Zorundadır ", Yapı, no: 105, Ağustos 1990, s. 35-36.

Ceylan, Oğuz, "Venedik Tüzüğü ve Ülkemizdeki Koruma Uygulamaları", 3. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kollokyumu, bildiri, MSÜ Mimarlık Fakültesi, ŞBPB, İstanbul, 1995.

Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, no: 1, İstanbul, 1963 s. 327-414.

Çeçener, Besim, "Eski Yapıların Koruma Nedenleri ve Yöntemleri", Çevre Dergisi, no: 3, 1979, s. 14-15.

Çeçener, Besim, "Taşınmaz Eski Eser Koruma Olayı, Kararları, Organları, Koruma Politikası ve Ülkemiz", Türkiye I. Şehircilik Kongresi, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Böl., Ankara, 1982, s. 251-270.

Çeçener, Besim, "Ülkemizde Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı", İstanbul, 8 Nisan 1982.

Çelik, Zeynep, 19.Yüzyıl'da Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Çelikhhan, Seniha, "Yapısal-Parasal Problemlere Halkın Katılımı Konusunda Stratejiler", Yapı, no: 68, s. 43-45.

Çetiner, Ayten, "Korunması Gereken Değerler: Haliç Yöresi", İTÜ MFŞED, no. 10, 1975, s. 58-68.

Çorapçıoğlu, Kemal, "Taş Yapı Restorasyonlarında Malzeme Sorunları", Bildiri, Yapı Endüstri Merkezi, 16.12.1991.

De Beylie, General L., L'Habitation Byzantine. Les Anciennes Maisons de Constantinople, Paris, 1903.

Decei, Aruel, "Fenerliler", İslam Ansiklopedisi, s. 548.

Decei, Aruel, "İstanbul", İslam Ansiklopedisi, c. 5/2, s. 1142-1171.

Demir, H., Akar, R., İstanbul'un Son Sürgünleri, Tarih Politika Dizisi 8, İletişim yay., İstanbul, 1994, s.11

Denel, Serim, Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara, 1982.

- Dinçer, İclal, Merey Enlil, Zeynep,** "Eski Kent Mekanlarının Yeni Sahipleri: Göçmenler ve Eski Kent Mekanlarının Yeniden Üretimi" Diğerlerinin Konut Sorunları, Derl. E. M. Komut. TMMOB Mimarlar Odası Yay.. Ankara, 1996, s. 267-279
- Dirimtekin, Feridun,** "Ecnebi Seyyahlara göre XVII. Yüzyıl'da İstanbul'un Medeni ve İctimai Hayatı", İstanbul Enstitüsü Mecmuası, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 5.
- Dirimtekin, Feridun,** "Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyıl'da İstanbul'un Medeni ve İctimai Hayatı", Baha Matbaası, (İstanbul Fetih Demeği Nşr. 53), İstanbul, 1964.
- Dirimtekin, Feridun,** 1453 Muhasarası Esnasında Bizans'ın Nüfusu, Çituni Biraderler Basımevi, İstanbul 1954, (TTOK) Belleteni 1954 Tarih ve 149 nolu Nüshasından Ayrı Basım.
- Dirimtekin, Feridun,** Fetihten Önce Haliç Surları, İstanbul Matbaası, (İstanbul Enstitüsü), İstanbul, 1956.
- Dirimtekin, Feridun,** İstanbul'un Fethi, TTOK, İstanbul, 1978.
- Dökmeci, V., Bardo, J., Aktaş, F.,** " İstanbul'da Modern ve Tarihi Mahallelerde Kullanıcı Memnuniyeti ", Yapı, no: 134, Ocak 1993, s. 53-58.
- Duranay, N., Gürsel, E., Ural, S.,** " Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması ", Mimarlık, no: 7, Temmuz 1972, s. 65-109.
- Duyuran, Rüstem,** "Fethettiğimiz İstanbul", Arkitekt, no: 5, İstanbul, 1953, s. 1-4.
- Eke, F., Özcan Ü.,** "Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler", Mimarlık, 1988, s. 36 (2).
- Ekinci, Oktay,** " Onaltıncı Yüzyılın Batılı Bir Gezgininin Ağzından Bizans Limanı ve Fener: Rum Aristokrasisinin Barınağı ", Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1993.
- Eldem, N. Y., A. Kamil, M.,** "Sultanahmet Meydanı Çevresi ve Ayasofya Soğukçeşme Sokağı Koruma ve Geliştirme Projesi", Çevre Dergisi, 1979/3, s. 19-23.
- Eldem, S. Hakkı,** Türk Evi, c. 2, Taç Vakfı, 1986.
- Erdenen, Orhan,** "Osmanlı Devri: Mimarlar, Yardımcıları ve Teşkilatları ", Mimarlık, 1966/1, s. 15.
- Erder, Cevat,** "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", ODTÜ Mim. Fak. Dergisi, c. 3, no: 2, Güz 1977, s. 167-188.
- Erder, Cevat,** Tarihi Çevre Bilinci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, no: 24, Ankara, 1975.

- Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul, 1995.
- Ergin, Osman, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri İstanbul, Burhaneddin Bas., 1938.
- Ergin, Osman, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938.
- Ersen, Ahmet, "Korumada Plastik Onarımlar", Bildiri, YEM, 19.12.1991, s. 1-8.
- Ersen, Ahmet, "Kentsel Sitlerde Bozulma ve Temizleme Önerileri", Taç Dergisi, c. 2, no: 7, Kasım 1987, İstanbul, s. 41-43.
- Eruzun, Cengiz, "Kütahya Kentsel Sit Planlaması", Mimarlık, 88/1-5, s. 49.
- Erzen, Afif, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", Belleten, CXVIII, no: 70, 1954, s. 133-158.
- Erzen, Jale, "Onaltıncı Yüzyılda Sinan'ın İstanbulu", Yapı, no: 83, Ekim 1988, s. 32-34.
- Esin, Ufuk, "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kùltürleri", Semavi Eyice Armağanı, s. 61.
- Eyice, Semavi, "Byzantion", Türk Ansiklopedisi, c. IV, s. 134.
- Eyice, Semavi, "Haliç", İslam Ans. TDV, s. 265.
- Eyice, Semavi, "Tarih İçinde İstanbul'un Gelişmesi", Atatürk Konferansları VII 1975, Ankara, 1980, s. 88-182.
- Eyice, Semavi, "Tarihde Haliç Sempozyumu", İstanbul 10-11 Aralık 1975, İTÜ İnş. Fak. Matbaası, 1975.
- Eyice, Semavi, Cristoforo Boundelmonti ve İstanbul'un en eski resmi, İÜ Ed. Fak. Basımevi, İstanbul, 1964.
- Feilden, Bernard M., Conservation of Historic Buildings, Butterworths Chatham, 1982.
- Fersan, Nur, Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İstanbul, 1980.
- Fındıkoğlu, Z. Fahri, "Tanzimatta İctimai Hayat", Tanzimat I, İstanbul, 1940, s. 642-644.
- Fitch, James Marston, Historic Preservation: Curatorial Managament of the Built World, New York, 1982.
- Frodl, Walter, "Anıt Korunmasına Giriş Yöntemleri", Konferans, İTÜ.MF., 6 Mart 1975
- Frodl, Walter, "Anıtlar, Bakım ve Onarımları", çev. B. Özer, Akademi, no: 5, Mart 1966, s. 4-14.

Genim, Sinan, İstanbul'un İskanı (1453-1703), Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gottwald, J., "Fanarioten Hauser", Die Turkische Post, 27 Şubat 1933.

Gökbilgin, Tayyib, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri" Belleten, c. 31, no: 121-124, 1967, s. 104.

Göktür, Hakkı, İstanbul Ansiklopedisi, s. 5635-5636

Görgülü, Tülin, İstanbul'da Tarihi Süreci İçerisinde Azınlıkların Yaşadıkları Bölgelerde, Mülkiyet ile İlgili Sorunların Binalardaki Fiziksel ve İşlevsel Etkilerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, YÜ, FBE, İst.1991

Gurlitt, Cornelius, Die Baukunst Konstantinopels, 2 cilt, Berlin 1907.

Güleç, Ahmet, "Eski Eserlerde Harç ve Sıva Problemleri", Bildiri, YEM, 19.12.1991,

Gürsoy, Cudi Tuncer, "Piyasa Ekonomisi Açısından Tarihi Çevre Korunması", Çevre Dergisi, no: 3, Mayıs/ Haziran 1979, s. 9-12.

Hatip, Tayfun, Haliç, Fener- Balat Sahil Şeridinde Tarihsel ve Fiziksel Çevre Araştırması, Y. Lisans Tezi, YTÜ, 1993.

Hömer, Harald-Waltherr, "Kreuzberg Üzerine", Mimarlık, 1987/3, s. 29-31.

İnalçık, Halil, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 31.

İnalçık, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 1536.

İnciciyan, P. G., XVIII. Asırda İstanbul, çev. H. R. Andreasyan, 2. B., İstanbul, 1976.

İslam Ansiklopedisi, "İstanbul Maddesi", c. 5/2.

Janin, R., Constantinople Byzantine, Paris, 1964.

Kamil, Melih, "Tarihsel Çevre Korunmasına Orta Avrupa'da Örnekler", İTÜ Mim.Tarihi ve Rest. Enstitüsü Bülteni (MTRE), c. 2, no: 7, Temmuz 1976, s. 11-18.

Karaca, Zafer, "Panaiya Muhliotissa Kilisesi", İstanbul Ans., 1995, s. 214.

Karaca, Zafer, İstanbul'da Osmanlı Devri Rum Kiliseleri, İstanbul 1994

Karal, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, c. 5.

Karal, Enver Ziya, "Gülhane Hatt-ı H m yununda Batının Etkisi", Belleken, c. XXVIII, no: 112, Ekim 1964, s. 589.

Karpat, Kemal, "Eflak", TDV İA, s. 468.

Kazgan, Gülten, "Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve G  ler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 6, s. 1556-1557.

Kıraç, Binnur, Sur-u Sultani'nin Mamara Cihetinde Sura Dayalı Olarak Gelişen İ hakpa a Sokağı'nın İncelemesi, Basılmamış Y.Lisans Tezi, MS  Fen B.Ens., İstanbul,1992, s. 109-110.

Kıray, Mübeccel B., "Aptmanla ma ve Modern Orta Tabakalar",  evre, no: 4, Ağustos 1979, s. 78.

Kır an,  iler, 19. Yüzyıl İstanbul Dizi Konutlarının Morfolojik Analizine Dayalı Bilgi Tabanlı Tasarım Modeli, Y. Lisans Tezi, İTÜ, 1996.

Koçu R.E., İstanbul Ansiklopedisi,

Koçu, Reşat Ekrem, " Fener ", İstanbul Ansiklopedisi,

Konuksever, Mahmut, vd., "Fener ve Balat'ta Analitik  alı ma: Bölgenin Koruma Gerekliliği", Mimarlık, 78/4, s. 69-72.

Kos, Karoly, İstanbul  ehir Tarihi ve Mimarisi,  ev. Naciye G ng rm  , Kültür Bakanlığı Yay, 1748, Sanat Tarihi Dizisi, 108-7 Ankara, 1995.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi, XVI. Yüzyılda İstanbul,  ev. H. D. Adreasyan, Eren Yay. ve Kitapçılık, İstanbul, 1988.

Kramer, J., Conservation and Rehabilitation of Historic Sites in the Old Town of İstanbul, UNDP Technical Report, Paris, 1985, s. 9'dan naklen Zeynep Aygen s. 139

Kuban, Doğan, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık, 70/5, no: 79, s. 26-48.

Kuban, Doğan, " Modern Restorasyon İlkeleri  zerine Yorumlar ", Vakıflar Dergisi, no: 8, Vakıflar Genel M d rl   Yayı., Ankara, 1969.

Kuban, Doğan, " Restorasyon Kriterleri ve " Carta Del Restauo ", Vakıflar Dergisi, no: 5, Vakıflar Genel M d rl   Neşriyatı, Ankara, 1962.

Kuban, Doğan, " Sinan  a ında İstanbul ", Yapı, no: 83, Ekim 1988, s. 31.

Kuban, Doğan, İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinapolis, İstanbul, TETTV, İst.1996.

Kunter, Halim Baki, "Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu", Belleten, no: IV, 1958, s. 249-261.

Küçük, Cevdet, "Osmanlılar'da 'Milliyet Sistemi' ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 1007-1024.

Madran, E., Özgönül, N., " Plan'lı Dönemde Tarihsel Çevre'nin Korunması ", Türkiye I. Şehircilik Kongresi, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 1982, s. 284-301.

Madran, Emre, "Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I", ODTÜ Mim.Fak. Dergisi, c.16, no:1-2, 1997, s.59-97

Madran, Emre, "Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-II", ODTÜ Mim.Fak. Dergisi, c.17, no:1-2, 1997, s.75-97

Madran, Emre, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler", TTK Belleten c. 49, no: 195, Aralık 1985, s. 503-546.

Mansel, Arif Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Mansel, Philip, Constantinople, City of the World Design 1453-1929, yayın yeri, yılı.

Mantran, Robert, " XVI ve XVII'nci yy'larda İstanbul'da İstanbul'da Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar ", Tarih ve Toplum Dergisi, Nisan 1985, c:3, sayı:16, s.19-23

Mantran, Robert, "17. ve 18.Yüzyıllarda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 38.

Mantran, Robert, 17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, 2 cilt,TTK Basımevi, Ankara, 1990.

Mehmet Çubuk, "İstanbul Yerleşim Düzeninde Boğaziçi ve Haliç'in İşlevi Üzerine", Türkiye Şehircilik Kongresi 2 - Ankara, 6-8.11.1981, s.251-270

Menteşe, Ertuğrul, "İstanbul'un İmarı", Arkitekt, no: 1, 1955, s. 27-28.

Millingen, A. Van, Byzantine Constantinople, The Walls of the City and Adjoining Historical Sites, Londra, 1899, s. 206.

Mimar, Vedat, "İstanbul'un İmar Meselesi", Arkitekt, no: 2, 1933, s. 35-37.

Mirmiroğlu, Viladimir, "Fener Rum Patrikhanesi", İslam Ansiklopedisi, s. 5642.

Müller-Weiner, Bildlexikon zur Topographie İstanbuls, (Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul), Tübingen, 1977.

Nayır, Zeynep, " Bologna Tarihi Merkezi Koruma Çalışmaları ", Çevre ergisi, no: 3, 1979, s. 59-70.

Okyar, Osman, "Tanzimat Ekonomisi Hakkındaki Karamsarlık Üzerine", Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 1989, s. 250.

Olivier, Türkiye Seyahatnamesi, 1790 yıllarında Türkiye ve İstanbul, çev. Oğuz Gökmen, Ankara Ayyıldız Matbaası, 1977.

Ongunsu, A. H, "Tanzimat ve Amillerine Toplu Bakış", Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 1-12.

Orgun, Zarf, "Hassa Mimarları", Arkitekt Dergisi neşriyatından, 1939.

Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar", der. Salih Özbaran, İzmir, 1984.

Ortaylı, İlber, "Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek", I. Osman Hamdi Bey Kongresi, Bildiriler, MSÜ Yayını, 1992, s. 123-131.

Ortaylı, İlber, "İstanbul'da Yerleşme Evriminin Üzerine", İstanbul'dan Sayfalar, s. 226.

Ortaylı, İlber, "Milletler ve Azınlıklar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ansiklopedisi, s. 999.

Ortaylı, İlber, "Tanzimat Döneminde Tanasur ve Din Değiştirme Olayları", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 1989, s. 481.

Ortaylı, İlber, "Tanzimat", Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi, s. 1545-1554

Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul, 1987.

Ortaylı, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları 225-İstanbul Dizisi 13, İstanbul, 1995.

Ortaylı, İlber, Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayın, İstanbul, 1985, s. 112.

Ortaylı, İlber, Türkiye İdare Tarihi, TODAİE, Ankara, 1979.

Ödekan, Ayla, "Kentlerin Kraliçesi Konstantinopolis", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 110.

Öğdül, Hürriyet "İskoçya'da Konut Rehabilitasyonu Politikaları Gelişmesi- Edingburgh, Leith Örneği", 1 MSÜ MF ŞBPB Koruma Sempozyumuna sunulan bildiri İstanbul, 1995.

Önsoy, Rifat, "Tanzimat Dönemi İktisat Politikası", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 1989, s. 260.

Öz, Tahsin, "500 Sene Evvel İstanbul Nasıl İmar Edildi?", Arkitekt, no: 1, 1953, s. 3.

Öz, Tahsin, "500 Sene Evvel İstanbul Nasıl İmar Edildi?", Arkitekt, no: 255-258 (Ocak-Nisan 1953), s. 3-4.

Öz, Tahsin, İstanbul Camileri I, Ankara, 1962; II, Ankara 1965.

Özaslan, Nuray, Historic Urban Fabric: Source of Inspiration for Contemporary City Form, DPhil thesis., University of York Institute of Advanced Architectural Studies, York, 1995, s. 164-166.

Özcan, Abdülkadir, "Boğdan", TDV İA, s. 270.

Özçubukçu, Yeşim, Balat, Hızırçavuş-Tahtaminare Mahallelerinin Analizi ve İki Uygulama Önerisi, YTÜ, FBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.1995

Özdoğan, Mehmet, "Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 88-101.

Özdoğan, Mehmet, "Tarih öncesi dönemde İstanbul", Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, TTOK, İstanbul, 1992, s. 39-55.

Özkaragöz, Kivork, Tarihsel Sit Alanlarında Koruma Geliştirilme - Yenileştirme Tasarım Programları ile Bir Yöntem Denemesi - Fener Sit Bölgesi, Y. Lisans Tezi, İTÜ, 1990.

Pašić, Đžihad, "The preservation of the Built Heritage in Mostar, Yugoslavia" Architectural and Urban Conservation in the Islamic World, Papers In progress, Volume One, The Aga Khan Trust for Culture, 1990, s. 89-96.

Paksoy, İ. Güney, "Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler", Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Sempozyum/Atölye I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 201-211.

Piccinato, Luigi, "Büyük İstanbul, Nazım Planı Ana Hatları İzah Raporu", Mimarlık, 70/5, s. 79

Refik, Ahmet, Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı, 1100-1200.

Resmi Gazete, 23 Temmuz 1983, no:18113, s. 8

- Sakaoğlu, Necdet,** "Fenerliler", İstanbul Ansiklopedisi, Türk Tarih Vakfı Yayını, s. 288-290.
- Schneder, Alfons Maria,** "XV.Yüzyıl'da İstanbul'un Nüfusu", Belleten, c. XVI, no: 61, Ankara, 1952, s. *
- Sehsuvaroğlu, Haluk,** "Asırlar Boyunca İstanbul", Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1953.
- Seker, Mehmet,** "Fatih Vakfiyesine göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı", Belleten TTK Ağustos 1993, c. LVII, s. 219, TTK Bas., Ankara, 1994.
- Sezgin, Haluk,** "Fetihten Sonra İstanbul'un Gelişimi", Yapı, no: 44, s. 35.
- Sezgin, Haluk,** "Les Maisons en Pierre de Fener", ΑΡΜΟΣ, ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ, N. K. Moutsopoulos'a Hediye Kitabı, Seklanik Aristoteleio Üniversitesi Politeknik Okulu Yayını, 198*, s. 1601.
- Sezgin, Haluk,** "Türkiye'de Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Sorunları", Yapı Yaşam, 199--, s. 8-14.
- Shaw, S.,** "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s. 1003.
- Shaw, Stanford,** "The Population of İstanbul in the Nineteenth Century", International Journal of Middle East Studies, 10(1979), s. 265-277.
- Slot B. J.,** "The Fires in İstanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, no: 4-5, 1976, s. 47-66.
- Sonyel, S. R.,** "Büyük Devletin İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, no: 195, Aralık 85, s. 649-650.
- Sonyel, S. R.,** "Osmanlı İmparatorluğu'da Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılması", Belleten, c. 55, no: 213, Ağustos 1991, s. 359.
- Soygeniş, Murat,** Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evinin Mekansal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ FBE, İst.1995.
- Soylam, Bülent,** "Türk Vergi Sistemi", Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, c.10,s. 2794-2806.
- Sönmez, B., Sezginer, Ş.,** "Bursa Şehirsel Koruma Programı", Yapı, no: 105, Ağustos 1990, s. 37-41.
- Sönmez, Özdemir,** İstanbul-Fener'de Tarihsele Gelişim Süreci ve Sosyal Yapı Değişimi, YÜ FBE Y. Lisans Tezi İstanbul, 1989.

Sözen, Metin "Korumaya İnancı İnsanların Kenti: Safranbolu ve Korumada 15 Yıl", Sanat Çevresi, Temmuz 1990, no: 141, s. 3 ve 28-31.

Sunalp, Alp, çev., "1975 Amsterdam Tüzüğü", TAC, no: 5, 1987, s. 68-71

Şahin, Süreyya, TDVİ, no. 344*.

Şeker, Mehmet, "Fatih Vakfiyesi'ne göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı", Belleken, c. LVII, Ağustos '93, s. 219 ve 505.

Tanığ, Cafer, "Haliç nasıl kurtarılır?", TTOK Bellekeni, no: 71, 1984, s. 24-28.

Tankut, Gönül "Antalya Kaleiçi Sit Planlaması" Mimarlık 79/1, s. 48

Tanyeli U., Saraçlar G., "Tarihsel çevreyi koruma kavramına eleştirel bir bakış", Mimarlık, no: 22 (208), 10.1984, s. 22-24.

Tanık, Özavcı, "İstanbul Yangıları 1923-1965", İstanbul, 1965 Ekim Bas.

Tekeli, İlhan "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", Toplum ve Bilim Dergisi, Birikim Yay., no: 50 yaz '90, İstanbul, s. 59.

Tekeli, İlhan, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanın Dönüşümü", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, s. 29-30.

Tekin, Oğuz, "Byzantion", Arkitekt, no: 445, Ocak 1997, s. 73.

Tekin, Oğuz, "Eski Çağda İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 102-107.

Tezcan, S., Durgunoğlu, T., Gürsel, E., Çubuk, Mç, Tuğcu, N., Anadol, K., Karabey, H., "Haliç ve Çevresi Düzenleme Çalışması", Mimarlık, 78/4, s.28-41.

Tezel, Yahya S., Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Türkiye Araştırmaları 10, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst., 1994.

Toprak, Zafer, Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Türkiye Araştırmaları 14, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 109-111.

Tunçay, Mete, "Azınlıklar Nüfusu", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s. 1965.

Tümer, Gürhan, "Osmanlı'da Mimari Mirası Koruma Bilinci Var mıydı?", Yapı, no: 104, Temmuz 1990, s. 40-42.

Tümertekin E., Özgüç N., "İstanbul nüfusunun doğum yerlerine göre dağılışı", İTÜ Mim. Fak. ŞED, 8-9(1974)33-71.

Tümertekin, Erol, "İstanbul Sanayinin Kuruluş Yeri Seçimi", İTÜ M.F. Şehircilik Enstitüsü Dergisi, no: 2, 1972, s. 69-103.

Tümertekin, Erol, "Türkiye'de İç Göçlerde Yeni Eğilimler", İTÜ M.F. Şehircilik Enstitüsü Dergisi, no: 14, 1977, s. 18-33.

Ülgen, Ali Sami, "Anıtların korunması ve onarılması " Ankara 1943, Maarif Bas. XV. 89 Maarif ve Antikite ve Müzeler Md. Yay. Seri IV no: 1)

Ülke, Recep, İstanbul Anıtları, Ayvansray, Balat ve Fener'deki Anıtlar.

Ünver, A. Süheyl, "Fatih zamanında İstanbul nüfusu", TTOK Belleteni, Mayıs 1952, no: 124, s. 16.

Ünver, A. Süheyl, Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısı ile 140 Sene Önceki İstanbul, İstanbul, 1945.

Wagner, Martin, "İstanbul havalisinin planı", Arkitekt, no: 10-11, 1937, s. 301-306 ve no: 12, 1937, s. 333-337.

Wagner, Martin, "İstanbul nüfusunun yayılışı ve müdahale", Arkitekt, no: 4, 1937, s. 112-114.

Wagner, Martin, "İstanbul şehrinin düzeltilmesi meseleleri", Arkitekt, no: 8, 1936, s. 217-218.

Yamaner, Gülen, "Fener Semti", TTOK Belleteni, no: 73, 1984/85, s. 16-27.

Yamaner, Gülen, Eski Haliç Yerleşme Bölgesi Fener Mahallesi ve Fener Evleri Üzerine Koruma Amaçlı Çalışma, Y. Lisans Tezi, İTÜ, 1984.

Yenal, Engin, "Bologna örneği tarihsel çevreyi korumada duygusal yaklaşımların sonu mu?", İTÜ MFŞED, no: 11, 1976, s. 68-93.

Yerasimos, Stefanos, "Batılılaşma Sürecinde İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Habitat II, s. 48.

Yerasimos, Stefanos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", Moderleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, s. 1-18.

Yerasimos, Stefanos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap:2, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına.

Yücel, Nevin Nazan, Balat'ta Tarihi Çevre Koruma Projesi, Y. Lisans Tezi, İTÜ, 1996.

Zeren, Nuran, "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı Verilen Yerleşmelerde Kararların Uygulanabilirliğinin Araştırılması", Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Böl., Ankara, 1982, s. 225-250.

Zeren, Nuran, " Tarihi Çevre Koruma Sürecinde Kullanıcıların Rolü ", İTÜ Mim. Fak. Şehircilik Enstitüsü Dergisi, no: 16, 1979, s. 43-46.

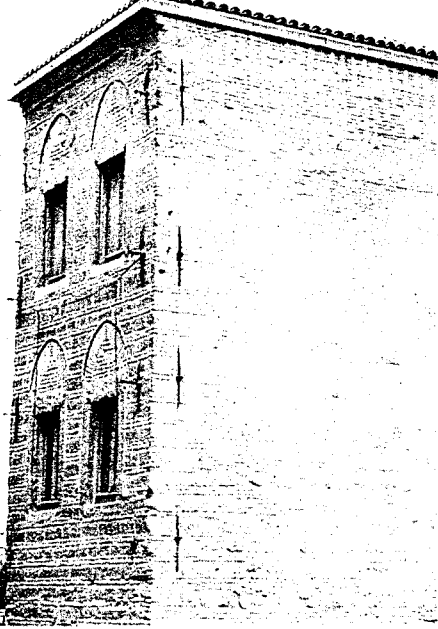
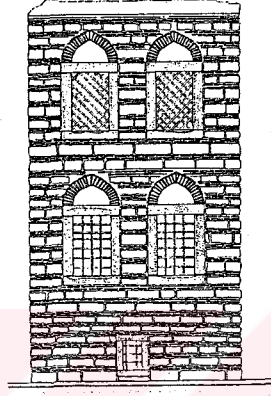
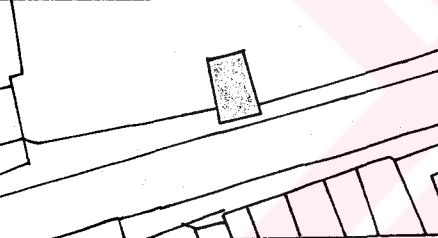

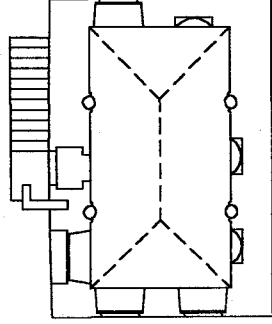

EK I

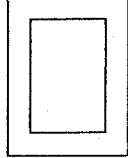
FENER EVLERİ KATALOĞU

TABLO:I.1

			
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ	
ADRES: ABDÜLAZİZ PAŞA CAD.			
ADA:		PARSEL:	
			
VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ			
KORUMA DURUMU		M	ORTA
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER		○
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○
	KAPI		○
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ		○
	ÇATI SİLMESİ		
	PEN. SÖVESİ	○	
	CEPHE KAP.		
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		
	TAVANLAR		
	MERDİVEN		
	SIVA		

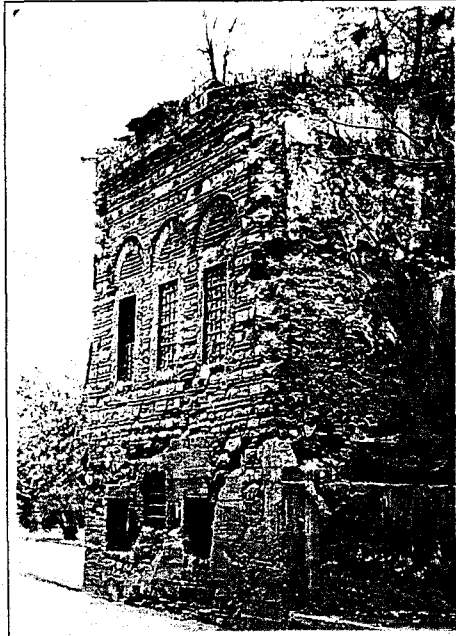

PLAN

PLAN TİPİ

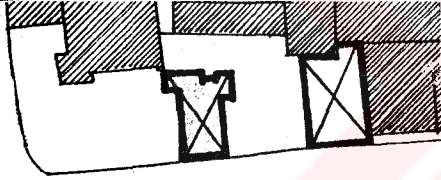
TABLO:I.2

FOTOĞRAF

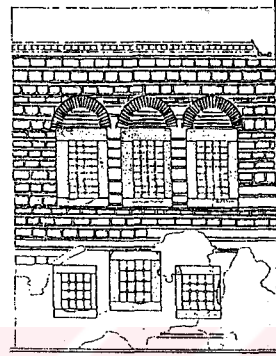
ADRES: ABDÜLAZİZ CADDESİ

ADA: PARSEL:

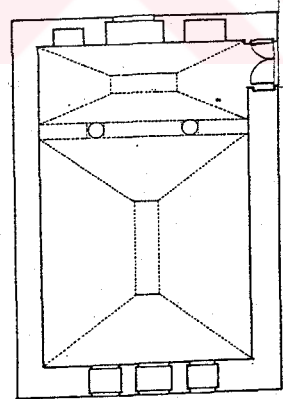

VAZİYET PLANI

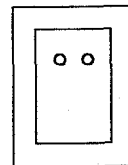
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR		DEĞİŞMİŞ	
	○				
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			○	
	DUVARLAR			○	
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			○	
	KAPI			○	
	PENCERELER			○	
	KAT SİLMESİ			○	
	ÇATI SİLMESİ			○	
	PEN. SÖVESİ			○	
	CEPHE KAP.			○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR			○	
	TAVANLAR			○	
	MERDİVEN			○	
	SIVA			○	

GÖRÜNÜŞ

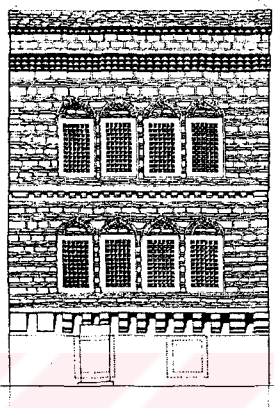
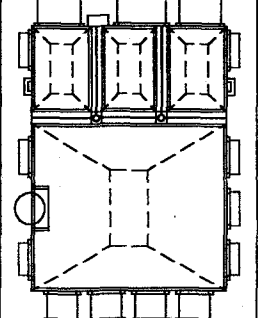
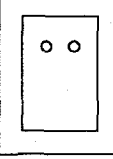

PLAN

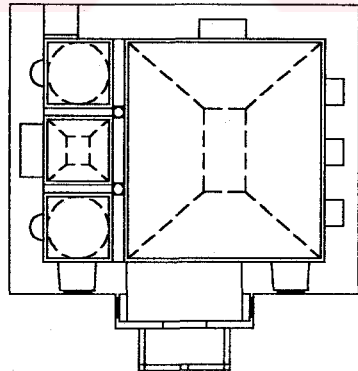
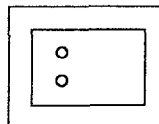

PLAN TİPİ

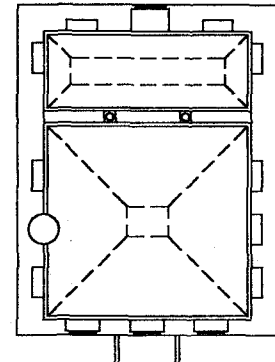
TABLO: I.3

				
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ		
ADRES:				
ADA:	PARSEL:			
VAZİYET PLANI				
YAPIM SİSTEMİ	MEVCUT DEĞİL			
KORUMA DURUMU	İM	ORTA	KOTU	
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			
	DUVARLAR			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			
	KAPI			
	PENCERELER			
	KAT SİLMESİ			
	ÇATI SİLMESİ			
	PEN. SÖVESİ			
	CEPHE KAP.			
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR			
	TAVANLAR			
	MERDİVEN			
	SIVA			
				
		PLAN TİPİ		

TABLO:I.4

 FOTOĞRAF		 GÖRÜNÜŞ			
ADRES:					
ADA:		PARSEL:			
VAZİYET PLANI					
YAPIM SİSTEMİ		MEVCUT DEĞİL			
KORUMA DURUMU		İYİ	ORTA	KÖTÜ	DEĞERLENDİRİLMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER				
	DUVARLAR				
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				
	KAPI				
	PENCERELER				
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ				
	PEN. SÖVESİ				
	CEPHE KAP.				
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR				
	TAVANLAR				
	MERDİVEN				
	SIVA				
 PLAN		 PLAN TİPİ			

TABLO:I.5

FOTOĞRAF											
ADRES:											
ADA:			PARSEL:								
VAZİYET PLANI											
YAPIM SİSTEMİ		MEVCUT DEĞİL				 GÖRÜNÜŞ PLAN					
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU	DEĞİŞİKLİ						
TAŞIYICI SİSTEM		DÖŞEMELER									
DİŞ YAPI ELEMANLARI		DUVARLAR									
ÜST ÖRTÜ											
KAPI											
PENCERELER											
KAT SİLMESİ											
ÇATI SİLMESİ											
PEN. SÖVESİ											
CEPHE KAP.											
İÇ YAPI ELEMANLARI		KAPILAR									
TAVANLAR											
MERDİVEN											
SIVA											

TABLO:I.6

FOTOĞRAF

ADRES: MÜRSEL PAŞA CADDESİ

ADA:

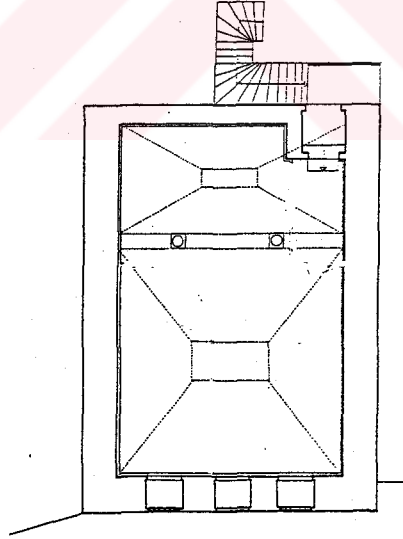
PARSEL:

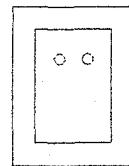
VAZİYET PLANI

YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR		DEĞİŞMİŞ	
	☐				
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÜTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			☐	
	DUVARLAR			☐	
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			☐	
	KAPI				
	PENCERELER			☐	
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ			☐	
	PEN. SÖVESİ			☐	
	CEPHE KAP.				
	KAPILAR				
İÇ YAPI ELEMANLARI	TAVANLAR				
	MERDİVEN				
	SIVA				

GÖRÜNÜŞ

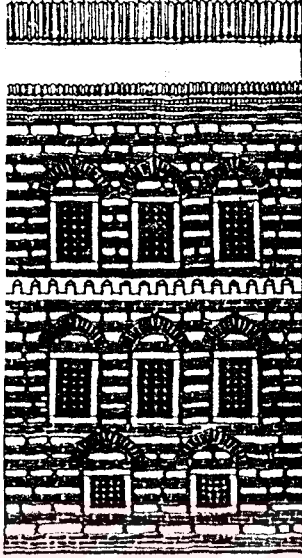
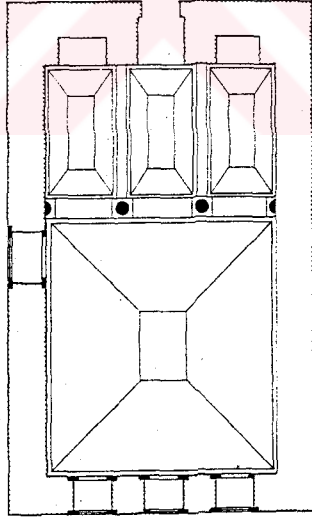
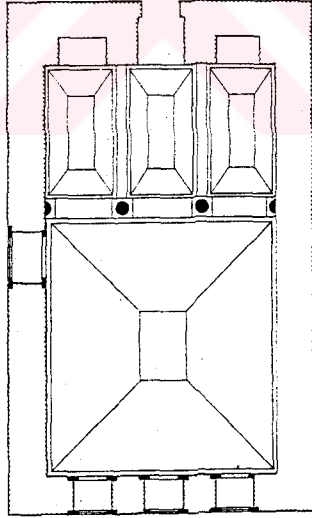
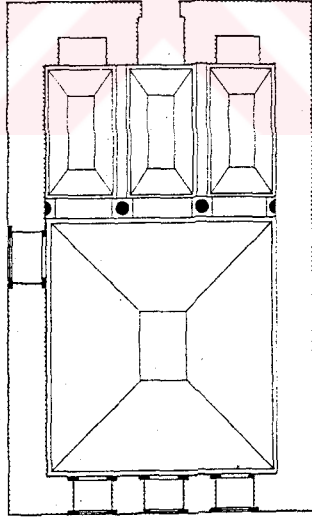

PLAN

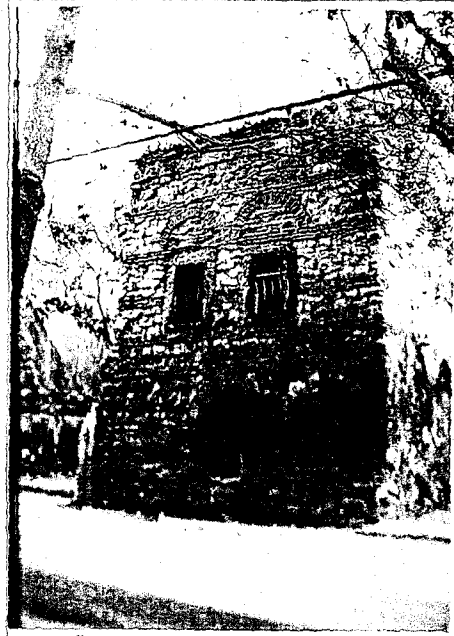

PLAN TİPİ

TABLO:I.7

FOTOĞRAF						GÖRÜNÜŞ
ADRES:						PLAN
ADA: PARSEL:						
VAZİYET PLANI						PLAN
YAPIM SİSTEMİ						
MEVCUT DEĞİL						PLAN
KORUMA DURUMU						
		İM	ORTA	KOTO	DEĞİŞİKLİK	PLAN TİPİ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER					
	DUVARLAR					
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ					
	KAPI					
	PENCERELER					
	KAT SİLMESİ					
	ÇATI SİLMESİ					
	PEN. SÖVESİ					
	CEPHE KAP.					
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR					
	TAVANLAR					
	MERDİVEN					
	SNA					

TABLO:I.8

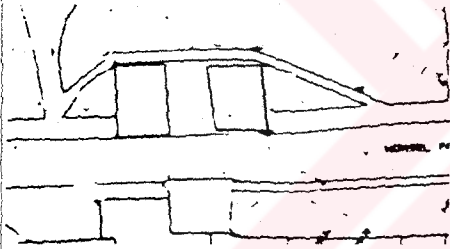

FOTOĞRAF

ADRES: MÜRSEL PAŞA CADDESİ

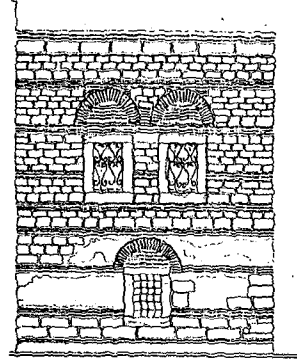
ADA:

PARSEL:

VAZİYET PLANI

YAPIM SİSTEMİ		KARGIR	Y.KARGIR	DEĞİŞMİŞ	
		☐			
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU	YERİNE
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			☐	
	DUVARLAR			☐	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			☐	
	KAPI				
	PENCERELER			☐	
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ			☐	
	PEN. SÖVESİ			☐	
	CEPHE KAP.				
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR				
	TAVANLAR				
	MERDİVEN				
	SIVA				

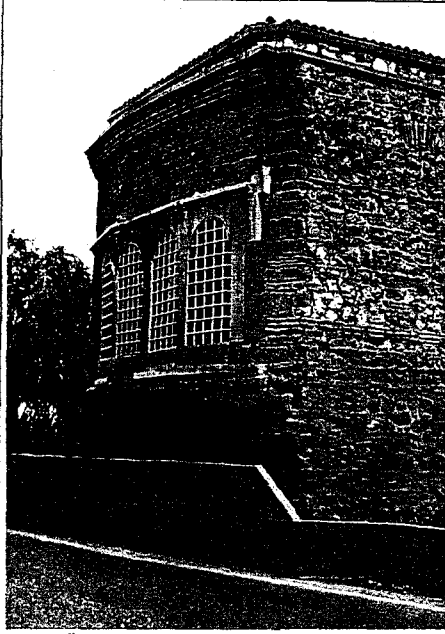

GÖRÜNÜŞ

PLAN

PLAN TİPİ

TABLO:I.9

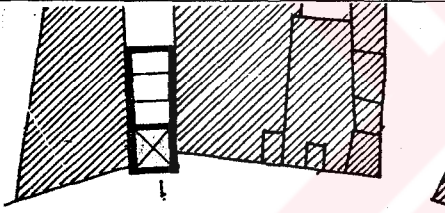

FOTOĞRAF

ADRES: ABDÜLAZİZ CADDESİ

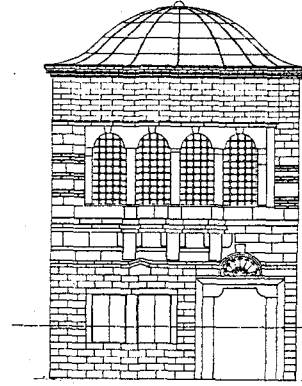
ADA:

PARSEL:

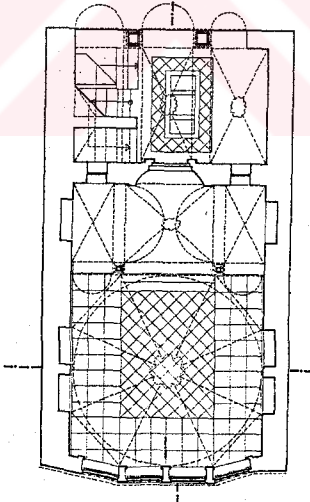

VAZİYET PLANI

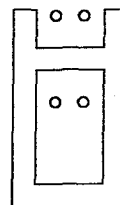
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
	☐			
KORUMA DURUMU		İYİ	ORTA	KÖTÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			
	DUVARLAR	☐		
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			☐
	KAPI		☐	
	PENCERELER			☐
	KAT SILMESİ		☐	
	ÇATI SILMESİ			☐
	PEN. SÖVESİ			☐
	CEPHE KAP.		☐	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		☐	
	TAVANLAR		☐	
	MERDİVEN		☐	
	SIVA		☐	

GÖRÜNÜŞ

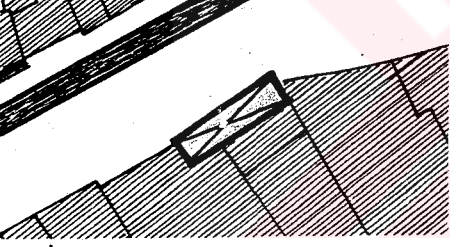
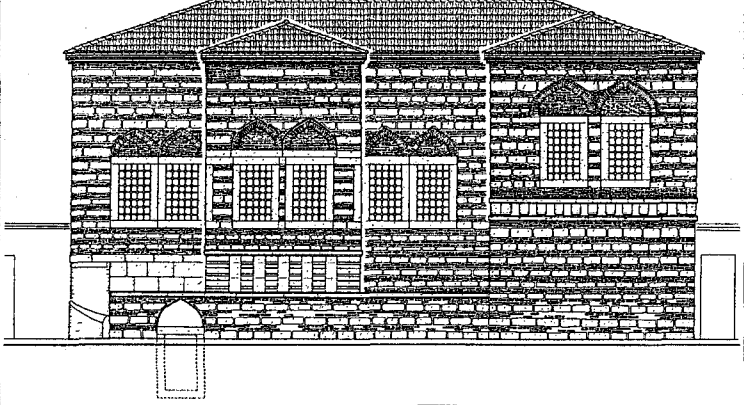
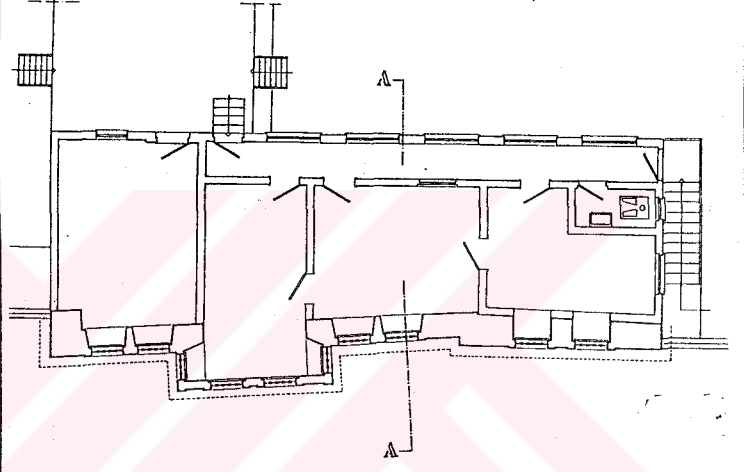
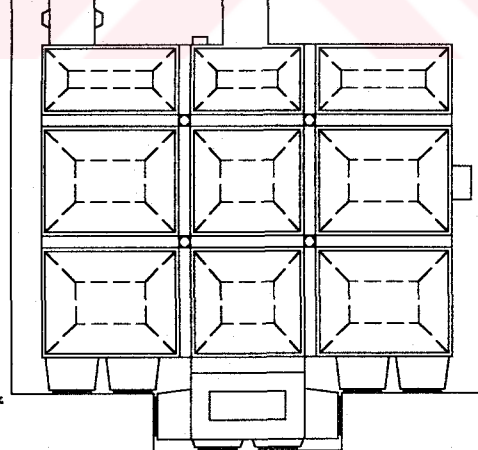
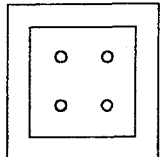

PLAN

PLAN TİPİ

TABLO:I.10

FOTOĞRAF ADRES: ABDÜLAZİZ PAŞA CADDDESİ ADA: 2281 PARSEL: 6 VAZİYET PLANI					
					
		 PLAN			
		 PLAN TİPİ			
YAPIM SİSTEMİ	MEVCUT DEĞİL				
KORUMA DURUMU	İM	ORTA	KÖTÜ	DEĞERİ	
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER				
	DUVARLAR				
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				
	KAPI				
	PENCERELER				
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ				
	PEN. SÖVESİ				
İÇ YAPI ELEMANLARI	CEPHE KAP.				
	KAPILAR				
	TAVANLAR				
	MERDİVEN				
SIVA					

TABLO: I.11

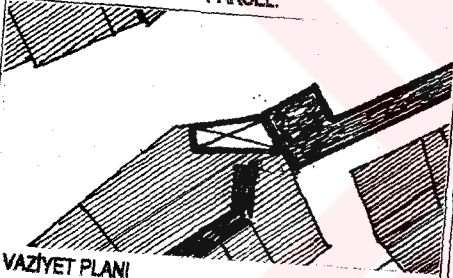

FOTOĞRAF

ADRES: ABDÜLAZİZ CADDESİ

ADA: 2262

PARSEL:

VAZİYET PLANI

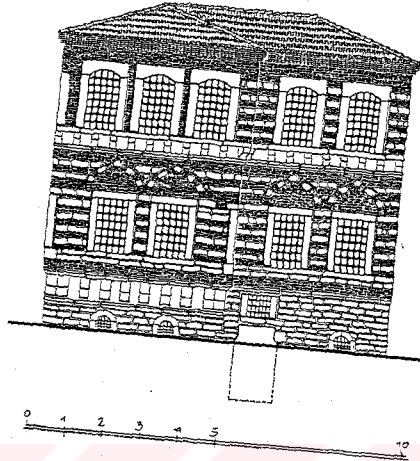
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
	☐		

KORUMA DURUMU	İYİ	ORTA	KOTU	DEĞİŞMİŞ
---------------	-----	------	------	----------

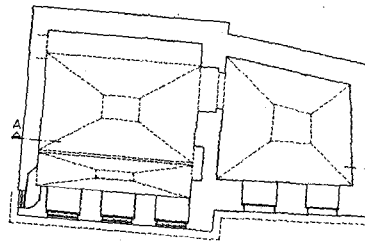
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			
	DUVARLAR			

DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			☐	
	KAPI			☐	
	PENCERELER			☐	
	KAT SİLMESİ			☐	
	ÇATI SİLMESİ			☐	
	PEN. SÖVESİ			☐	
	CEPHE KAP.			☐	

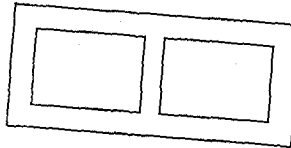
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR			☐	
	TAVANLAR			☐	
	MERDİVEN			☐	
	SIVA			☐	

GÖRÜNÜŞ

PLAN

PLAN TİPİ

TABLO:I.12

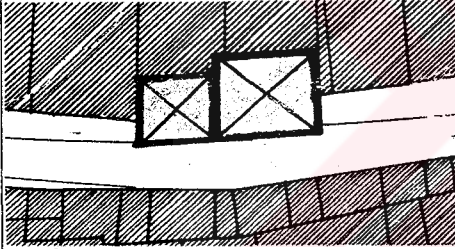

FOTOĞRAF

ADRES: ABDÜLAZİZ CADDESİ

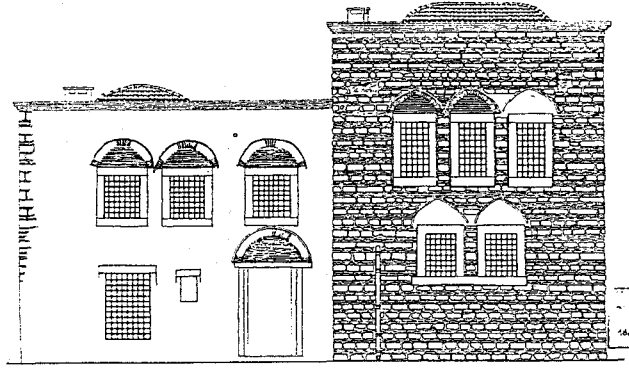
ADA: 2262

PARSEL:

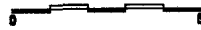
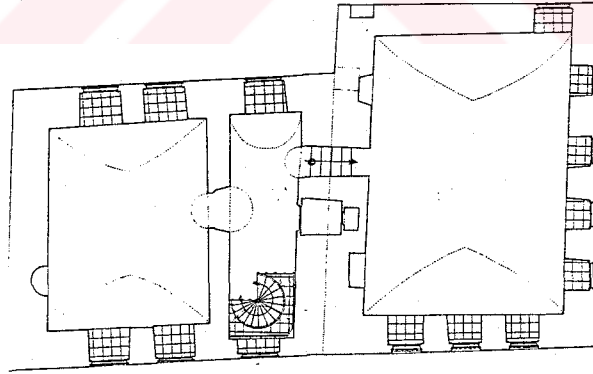
VAZİYET PLANI

YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ		
		○				
KORUMA DURUMU			İYİ	ORTA	KOTU	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			○		
	DUVARLAR			○		
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				○	
	KAPI				○	
	PENCERELER				○	
	KAT SİLMESİ			○		
	ÇATI SİLMESİ				○	
	PEN. SÖVESİ			○		
	CEPHE KAP.			○		
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR				○	
	TAVANLAR			○		
	MERDİVEN				○	
	SIVA				○	

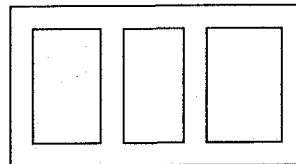

ARKA CEPHE

GÖRÜNÜŞ

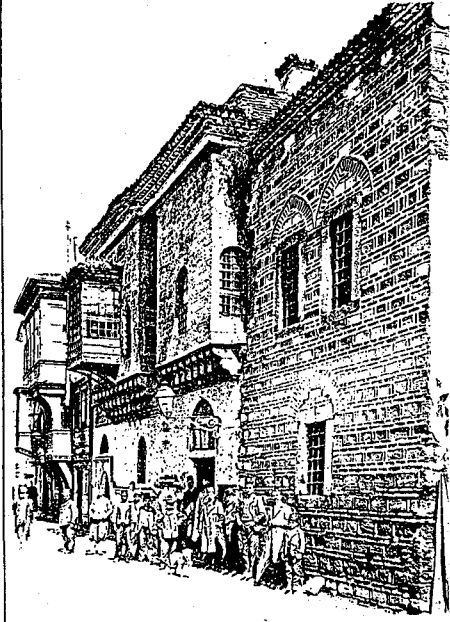

PLAN

PLAN TİPİ

TABLO:I.13

FOTOĞRAF

ADRES: ABDÜLAZİZ CADDESİ

ADA:

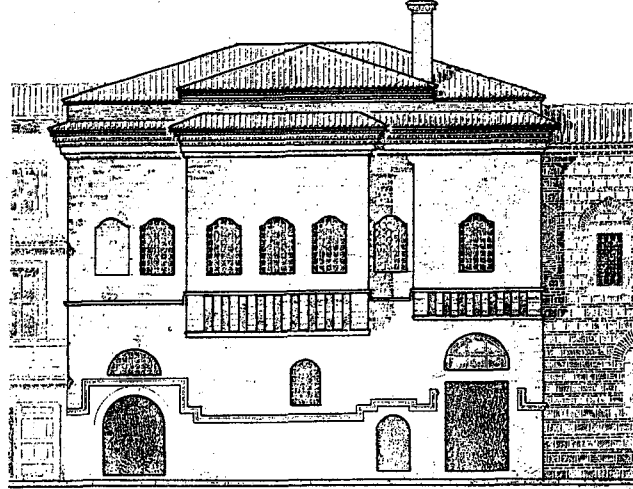
PARSEL:

VAZİYET PLANI

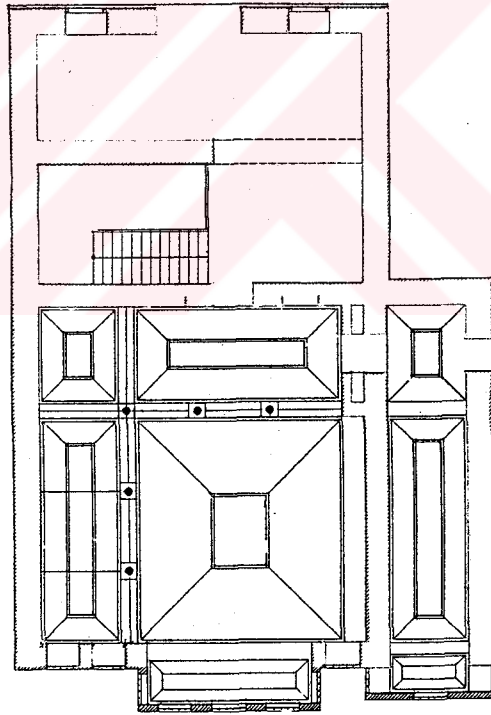
YAPIM
SİSTEMİ

MEVCUT DEĞİL

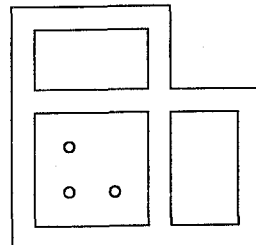
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖRÜ	DEĞERLENDİRME
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER				
	DUVARLAR				
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				
	KAPI				
	PENCERELER				
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ				
	PEN. SÖVESİ				
	CEPHE KAP.				
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR				
	TAVANLAR				
	MERDİVEN				
	SIVA				

GÖRÜNÜŞ

PLAN

PLAN TİPİ

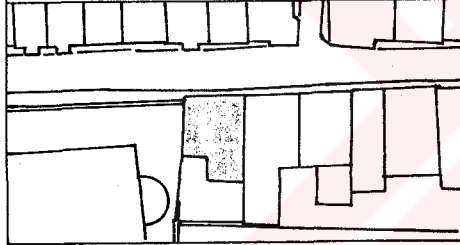
TABLO:I.14

ADRES: VODINA CADDESİ

ADA: 2309

PARSEL: 16

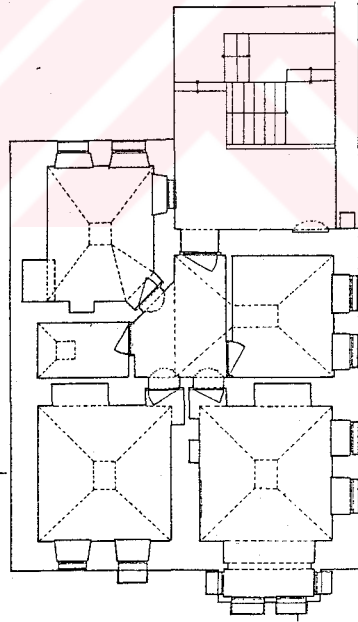

VAZİYET PLANI

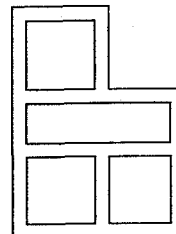
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ		
	○				
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖRÜ	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			○	
	KAPI				○
	PENCERELER				○
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ			○	
	PEN. SÖVESİ			○	
	CEPHE KAP.			○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR				○
	TAVANLAR			○	
	MERDİVEN				○
	SIVA			○	

GÖRÜNÜŞ

PLAN

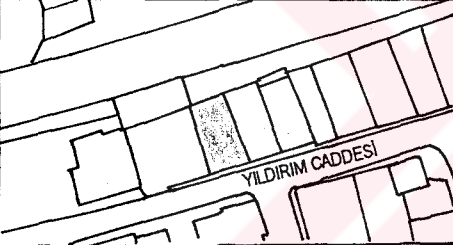
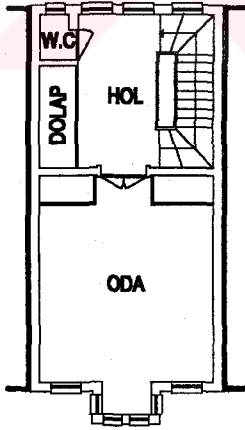
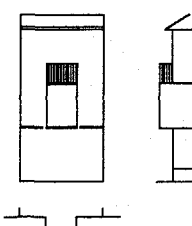
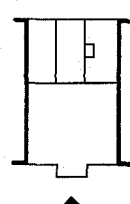
PLAN TİPİ

EK II

XIX. YÜZYIL SİVİL BİNALARI KATALOĞU

TABLO:II.1

			
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ	
ADRES: YILDIRIM CADDESİ			
ADA: 2305		PARSEL: 16	
			
VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
		○	
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KOTU
TASITICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ	○	
	KAPI		○
	PENCERELER	○	
	KAT SİLMESİ		
	ÇATI SİLMESİ		
	PEN. SÖVESİ		
	CEPHE KAP.		○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○
	TAVANLAR		○
	MERDİVEN	○	
	SIVA		○
		PLAN	
			
CEPHE TİPİ		PLAN TİPİ	

TABLO:II.2

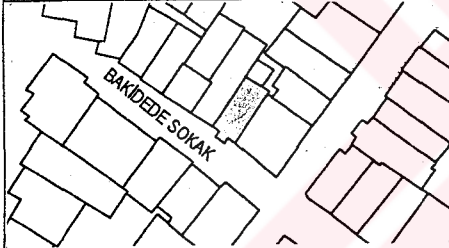

FOTOĞRAF

ADRES: BAKI DEDE SOKAK

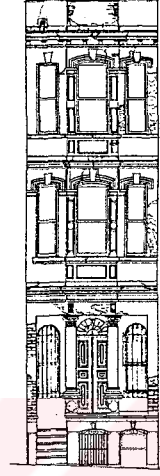
ADA: 2291

PARSEL: 11

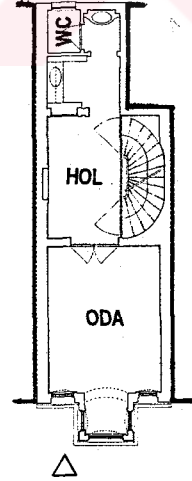

VAZİYET PLANI

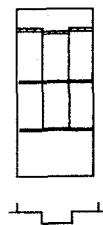
YAPIM SİSTEMİ	KARGIR	Y.KARGIR		DEĞİŞMİŞ	
		○			
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖRÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR		○		
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			○	
	KAPI		○		
	PENCERELER			○	
	KAT SİLMESİ			○	
	ÇATI SİLMESİ			○	
	PEN. SÖVESİ			○	
	CEPHE KAP.			○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR			○	
	TAVANLAR		○		
	MERDİVEN			○	
	SIVA			○	

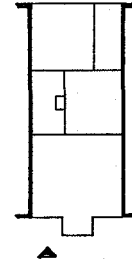
GÖRÜNÜŞ

PLAN

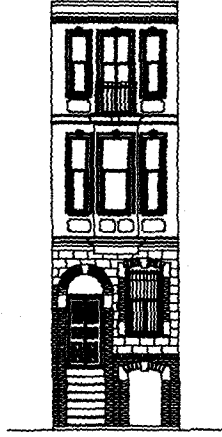
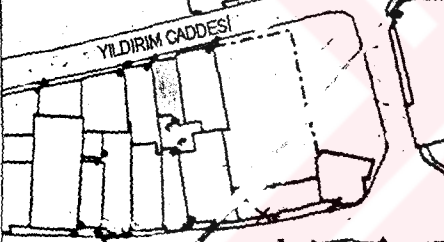

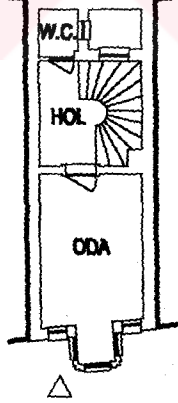
CEPHE TİPİ

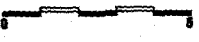
PLAN TİPİ

TABLO:II.3

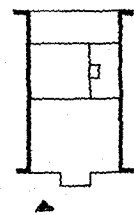
			
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ	
ADRES: YILDIRIM CADDESİ			
ADA: 2308 PARSEL: 15			
			
VÂZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
		☐	
KORUMA DURUMU	TA	ORTA	KOTU
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	☐	
	DUVARLAR	☐	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		☐
	KAPI	☐	
	PENCERELER		☐
	KAT SİLMESİ		☐
	ÇATI SİLMESİ	☐	
	PEN. SÖVESİ	☐	
	CEPHE KAP.	☐	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		☐
	TAVANLAR		☐
	MERDİVEN	☐	
	SIVA		☐

PLAN

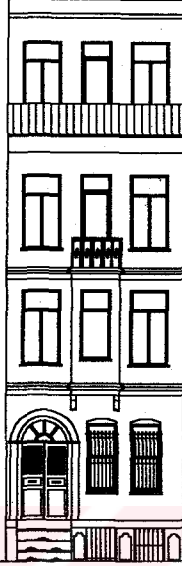
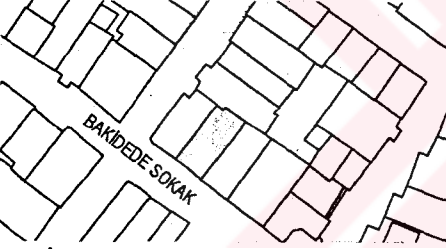
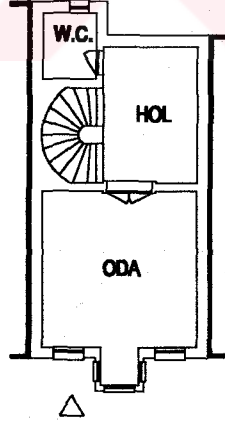
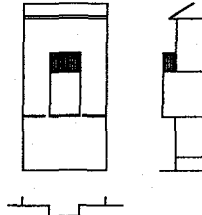
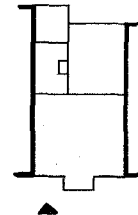
CEPHE TİPİ

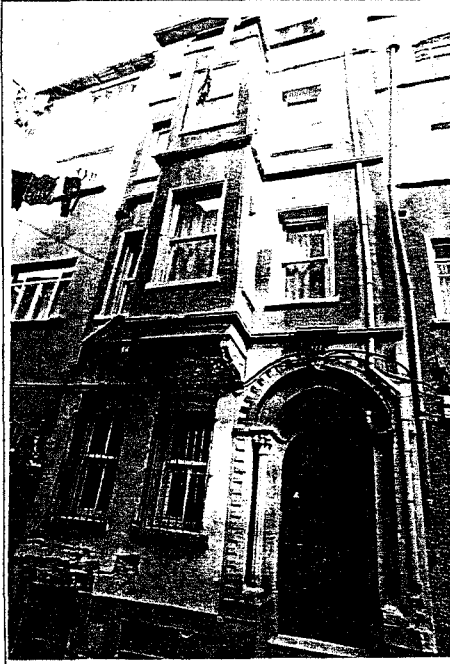
PLAN TİPİ

RÖLÖVE: MEVLÜDE KAPTI

TABLO:II.4

			
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ	
ADRES: BAKI DEDE SOKAK			
ADA: 2284		PARSEL: 11	
			
VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGIR	Y.KARGIR	DEĞİŞMİŞ
		○	
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KÖTÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○
	KAPI		○
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ		○
	ÇATI SİLMESİ		○
	PEN. SÖVESİ		
	CEPHE KAP.		○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○
	TAVANLAR		○
	MERDİVEN		○
	SIVA		○
		PLAN	
			
CEPHE TİPİ		PLAN TİPİ	

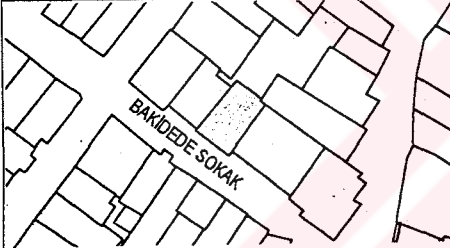
TABLO:II.5

ADRES: BAKI DEDE SOKAK

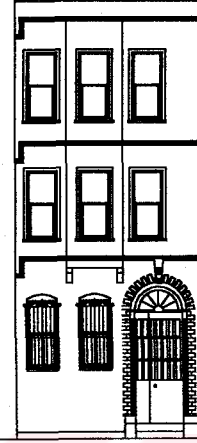
ADA: 2298

PARSEL: 3

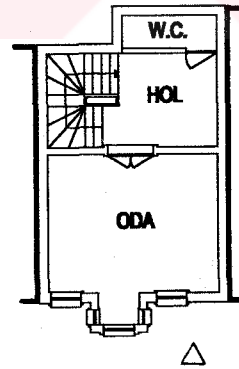

VAZİYET PLANI

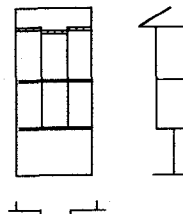
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÜTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○		
	KAPI				○
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ		○		
	ÇATI SİLMESİ				
	PEN. SÖVESİ		○		
	CEPHE KAP.				○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○		
	TAVANLAR		○		
	MERDİVEN	○			
	SIVA		○		

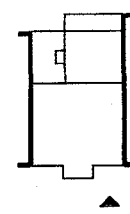
GÖRÜNÜŞ

PLAN

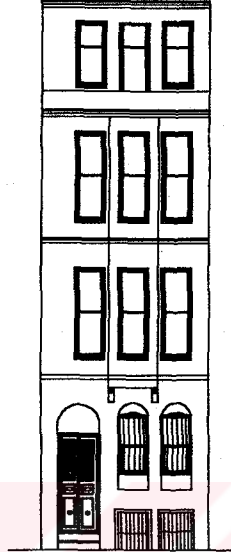
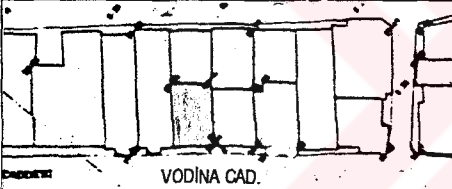
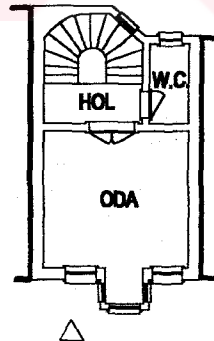
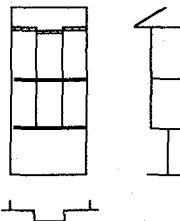
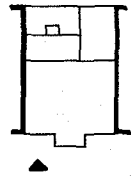

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.6

									
FOTOĞRAF					GÖRÜNÜŞ				
ADRES: VODİNA CAD.									
ADA: 2307 PARSEL: 7									
									
VAZİYET PLANI									
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ					
			○						
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU	DEĞİŞMİŞ				
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER		○						
	DUVARLAR		○						
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			○					
	KAPI			○					
	PENCERELER			○					
	KAT SİLMESİ			○					
	ÇATI SİLMESİ			○					
	PEN. SÖVESİ			○					
	CEPHE KAP.			○					
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR			○					
	TAVANLAR			○					
	MERDİVEN			○					
	SIVA			○					
									
PLAN					PLAN				
									
CEPHE TİPİ					PLAN TİPİ				

TABLO:II.7

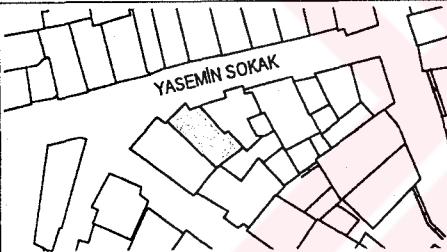

FOTOĞRAF

ADRES: YASEMİN SOKAK

ADA: 2287

PARSEL: 1

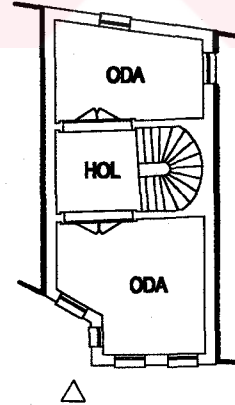

VAZİYET PLANI

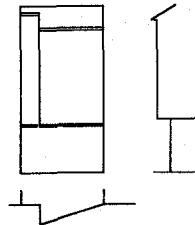
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR		DEĞİŞMİŞ	
		Y	O	K	D
KORUMA DURUMU		Y	O	K	D
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER		O		
	DUVARLAR			O	
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			O	
	KAPI		O		
	PENCERELER			O	
	KAT SILMESİ			O	
	ÇATI SILMESİ			O	
	PEN. SÖVESİ		O		
	CEPHE KAP.			O	
	KAPILAR			O	
İÇ YAPI ELEMANLARI	TAVANLAR			O	
	MERDİVEN			O	
	SIVA			O	
				O	

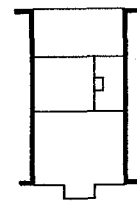
GÖRÜNÜŞ

PLAN

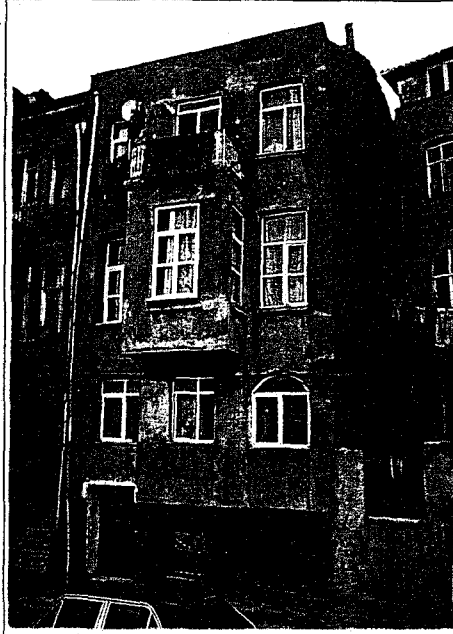

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.8

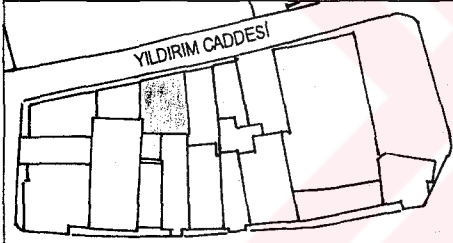

FOTOĞRAF

ADRES: YILDIRIM CADDESİ

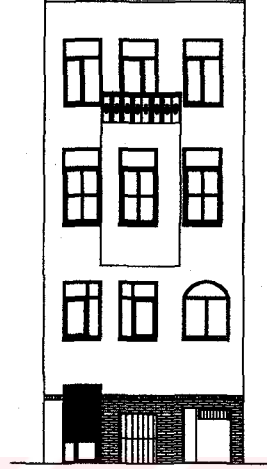
ADA: 2308

PARSEL: 13

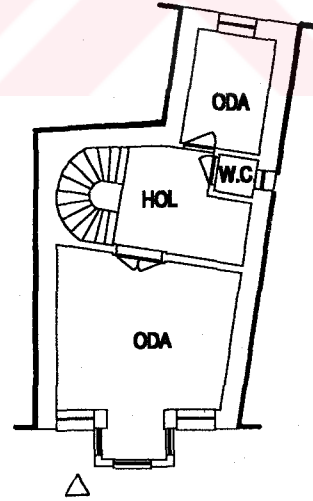

VAZİYET PLANI

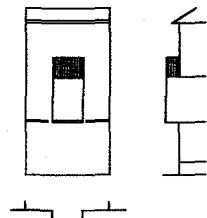
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖRÜ	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○		
	KAPI				○
	PENCERELER				○
	KAT SİLMESİ				
	ÇATI SİLMESİ				
	PEN. SÖVESİ				
	CEPHE KAP.				○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○		
	TAVANLAR		○		
	MERDİVEN	○			○
	SIVA		○		

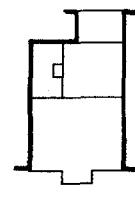
GÖRÜNÜŞ

PLAN

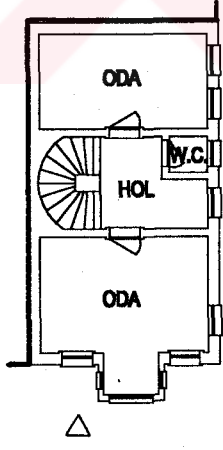
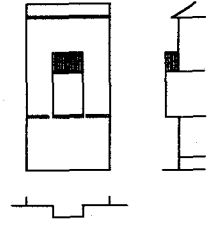

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.9

			
FOTOĞRAF			
ADRES: ABDİ SUBAŞI MEKTEBİ SOKAK			
ADA: 2281		PARSEL: 24	
			
VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
		○	
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KÖTÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ	○	
	KAPI	○	
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ	○	
	ÇATI SİLMESİ	○	
	PEN. SÖVESİ	○	
	CEPHE KAP.		○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○
	TAVANLAR		○
	MERDİVEN		○
	SIVA		○
		GÖRÜNÜŞ	
		PLAN	
			
CEPHE TİPİ		PLAN TİPİ	

TABLO:II.10

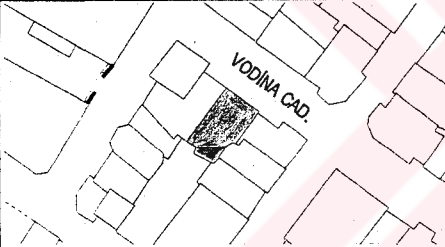

FOTOĞRAF

ADRES: VODİNA CAD.

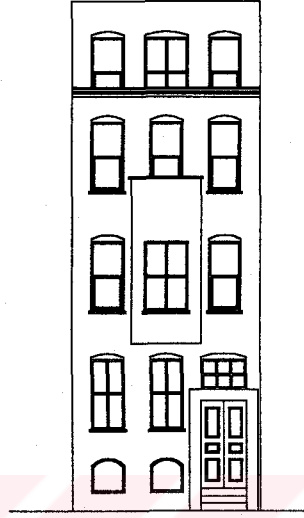
ADA: 2300

PARSEL: 2

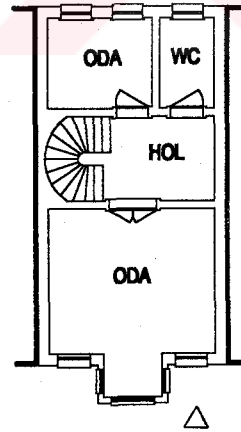

VAZİYET PLANI

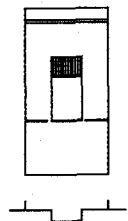
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞİK
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○		
	KAPI		○		
	PENCERELER		○		
	KAT SILMESİ				
	ÇATI SILMESİ	○			
	PEN. SÖVESİ				
	CEPHE KAP.	○			
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○		
	TAVANLAR	○			
	MERDİVEN		○		
	SIVA		○		

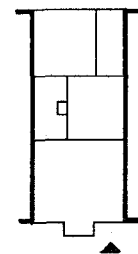
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

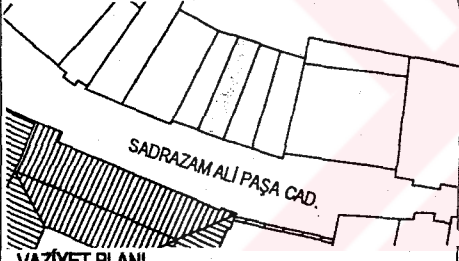
TABLO:II.11

FOTOĞRAF

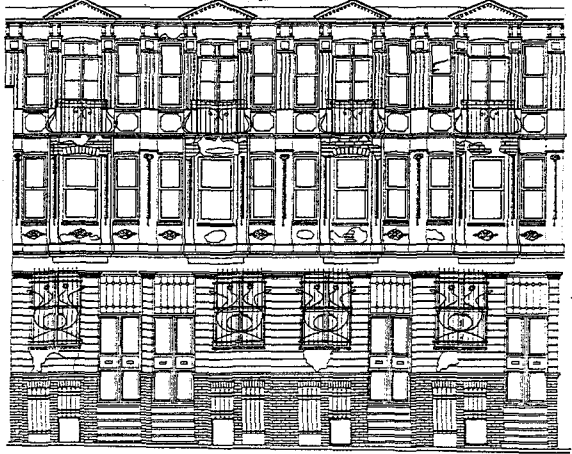
ADRES: SADRAZAM ALI PAŞA CAD.

ADA: 2301 PARSEL: 10

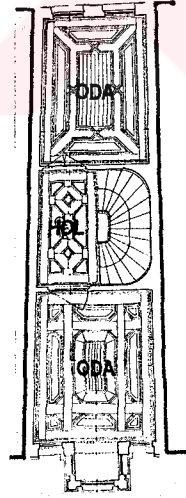

VAZİYET PLANI

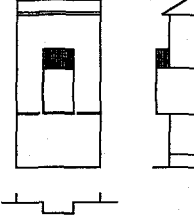
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
		○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU
TASIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○		
	DUVARLAR		○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○	
	KAPI	○		
	PENCERELER		○	
	KAT SİLMESİ		○	
	ÇATI SİLMESİ		○	
	PEN. SÖVESİ		○	
	CEPHE KAP.		○	
	İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○
TAVANLAR	○			
MERDİVEN		○		
SIVA		○		

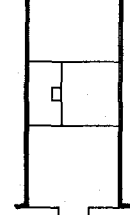
GÖRÜNÜŞ

PLAN

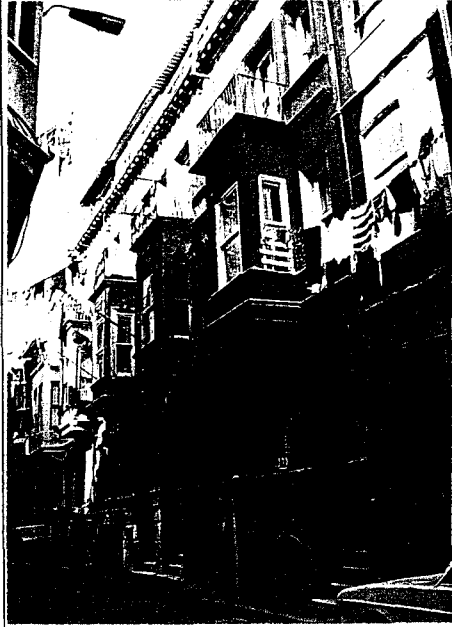

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.12

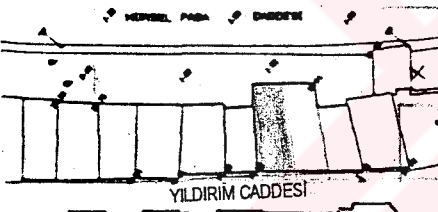

FOTOĞRAF

ADRES: YILDIRIM CADDESİ

ADA: 2306

PARSEL: 15

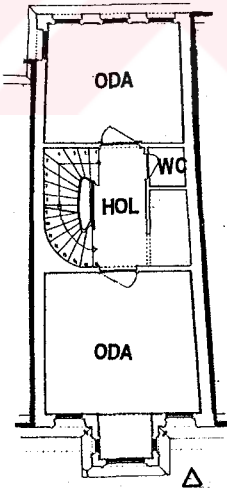

VAZİYET PLANI

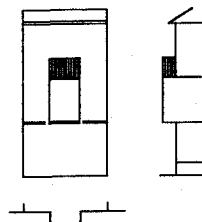
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖTÜ	DEĞERLESS
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				○
	KAPI		○		
	PENCERELER			○	
	KAT SİLMESİ			○	
	ÇATI SİLMESİ		○		
	PEN. SÖVESİ			○	
	CEPHE KAP.			○	
	İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○	
TAVANLAR			○		
MERDİVEN		○			
SIVA			○		

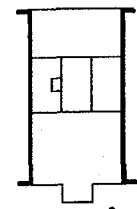
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

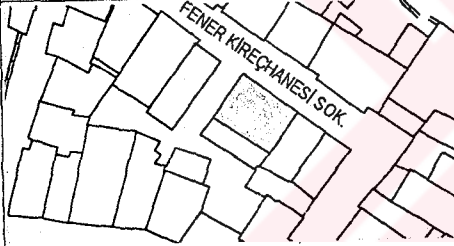
TABLO:II.13

FOTOĞRAF

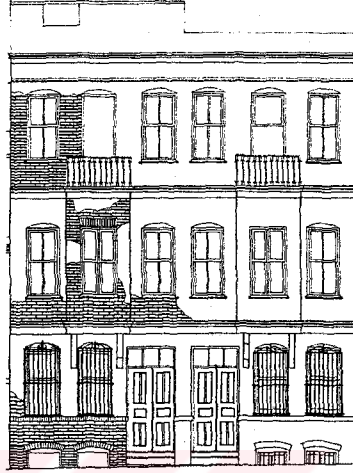
ADRES: FENER KİREÇHANESİ SOKAK

ADA: 2292 PARSEL: 6

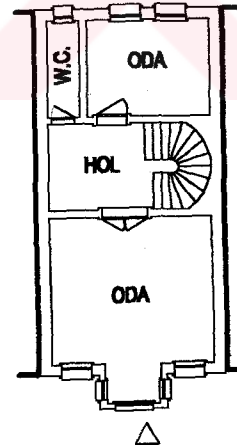

VAZİYET PLANI

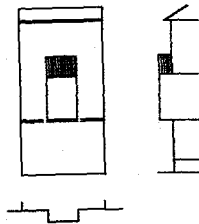
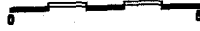
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ		
			○			
KORUMA DURUMU			M	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER		○			
	DUVARLAR		○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				○	
	KAPI		○			
	PENCERELER				○	
	KAT SİLMESİ		○			
	ÇATI SİLMESİ				○	
	PEN. SÖVESİ				○	
	CEPHE KAP.				○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○			
	TAVANLAR		○			
	MERDİVEN		○			
	SIVA		○			

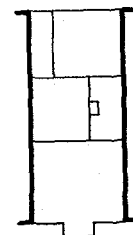
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.14

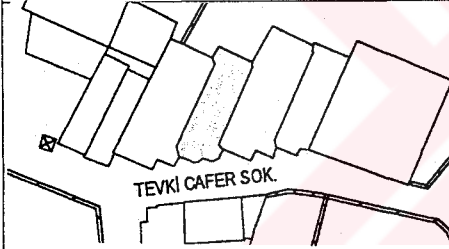

FOTOĞRAF

ADRES: TEVKİ CAFER SOKAK

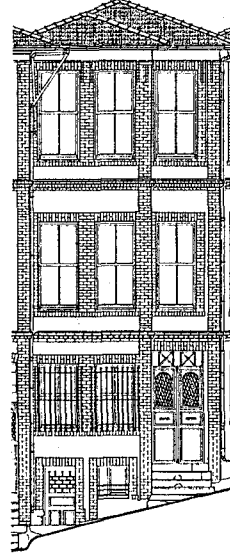
ADA: 2309

PARSEL: 9

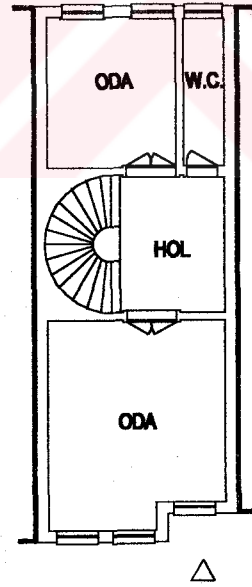

VAZİYET PLANI

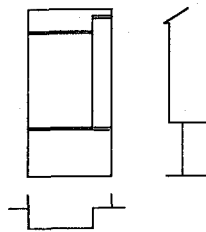
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ	○			
	KAPI	○			
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ	○			
	ÇATI SİLMESİ	○			
	PEN. SÖVESİ	○			
	CEPHE KAP.	○			
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○			
	TAVANLAR	○			
	MERDİVEN				○
	SIVA		○		

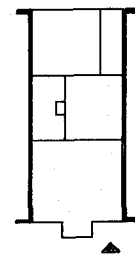
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.15

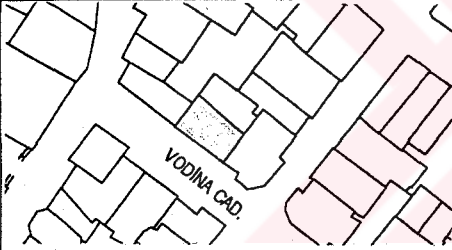

FOTOĞRAF

ADRES: VODINA CAD.

ADA: 2298

PARSEL: 9

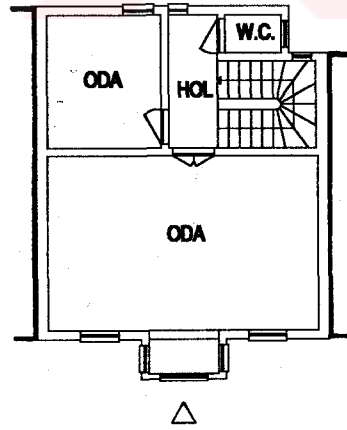

VAZİYET PLANI

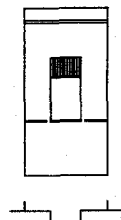
YAPIM SİSTEMİ	KARGIR	Y.KARGIR		DEĞİŞMİŞ	
		○			
KORUMA DURUMU		İM	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○		
	KAPI				○
	PENCERELER				○
	KAT SILMESİ	○			
	ÇATI SILMESİ	○			
	PEN. SÖVESİ				
	CEPHE KAP.		○		
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○		
	TAVANLAR	○			
	MERDİVEN	○			
	SIVA		○		

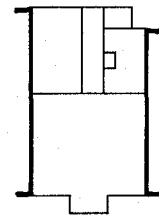
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.16

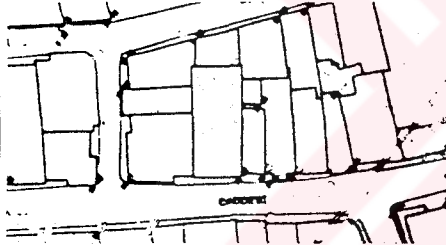

FOTOĞRAF

ADRES: VODİNA CAD.

ADA: 2308

PARSEL: 8

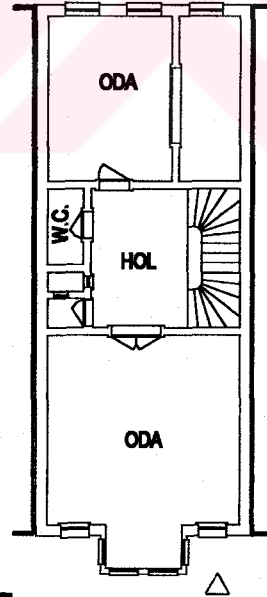

VAZİYET PLANI

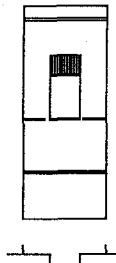
YAPIM SİSTEMİ	KARGIR	Y.KARGIR	DEĞİŞMİŞ	
		○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KOTU
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○		
	DUVARLAR	○		
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○	
	KAPI			○
	PENCERELER		○	
	KAT SİLMESİ			○
	ÇATI SİLMESİ			○
	PEN. SÖVESİ			○
	CEPHE KAP.			○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○	
	TAVANLAR		○	
	MERDİVEN	○		
	SIVA			○

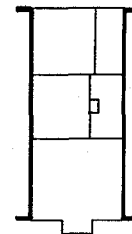
GÖRÜNÜŞ

PLAN

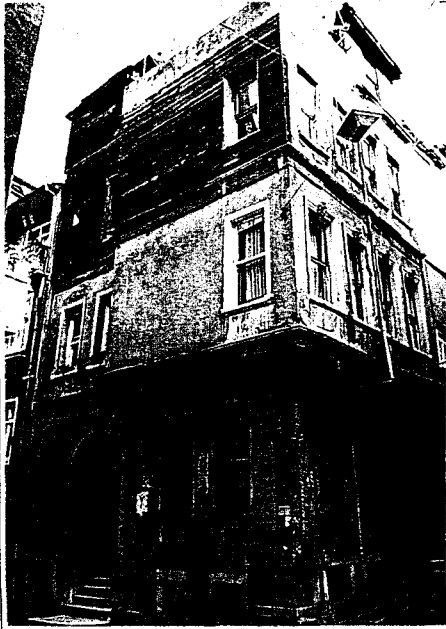

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.17

FOTOĞRAF

ADRES: FENER KİREÇHANESİ SOKAK

ADA: 2298

PARSEL: 5

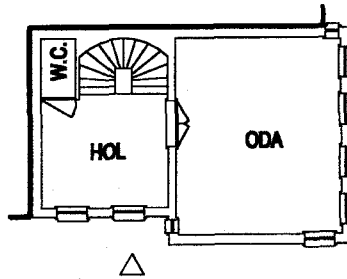

VAZİYET PLANI

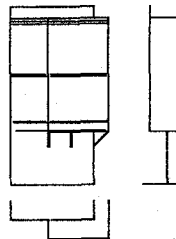
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		İM	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○		
	KAPI				○
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ			○	
	ÇATI SİLMESİ			○	
	PEN. SÖVESİ			○	
	CEPHE KAP.			○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○			
	TAVANLAR	○			
	MERDİVEN		○		
	SIVA		○		

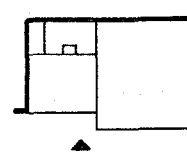
GÖRÜNÜŞ

PLAN

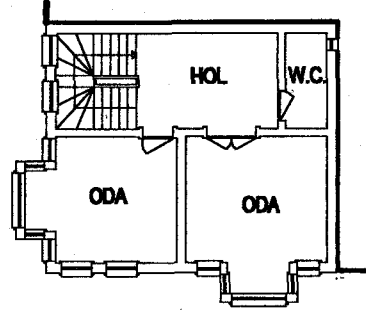
CEPHE TİPİ

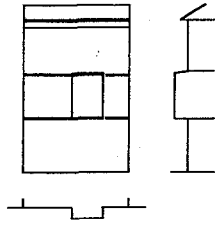
PLAN TİPİ

TABLO:II.18

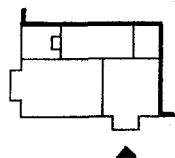
			
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ	
ADRES: FENER KİREÇHANESİ SOKAK			
ADA: 2291		PARSEL: 10	
			
VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
		○	
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KÖRÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		
	KAPI	○	
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ		
	ÇATI SİLMESİ	○	
	PEN. SÖVESİ	○	
	CEPHE KAP.	○	
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○	
	TAVANLAR	○	
	MERDİVEN		○
	SIVA		○

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.19

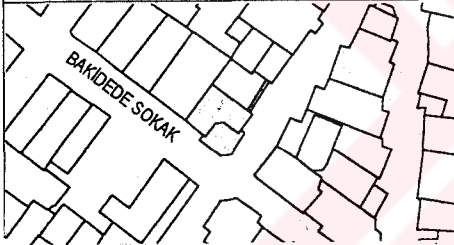

FOTOĞRAF

ADRES: BAKİDEDE SOKAK

ADA: 2294

PARSEL: 8

VAZİYET PLANI

YAPIM
SİSTEMİ

MEVCUT DEĞİL

KORUMA DURUMU

M

ORTA

KÜLTÜ

DEĞERLENDİRİLMİŞ

TAŞIYICI
SİSTEM

DÖŞEMELER

DUVARLAR

DİŞ YAPI ELEMANLARI

ÜST ÖRTÜ

KAPI

PENCERELER

KAT SİLMESİ

ÇATI SİLMESİ

PEN. SÖVESİ

CEPHE KAP.

İÇ YAPI ELEMANLARI

KAPILAR

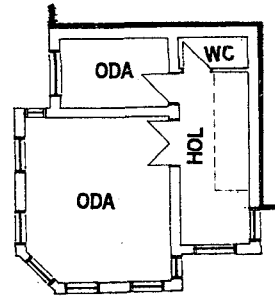
TAVANLAR

MERDİVEN

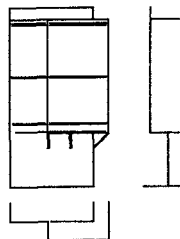
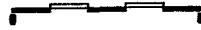
SIVA

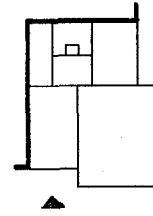
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.20

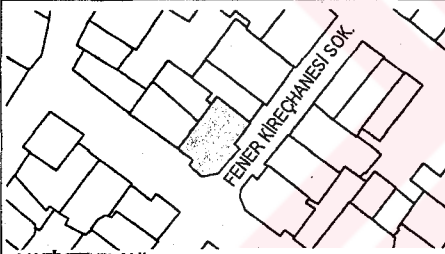

FOTOĞRAF

ADRES: FENER KİREÇHANESİ SOKAK

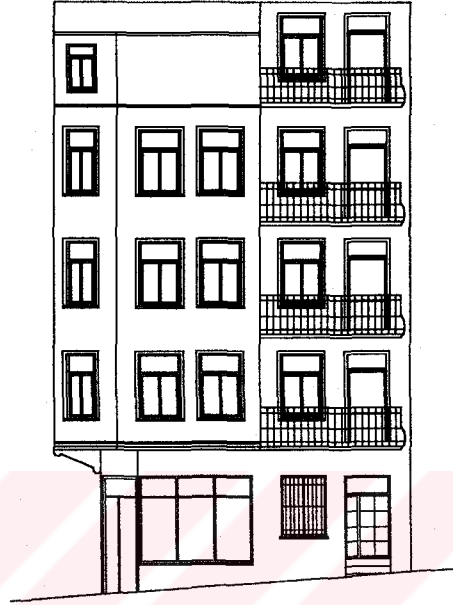
ADA: 2298

PARSEL: 8

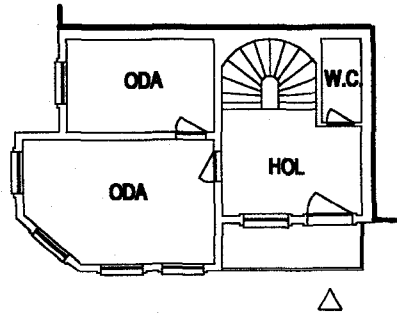

VAZİYET PLANI

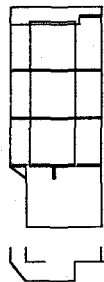
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
KORUMA DURUMU	İM	ORTA	KÖTÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DİŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○
	KAPI		○
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ		
	ÇATI SİLMESİ		
	PEN. SÖVESİ	○	
	CEPHE KAP.		○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○	
	TAVANLAR		○
	MERDİVEN		○
	SIVA		○

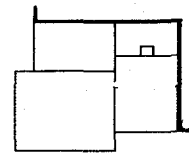
GÖRÜNÜŞ

PLAN

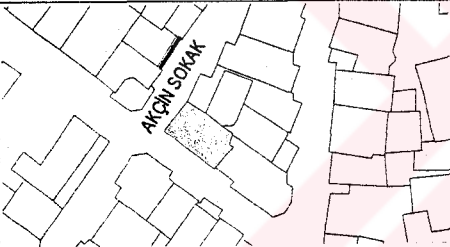
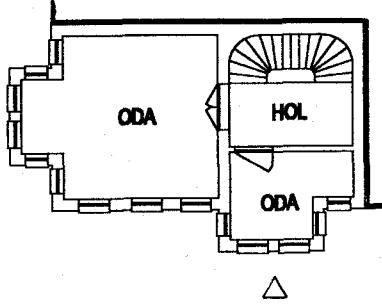
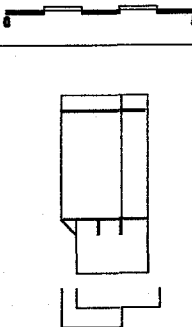
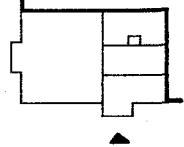

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.21

				
FOTOĞRAF		GÖRÜNÜŞ		
ADRES: AKÇIN SOKAK				
ADA: 2295		PARSEL: 6		
				
VAZİYET PLANI				
YAPIM SİSTEMİ	MEVCUT DEĞİL			
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KOTU	DEĞERLESSİZ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER			
	DUVARLAR			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ			
	KAPI			
	PENCERELER			
	KAT SİLMESİ			
	ÇATI SİLMESİ			
	PEN. SÖVESİ			
İÇ YAPI ELEMANLARI	CEPHE KAP.			
	KAPILAR			
	TAVANLAR			
	MERDİVEN			
SIVA				
		PLAN		
				
CEPHE TİPİ		PLAN TİPİ		

TABLO:II.22

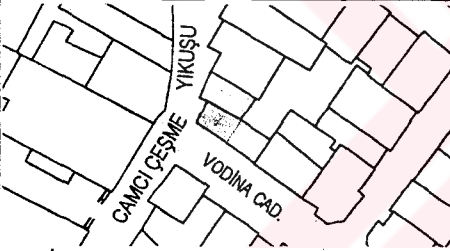

FOTOĞRAF

ADRES: VODİNA CADDESİ

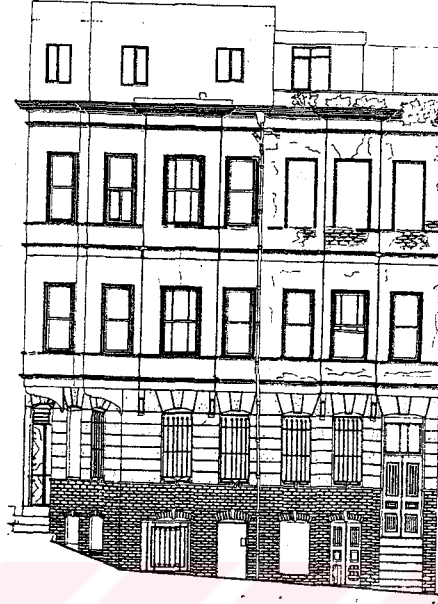
ADA: 2298

PARSEL: 11

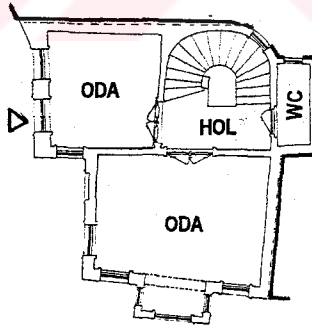

VAZİYET PLANI

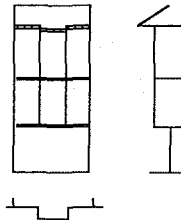
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ				○
	KAPI				○
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ		○		
	ÇATI SİLMESİ			○	
	PEN. SÖVESİ		○		
	CEPHE KAP.				○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR		○		
	TAVANLAR	○			
	MERDİVEN				○
	SIVA				○

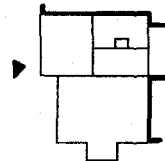
GÖRÜNÜŞ

PLAN

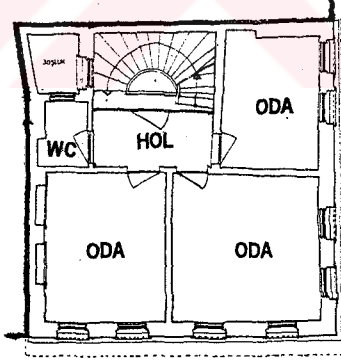
CEPHE TİPİ

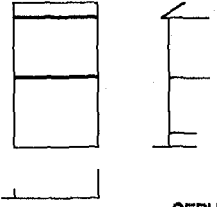
PLAN TİPİ

TABLO:II.23

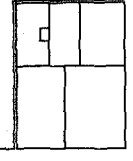
 FOTOĞRAF		 GÖRÜNÜŞ	
ADRES: FENER KİREÇHANESİ SOKAK			
ADA: 2282		PARSEL: 8	
 VAZİYET PLANI			
YAPIM SİSTEMİ	KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ
		○	
KORUMA DURUMU	M	ORTA	KÖYÜ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○	
	DUVARLAR	○	
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○
	KAPI		○
	PENCERELER		○
	KAT SİLMESİ		○
	ÇATI SİLMESİ		○
	PEN. SÖVESİ		○
	CEPHE KAP.		○
İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○	
	TAVANLAR		○
	MERDİVEN	○	
	SIVA		○

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.24

FOTOĞRAF

ADRES: VODİNA CAD.

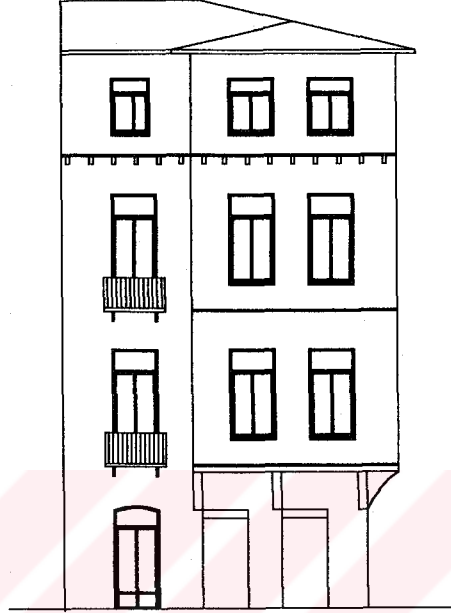
ADA: 2300

PARSEL: 1

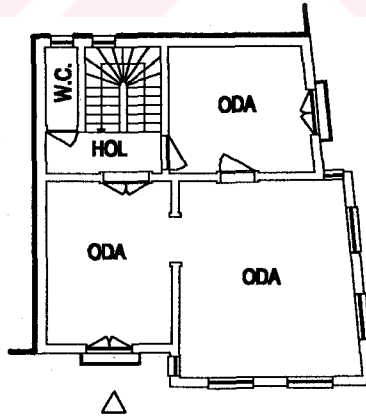

VAZİYET PLANI

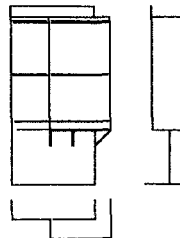
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ		
			○			
KORUMA DURUMU			M	ORTA	KÖTÜ	DEĞERLESS
TASİYİCİ SİSTEM	DÖŞEMELER	○				
	DUVARLAR	○				
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ		○			
	KAPI				○	
	PENCERELER		○			
	KAT SİLMESİ			○		
	ÇATI SİLMESİ			○		
	PEN. SÖVESİ					
	CEPHE KAP.				○	
	İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○			
TAVANLAR		○				
MERDİVEN		○				
SIVA			○			

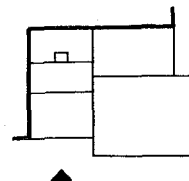
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.25

FOTOĞRAF

ADRES: MERDİVENLİ MEKTEP SOKAK

ADA: 2308

PARSEL: 2

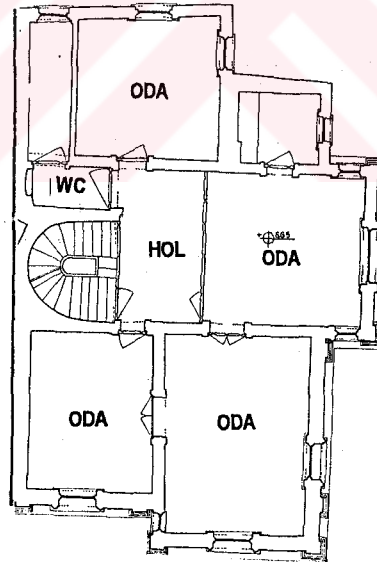

VAZİYET PLANI

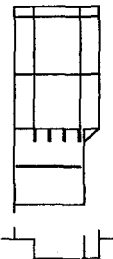
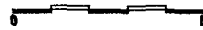
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞİMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		İY	ORTA	KOTU	DEĞİŞİMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ	○			
	KAPI	○			
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ	○			
	ÇATI SİLMESİ	○			
	PEN. SÖVESİ	○			
	CEPHE KAP.	○			
	İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○		
TAVANLAR		○			
MERDİVEN		○			
SIVA		○			

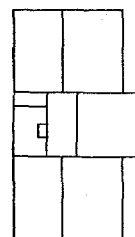
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

PLAN TİPİ

TABLO:II.26

FOTOĞRAF

ADRES: MERDİVENLİ MEKTEP SOKAK

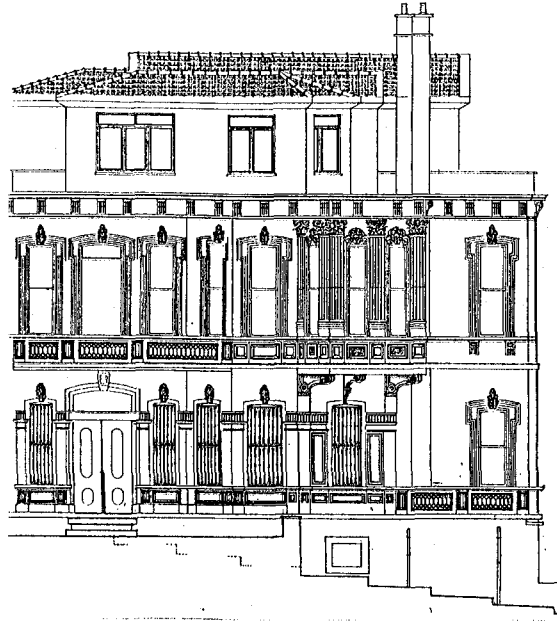
ADA: 2309

PARSEL: 3

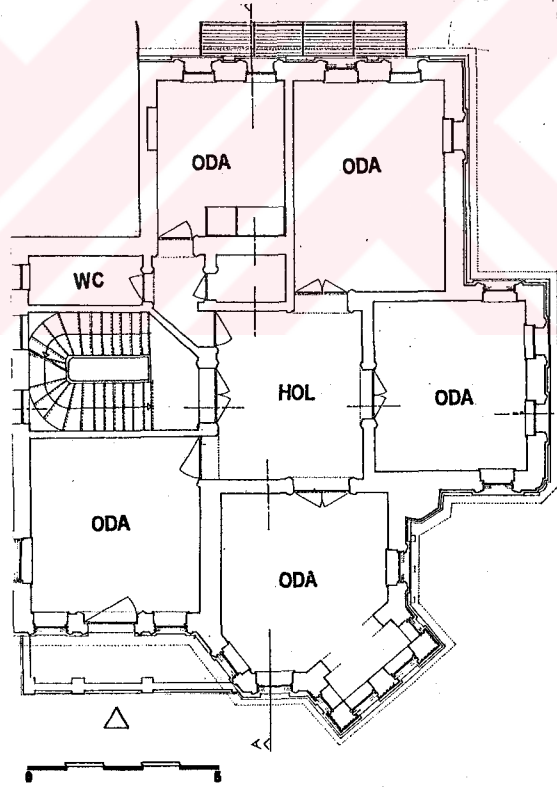

VAZİYET PLANI

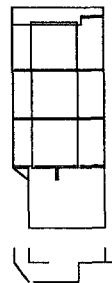
YAPIM SİSTEMİ		KARGİR	Y.KARGİR	DEĞİŞMİŞ	
			○		
KORUMA DURUMU		M	ORTA	KÖTÜ	DEĞİŞMİŞ
TAŞIYICI SİSTEM	DÖŞEMELER	○			
	DUVARLAR	○			
DIŞ YAPI ELEMANLARI	ÜST ÖRTÜ	○			
	KAPI		○		
	PENCERELER		○		
	KAT SİLMESİ	○			
	ÇATI SİLMESİ	○			
	PEN. SÖVESİ	○			
	CEPHE KAP.	○			
	İÇ YAPI ELEMANLARI	KAPILAR	○		
TAVANLAR		○			
MERDİVEN		○			
SIVA		○			

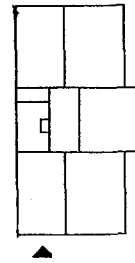
GÖRÜNÜŞ

PLAN

CEPHE TİPİ

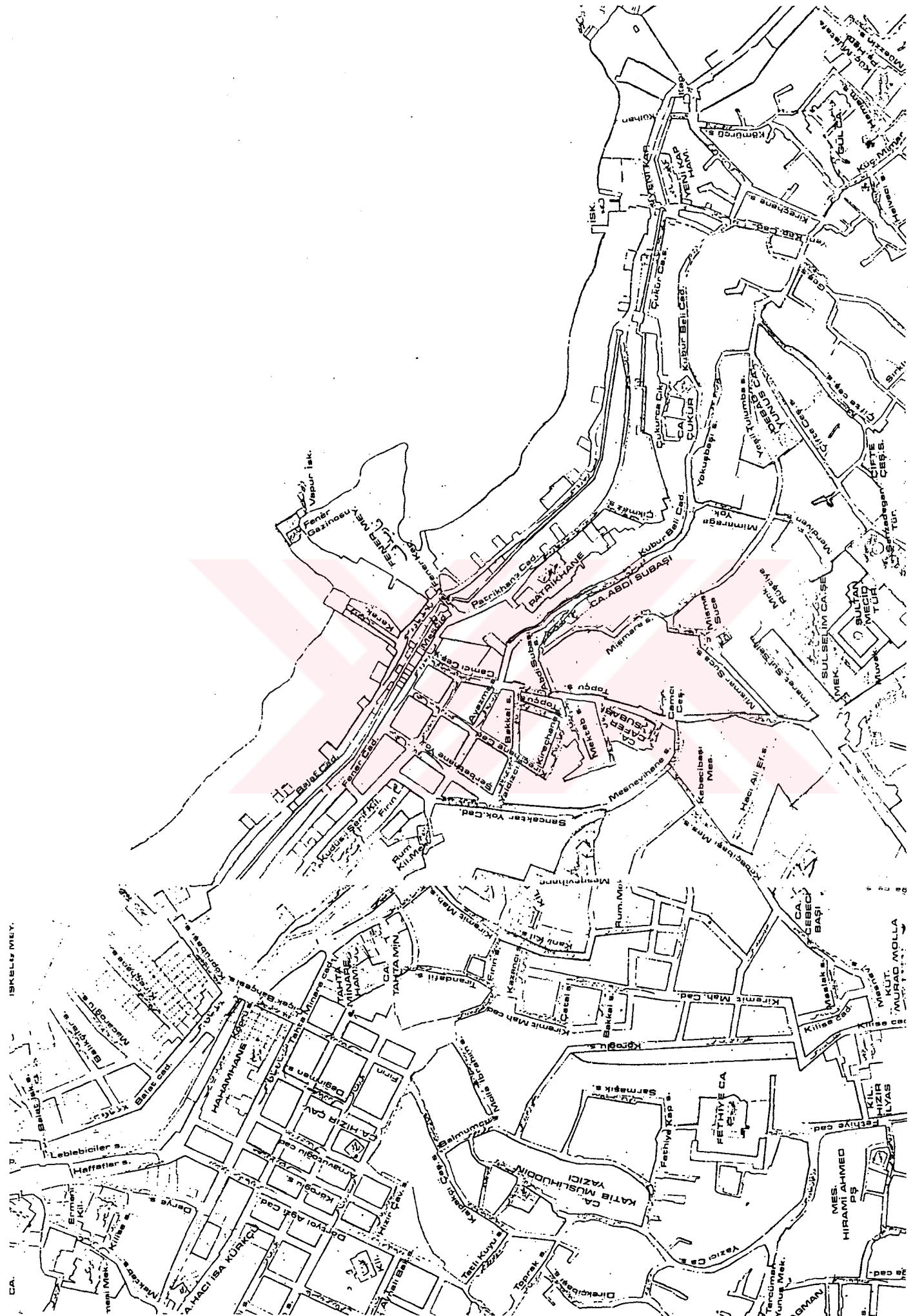

PLAN TİPİ

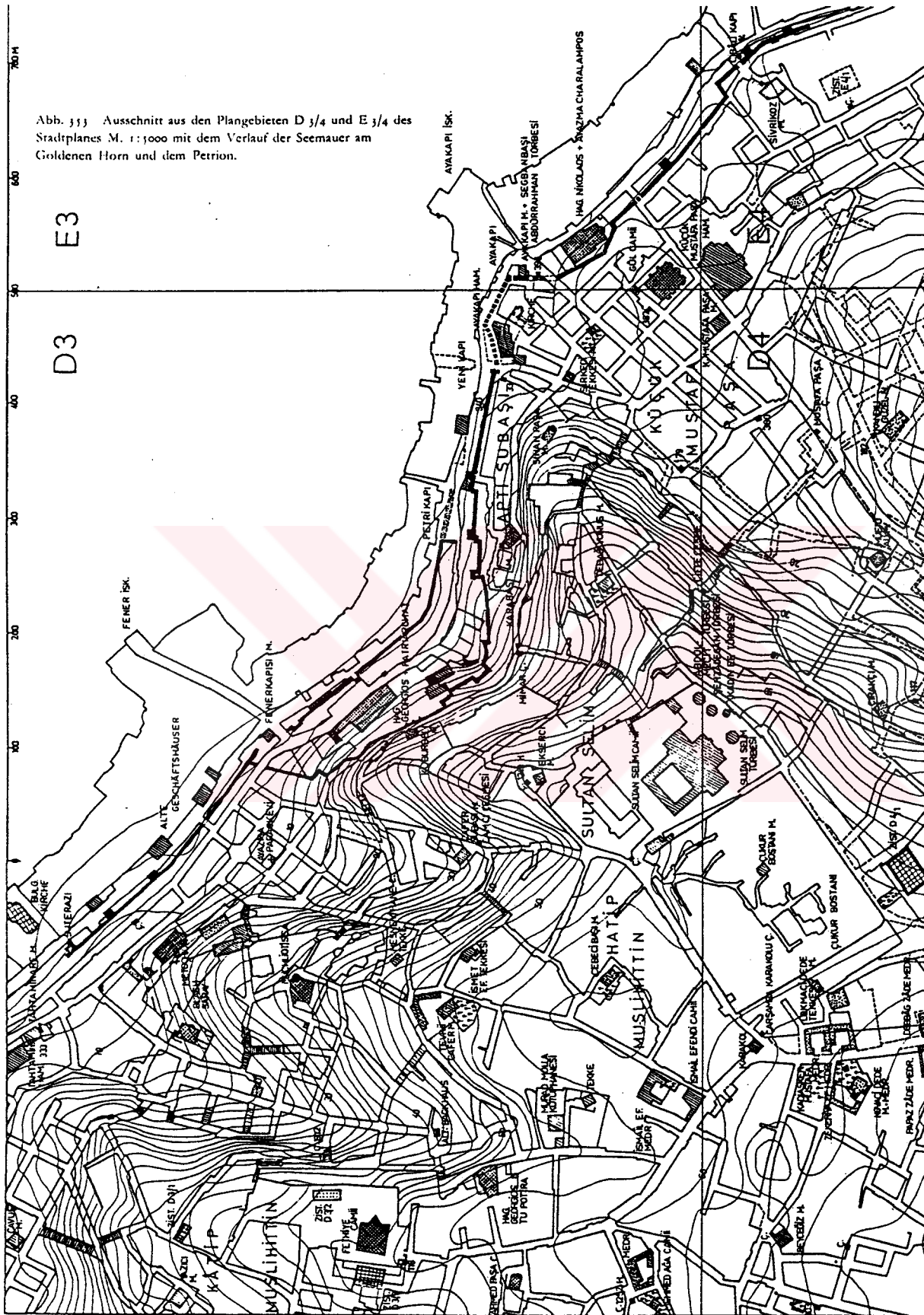

EK III

HARİTALAR

III-1. XIX: yüzyılda İstanbul Haritası, Ekrem Hakkı Ayverdi

III-4. Fener Bölgesi'nin topografik durumu

EK IV

ANKET SONUÇLARI

1.k siva	toplam	yüzde		1.k siva	toplam	yüzde		2.k siva	toplam	yüzde
iyi	9	15.0%		iyi	12	20.0%		iyi	9	16.4%
orta	30	50.0%		orta	33	55.0%		orta	31	56.4%
kötü	17	28.3%		kötü	13	21.7%		kötü	12	21.8%
değişmiş	4	6.7%		yok	2	3.3%		değişmiş	1	1.8%
Genel Top	60			Genel Top	60			yok	2	3.6%
								Genel Top	55	
2K merdiv	toplam	yüzde		1.k merdiven	toplam	yüzde		2.k merdiven	toplam	yüzde
iyi	22	36.7%		iyi	25	41.7%		iyi	22	40.0%
orta	15	25.0%		orta	21	35.0%		orta	21	38.2%
kötü	9	15.0%		kötü	7	11.7%		kötü	6	10.9%
değişmiş	12	20.0%		değişmiş	5	8.3%		değişmiş	4	7.3%
yok	2	3.3%		yok	2	3.3%		yok	2	3.6%
Genel Top	60			Genel Top	60			Genel Top	55	
2K Tavan	toplam	yüzde		1.k tavan	toplam	yüzde		2.k tavan	toplam	yüzde
iyi	21	35.0%		iyi	28	46.7%		iyi	22	37.3%
orta	30	50.0%		orta	20	33.3%		orta	24	40.7%
kötü	5	8.3%		kötü	8	13.3%		kötü	10	16.9%
değişmiş	2	3.3%		değişmiş	2	3.3%		değişmiş	1	1.7%
yok	2	3.3%		yok	2	3.3%		yok	2	3.4%
Genel Top	60			Genel Top	60			Genel Top	59	
2K kapı	toplam	yüzde		1.k kapı	toplam	yüzde		2.k kapı	toplam	yüzde
iyi	16	26.7%		iyi	25	41.7%		iyi	24	40.0%
orta	28	46.7%		orta	22	36.7%		orta	23	38.3%
kötü	7	11.7%		kötü	7	11.7%		kötü	7	11.7%
değişmiş	7	11.7%		değişmiş	4	6.7%		değişmiş	3	5.0%
yok	2	3.3%		yok	2	3.3%		yok	2	3.3%
Genel Top	60			Genel Top	60			Genel Top	60	
pencereler	toplam	yüzde		pencere söv.	toplam	yüzde		Döşemeler	Toplam	yüzde
iyi	6	10.0%		iyi	8	13.3%		iyi	33	55.0%
orta	19	31.7%		orta	12	20.0%		orta	20	33.3%
kötü	17	28.3%		kötü	19	31.7%		kötü	7	11.7%
değişmiş	18	30.0%		yok	21	35.0%		Genel Top	60	
Genel Top	60			Genel Top	60					
Duvarlar	Toplam	yüzde		Cephe Kapl	Toplam	yüzde		kapı	toplam	yüzde
iyi	38	63.3%		iyi	13	21.7%		iyi	6	10.0%
orta	16	26.7%		orta	9	15.0%		orta	23	38.3%
kötü	6	10.0%		kötü	24	40.0%		kötü	12	20.0%
Genel Top	60			değişmiş	14	23.3%		değişmiş	19	31.7%
				Genel Top	60			Genel Top	60	
Katsilmeler	Toplam	yüzde		üst örtü	toplam	yüzde		çatı silmesi	toplam	yüzde
iyi	9	15.0%		iyi	5	8.3%		iyi	10	16.7%
orta	15	25.0%		orta	25	41.7%		orta	13	21.7%
kötü	28	46.7%		kötü	24	40.0%		kötü	27	45.0%
Kat silmesi yok	8	13.3%		değişmiş	4	6.7%		değişmiş	10	16.7%
Genel Top	60			yok	2	3.3%		Genel Top	60	
				Genel Top	60					

IV-1.Mimari Anket Sonuçları

hanede yaşayan kişi sayısı	hane	yüzde
2-3 kişi	28	37.3%
4-6 kişi	40	53.3%
7-9 kişi	3	4.0%
9'dan fazla	4	5.3%
genel toplam	75	
hane reisi doğum yeri	toplam	yüzde
orta karadeniz	34	45.3%
güneydoğu anadolu	14	18.7%
doğu anadolu	8	10.7%
diğer	6	8.0%
cevap yok	13	17.3%
genel toplam	75	
hane reisi eği.d.	toplam	yüzde
ilk	46	61.3%
orta	9	12.0%
lise	3	4.0%
üniversite	1	1.3%
okur yazar	13	17.3%
okuma yazma yok	3	4.0%
genel toplam	75	
Fener'e geliş tarihi	toplam	yüzde
1 yıldan az	2	2.7%
1/4 yıl	12	16.0%
5/9 yıl	10	13.3%
10/16 yıl	8	10.7%
17/24 yıl	5	6.7%
25 yıl	25	33.3%
cevap yok	13	17.3%
genel toplam	75	
geldiği yer	toplam	yüzde
bölge içi	17	22.7%
bölge dışı	46	61.3%
cevap yok	12	16.0%
genel toplam	75	
bölgeye geliş sebebi	toplam	yüzde
yerleşme	17	22.7%
çalışma	57	76.0%
diğer	1	1.3%
genel toplam	75	

IV -2. Sosyal Anket Sonuçları

evin mülkiyet durumu	toplam	yüzde
ev sahibi	34	45.3%
kiracı	38	50.7%
vakıf mülkiyeti	3	4.0%
genel toplam	75	
satın alış yılı	toplam	yüzde
1 yıldan az	1	2.9%
1/4 yıl	2	5.9%
5/9 yıl	6	17.6%
10/16 yıl	6	17.6%
17/24 yıl	4	11.8%
25 yıldan fazla	15	44.1%
genel toplam	34	
kiracı ise kaç yıldır oturuyor	toplam	yüzde
1 yıldan az	1	7.1%
1/4 yıl	10	71.4%
5/9 yıl	1	7.1%
10/16 yıl	2	14.3%
genel toplam	14	
başka yere taşınmak istiyor mu	toplam	yüzde
fikri yok	19	25.3%
evet	18	24.0%
hayır	38	50.7%
genel toplam	75	
nereye?	toplam	yüzde
bölge dışı	4	22.2%
bilmiyor	6	33.3%
bölge içi	8	44.4%
genel toplam	18	
niçin	toplam	yüzde
konforsuzluk	5	27.8%
köhnne olması	7	38.9%
diğer	6	33.3%
genel toplam	18	
evi tercih nedeni	toplam	yüzde
diğer	18	72.0%
ucuz	7	28.0%
genel toplam	25	
diğer: akraba ve hemşehrileri aynı yerde oturduğu için		

aylık gelir	toplam	yüzde
10-25 milyon	2	2.7%
25/50 milyon	3	4.0%
50/100 milyon	13	17.3%
100-150 milyon	2	2.7%
gelirini belirt	55	73.3%
genel toplam	75	
onarım yaptı mı	toplam	yüzde
evet	46	100.0%
genel toplam	46	
uzun vadeli kredi almak ister mi	toplam	yüzde
evet	9	60.0%
hayır	6	40.0%
genel toplam	15	
bu soru yalnızca ev sahiplarına yöneltilmiştir.		
ikinci ev var mı?	toplam	yüzde
evet	10	35.7%
hayır	11	39.3%
cevap yok	7	25.0%
genel toplam	28	
çocuk sayısı	hane	yüzde
çocuk yok	1	1.7%
1-3	45	75.0%
4-6	10	16.7%
7'den fazla	4	6.7%